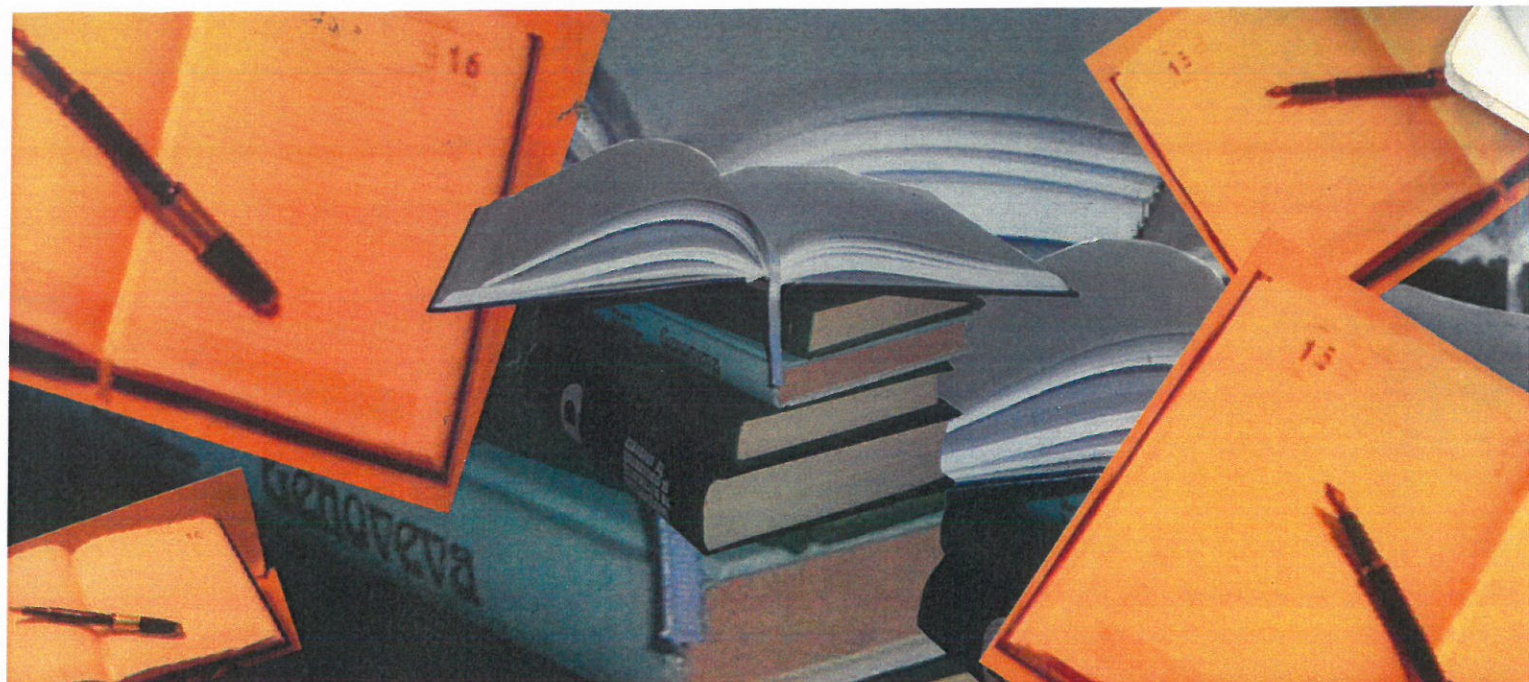

Lingvistică textuală

Jean-Michel Adam

INSTITUTUL EUROPEAN

ȘTIINȚELE
LIMBĂJULUI

A

ACADEMICA

Colecția
ACADEMICA

48

Seria
Științele limbajului

Această carte a fost editată cu sprijinul MINISTERULUI FRANCEZ AL AFACERILOR EXTERNE și AL AMBASADEI FRANȚEI ÎN ROMÂNIA.

Coordonatorul seriei *Științele limbajului* este SANDA-MARIA ARDELEANU.

Jean-Michel Adam este profesor de lingvistică franceză la Universitatea din Lausanne și fondator al Centrului de cercetări de lingvistică textuală și analiză a discursului. Dintre principalele lucrări publicate amintim: *Le Texte narratif* (1994); *Les Textes: types et prototypes* (1992); *Linguistique textuelle. Des genres de discours aux textes* (1999); *Le Récit* (1984); *Pour lire le poème* (1985); *Éléments de linguistique textuelle* (1990); *La Description* (1993); ; *Le Style dans la langue* (1997); *Linguística de los textos narrativos*, în colaborare cu C.U. Lorda (1999). La editura Institutul European au apărut *L'Analyse des récits*, în colaborare cu F. Revaz, Seuil, 1996 (*Analiza povestirii*, trad. Sorin Pârțu, 2001) și *L'argumentation publicitaire. Rhétorique de l'éloge et de la persuasion*, în colaborare cu Marc Bonhomme, Nathan, 1997 (*Argumentarea publicitară*, trad. Mihai-Eugen Avădanei, 2005).

Jean-Michel Adam, *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*

© 2005, Armand Colin

© 2008, Editura Institutul European pentru prezenta ediție în limba română

INSTITUTUL EUROPEAN, editură academică recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior

Iași, str. Lascăr Catargi nr. 43, cod 700107, O.P.1, C.P. 161

tel. 0232/230800; tel./fax 0232/230197

euroedit@hotmail.com

http://www.euroinst.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Adam Jean-Michel

Lingvistica textuală : introducere în analiza textuală

a discursurilor / Jean-Michel Adam ; trad : Corina Iftimia ;

pref. : Rodica Nagy. - Iași : Institutul European, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-611-544-8

I. Iftimia, Corina (trad.)

II. Nagy, Rodica (pref.)

801.73

Potrivit Legii nr. 8/1996, a dreptului de autor, reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți fără acordul Editurii constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu aceasta.

Printed in ROMANIA

JEAN-MICHEL ADAM

Lingvistica textuală

Introducere
în analiza textuală a discursurilor

Traducere de CORINA IFTIMIA

Prefață de RODICA NAGY

INSTITUTUL EUROPEAN
2008

CUPRINS

Prefață / 11

Cuvînt înainte / 17

Capitolul 1 Introducere în analiza
textuală a discursurilor / 29

1. (Re)întoarcere la Saussure, Benveniste și Bahtin / 29

1.1. „Limba discursivă” a lui Ferdinand de Saussure / 29

1.2. „Translingvistica textelor, a operelor”
de Émile Benveniste / 36

1.3. „Metalingvistica” lui Mihail Bahtin / 41

2. Locul lingvisticii textuale în analiza discursului / 46

2.1. Interdiscurs și formațiuni sociodiscursive / 48

* 2.2. (Re)definirea lingvistică a contextului / 57

* 3. Cîmpul analizei textuale a discursurilor / 61

3.1. Definiții ale textului și discursului / 61

3.2. O pragmatică textuală? / 62

3.3. Discursul ca acțiune / 65

3.4. Limitele intențiilor acestei lucrări / 69

* Capitolul 2 Ce tip de categorii pentru analiza textelor? / 73

1. Un „nou aparat de concepte și de definiții”
(Benveniste) / 73

JEAN-MICHEL ADAM

- 1.1. Categoriile ale limbii și categorii textuale / 73
- 1.2. Problema frazei / 76
- 1.3. Exemplu de construcții detașate și de relative / 80
- * 2. Coeziune textuală și progresie tematică / 87
 - 2.1. „Perspectiva funcțională a frazei” / 87
 - 2.2. Tipurile de progresie tematică / 91
- 3. Punctuația și segmentarea unităților / 96
 - 3.1. Segmentarea grafică / 96
 - 3.2. Un exemplu de sintaxă expresivă publicitară / 99
 - 3.3. Segmentarea unei scrieri oralizate:
„Vive le Québec libre!” (Trăiască Quebecul liber!) / 102
 - 3.4. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <1> / 109
- * 4. Stabilirea textului și construirea obiectului analizei / 114
 - Ce trebuie reținut la sfârșitul
celor două capitole introductive / 119

Capitolul 3. Unitatea textuală elementară:

- * propoziția-enunț / 121
 - 1. Propoziția-enunț ca propoziție enunțată / 121
 - 2. Actul de referință [A] și construirea
unei reprezentări discursive / 128
 - 3. Asumarea enunțiativă a enunțurilor / 130
 - 4. Orientarea argumentativă (ORarg) a enunțurilor / 140
 - 5. Micro-acte de discurs / 143

* Capitolul 4. Tipuri de legări ale unităților textuale de bază / 153

- 1. Construirea textuală a referinței (legări semantice 1) / 154
 - 1.1. Coreferință și anafore / 154
 - 1.2. Anafore pronominale / 158

- 1.3. Anafore definite / 163
- 1.4. Anafore demonstrative / 167
- 1.5. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <2> / 173
- * 2. Izotopia discursului (legări semantice 2) / 175
 - 2.1. Cotopie, poliizotopie, heterotopie / 175
 - 2.2. „Le Gymnaste” [*Gimnastul*] de Francis Ponge <1> / 180
 - 2.3. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <3> / 184
- * 3. Legări ale semnificantului / 187
 - 3.1. De la aliterație la paralelisme gramaticale / 188
 - 3.2. „Furia jocului eufonic” în *Sonnet d'automne* [*Sonet de toamnă*] de Baudelaire / 191
 - 3.3. *Gimnastul* de Francis Ponge <2> / 196
- * 4. Între spus și nespus: de la elipsă la implicit / 200
 - 4.1. Elipsa ca formă de construcție textuală / 200
 - 4.2. Forme de implicit: presupoziii și subînțelesuri / 205
 - 4.3. Lectura unui text-slogan publicitar / 208
- * 5. Formele și incidența conectorilor / 210
 - 5.1. Organizatori textuali / 212
 - 5.2. Mărci ale incidenței unei asumări enunțiative / 218
 - 5.3. Conectorii argumentativi / 221
 - 5.4. Lectura unui peritext jurnalistic <1> / 225
 - 5.5. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <4> / 229
- * 6. Lanțuri de acte de discurs / 231
 - 6.1. Textul ca structură ierarhică de acte / 231
 - 6.2. Lectura unui afiș celebru din cel de al doilea război mondial. / 234
- A Capitolul 5. Perioade și secvențe:
unități compoziționale de bază / 243
 - 1. Perioada: de la retorică la lingvistică textuală / 249
 - 1.1. Redefinirea perioadei / 249
 - 1.2. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <5> / 255

- 2. Între perioadă și secvență: descrierea / 259
- 3. Structura secvenței narative / 269
- 4. Structura secvenței argumentative / 279
 - 4.1. De la perioadă la secvență / 279
 - 4.2. Lectura unui peritext argumentativ jurnalistic (2) / 282
 - 4.3. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <5> / 284
- x 5. De la perioadă la secvența explicativă / 286
 - 5.1. Structurile periodice explicative în
DACĂ... (ACEASTA) E PENTRU CĂ / 286
 - 5.2. Structuri periodice retroactive / 288
 - 5.3. Structura secvenței / 292
 - 5.3. Sfârșitul unui discurs politic de Giscard d'Estaing / 294
- 6. De la perechi de acte de discurs
la secvența dialogică / 298
- x Capitolul 6. Textul ca unitate compozițională
și configurațională / 307
 - 1. Planurile de texte / 309
 - 1.1. Planuri fixe / 310
 - 1.2. Planuri ocazionale / 316
 - 2. Structurarea secvențială / 322
 - 2.1. Combinațiile de secvențe / 323
 - 2.2. De la dominantă la efectul „tipuri de texte” / 326
 - 2.3. Organizarea compozițională a textelor / 329
 - 3. Structurarea configurațională / 330
 - 3.1. Macro-structură semantică (temă, topic) / 331
 - 3.2. Macro-act de discurs (explicit sau implicit) / 334
- A Capitolul 7. Funcționarea textuală a timpurilor verbale / 337
 - 1. Pentru o depășire a opoziției reductive
dintre „povestire” și „discurs” / 339

2. Enunțarea directă sau „enunțarea de discurs” <1> / 344
3. Diegetizarea autonomă sau „enunțarea istorică” <4> / 346
4. Diegetizarea istorică legată
sau narațiune de discurs <2> / 349
5. Enunțarea adevărilor generale <3> / 350
6. Variațiuni enunțative și tranziții / 351

Capitolul 8. Analiza textuală a unei povestiri de Jorge Luis Borges: „Captivul” / 355

1. O genericitate complexă / 358
2. Studiul textual al traducerii / 360
3. Structura compozițională a textului / 366
 - 3.1. Structura narativă a primului paragraf / 366
 - 3.2. Ritmul periodic al celui de al doilea paragraf / 368
 - 3.3. Planul textului / 370
4. Enunțare narativă și surse ale cunoașterii / 371
5. Referent evolutiv și identitate narativă / 374
6. O fabulă despre timp, uitarea și amintirea / 376

Va urma... Direcții spre analiza (trans)textuală
a discursurilor / 381

Bibliografie generală / 385

PREFAȚĂ

În cercetarea lingvisticii, lansată pe coordonate noi în ultimele decenii, lucrările lui Jean-Michel Adam ocupă un loc privilegiat, dat de notorietatea ideilor sale, recunoscute atât în spațiul european, cât și în cel american. Prestigiul internațional de care se bucură profesorul francez reprezintă urmarea firească a efortului său susținut, orientat spre lămurirea unor noțiuni, spre sistematizarea unor viziuni teoretice și spre ilustrarea practică a rezultatelor investigației. Lista de cărți, studii, articole, unele dintre ele scrise în colaborare cu alți specialiști, este deosebit de bogată, dar amintim aici câteva titluri de referință: *Linguistique textuelle: des genres de discours aux textes*, Nathan-Université, Paris, 1999, *Le style dans la langue*, Delachaux&Niestlé, Lausanne, 1997, *L'argumentation publicitaire. Rhétorique de l'éloge et de la persuasion*, Nathan-Université, Paris, 1997, *Les textes: types et prototypes*, Nathan-Université, Paris, 1992 etc.

Textul-obiect, în calitate de rezultat și de sursă a cunoașterii, conservînd tot ceea ce s-a scris într-o limbă sau în mai multe limbi în succesiune cronologică și obiectivă, revendicîndu-se în sine de la o anumită tradiție și exemplaritate, generează, în abordările noi, aprofundări complexe, focalizate pe traseul determinării mecanismelor procesului de comunicare și de cunoaștere care fundamentează producerea, dar și receptarea de sensuri. Se admite, în general, că textul se caracterizează prin două coordonate: o coordonată constantă – fixitatea, ca atribut al expresiei finite (ediție definitivă, operă completă) – și una variabilă, la nivelul sensului, construit la polul receptării. Însă nu e mai puțin

adevărat că variabilitatea sensului este immanentă procesului de creație, așa cum susține Umberto Eco atunci când afirmă că „un text este un produs al cărui destin interpretativ trebuie să facă parte din propriul său mecanism generativ”.

Eugen Coșeriu, respingînd în mod justificat pretenția gramaticilor transfrastice de a fi simultan părți ale gramaticilor unor limbi și științe ale textului în general, propune o lingvistică a textului concepută în termenii sintaxei funcționale și ai lingvisicii integrale, textul *fiind un nivel de structurare al unei limbi*, nenecesar, dar empiric posibil și universal, constituit pe baza unor operații ce-i asigură unei secvențe identitate discursivă. În același sens, atunci când se referă la limbajul poetic, Coșeriu aduce în discuție funcțiile de reprezentare și de evocare pe care le actualizează textul, în calitate de relații permanente ale semnului; se poate deduce că accentul pus pe interpretare deplasează sfera de interes a cercetărilor de la stabilirea mecanismelor de structurare, de producere a unor unități funcționale, concrete (texte), la recompunerea unor virtualități imanente ori inedite, inefabile, în esență: „în măsura în care sensul, în interiorul textului se exprimă nu numai lingvistic, ci și extralingvistic – ceea ce se întîmplă în mare măsură cu această lingvistică a textului, pe care o considerăm cea adevărată și adecvată trebuie să treacă dincolo de sfera lingvistică”(t. n., RN, după E. Coșeriu, *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso*, La nuova Italiana Scientifica, Roma, 1997, pp. 182-183). De la această viziune integratoare își revendică deschis filiația Jean-Michel Adam, așa cum prea puțini lingviști francezi o fac, atunci când își propune conturarea propriei lingvistici textuale, recunoscînd că aceasta nu este o gramatică transfrastică, ci trebuie să constituie o teorie a producerii co(n)textuale a sensului și să fie fondată pe analiza de texte concrete.

Pe de altă parte, lucrările lui Jean-Michel Adam se înscriu, în egală măsură, în direcția de tip cognitivist care propune modele de analiză modulară și, de aceea, se consideră îndreptățită identificarea secvențelor prototipice narative, descriptive, argumentative, explicative și dialogice (instructive, procedurale etc.), constituite pe baza unor

reguli compoziționale de tip secvențial, demers destul de dificil datorită constatării faptului că într-o tipologie textuală globală este aproape imposibil de aplicat o grilă unică secvențelor textuale eterogene; totuși se poate aprecia că există o dominantă textuală supraordonată la care tind secvențele microtextuale inclusive aditionate sau inserate ierarhic, macrotextul fiind diagnosticat în ansamblu ca narativ ori descriptiv. Practica interpretativă demonstrează însă mai degrabă o eterogenitate sau o cvasieterogenitate a textelor, întrucât secvențele descriptiv și dialogice se transformă uneori în soluții de continuitate în textele narrative, astfel încât este admisibilă, ideea că toate speciile, genurile și subgenurile sînt clase empirice, stabilite prin observarea datului istoric sau prin extrapolare, pornind de la acest dat, iar departajările lor decurg din necesități metodologice. Stabilirea unei tipologii a textelor ar putea avea în vedere și optica lingvisticii integrale coșeriene, după care categoriile de texte se stabilesc prin apelul la funcția textuală, în calitate de categorie a sensului și la modalitățile (procedeele) prin care această funcție este realizabilă. Cert este că rezultatele obținute în științele textului au dus la stabilirea unui adevăr incontestabil: nu se poate atribui aprioric unei unități inferioare textului (propoziție/frază) calitatea narativității, descriptivului etc., ci numai prin raportare la globalitatea configurării textuale, întrucât lipsesc mărcile textuale specifice care generează un sens și-i atribuie o funcție.

Pentru cine are curiozitatea de a urmări ideile lingvistului francez, devine evident faptul că va găsi elemente de convergență și rafinări, ce atribuie unitate temelor tratate, dar va descoperi și trasee noi spre zone neabordate anterior. Dacă primele sale cercetări pleacă dinspre literatură spre lingvistică, în studiile sale mai recente, fie este tentat de analiza unor texte de tip utilitar (politic, publicitar și jurnalistice), fie expune o concepție teoretică asupra tuturor tipurilor de texte identificabile la nivelul limbii literare franceze, ca în cazul lucrării de față. Cartea *Lingvistica textuală. O introducere în analiza textuală a discursului* reprezintă o extensie a altor lucrări care, deși propun o disociere a textului de discurs, se interesează mai degrabă de teoretizarea formelor textuale ca secvențe ale discursivității. Autorul arată

însă că există motive întemeiate pentru a furniza aici, în această carte, o poziție teoretică și metodologică ce poate situa decisiv lingvistica textuală în cadrul analizei discursului și nu în opoziție cu aceasta. În același timp, el subliniază avantajele acestui tip de abordare, demonstrând superioritatea teoriei sale față de alte lucrări cu pretenții de tratare a unei problematice similare, dar care nu reușesc decât să fie ori simple demersuri eclectice, ori axate reduționist pe un singur tip de discurs, cel beletristic. De aceea, valorificând opiniile unor autori de referință, precum de Saussure, Bahtin, Bally, Genette etc. și urmărind modelul coșerian, Jean-Michel Adam consideră că se impune crearea unei teorii novatoare în care să se opereze cu un aparat conceptual specific și cu metode și tehnici noi de investigare. De exemplu, în locul unităților sintactice consacrate tradițional, de tipul frazelor și propozițiilor, se impune în această analiză, identificarea altor tipuri de segmente, numite *unități textuale minimale*, a căror organizare respectă norme și scheme dictate de rolul lor semantic în economia textului; de altfel, însuși conceptul de text este remaniat, el acoperind unitatea în tensiune între un principiu de coeziune și un principiu de progresie, stabilit în prealabil ca obiect de analiză, prelevat din codul scris sau oral, din stilul beletristic sau din cele non-beletristice. Apoi, orice tip de text reprezintă simultan o unitate compozițională, construită pe baza unui plan (fix sau ocazional) și o unitate configurațională care subsumează părțile și determină o înțelegere globală a sensului. Problemele conectorilor, ale rolurilor timpurilor verbale, ale figurilor de construcție nu puteau fi neglijate într-o lingvistică textuală, dar ele cunosc acum nuanțări importante, care îmbogățesc cunoașterea funcționării limbii.

Corpusul de texte supus analizei răspunde imperativului integrator al investigației, fiind excerptat din publicistică, publicitate, discursurile politice, dar și din poezia lui Ch. Baudelaire sau din *Caracterele* lui La Bruyère, toate redactate în limba franceză. O notă aparte introduce capitolul 8, în care se realizează o analiză a versiunii franceze realizate de Jean-Michel Adam după originalul spaniol al unui text scris de J. L. Borges, ceea ce demonstrează că autorul dorește să

verifice validitatea teoriei sale și dincolo de limitele unei limbi istorice, nu prin aplicarea simplificatoare a schemelor sale unei mostre de text redactat în altă limbă, ci prin căutarea legilor textualității universale, capabile să asigure aura semantică inițială cu un material nou și să recupereze refracția produsă la trecerea sensului dintr-o limbă în alta și în consecință, dintr-o cultură în alta.

Trebuie să remarcăm că inițiativa traducerii și publicării lucrării *La linguistique textuelle. Une introduction à l'analyse textuelle du discours* se materializează admirabil într-o versiune românească pe cât de fidelă sursei, pe atât de competent îmbogățită prin inserarea unor note consistente ce permit explicarea și exemplificarea unor fenomene de limbă sau care motivează alegerea unor termeni. Astfel, demersul complex al traducătoarei Corina Iftimia nu poate decât să faciliteze accesul la teoriile autorului, confirmându-le aplicabilitatea, cel puțin în privința universalității normelor textualității, garante ale transferului translingvistic al sensului.

Rodica Nagy

În memoria lui Denis SLATKA

CUVÎNT ÎNAINTE

Numeroși lingviști au criticat cantonarea propriei lor discipline în limitele frazei. La colocviul interdisciplinar despre stil din 1960, la universitatea din Indiana, care reunea lingviști, antropologi, psihologi și critici literari, R. Jakobson a denunțat răspicat această limitare abuzivă:

Insistența cu care poetica este ținută la distanță de lingvistică nu se justifică decît atunci cînd domeniul lingvisticii este restrîns, de pildă atunci cînd unii lingviști văd în frază cea mai înaltă construcție analizabilă, sau cînd sfera lingvisticii este limitată numai la gramatică sau la problemele nesemantice de formă externă [...].

(1963: 212-213)

R. Jakobson ținea destul de mult la această idee și la programul de lucru pe care aceasta o implică, din moment ce a revenit asupra ei cîțiva ani mai tîrziu, accentuînd de data aceasta mai mult pe analiza discursului decît pe poetică:

Alte prejudecăți cauzate de necunoașterea lingvisticii și a scopurilor ei îi conduc pe critici la erori grave. Astfel, ideea că studiul lingvisticii este închis în limitele strîmte ale frazei [...] este

JEAN-MICHEL ADAM

contrazisă de analiza discursului, ca una din sarcinile așezate în zilele noastre pe primul plan în știința lingvisticii.

(1973: 485-486)

M. Bahtin are o poziție destul de apropiată într-un studiu asupra unei cărți apărute în anul morții sale, în 1975:

Lingvistica [...] nu a studiat deloc domeniul care trebuie să se ocupe de marile ansambluri verbale: lungile enunțuri de viață curentă, dialogul, discursul, tratatul, romanul etc., fiindcă și aceste enunțuri pot și trebuie să fie definite și studiate din punct de vedere pur lingvistic, ca fenomene de limbă. [...] Sintaxa marilor ansambluri verbale [...] își așteaptă încă fundamentarea; pînă acum lingvistica n-a avansat, din punct de vedere științific, mai departe de frază; acesta este cel mai amplu fenomen de limbă studiat științific din punct de vedere lingvistic. Se creează impresia că limbajul lingvistic pur din punct de vedere metodic se oprește brusc [...]. Totuși, analiza pur lingvistică poate fi dusă și mai departe, oricît ar fi de greu, și chiar în ciuda ispitei de a introduce aici puncte de vedere străine lingvisticii.

(*Probleme de literatură și estetică*,
trad. Nicolae Iliescu, Univers, București, 1982: 81)

În câmpul sociolingvisticii, în aceeași perioadă, constatarea lui W. Labov este identică și pune în discuție cadrul metodic al analizei discursului al lui Z.S. Harris:

Pînă-n prezent, lingviștii [...] au rămas în esență la limitele frazei. Căci *analiza discursului*, fără a fi în sine un domeniu virgin, el este totuși așa din punct de vedere tehnic, în sensul că nici una din părțile ei fundamentale n-a fost încă serios penetrată. Desigur, există lucrarea bine cunoscută a lui Harris, *Discourse Analysis Reprints* (1963), dar obiectul ei real, re-

aranjările structurale la nivelul frazei, o face străină de problemele care ne interesează aici. De fapt, acesta ar trebui să fie un motiv de îngrijorare pentru lingviști chiar dacă mulți dintre ei încep să se consacre acestei probleme, principalele progrese venind de la sociologi.

(Labov 1978: 223-224)

Ca să mai luăm încă un exemplu lingvistic, C. Fuchs (1985:20) deplîngea, acum douăzeci de ani, faptul că majoritatea studiilor asupra ambiguității și a parafrazei nu au arătat interes decît pentru ambiguitățile de parafrază izolate și pentru relațiile de sinonimie dintre cupluri de frază, fără a lua în considerație un cotext mai larg. Ea regreta, de asemenea, caracterul încă limitat al tentativelor care vizau să țină seama de anumite relații între fraze: „nu dispunem de studii semantice despre ambiguitate și parafrază la nivelul textului, [în timp ce] numeroase ambiguități potențiale de fraze izolate nu rezistă într-un context mai larg și, invers, alte ambiguități sînt generate de țeserea progresivă a semnificației pe firul textului” (1985: 20-21). Această poziție este prelungită în aceeași măsură de către un filosof specialist în argumentare, M. Meyer, și de către un teoretician al literaturii, T. Pavel. Primul definește textul ca pe un tot: „și nu o simplă ordonare de propoziții independente (și analizabile ca atare) care ar fi fost puse cap la cap”, și adaugă: „sensul unui text se determină din componentele sale, dar nu se reduce la ele” (Meyer 1986: 252). Dialectica relațiilor dintre întreg și părți este perfect rezumată de către Pavel:

Textele literare, precum și majoritatea ansamblurilor nonformale de propoziții: conversații, articole de ziare, depoziții ale martorilor oculari, cărți de istorie, biografii ale oamenilor celebri, mituri și critici literare, au în comun o proprietate care îi

miră pe logicieni, dar care celor mai mulți dintre noi ni se pare firească: adevărul acestor ansambluri de propoziții nu se definește în mod recursiv pornind de la adevărul propozițiilor individuale care le compun. Adevărul global al ansamblului nu se deduce imediat din valorile de adevăr locale ale frazelor prezente în text. [...] Pe deasupra, sensul unui text se poate desfășura pe mai multe niveluri [...]. Este deci inutil să fundamentăm o procedură pentru evaluarea adevărului sau a falsității individuale a propozițiilor, a unui roman, căci micro-valorile lor de adevăr riscă mult să nu aibă nici un efect asupra adevărului textului luat în întregul său.

(1988: 27)

Pentru o angajare hotărâtoare în această direcție, este necesar, așa cum preconizau M. A. K. Halliday și R. Hassan încă din 1976, să nu se gramaticalizeze transfrasticul considerînd textul ca o frază mare sau ca o simplă suită de fraze:

Un text [...] nu este o simplă înlănțuire de fraze [*string of sentences*]. Altfel spus, nu este vorba de o unitate gramaticală mare, de ceva de aceeași natură cu fraza, dar care s-ar deosebi de ea prin mărime – un fel de suprafracă [*supersentence*]. Un text nu trebuie văzut nicidecum ca o unitate gramaticală, ci ca o unitate de o altă specie: unitate semantică. Unitatea sa este o unitate de sens în context, o textură care exprimă faptul că, alcătuind un tot [*as a whole*], este legat de mediul înconjurător în care se află așezat.

(1976: 293; traducerea autorului)

E. Coșeriu, unul dintre primii care, încă din anii 1950, a folosit termenul de „lingvistică textuală”, propune pe bună dreptate, în ultimele sale lucrări, să se facă distincția între „gramatică transfrastică” și „lingvistică textuală” (1994). Dacă prima

poate fi considerată o extindere a lingvisticii clasice, în schimb, lingvistica textuală este o teorie a producerii co(n)textuale a sensului, care trebuie să fie fondată pe analiza de texte concrete. Este exact demersul a ceea ce numim **analiza textuală a discursurilor**.

Am văzut că unii vorbesc de „discurs” și de analiza discursului acolo unde alții vorbesc de „text” și analiză textuală. Dacă ambele se nasc în anii 1950, lingvistica textului și analiza discursului nu au nici aceeași origine epistemologică, nici aceeași istorie¹. Între cele două cărți ale mele *Eléments de linguistique textuelle* (1990) și *Linguistique textuelle. Des genres de discours aux textes* (1999), evoluția istorică și metodologică cea mai importantă a venit de la renunțarea la decontextualizare și la disocierea dintre *text* și *discurs* pe care o preconiza eseul meu încă din 1990. Paginile care urmează se înscriu în perspectiva unei poziționări teoretice și metodologice care situează decisiv lingvistica textuală în cadrul analizei discursului.

Este exact ceea ce distinge cartea de față de alte două cărți din colecția „Cursus” cu obiective aparent apropiate. *Analyse textuelle* (Analiza textuală) a lui J.-F. Jeandillou (1997) se prezintă ca o sinteză a noțiunilor provenind din poetică, din semiotică literară și din gramatica textului. Manualul nu prezintă o teorie unificatoare originală, ci liniile generale ale unui demers absolut eclectic. Mai restrânsă din punct de vedere al disciplinelor de referință, *La construction du texte* (1998) de J. Gardes Tamine și M.-A. Pelliza rămâne centrată pe scriitura literară, fapt confirmat de exemplele studiate și de subtitlul ales: „De la

¹ Indicațiile bibliografice referitoare la diferite domenii sînt detaliate imediat după introducere. Fiecare secțiune va fi urmată de astfel de recomandări de lectură. Bibliografia generală figurează la sfîrșitul lucrării.

grammaire au style". Spre deosebire de cele două manuale, paginile pe care le vom citi pornesc de la o critică de fond, și aspiră totodată să aducă răspunsuri la cererea de propuneri concrete pentru analiza textelor. Desigur, textul este un obiect empiric atât de complex, încât descrierea sa ar putea justifica recursul la teorii diferite, însă avem neapărată nevoie de o teorie a acestui obiect și a relațiilor sale cu domeniul mai vast al discursului în general, pentru a da împrumutului de concepte din diferite științe ale limbajului un cadru nou și o coerență indispensabilă.

În raport cu ambițioasa „semiotică a culturii” dezvoltată de F. Rastier (2001), această lucrare își dorește doar să furnizeze, în cadrul științelor limbajului, instrumente de lectură a producțiilor discursive umane. Lingvistica nu (mai) este „știința pilot” a științelor omului și a societății, ci mai are încă multe de spus despre texte, iar puterea sa hermeneutică rămîne întreagă.

*
* *

Anunțasem, în paginile 18 și 190 din *Linguistique textuelle* (1999), o carte viitoare care mi-a cerut mai mult timp decât prevăzusem, precum și o schimbare a editorului. Paginile care vor urma dezvoltă materia primelor două capitole ale lucrării precedente. În așteptarea unei prelungiri centrate asupra problematicii genurilor discursului, celelalte capitole ale cărții mele din 1999 rămân complemente importante ale teoriei generale expuse aici. Tezele dezvoltate în *Les textes: types et prototypes* (1992) fac obiectul unei părți din capitolul 5. Ele au fost completate de reflecții asupra gradului de tipicitate a secvențelor, asupra gradelor de narativitate ale poemelor, asupra genurilor epistolare, ale instrucțiunii și sfatului pe care sper să le reiau într-un volum care va fi urmarea acestuia. Mi-am limitat

expunerea, prezentînd aici numai bazele analizei textuale a discursurilor. Aceste baze permit totuși propunerea unei alternative la explicarea tradițională a textelor și la analiza stilistică². Termenul de „analiză textuală” – pe care îl înlocuiesc cu cel de **analiză textuală a discursurilor** – a mai fost utilizat și de către alții în afară de Jeandillou. „Textanaliza” este un apelativ al lingvisticii germane (Plett 1975 și Titymann 1977). R. Lafont și F. Gardès-Madray au expus în lucrarea lor *Introduction à l'analyse textuelle* (1976) tezele „praxematicii”. După cum precizează dicționarul grupului, analiza textuală praxematică este o teorie generală, apropiată de analiza discursului:

Analiza textuală face parte din ceea ce identificăm de obicei sub numele de *analiza discursului*. Ambele se ocupă de corpusuri largi și variate de discursuri autentice, pe care le raportează la condițiile lor socioistorice de producție și de circulație și le actualizează ideologia subiacentă. Analiza textuală depășește totuși limitele analizei discursului în măsura în care ambiția ei este nu numai să descrie discursul prin intermediul mijloacelor lingvistice sau paralingvistice mobilizate, ci și să construiască un demers de înțelegere a modului în care este generat sensul, adică operațiuni necesare realizării sensului produs.

(Détrie et alii 2001: 8.)

Prezentul eseu este mai apropiat de *L'analyse textuelle. Méthode, exercices*, lucrare apărută în 1983, în care lingvista daneză L. Lundquist își relua în manieră didactică teza din 1980 (care rămîne, în limba franceză, o lucrare de referință). După două capitole epistemologice introductive, care vor explicita

² Am mai apărut deja această poziție în două dintre cărțile consacrate exclusiv textelor literare: Adam 1991 și 1997.

locul lingvisticii textuale în cadrul analizei discursului și natura unităților de analiză textuală, capitolele 3-6 descriu, pe nivele de complexitate crescătoare, principiile care guvernează modulele de organizare a unităților textuale. Capitolul 7 propune o abordare a funcționării textuale a timpurilor verbale. O explicație sintetică a metodei de analiză textuală se poate constitui pornind de la o povestire scurtă a lui Borges, și printr-un fragment din *Caracterele* lui La Bruyère, al cărui studiu este fragmentat în șase analize parțiale de-a lungul întregii lucrări.

Referințe bibliografice și lecturi recomandate

- Mihail M. BAHTIN [1975]: *Probleme de literatură și estetică*, Trad. Nicolae Iliescu. București: Univers 1982.
- Catherine FUCHS (ed.): *Aspects de l'ambiguïté et de la paraphrase dans les langues naturelles*, Berne, Peter Lang, 1985.
- Roman JAKOBSON: *Essais de linguistique générale*, Paris, Minuit, 1963.
- Roman JAKOBSON: *Questions de poétique*, Paris, Seuil, 1973.
- William LĂBOV: *Le Parler ordinaire*, vol. 1, Paris, Minuit, 1978.
- Michel MEYER: *De la problématique*, Bruxelles, Mardaga, 1986.
- Thomas PAVEL: *Univers de la fiction*, Paris, Seuil, 1988.
- François RASTIER: *Arts et sciences du texte*, Paris, PUF, 2001.

Asupra lingvisticii textuale:

- - Kirsten ADAMZIK: *Textlinguistik. Eine einführende Darstellung*, Tübingen, Niemeyer, 2000.
- Michel CHAROLLES, Bernard COMBETTES: „Contribution pour une histoire récente de l'analyse du discours”, *Langue française* 121, Paris, Larousse, 1999, pp. 76-115.

- David D. CLARKE, Brigitte NERLICH: „Champ, schéma, sujet: les contributions de Bühler, Barlett et Benveniste à une linguistique du texte”, *Langue française* 121, Paris, Larousse, 1999: 36-55.

- Eugenio COSERIU: *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen-Basel, Francke, 1994 (1980).

- Joëlle GARDES TAMINE, Marie-Antoinette PELLIZZA: *La construction du texte*, Paris, A. Colin, coll. Cursus, 1998.

- Michael A.K. HALLIDAY, Ruqaiya HASAN: *Cohesion in English*, Longman, London-New York, 1976; 15e éd., 1997.

- Lita LUNDQUIST: *La Cohérence textuelle: syntaxe, sémantique, pragmatique*, Copenhagen, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1980.

- Lita LUNDQUIST: *L'analyse textuelle. Méthode, exercices*, Paris, CEDIC, 1983.

- Lita LUNDQUIST: „Linguistique textuelle en France”, *in* G. Hodus et alii: *Lexicon der Romanistischen Linguistik*, Hamburg, Niemeyer, 1988.

- Lita LUNDQUIST: „Le *Factum Textus*: fait de grammaire, fait de linguistique ou fait de cognition?”, *Langue française* 121, Paris, Larousse, 1999: 56-75.

- Teun A. VAN DIJK: „Texte”, *in* J.-P. de Beaumarchais, D. Couty et A. Rey (ed.), *Dictionnaire des littératures de langue française*, Paris, Bordas, 1984: 2281-2289. - Harald WEINRICH: *Tempus*, Stuttgart, Kohlhammer, 1964; trad. fr. *Le Temps*, Seuil, 1973.

- Harald WEINRICH: *Tempus*, Stuttgart, Kohlhammer, 1964; trad. fr. *Le Temps*, Seuil, 1973.

Despre analiza discursului

- Jean-Paul BRONCKART, *Activités langagières, textes et discours*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé, 1996.

- Patrick CHARAUDEAU, Dominique MAINGUENEAU (ed.): *Dictionnaire d'analyse du discours*, Paris, Seuil, 2002.

JEAN-MICHEL ADAM

- Catherine DÉTRIE, Paul SIBLOT, Bertrand VERINE: *Termes et concepts pour l'analyse du discours. Une approche praxématique*, Paris, Champion, 2001.
- Zellig S. HARRIS: „Analyse du discours”, *Langages* 3, Paris, Larousse, 1969: 8-45.
- Dominique MAINGUENEAU: *L'Analyse du discours*, Paris, Hachette, 1991.
- Dominique MAINGUENEAU: „Les analyses du discours en France”, *Langages* 117, D. Maingueneau (ed.), Paris, Larousse, 1995.
- Dominique MAINGUENEAU: *Les Français dans le monde – Recherches et applications*, nr. special: „Le discours: enjeux et perspective”, Sophie Moirand (ed.), Paris, Hachette, 1996.
- Michel PÊCHEUX: *L'inquiétude du discours*, texte de Michel Pêcheux, alege și prezentate de Denise Maldidier, Édition des Cendres, 1990.
- Teun A. VAN DIJK: „De la grammaire de texte à l'analyse sociopolitique du discours. Un itinéraire de recherche”, *Le Français dans le monde*, nr. special „Le discours: enjeux et perspectives”, Paris, Hachette, 1996: 16-29.

Despre analiza textuală

- Françoise GARDÈS-MADRAY, Robert LAFONT: *Introduction à l'analyse textuelle*, Paris, Larousse, 1976.
- Jean-Fraçois JEANDILLOU: *L'Analyse textuelle*, Paris, A. Colin, 1997.
- Heinrich F. PLETT: *Textwissenschaft und Textanalyse: Semiotik, Linguistik, Rhetorik*, Heidelberg, Quelle & Meyer, UTB, 1975.
- Michael TITZMANN: *Strukturelle Textanalyse*, München, Fink, 1977.

Lucrări semnate de Jean-Michel Adam

- *Éléments de linguistique textuelle*, Bruxelles-Liége, Mardaga, 1990.
- *Langue et littérature*, Paris, Hachette, 1991.

- *Le style dans la langue*, Paris-Lausanne, Delachaux și Niestlé, 1997.
 - *Les Textes: types et prototypes*, Paris, Nathan, 2001 (1992).
 - *Linguistique textuelle: des genres de discours aux textes*, Paris, Nathan, 1999.
 - În colaborare cu Ute HEIDMANN: „Des genres à la genericité”, *Langages* 153, Paris, Larousse, 2004: 62-72.
-

Capitolul 1

INTRODUCERE ÎN ANALIZA TEXTUALĂ A DISCURSURILOR

În cazul de față însă, nu este vorba de a neutraliza discursul, de a-l transforma în semnul pentru altceva și de a-i traversa propria-i consistență pentru a ajunge la ceea ce rămîne, tăcut, dincoace de el, ci din contră, de a-l menține în această consistență a lui, de a-l face să apară în complexitatea care îi este specifică.

(Michel Foucault, *Arheologia cunoașterii*
[1969], 1999, trad. Bogdan Ghiu, Univers, București, p. 59)

1. (Re)întoarcere la Saussure, Benveniste și Bahtin

1.1. „Limba discursivă” a lui Ferdinand de Saussure

Așa cum spune Saussure în „notă asupra discursului”, subiectul vorbitor nu se exprimă prin cuvinte izolate:

Limba a fost creată doar în vederea discursului, dar se pune întrebarea ce anume separă discursul de limbă, sau ce anume

ne permite ca, la un moment dat, să spunem că limba *intră în acțiune ca discurs*?

În limbă avem concepte variate, preexistente (adică îmbrăcate într-o formă lingvistică), precum *bou, lac, cer, roșu, trist, cinci, a despica, a vedea*. În ce moment sau în virtutea căreia operații, prin ce *mod de funcționare* interdependentă, și în ce condiții, vor forma aceste concepte DISCURSUL?

Implicațiile acestor cuvinte, oricât de bogate ar fi prin ideile pe care le evocă, nu vor indica niciodată unui individ din specia umană că, pronunțându-le, un alt individ ar vrea să-i transmită ceva. De ce anume avem nevoie ca să ne gândim că, folosind termeni pe care-i are la dispoziție în limbă, o persoană are intenția de a transmite ceva? Tot astfel, ne-am putea întreba ce reprezintă *discursul*, și la prima vedere răspunsul este simplu: discursul constă, chiar în mod rudimentar, și prin căi pe care le ignorăm, în manifestarea existenței unei legături între cele două concepte ce apar îmbrăcate în formă lingvistică, pe când, în prealabil, limba nu face decât să creeze concepte izolate, care așteaptă să fie puse în raport unele cu altele pentru ca să existe o semnificație rațională¹.

(Ferdinand de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*, trad. Luminița Botoșineanu, Iași, Polirom, 2004, p. 277.)

¹ Această notă imprecis datată se găsește într-un caiet de școală fără titlu (Ms. Fr. 3961) depus la Biblioteca publică și universitară din Geneva. A fost citată pentru prima oară de Jean Starobinski în *Tel Quel* 37, în 1969 (reluată în Starobinski 1971). Publicată cu indicația ștersăturilor și adăugirilor manuscrise de către René Amaker, în *Cahiers Ferdinand de Saussure* 43 (1989: 93-94), a fost comentată de Parret, Dessons, Fehr și Adam (vezi chenarul bibliografic).

Nota începe cu o aserțiune care face din discurs orizontul limbii și se prelungește cu o întrebare privitoare la originea discursivității. Ideea se regăsește și la Benveniste: „Limba se formează și se configurează numai în discurs, actualizat în fraze. Aici începe limbajul”², dar nota lui Saussure amintește, pe alocuri, de un text pe care acesta nu se putea să nu-l cunoască. În dialogul *Sofistul* de Platon, Străinul îi explică lui Theaitetos că niște substantive rostite izolat, unele după altele, și niște verbe enunțate separat de substantive, precum suita următoare: „merge vorbește doarme”, „chiar de le-ar înșira cineva pe toate, încă n-ar alcătui o vorbire [*logos*]. [...] Și tot astfel, dacă ar spune „leu cerb cal” și ar rosti toate numele celor ce săvârșesc acțiunile, nici potrivit cu o asemenea înșiruire nu s-ar alcătui o vorbire”³. Platon își fondează definiția *logos*-discurs pe o operație apropiată de „legătură” și de raportare din concepțiile lui Saussure: „Căci rostirea nu indică, nici aici, nici acolo, vreo acțiune ori vreo lipsă de acțiune [...] mai înainte de a se îmbina verbele cu numele. În schimb atunci s-a armonizat și deopotrivă s-a născut vorbirea producându-se o primă înlănțuire, într-un sens vorbirea elementară și cea mai scurtă.” (id.). Propoziții ca: „Omul învață” sau „Apuleius povestește” sînt enunțuri asertive minimale. Depășind prima numire prin „ordonare-întrețesere” a două componente, s-a înlănțuit un act de referință, s-a încheiat ceva, s-a constituit un ansamblu care ține de *logos*-discurs. Platon pune în gura Străinului următoarele: „[...] nu se denumeste doar, ci se și determină ceva, înlănțu-

² Émile Benveniste, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, trad. Lucia Magdalena Dumitru, București, Teora, p. 131. (n.t.).

³ Platon, *Opere* vol. VI, ediție îngrijită de C. Noica și P. Creția, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 376. (n.t.).

indu-se verbele cu numele. De aceea și spuneam că a vorbi nu înseamnă doar a denumi, drept care am și dat înlănțuirii acesteia numele de vorbire [*logos*]" (p. 376).

Înainte de Saussure, această idee a fost radicalizată de teoria limbajului elaborată de W. von Humboldt: „Limba constă numai în discursul legat, gramatica și dicționarul pot fi asemuite cu scheletul ei mort" (trad. Meschonnic 1985, p. 142). Humboldt definește limba ca pe o activitate discursivă, ca pe „actul ei de emisie reală" (id., p. 143), și subliniază că numai în „înlănțuirile discursului" pot fi percepute elementele cele mai semnificative ale limbii. Cît despre Saussure, el își definește obiectul și programul drept revenirea elementului discursiv la limbă ca la „o comoară mentală", adică la ceea ce pentru Humboldt nu era decît „proiecția totalizantă a vorbirii în act" (1974: 1983):

Întreaga limbă intră mai întîi în spiritul nostru prin intermediul planului discursiv, așa cum am spus și așa cum este și firesc. Dar așa cum sunetul unui cuvînt, realitate care a pătruns astfel, la rîndu-i, în forul nostru interior, devine o impresie complet independentă de planul discursiv, la fel și spiritul nostru degajă tot timpul din discursiv ceea ce trebuie pentru ca să rămîină doar cuvîntul.

(Saussure 2004, p. 121)

Saussure așază limba în centrul programului său, dar se întreabă de asemenea „ce anume separă" limba propriu-zisă de „discursiv". De altfel, el vorbește de „limbajul discursiv" (2004: 101) tot așa cum vorbește despre „vorbire": „Fraza există numai în vorbire, în limba discursivă, în vreme ce cuvîntul este o unitate care trăiește în afara oricărui discurs, în tezaurul mental" (2004: 120). Chiar dacă nota definește discursul ca pe o intrare în acțiune a limbii și ca pe o propunere interactivă de sens a

unui subiect care se adresează unui alt subiect, la bază regăsim definiția saussuriană a limbii ca stoc sau rezervor de semne-cuvinte. Nota vorbește de „termeni care stau la dispoziție în limbă” și, mai precis, de concepte (semnificat) îmbrăcate în formă lingvistică (semnificant). Definiția discursului ca legătură între concepte îmbrăcate în formă lingvistică lasă deschisă întrebarea despre natura și întinderea acestor ordonări. Nota face aluzie doar la stabilirea unei legături între semne „care așteaptă să fie puse în raport unele cu altele” și deci trebuie să căutam în altă parte, în *Curs* și în notele cursului, o descriere a naturii și întinderii acestor legături.

Aluzia la semne „preexistente” este un ecou la teoria valorii *in absentia* (raporturi asociative). Nota insistă, în schimb, asupra valorii discursive *in praesentia* (raporturi sintagmatice). Așa cum spune și lecția din 30 iunie 1911:

Mintea stabilește cu totul două tipuri de legături între cuvinte:

1. în afara discursului, cuvintele care au ceva în comun se asociază în memorie – creează diferite grupuri, serii, familii, în sânul cărora stăpînesc raporturi foarte diferite, dar care intră într-o singură categorie; acestea sînt raporturile asociative.
2. în vorbire, cuvintele sînt supuse unui gen de raporturi independente de primul și care depind de înlănțuirea lor; acestea sînt raporturile sintagmatice.

(Saussure, în Bouquet, 1977: 335)

În *Cursul de lingvistică generală*, Saussure definește fraza ca pe unitatea maximală a sintagmaticii. El își pune întrebarea pînă la ce punct fraza, supusă variațiilor individuale, aparține limbii (pp. 136-137). Saussure aplică noțiunea de sintagmă unităților de orice mărime care țin de limbă: cuvinte simple precum *désir-eux* [dornic], cuvinte compuse precum *im-par-donn-able* [impardonabil], *in-fatig-able* [neobosit], fraze sau grupuri de cuvinte stabilite pe tipare regulate precum *La terre tourne* [Pămîn-

JEAN-MICHEL ADAM

tul se-nvîrte], locuțiuni precum *prendre la mouche* [a-i sări muștarul], *rompre une lance* [a susține o controversă] etc. În schimb, *indécorable* [nedecorabil] ar ține de vorbire. Și Saussure adaugă:

De fapt, numai în sintaxă va apărea o oarecare instabilitate între ceea ce este dat, fixat în limbă și ceea ce este lăsat la libera inițiativă individuală. Este greu de făcut o delimitare. Trebuie mărturisit că aici, în domeniul sintaxei, fapt social și fapt individual, executare și asociere fixă, se amestecă cumva, ajung să se amestece întrucîtva. Mărturisim că numai pe această frontieră se va putea găsi ceva de criticat la separarea între limbă și vorbire.

(Saussure, în Bouquet 1997: 336-337⁴)

Punerea în relație a sintagmării și a vorbirii este totodată afirmată și considerată de Saussure o problemă nerezolvată:

Orice frază este o sintagmă. Or, fraza aparține vorbirii și nu limbii. Atunci vine obiecția: [...] nu cumva amestecăm cele două sfere limbă-vorbire pentru a distinge cele două sfere sintagmă-asociere? Într-adevăr, problema frontierei celor două domenii este delicată. Chestiune greu de tranșat.

(Saussure, în Bouquet 1997: 334- 335)

Fraza apare ca o unitate de compoziție-sintagmare situată la frontiera celor două domenii: ea ține de limbă în dimensiunea ei sintagmatică și de vorbire în dimensiunea ei discursivă. Cu-vîntul „discurs” rămîne totuși la Saussure sub influența res-

⁴ În *Cursul de lingvistică generală*, editorii transcriu: „Dar trebuie să recunoaștem că în domeniul sintagmei nu există limită tranșantă între faptul de limbă, marcă a uzajului colectiv, și faptul de vorbire, care depinde de libertatea individuală” (trad. Irina Izverna Tarabac, Iași, Polirom, [1977] 1998 p. 137).

tracției clasice pe care un Fontanier o formulează în următorii termeni:

Mai întâi, ce înțelegem aici prin *discurs*? În nici un caz o lucrare întreagă, oricât ar fi ea de scurtă; nici chiar o suită, o înlanțuire de fraze sau de perioade asupra unui anume subiect; înțelegem prin *discurs* o frază sau o perioadă exprimând o gândire aproximativ încheiată și completă în sine chiar dacă se raportează la alte gândiri care o preced sau o urmează.

(Pierre Fontanier, *Figurile limbajului*, trad. Antonia Constantinescu, București, Univers, 1977, p. 249)

Articolul „discurs” din *Enciclopedia* lui Diderot și d’Alembert definește sensul cuvîntului din punct de vedere retoric, apropiindu-se astfel de o definiție mai textuală a activității lingvistice a subiecților vorbitori:

DISCURS, (Beletristică) în general se folosește pentru tot ceea ce pornește de la facultatea de a vorbi & este derivat din verbul *dicere*, „a zice”, „a vorbi”; este gen în raport cu discursul oratoric, discursul solemn, orațiune. [...]

Părțile discursului, după antici, erau: exordiu, propoziția sau narațiunea, confirmarea sau dovada & perorația. Pledoariile noastre păstrează și astăzi această formă; un exordiu scurt precede expunerea faptelor sau enunțul problemei de drept; urmează dovezile sau mijloacele, și în fine concluziile.

„Nota asupra discursului” nu menționează nici genurile discursive ale retoricii, nici părțile care compun *dispositio* sau compoziția textuală despre care vom mai vorbi în capitolul 6.

1.2. „Translingvistica textelor, a operelor” de Émile Benveniste

Benveniste pornește de la abordarea saussuriană a frazei: „Saussure n-a ignorat fraza, dar se vede că îl pune în mare dificultate din moment ce o expedia la „vorbit”, ceea ce nu rezolvă nimic.” (*Probleme de lingvistică generală*, p. 56). Benveniste pare foarte aproape de Saussure:

„Sensul” (în accepțiune semantică [...]) se realizează în și printr-o formă specifică, sintagma, spre deosebire de semiotic care se definește printr-o relație de paradigmă. Pe de o parte, substituția, pe de altă parte, conexiunea, iată cele două operații tipice și complementare.

(Benveniste 2000: 193)

Benveniste se desprinde totuși de Saussure, instaurând în limbă „o diviziune fundamentală, total diferită de cea pe care a încercat-o Saussure între limbă și vorbit” (2000: 224), între domeniul „semiotic” și domeniul „semantic” al lingvisticii enunțării.

[...] În realitate, lumea semnului este închisă. Nu există tranziție de la semn la frază, nici prin sintagmă și nici altfel. Le desparte un hiatus. Trebuie să admitem, în această situație, că limba comportă două domenii distincte, fiecare cu propriul aparat conceptual. Pentru cel pe care-l numim semiotic, teoria saussuriană a semnului lingvistic va servi ca bază de cercetare. Domeniul semantic, dimpotrivă, trebuie să fie recunoscut ca fiind distinct; necesită un nou aparat de concepte și definiții.

(2000, vol. II: 56)

Benveniste exclude „textul enunțului” din câmpul „semantic” al lingvisticii enunțării:

Putem spune atunci că discursul, produs de fiecare dată când se vorbește, această manifestare a enunțării, este pur și simplu „vorbirea”? - Trebuie să avem în vedere o condiție specifică enunțării: ea reprezintă actul însuși de producere a unui enunț, nu textul enunțului, care face obiectul cercetării noastre. Acest act este opera locutorului care mobilizează limba pentru sine.

(2002, vol. II: 68)

Pe de altă parte, el reduce discursul la frază: „Comunicăm prin fraze, fie ele și trunchiate, embrionare, incomplete, dar întotdeauna prin fraze” (2000: 192). Ducînd fraza dincolo de ultimul nivel pe scara combinărilor lingvistice codate, acesta adaugă: „Cu fraza, depășim o limită, intrăm într-un domeniu nou” (2000: 121) [...] „Ea se distinge net de celelalte unități lingvistice” (2000: 123) Considerînd propoziția ca pe o unitate de ultim rang integrator (*trăsături distinctive* > *foneme* > *silabe* > *morfeme* > *lexeme* > *propoziție*), Benveniste fixează o limită lingvisticii sistemului („semiotic”). El consideră fraza ca pe o unitate de alt ordin: „Fraza aparține, fără îndoială, discursului. Chiar așa putem s-o și definim: fraza este unitatea discursului. [...] Fraza este o unitate, în măsura în care este un segment al discursului”. (2000: 123). Această unitate este în centrul unei alte lingvistici:

Fraza, creație infinită, varietate fără limite, este însăși viața limbajului în acțiune. Cu aceasta putem concluziona că odată cu ea intrăm într-un alt univers, cel al limbii văzute ca instrument de comunicare, a cărui expresie este discursul.

Avem de-a face, într-adevăr, cu două universuri diferite, deși referitoare la aceeași realitate, care generează două lingvistici diferite, deși drumurile li se intersectează în permanență”.

(2000: 123)

Benveniste distinge între o lingvistică a limbii-sistem sau „semiotică”, care *semnifică*, a cărei funcționare este paradigmatică, și a cărei unitate este semnul, și o lingvistică a discursului, sau „semantică” care *comunică* și a cărei unitate este fraza⁵. Atunci când schițează în „Aparatul formal al enunțării” (2000, vol. II: 67-74) o primă recapitulare a conceptelor operatorii și o definiție a contururilor lingvisticii enunțării, el nu se mulțumește să deschidă analiza intralingvistică spre semantica enunțării. Într-adevăr, dacă teoria enunțării are ca obiect producerea enunțurilor și nu „textul enunțării”, aceasta înseamnă că o a treia ramură a lingvisticii este chemată să se ocupe de acesta din urmă. El explică acest lucru în rîndurile asupra cărora boala care-l cuprinsese în pragul anilor 1970 nu i-a mai dat răgaz să revină:

În concluzie, trebuie depășită noțiunea saussuriană de semn ca principiu unic, de care depind atît structura, cît și funcționarea limbii. Această depășire se va face pe două căi:

- în analiza intra-lingvistică, prin deschiderea unei noi dimensiuni de semnificanță, cea a discursului, pe care o numim semantică, distinctă de cea legată de semn, semiotică;
- în analiza translingvistică a textelor, operelor, prin elaborarea unei meta-semantici care se va construi pornind de la semantica enunțării.

Va apărea o semiologie de „a doua generație”, ale cărei instrumente și metodă vor putea contribui la dezvoltarea celorlalte ramuri ale semiologiei generale.

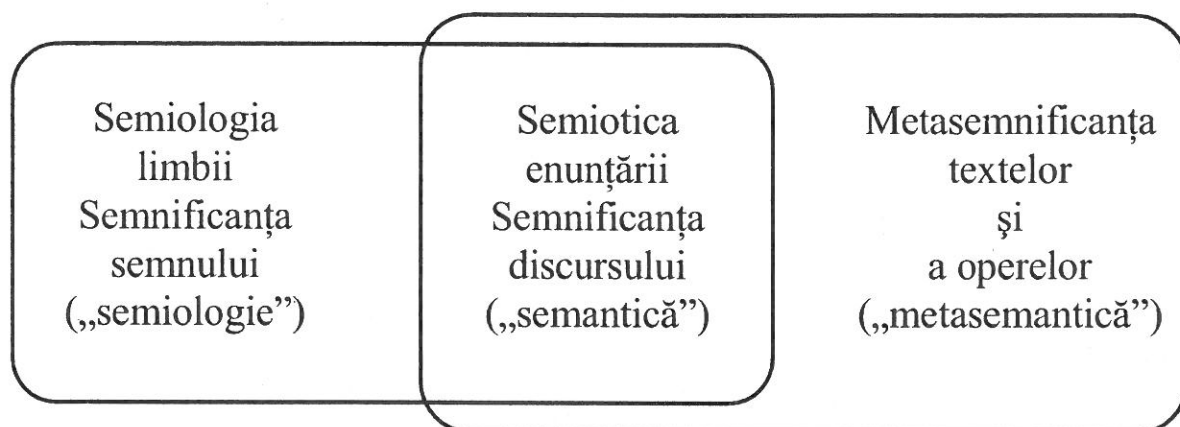
(2000, vol. II: 56)

⁵ „Sémiologie de la langue”, *Semiotica II*, 1969: 135; reluat în volumul 2 din *Probleme de lingvistică generală*.

Benveniste descompune programatic câmpul general al lingvisticii în trei domenii în sînul cărora lingvistica enunțării ocupă locul central. Faptul poate fi reprezentat printr-o schemă discontinuă (opunînd două ansambluri) și totodată continuă (lingvistica enunțării asigurînd tranziția între cele două domenii cărora le aparține):

Schema 1

Analiză translingvistică

Sprijinindu-se pe lingvistica enunțării, lingvistica discursului se deschide, pe de o parte, spre o „translingvistică a textelor” și, pe de altă parte, spre o „translingvistică a operelor”, adică a producțiilor literare proprii unei limbi. În 1968, Benveniste subliniază cât de interesant este studiul limbajului poetic pentru lingvistică, și adăuga: „Însă această muncă abia a început. Nu se poate spune că obiectul de studiu, metoda de utilizat sînt deja clar definite. Există tentative interesante, însă ele dovedesc dificultatea de a ieși din categoriile utilizate pentru analiza limbajului obișnuit” (2000, vol. II: 30). H. Meschsonnic este unul dintre rarii lingviști care vorbesc despre cea de a treia

JEAN-MICHEL ADAM

dimensiune a semnificației pentru a-și înscrie poetica în rîndul „translingvisticii operelor” (1997: 323-324):

Pornind de la Benveniste, putem distinge mai ușor opoziția și interacțiunea între scriitură și literatură. Căci scriitura este mai aproape de semantică decît de semiotică, dar ea creează la rîndul ei semiotică, producînd ceva ce devine literatură, – ceea ce ea n-a fost întotdeauna. Domeniul care se deschide spre cunoașterea scriiturii este unul specific, „translingvistic”, care s-a ivit din „elaborarea unei metasemantici ce se va construi pe semantica enunțării”. Ea va beneficia de aceasta și-i va aduce de asemenea elementele pe care le conceptualizează.

(Meschonnic 1973: 174-175)

Barthes a urmat o vreme foarte îndeaproape reflecția lui Benveniste. Deplîngea faptul că lingvistica este incapabilă să treacă la un obiect de cercetare superior frazei „pentru că dincolo de frază, nu există nimic altceva decît alte fraze: după ce a descris floarea, botanistul nu se poate ocupa de descrierea buchetului” (1966: 3). Dar dacă relua, pe aceeași pagină din *Introduction à l'analyse structurale des récits*, afirmația că „Discursul ar fi o «frază mare» (ale cărui unități n-ar fi neapărat fraze), tot așa cum fraza, prin mijlocirea unor specificități, este un mic «discurs» (id.), se grăbea să adauge, ca un cititor atent al ultimelor lucrări ale lui Benveniste, că: „Discursul are propriile sale unități, regulile sale, „gramatica” sa: dincolo de frază și deși compus numai din fraze, discursul trebuie să fie în mod firesc obiectul unei a doua lingvistici” (id.). El va numi această „a doua lingvistică” pînă în 1970, înainte de a cădea în deconstructivism, „lingvistica discursului”, sprijinindu-se pe „translingvistica” sau „semiologia de a doua generație” a lui Benveniste.

J. Kristeva s-a referit și ea explicit, într-un dialog cu J.-C. Coquet, la poziția lui Benveniste. Ea considera semiologia interpretativă, ancorată în metapsihologia freudiană pe care o elabora la vremea respectivă și o numea „semanaliză” (Kristeva 1969), drept dezvoltarea postulată de Benveniste: „Dați-mi voie să citez aici concluzia ultimului text al acestui maestru al lingvisticii, care își explicitează concepția despre semnificanță și trasează drumul pe care, după părerea mea, se va putea situa semanaliza. [...] Numim semanaliză ceea ce el desemnează ca fiind o semantică și o translingvistică” (1972: 345). Această poziție a influențat nemijlocit modul în care ea a tradus, și pe urmele ei T. Todorov, (1981) termenul de *metalingvistika* al lui Bahtin: „translingvistică”.

1.3. „Metalingvistica” lui Mihail Bahtin

Metalingvistika este miza principală a cercetărilor asupra dialogismului și polifoniei duse de Bahtin în anii 1920 și prelungite în notele de lucru scrise între 1959-1960 și publicate în 1976, la un an după moartea sa, sub titlul *Le problème du texte*⁶. Apropiat de nota manuscrisă a lui Saussure, de tezele lui Humboldt și de observațiile lui Benveniste, lingvistul rus scrie: „A învăța să vorbești înseamnă a învăța să structurezi enunțuri (căci noi vorbim în enunțuri și nu în propoziții izolate și, desigur, cu atât mai puțin în cuvinte izolate)” (1984: 285). Pentru Bahtin, „în limitele unui și aceluiași enunț, o propoziție poate fi reluată (repetiție, autocitare), dar fiecare ocurență reprezintă un nou fragment de enunț, căci poziția și funcția sa s-au schimbat în întregul enunțului” (1984: 317). „Întregul enunțului” este definit,

⁶ Note reluate în *Estetika slovesnogo tvorcestva (L'esthétique de l'œuvre en mots, 1984)*.

pe de o parte, ca o legătură a unui enunț cu alte enunțuri (cotextul) și, pe de altă parte, ca un context dialogic (cadrul interacțiunii sociale). Pentru Bahtin, *metalingvistika* este studiul comunicării dialogice și al limbii în curs de utilizare, ca un fenomen concret și viu. El definește propoziția ca pe un „element semnificativ al enunțului în întregul său și care-și dobândește sensul definitiv numai în întregul său”. Ipoteza lui teoretică importantă este următoarea (o vom relua în cap. 6):

Atunci când alegem un tip dat de propoziție, nu alegem numai o propoziție dată, în funcție de ceea ce dorim să exprimăm cu ajutorul acestei propoziții, ci selectăm un tip de propoziție în funcție de întregul enunțului finit care se prezintă imaginației noastre verbale și care ne determină opinia. Ideea pe care o avem despre forma enunțului nostru, adică despre un gen precis al vorbirii, ne ghidează în procesul discursiv.

(Bahtin 1984: 288, în traducerea în franceză revăzută de autor)

Introducerea noțiunii de gen, alături de limbă, se deschide spre o sinteză dialectică a „semioticii” (sistemul limbii) și a „semanticii” (discursul):

Formele limbii și formele tip de enunț, adică genurile vorbirii, intră în experiența și în conștiința noastră simultan, fără ca strânsa lor corelație să se rupă.

(Bahtin 1984: 285)

Rolul determinant al genurilor este un punct esențial al meta-lingvisticii lui Bahtin:

Învățăm să ne turnăm vorbirea în tiparele genurilor și, ascultând vorbirea celuilalt, îi ghicim genul chiar de la primul cuvânt, îi presimțim volumul determinat (lungimea aproximativă a unui

întreg al vorbirii), structura compozițională dată, îi prevedem încheierea, altfel spus, încă de la început, simțim întregul vorbirii care, după aceea, se diferențiază în procesul vorbirii. Dacă nu ar exista genurile vorbirii, dacă nu le-am stăpîni, dacă ar trebui să le creăm pentru prima oară în procesul vorbirii și să construim liber pentru prima oară fiecare enunț, comunicarea verbală, schimbul de idei ar fi aproape imposibil.

(1984: 285, în traducerea în franceză
revăzută de autor împreună cu I. Aguéeva)

Bahtin formulează de asemenea o ipoteză privitoare la modul în care limba celor mai simple și elementare genuri contaminează, cu ocazia împrumuturilor, genurile cele mai elaborate:

În fiecare epocă a dezvoltării sale, limba scrisă este marcată de genurile vorbirii și nu numai de genurile secundare (genurile literare, științifice, ideologice), ci și de genurile principale (tipurile de dialog oral – limba saloanelor, a cercurilor, limbajul familiar, cotidian, limbajul sociopolitic, filosofic etc.). Extinderea limbii scrise care își anexează diverse straturi ale limbii populare implică în toate genurile (genuri literare, științifice, ideologice, familiare etc.) punerea în practică a unei noi proceduri de organizare și încheiere a întregului verbal și modificarea locului auditorului sau partenerului, ceea ce conduce la o restructurare și la o reînnoire de o amploare mai mare sau mai mică a genurilor vorbirii.

(1984: 271)

Bahtin a dezvoltat astfel un proiect care corespunde în parte golului lăsat de întreruperea prematură a operei lui Benveniste. Lucrările Cercului lui Bahtin demonstrează relevanța proiectului lingvistului francez și propun ca analiza textuală a discursurilor să fie așezată sub acest dublu patronaj.

JEAN-MICHEL ADAM

Referințe și lecturi recomandate

Despre „Nota” lui Saussure

- Jean-Michel ADAM: «Discours et interdisciplinarité. Benveniste lecteur de Saussure», *Cahiers Ferdinand de Saussure* 54, Genève, Droz, 2001: 241-258.
- Gérard DESSONS: *Introduction à la poétique*, Paris, Dunod, 1995: 211 și 213.
- Johannes FEHR: „Bœuf, lac, ciel, concierge, chemise, lit”, *Saussure aujourd’hui, Linx*, nr. special, Université de Paris-X, 1995: 431-438.
- Ferdinand DE SAUSSURE: [1915, 1967, 1977] 1998. *Curs de lingvistică generală*, trad. Irina Izverna Tarabac, Iași, Polirom.
- Herman PARRÊT: *Prolégomènes à la théorie de renonciation*, Berne, Peter Lang, 1987: 42-43.
- Ferdinand DE SAUSSURE [2002] 2004: *Scrieri de lingvistică generală*, trad. Luminița Botoșineanu, Iași, Polirom.
- Jean STAROBINSKI: *Les mots sous les mots*, Paris, Gallimard, 1971: 14.

Despre textul lui Benveniste

- Jean-Michel ADAM: „Discours et interdisciplinarité. Benveniste lecteur de Saussure”, *Cahiers Ferdinand de Saussure* 54, Genève, Droz, 2001: 241-258.

Referințe la secțiune

- Mikhaïl M. BAHTIN: *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard, 1984 (1952-53).
- Mikhaïl M. BAHTIN [1929] 1970: *Problemele poeticii lui Dostoievski*, trad. S. Recevski. București, Univers: 252-363.
- Roland BARTHES: „Introduction à l’analyse structurale des récits”, *Œuvres complètes II*, Paris, Seuil, (1966) 2002: 828-865.

- Roland BARTHES: „La linguistique du discours” (1970), *Œuvres complètes III*, Paris, Seuil, 2002: 611-616.

- Émile BENVENISTE: „Sémiologie de la langue”, *Semiotica II*, La Haye, Mouton, 1969; reluat în *probleme de lingvistică generală II* [1974] 2000, trad. Lucia Magdalena Dumitru, București, Teora.

- Simon BOUQUET: *Introduction à la lecture de Saussure*, Paris, Payot-Rivages, 1997.

- Pierre FONTANIER [1818] 1977: *Figurile limbajului*, trad. Antonia Constantinescu, București, Univers.

- Wilhelm VON HUMBOLDT: *Sur le caractère national des langues et autres écrits sur le langage*, traduction et mise en recueil par Denis Thouard, Seuil, coll. Points 425, 2000.

- Julia KRISTEVA: „Sémanalyse: conditions d’une sémiotique scientifique”, entretien avec J.-C. Coquet, *Semiotica*, V-4, La Haye, Mouton, 1972: 324-349.

- Julia KRISTEVA: „Le texte et sa science”, *Séméiotiké, Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Seuil, coll. Points 96, 1969: 9-28.

- Henri MESCHONNIC: *Pour la poétique II*, Paris, Gallimard, 1973.

- Henri MESCHONNIC: „Benveniste: sémantique sans sémiotique”, *Émile Benveniste vingt ans après*, colloque de Cerisy publié dans un n° spécial de la revue *Linx*, Université de Paris-X Nanterre, 1997: 307-325.

- Henri MESCHONNIC: „Le discours de Humboldt”, *Les états de la poétique*, Paris, Gallimard, 1985: 141-144.

- Tzvetan TODOROV: *Mikhaïl Bakhtine: le principe dialogique. Écrits du Cercle de Bakhtine*, Paris, Seuil, 1981.

2. Locul lingvisticii textuale în analiza discursului

Încă de la apariția lor, în anii 1950, analiza discursului și lingvistica textuală s-au dezvoltat autonom, fără a se raporta una la cealaltă. Totuși, astăzi le putem pune în relație. A. Ali Bouacha a pus problema abordării discursului ca „obiect empiric ce trimite la text”:

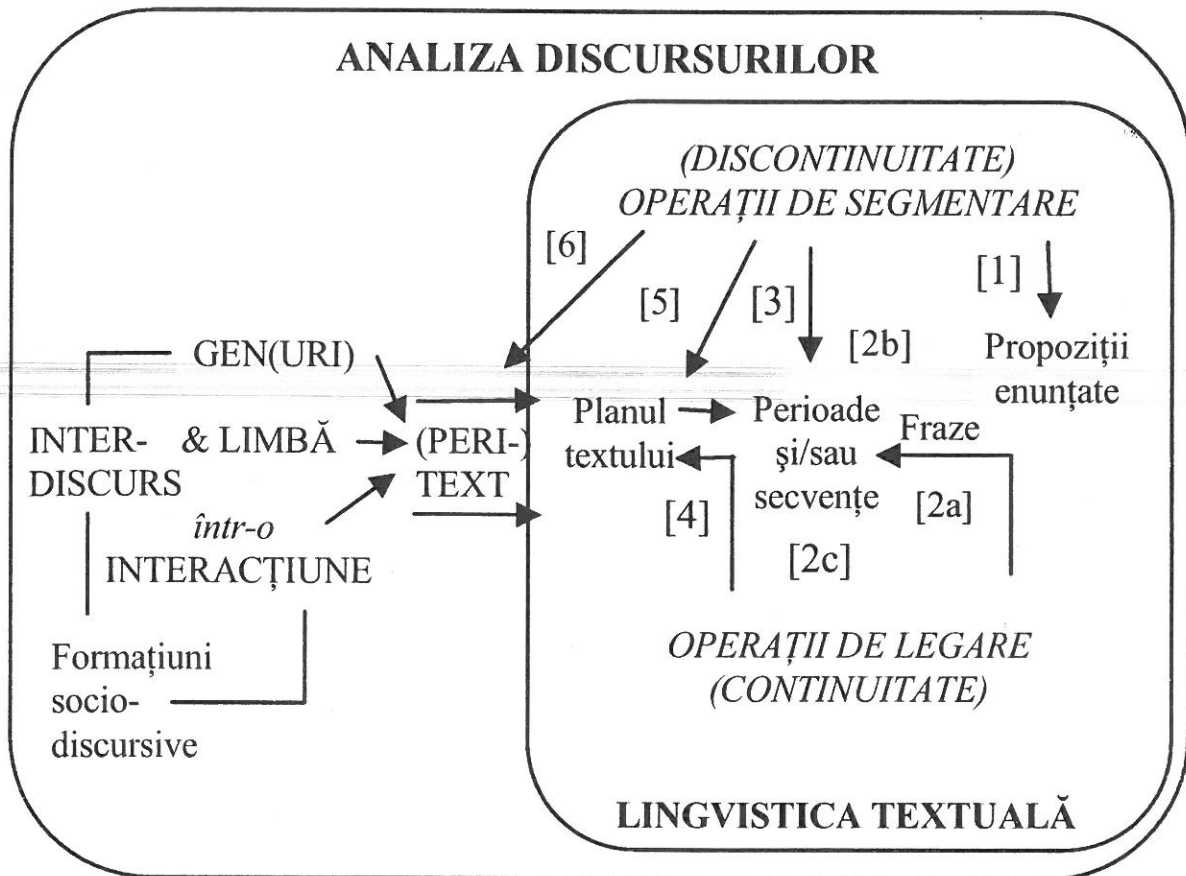
Pe de o parte, punem în relație un text în percepția lui imediată cu o activitate discursivă la care trimite sau la care îl trimitem și, pe de altă parte, considerăm textul ca pe un ansamblu de date lingvistice brute care trebuie să fie tratate apoi ca date discursive. Acestea sînt trecute în mod necesar prin filtrul proprietăților lingvistice de la care poate începe descrierea proprietăților discursive.

(1993: 47)

Postulînd totodată o separare și o complementaritate a sarcinilor și obiectelor lingvisticii textuale și ale analizei discursului, definim lingvistica textuală ca pe un sub-domeniu al cîmpului mai larg al analizei practicilor discursive. Dăm o reprezentare în schema 2.

Începînd de aici, cîmpul „translingvisticii textelor, operelor” lui Benveniste poate fi precizat. Nu este surprinzător să vedem cum, într-un alt domeniu al științelor limbajului, cel al poeziei, alți teoreticieni au spus aproape același lucru: „Orice proprietate verbală, facultativă la nivelul limbii, poate deveni obligatorie în discurs. [...] Anumite reguli discursive au ceva paradoxal în ele, și anume faptul de a-și însuși o regulă luată din limbă” (Todorov 1978: 23-24). Cu o poziție foarte apropiată de cea

Schema 2

a lui Bahtin, Todorov înscrie aceste fenomene în genurile care structurează inter-discursul unui mediu social dat. La rândul lui, K. Stierle vorbește de un „transfer al textului în discurs” (1977: 426) operat de activitatea interpretativă a cititorului-auditor: „Discursul este în mod necesar supus activității din planul secund al cititorului, care nu se mulțumește să perceapă un text, ci îl organizează înainte de toate în discurs” (id.). Unui text nu i se atribuie un sens decât în momentul în care, proiectat fiind în „planul secund al unei scheme discursive preexistente (427)” își găsește un loc „în instituțiile acțiunii simbolice, care sînt condiționate de o cultură dată și pe care o condiționează totodată” (426). Vom reține următoarea definiție a lui Stierle: „Conceptul

de discurs [...] este definit de trăsăturile următoare: o stabilitate publică și normativă, și posibilitatea unui statut instituțional” (425). Localizăm această „stabilitate publică și normativă” în genurile discursului (Adam 1999, cap. 3).

2.1. Interdiscurs și formațiuni sociodiscursive

În *Arheologia cunoașterii* (trad. Bogdan Ghiu, București, Univers, 1999), M. Foucault arată că o unitate lingvistică (frază sau propoziție) devine unitate de discurs (enunț) numai dacă legăm acest enunț de altele, în sînul interdiscursului unei formațiuni sociale⁷:

Nu este suficient să spui o frază și nici măcar să o spui într-un raport determinat cu un câmp de obiecte, ori într-un raport stabilit cu un subiect, pentru ca să existe enunț, pentru ca să fie vorba de un enunț: trebuie s-o raportezi la un întreg câmp adiacent. [...] Nu poți spune o frază, nu poți s-o faci să acceadă la o existență fără să fie folosit și un spațiu colateral. Un enunț are întotdeauna margini populate cu alte enunțuri.

(1999: 120)

Această observație dovedește că articularea benvenistiană a „semioticii” (ordinea sistemului care permite producerea frazelor gramaticale) și a „semanticii” (enunțarea care permite producerea enunțurilor) nu este suficientă. Enunțurile trebuie puse în raport cu un „câmp adiacent”, un „spațiu colateral”

⁷ Deși țin de filosofie, lucrările lui Foucault au influențat suficient analiza franceză a discursului – începînd cu M. Pêcheux – încît să ne oprim o clipă asupra unor aspecte interesante legate de subiectul nostru. Pentru noțiunea de *interdiscurs*, deja comună în câmpul analizei discursului, precum și în altele utilizate aici, recomand *Dictionnaire d'analyse du discours* (Charaudeau & Maingueneau, Seuil, 2002).

populat cu alte enunțuri articulate în (inter)discurs. Spre deosebire de Benveniste, Foucault pune accent pe faptul că limba („semioticul”) singură nu este suficientă pentru a produce enunțuri:

Nici aceeași sintaxă, nici același vocabular, nu sînt folosite într-un text scris și într-o conversație, într-un jurnal și într-o carte, într-o scrisoare sau pe un afiș; ba mai mult decît atît, există suite de cuvinte care formează fraze cît se poate de individualizate și perfect acceptabile dacă apar în titlurile de pe prima pagină ale unui ziar, dar care, totuși, în cursul unei conversații, nu ar putea nici o clipă să treacă drept o frază înzestrată cu sens.

(1999: 124)

Pornind de la faptul că „enunțul este dat întotdeauna prin intermediul unei consistențe materiale, chiar dacă aceasta este disimulată și chiar dacă, abia apărută, ea este condamnată imediat să dispară” (1999: 23), Foucault are în vedere cazul extrem al aceleiași fraze (sau propoziții) care nu este niciodată identică cu ea însăși ca enunț, în momentul în care coordonatele situației de enunțare și regimul ei de materialitate se schimbă:

Alcătuită din aceleași cuvinte, încărcată exact cu același sens, menținută în identitatea ei sintactică și semantică, o frază nu constituie același enunț dacă este articulată de cineva în cursul unei conversații, sau este tipărită în textul unui roman, dacă a fost scrisă odinioară, cu veacuri în urmă, și reapare acum, într-o formulare orală. Coordonatele și statutul material al enunțului fac parte din caracterele ei intrinseci.

(1999: 123)

Bahtin exprimă exact aceeași idee:

Identitatea absolută între două propoziții (sau mai multe) este posibilă (ele coincid dacă sînt suprapuse ca două figuri geometrice). În plus, trebuie să admitem că orice propoziție, fie ea și complexă, în fluxul nelimitat al vorbirii poate fi repetată de un număr nelimitat de ori, sub o formă perfect identică, dar, în calitate de enunț (sau fragment de enunț), nici o propoziție, chiar dacă ar fi alcătuită dintr-un singur cuvînt, nu poate fi repetată niciodată: vom avea întotdeauna un nou enunț (fie el și sub formă de citat)

(Bahtin 1984: 316-217, traducere revăzută)

Într-un mod mai puțin tranșant, însă asemănător, transpunerea unui fapt divers în poem propusă de Blaise Cendrars în cel de al zecelea text din *Dix-neuf poèmes élastiques* este o schimbare spectaculoasă de regim al materialității⁸:

T1 10. ULTIMA ORĂ

OKLAHOMA, 20 ianuarie 1914

Trei deținuți își procură pistoale
Îl ucid pe paznic și pun mîna pe cheile închisorii
Se reped afară din celule și ucid patru gardieni din curte
Apoi pun mîna pe tînăra steno-dactilografă a închisorii
Și se urcă într-o trăsură care îi aștepta la poartă
Pleacă în viteză
În timp ce gardienii își descarcă pistoalele în direcția fugarilor

⁸ A se vedea analogia comparată a acestor două texte în cap. 8 al *Linguistique textuelle* (Adam 1999: 175-188). Jean-Pierre Goldenstein (*Dix-neuf poèmes élastiques de Blaise Cendrars*, Paris, Klincksieck, 1986) a fost primul care a atras atenția asupra acestui interesant caz de transpoziție pe care îl putem considera drept exemplar pentru schimbarea formatului sociodiscursiv.

Cîțiva gardieni sar pe cai și pornesc în urmărirea deținuților
Au loc schimburi de focuri
Tînăra este rănită de o împușcătură trasă de unul din gardieni

Un glonte lovește de moarte calul care trăgea trăsura
Gardienii se pot apropia
Ei îi găsesc pe deținuți morți, cu trupurile ciuruite de gloanțe
Dl. Thomas, fost membru al Congresului care vizita închisoarea
O feliită pe tînăra

(Telegramă-poem copiată din *Paris-Midi*)

Nota finală („Telegramă-poem copiată...”) prezintă explicit poemul ca pe un plagiat al unui fapt divers apărut pe pagina 4 a ziarului *Paris-Midi* din 21 Inuarie 1914:

T2 Tragica evadare a deținuților în America

[P0] Oklahoma, 20 ianuarie – [P1] trei deținuți au evadat azi-dimineață din închisoarea Mac-Alester, în următoarele împrejurări:

[P2] Reușind să-și procure pistoale, luată cu forța cheile unui paznic și se rezeziră afară din celule trăgînd asupra gardienilor, dintre care patru fură uciși.

[P3] Deținuții puseră mîna pe o tînăra angajată ca steno-dactilografă la închisoare și reușiră să se protejeze ținînd-o între ei și persoanele care îi urmăreau.

[P4] Tînăra fu rănită de o împușcătură trasă de unul din gardieni.

[P5] În fața porții închisorii, deținuții urcară într-o trăsura care îi aștepta și care plecă cu toată viteza în timp ce gardienii trăgeau cu pistoalele în direcția fugarilor.

[P6] Cîțiva gardieni săriră pe cai și se avîntară în urmărirea deținuților. [P7] Avură loc schimburi de focuri de ambele părți.

[P8] Un glonte, lovind de moarte calul care trăgea trăsura, gardienii putură să se apropie și îi găsiră pe deținuți morți, cu trupul ciuruit de gloanțe.

[P9] Dl. Thomas, fost membru al Congresului, reprezentant al Statului Illinois, care vizita închisoarea, a fost ucis de deținuți în momentul în care aceștia o luau la fugă.

La prima vedere, „Telegrama-poem” și faptul divers relatează aceleași fapte, aceeași poveste, cu aceleași cuvite. De fapt, Cendrars nu se mulțumește să modifice materialitatea discursivă și forma textuală a faptului divers atunci cînd face din el un poem în vers liber: el modifică deznodămîntul povestirii eliminînd decesul D-lui Thomas, ucide un paznic care nu moare în T2 și precizează locul morții celor patru gardieni (în curte). Aceste schimbări afectează structura semantică a lumii reprezentate și, implicit, raportul „telegramei-poem” cu informația. Diferența de materialitate discursivă este de asemenea o diferență de apartenență la o formațiune socio-discursivă și o diferență generică. Aceasta afectează nu numai enunțurile celor două texte în parte (cum vom vedea în capitolul 2), ci și raportul lor cu adevărul și, prin aceasta, condițiile lor semantico-pragmatice de lectură. Din punct de vedere semantic, textul jurnalist T2 este supus legii vericondiționalității informației: ori relatează fidel faptele, ori minte. În schimb, poemul T1 nu este nici adevărat, nici fals în raport cu lumea, ci instituie o ordine proprie de adevăr-validitate. Intenționalitatea dominată de informația de transmis este urmată de o intenționalitate poetică. Ca să dam un singur exemplu, în faptul divers, titlul și primul

paragraf la perfect compus – pe care îl putem considera ca „subtitlu” al articolului – sînt supuse unei legi a scriiturii pe care ziaristica o împrumută din retorică: a răspunde de la bun început întrebărilor *Cine? Ce? Unde? Cînd?*, apoi *Cum?* și *De ce?* Titlul este compus în așa fel încît precizează mai întîi *despre ce* este vorba („evadarea”), adăugînd acestei informații o precizare impusă de legea ziaristicii de a dramatiza: „tragică”. Apoi precizează *cine* sînt actorii principali („deținuții”) și *unde* s-a petrecut scena („în America”). Primul paragraf-subtitlu reia aceste trei elemente precizîndu-le și adăugînd indicația temporală care lipsea: „Oklahoma” și „închisoarea din Mac-Alester” (*Unde?*), „20 ianuarie” și „azi dimineață” (*Cînd?*), „trei deținuți” (*Cine?*) și „au evadat” (*Ce?*). Ultima indicație („în condițiile următoare”) deschide continuarea articolului, anunțînd în același timp răspunsul la întrebarea: *Cum?* și probabil o elucidare a adjectivului inițial din titlu („tragic”), ca o formă de răspuns la întrebarea *De ce* această evadare este calificată drept „tragică”?

Ca un efect direct al schimbării formațiunii discursive, titlul și începutul poemului nu mai respectă structura impusă de genul jurnalistic. Titlul enigmatic „Ultima oră” introduce o polisemie pe care primul paragraf nu o clarifică. Ba chiar polisemia lui „ultima oră” introduce dubii serioase: *sfîrșitul unei vieți?* – printr-o aluzie tematică mai puțin directă decît „tragicul” din textul jurnalistic – sau *știre de ultimă oră?* și aluzie, în acest caz, la genul jurnalistic, desigur, dar mai ales la ideile futuristilor, fascinați de rapiditatea circulației moderne a informației. Vom vedea mai departe că versurile lui Cendrars reduc lungimea și complexitatea frazelor din faptul divers al ziarului. Dispariția punctuației și versificarea enunțurilor plagiate modifică în profunzime sensul „acelorași” fraze.

Schema 2 pune în evidență jocul complex al **determinărilor textuale „ascendente”** (de la dreapta la stînga) care subordonează ansamblurile de propoziții în sînul sistemului pe care îl constituie unitatea TEXT (obiect al lingvisticii textuale) și **regularizările „descendente”** (de la stînga la dreapta) pe care situațiile de interacțiune – în mediile sociale, în limbile și genurile date – le impun enunțurilor (obiectul analizei discursului). Sub impactul nevoilor de expresie și al necesităților interacțiunii, enunțurile capătă forme infinite, dar genurile intervin ca factori de regularizare. Fiecare gen de discurs este o componentă, împreună cu limba, a interacțiunii prin limbaj. Desfășurîndu-se în cadrul unui mediu social dat, aceasta este obligată să recurgă la genurile de discurs care circulă în mediul social respectiv. Noțiunea vagă de „formațiune discursivă” pe care o avansează Foucault în capitolul 2 din *Arheologia cunoașterii* a fost astfel redefinită de către Pêcheux, care a transformat-o într-un concept important al Școlii franceze de analiza discursului:

Formațiuni[le] discursive [...] determină ceea ce se poate spune și trebuie spus (articulat sub formă de discurs solemn, predică, pamflet, expunere, program etc.) pornind de la o poziție dată într-o conjunctură dată: esențial aici este faptul că nu este vorba numai de natura cuvintelor folosite, ci și (mai ales) de construcțiile în care se combină cuvintele, în măsura în care aceste construcții determină semnificația pe care o capătă cuvintele [...]; cuvintele își schimbă sensul în funcție de pozițiile ocupate de cei care le folosesc; [...] cuvintele „își schimbă sensul” atunci cînd trec de la o formațiune discursivă la alta.

(Pêcheux 1990: 148)

În timp ce vorbește despre *discurs solemn, predică, pamflet, expunere, program*, Pêcheux alcătuiește o listă a genurilor, chiar

dacă cuvîntul în sine nu apare. Stabilirea unei legături între genuri și formațiuni socio-discursive este unul din progresele recente în analiza discursului.

Într-o situație dată de interacțiune (scrisă sau orală, jurnalistică sau literară etc.), limba impune enunțurilor propriile ei determinări microlingvistice (de la fonetică la morfo-sintaxă, trecînd prin nivelul lexical). La majoritatea textelor pe care le vom studia, va fi vorba de limba franceză, fără a neglija totuși variațiunile temporale: franceza lui La Bruyère, care amestecă uneori franceza cu latîna, nu este și franceza lui Éluard sau a generalului de Gaulle. Spaniola argentinianului Borges (cap. 8) se poate amesteca cu greaca și să pună probleme de traducere. În plus, limba fiecăruia (stil sau idiolect) este întotdeauna traversată de împrumuturi din alte limbi și din sociolecte. Ca în acest poem de Éluard, de exemplu:

T3 De ce sînt atît de frumoasă?
Pentru că stăpînul meu mă spală.

Cele două versuri ilustrează faptul că limba este traversată de valori și ecouri diferite ale cuvintelor după cum sînt utilizate. Dacă examinăm titlul secțiunii *Capitale de la douleur* (*Capitala durerii*) în care este inserat poemul: „Les petits justes”, constatăm că titlul cu cunotație biblică trimite mai puțin la membrii grupului suprarrealist (așa cum spun unii comentatori), cît la un sociolect pe care Éluard, fiu de croitoreasă, îl cunoștea cu certitudine. Într-adevăr, vocabularul modei desemnează prin „petits justes”, încă din secolul al XVIII-lea, un obiect de îmbrăcăminte feminină care se mulează pe corp (Gateau 1994: 72). Este sensul care, pornind de la *étroit* (strîmt) și *ajusté* (ajustat), dau compusul *justaucorps* (strîns pe corp), desemnînd o haină ajustată după mărime. De la acest sens decurge o altă referință posibilă:

toate poemele secțiunii sînt mai scurte, mai înguste decît celelalte poeme ale volumului. Economia verbală a acestor bucăți scurte se aseamănă așadar cu cea a hainelor confecționate fără risipă de material. Polisemia titlului secțiunii ține de o „pluri-accentuare” (Bahtin-Volochinov 1977: 44) care este un aspect al caracterului „plurilingvistic” (Bahtin 1982: 139) al cuvintelor într-un fel „străine”. Sensurile religioase (intertextualitate evanghelică), profane și poetice (cotext al volumului) se combină aici într-o manieră lizibilă încă din titlul secțiunii.

Sub un alt aspect, cele două versuri alese constituie un text pe care Éluard l-a considerat destul de important, din moment ce l-a reluat de cinci ori. Apărut mai întîi în 1924, al doilea din cele șase poeme ale secțiunii „Les petits justes” din *Mourir de ne pas mourir* [Să mori că nu poți muri], textul este inserat în *Capitale de la douleur*, în 1926, în poziția a doua dintr-un grup de unsprezece poeme. Și, mai ales, după ce a fost publicat în revistă în 1928, este reluat în *Choix de poèmes*. E clar că ținea mult la aceste două versuri din moment ce a mers pînă acolo încît le-a schimbat regimul materialității discursive și le-a caligrafiat într-o bună zi pe o farfurie la un olar din Vallauris. Odată cu schimbarea regimului materialității, se schimbă și sensul. Enigma-ghicitoare înscrisă pe farfurie plasează textul într-o situație de enunțare ușor de interpretat: întrebarea este atribuită obiectului însuși, *frumos*, deoarece este decorat, și putem vorbi despre o prozopopee a farfuriei care stabilește o indentitate a „eu”-lui. Cît despre acțiunea de a „spăla” farfuria, acesta este un gest cît se poate de banal săvîrșit de cel care o curăță și are grijă de ea, proprietarul-„stăpîn”. O altă interpretare posibilă ține de un scenariu social. Rolul de „stăpîn” transformă statutul „eu”-lui fie în sclav, fie în animal de companie. J.-C. Gateau relatează că, după spusele obișnuiților lui Cendrars, ar fi vorba de o că-

țelușă (1994: 73). În acest caz, prin prozopopee hipocoristică, stăpînul însuși atribuie animalului femelă întrebarea pe care o (re)formulează și laudă astfel atît frumusețea cățelușei, cît și îngrijirile pe care i le dă stăpînul. Avem prozopopee în cazul în care vorbește cățelușă, sau o formă de limbaj hipocoristic, în cazul în care stăpînul vorbește în locul cîinelui său.

Enigmatica scurtime a poemului lui Éluard pune acut problema contextualizării interpretative a enunțurilor și ne obligă să reactualizăm conceptul de *context*.

2.2. (Re)definirea lingvistică a contextului

O redefinire lingvistică a contextului este indispensabilă, deoarece această noțiune nu este convocată în lingvistică decît pentru a înlătura ambiguitățile sau pentru a salva devierea enunțurilor considerate agramaticale. Defectuos definită, noțiunea desemnează atît „elementele care completează sau care asigură interpretarea globală a unui enunț”, cît și „zonele din care provin aceste elemente, fie direct, fie indirect, adică prin inferență” (Kleiber 1994, p. 14):

- *Mediul extralingvistic*: context sau situație de interacțiune sociodiscursivă, situațiile de enunțare și de interpretare decalate sau nu în timp și/sau în spațiu.

- *Mediul lingvistic imediat*: cotext și cunoștințe construite din punct de vedere lingvistic prin text.

- *Cunoștințele generale presupuse a fi comune*: cunoștințe lexicale, preconstrucții enciclopedice și culturale, locuri comune argumentative întipărite în istoria unei societăți date.

Pornind de la faptul că un context nu este extern, ci parte integrantă a întregului proces de interpretare, desprindem, împreună cu G. Kleiber, trei consecințe:

- **a. Orice frază, oricare ar fi ea, are întotdeauna nevoie de un context.** Frazele fără context din lucrările de gramatică sau de lingvistică fac apel la un context interpretativ general. (Kleiber 1994: 16)

- **b. Contextul este ales în funcție de accesibilitatea sa.** Construirea unui context pertinent pornește întotdeauna de la contextul cel mai accesibil. Accesibilitatea este guvernată de două principii:

- Dacă un cotext lingvistic este disponibil, nu avem de ce să căutăm un element în situația extralingvistică, deoarece acesta este considerat mai puțin accesibil decât elementul introdus lingvistic în memorie și deci mai relevant.

- Contextul specific este mai important decât contextul general: „Nu recurgem la contextul general decât în cazul în care nu există un context specific accesibil.” (Kleiber 1994: 19)

- **c. Contextul implică memoria.** Realitate istorică și cognitivă totodată, contextul nu este un dat exterior subiectului:

Context lingvistic, situație extralingvistică, cunoștințe generale, toate acestea trec prin memorie: toate au statut de reprezentare internă, chiar dacă se deosebesc prin originea și nivelul de reprezentare (memorie de scurtă durată, de lungă durată etc.)

(Kleiber 1994: 19)

Reprezentarea discursivă, ca schematizare, mobilizează cunoștințe parțiale, utile pe moment. Nu convoacă nici întreaga memorie a lumii, nici ansamblul de cunoștințe enciclopedice ale subiectului (stocate în memoria de lungă durată), ci prioritar, cunoștințele disponibile în memoria de lucru și de scurtă durată. Din punct de vedere cotextual, o unitate lingvistică, odată apărută, devine suport potențial pentru reluări. Altfel spus, enti-

tățile textuale sînt tot atîtea antecedente posibile ale anaforei și „a folosi un anaforic nu înseamnă altceva decît a semnala că o enunțare este legată de o anumită stare a memoriei.” (Berrendonner 1983: 231) Noțiunea de memorie discursivă (MD) ne permite să adăugăm faptul că propozițiile enunțate într-un enunț anterior (în altă parte a textului sau în alt text) fac parte tot din MD. Așa se explică de ce numeroase anaforice nu au un antecedent precis, identificabil în cotextul anterior și nici chiar ulterior, și că o expresie deictică este mai puțin definită prin zona referentului ei cît prin faptul că introduce o entitate nouă. Berrendonner definește MD ca fiind „ansamblul cunoștințelor împărtășite conștient de către interlocutori” (1983: 230) și orice interacțiune ca fiind un factor operator asupra MD, cu rolul de a o modifica. În alți termeni, **memoria discursivă este în același timp ceea ce permite și ceea ce vizează o interacțiune verbală.** Orice text este totodată un dispozitiv dinamic și mobil (progresie a sensului) și relativ stabil (continuitate-repetiție, trimitere la elemente plasate în memorie). Afirmția că MD este alimentată permanent de către evenimente co(n)textuale ne permite să insistăm asupra caracterului progresiv și parțial al construcției, prin text, a unei schematizări sau reprezentări discursive. MD nu este alimentată în permanență atît de evenimentele extralingvistice, cît de enunțurile despre acele evenimente, constituind ele înseși evenimente. Orice enunțare, odată săvîrșită, este de asemenea obiectul unei tranzacții: „O enunțare care nu este recuzată pe loc, este validată automat, și nu numai ea și conținutul ei literal, ci și toate concluziile logice, argumentative, etc., care pot decurge din ea.” (Berrendonner 1983: 231) A nu nega o propoziție înseamnă a o valida în situația dată, împreună cu consecințele care decurg din ea.

Referințe și lecturi recomandate

- BAHTIN, Mihail M [1975]: *Probleme de literatură și estetică*, trad. Nicolae Iliescu București, Univers, 1982.
- BAHTIN, Mihail M, Valentin N. VOLOCHINOV: *Marxisme et philosophie du langage*, Paris, Minuit, 1977.
- ALI BOUACHA, Magid: „Enonciation, argumentation et discours: le cas de la généralisation”, *Semen* 8, Université de Besançon-Belles Lettres, 1993: 43-61.
- FOUCAULT, Michel [1969]: *Archeologia cunoașterii*, trad. Bogdan Ghiu, București, Univers, 1999.
- GATEAU, Jean Charles: *Capitale de la douleur de Paul Éluard*, Paris, Gallimard, coll. Foliothèque, 1994.
- PÊCHEUX, Michel: *Analyse automatique du discours*, Paris, Dunod, 1969.
- PÊCHEUX, Michel: *Les Vérités de La Police*, Paris, Maspero, 1975.
- PÊCHEUX, Michel, Franchise GADET: *La Langue introuvable*, Paris, Maspero, 1981.
- SCHAEFFER, Jean-Marie: articolul „Texte” din *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, O. Ducrot et J.-M. Schaeffer (ed.), Paris, Seuil, 1995: 494-504.
- STIERLE, Karlheinz: „Identité du discours et transgression lyrique”, *Poétique* 32, Seuil, 1977: 422-441.
- TODOROV, Tzvetan: *Les genres du discours*, Paris, Seuil, 1978.

Despre context

- BERRENDONNER, Alain: „Connecteurs pragmatiques et anaphores”, *Cahiers de linguistique française* 5, Université de Genève, 1983.
- KLEIBER, Georges: „Contexte, interprétation et mémoire: approche standard vs approche cognitive”, *Langue française* 103, Paris, Larousse, 1994: 9-22.

- *Scoliă 6: Contexte(s)*, în special articolele lui Catherine Kerbrat-Orecchioni: „Texte et contexte” (39-60), Michel Charolles: „Quand intervient le contexte dans la résolution des ambiguïtés?” (163-184), Dominique Maingueneau: „Contexte et scénographie” (185-198), și Patrick Schmoll: „Production et interprétation du sens: la notion de contexte est-elle opératoire?” (235-255), Université de Strasbourg, 1996.

- RASHER, François: „Le problème épistémologique du contexte et le statut de l'interprétation dans les sciences du langage”, *Langages* 129, Paris, Larousse, 1998: 97-111.

3. Câmpul analizei textuale a discursurilor

3.1. Definiții ale textului și discursului

- **a. Textul ca obiect abstract** ține de „gramatica transfrastică”, care este o prelungire a lingvisticii clasice.

- **b. A vorbi despre discurs** înseamnă a considera situația de enunțare-interacțiune în unicitatea ei și interdiscursivitatea în care se încadrează fiecare text în parte. Un text nu devine un fapt de discurs decât prin punerea lui în relație cu *interdiscursul* unei formațiuni sociodiscursive, ea însăși definită ca loc de circulație a textelor (*intertextualitatea* proprie memoriei discursive a unui grup) și a categoriilor generice (*interdiscursivitatea* genurilor și sub-genurilor).

- **c. Genurile discursurilor** sînt un mijloc de abordare a diversității socio-culturale reglementate de practicile discursive umane. Conceptul de discurs (b) leagă unicitatea textului (d) de categorii istorice, de „trăsături comune membrilor unei familii”. Pe o scară care merge de la identitate și de la conformitate pînă la contrast și subversivitate, un text trimite la un lanț de discursuri care circulă în câmpul cultural al unei formațiuni

socio-discursive (memoria unei colectivități sau a fiecărui individ în parte).

• **d. Textele sînt obiecte concrete, materiale, empirice.** **Lingvistica textuală** este o teorie a producerii co(n)textuale a sensului care trebuie să fie întemeiată pe analiza de texte concrete (sarcina **analizei textuale**). Fiecare text se prezintă ca un enunț complet, dar nu izolat, și ca rezultat întotdeauna unic al unui act de enunțare. El este prin excelență unitatea interacțiunii umane. Confruntată cu un eveniment unic de vorbire, analiza textuală a discursului nu se poate dispensa de articulația text(a)-discurs(b), deoarece aceste două puncte de vedere complementare nu sînt separate decît din motive metodologice. Separarea este legată de programe de cercetare care pun accentul pe articularea enunțului cu o situație de enunțare unică (dimensiune discursivă) sau care insistă mai curînd asupra a ceea ce conferă textului o anume unitate, asupra a ceea ce-l face un întreg, și nu o simplă înșiruire de fraze. În practica analizei textuale a discursurilor, această distincție este chemată să se estompeze. Încă de la începutul anilor 1980, lingvistica textuală a extins observația faptelor cotextuale de **textură** și de **structură** la cea a **intenționalității** (axa producerii) și a **accesibilității** (axa receptării-interpretării) textului, adică o evaluare a pertinentei contextuale.

3.2. O pragmatică textuală?

Propoziția și combinațiile de propoziții în fraza complexă constituie unitatea maximală a analizei lingvistice clasice. Pragmatica transfrastică reduce de asemenea textualitatea la „înlănțuiri de două enunțuri și de două replici dialogice” (Stati 1990: 12). Este limita pragmaticii lui O. Ducrot și a „pragmaticii discursului” de J. Moeschler și A. Reboul (1998). Aceștia din urmă afirmă că „Discursul (sau tipurile de discurs) nu sînt altceva decît suite de enunțuri” (1995: 235). Consecința acestui re-

ducționism radical⁹ este faptul că, în opinia lor, nu numai că textul nu are existență teoretică, ci și discursul care, redus la unitățile componente, nici măcar nu merită un studiu specific:

Discursul [...] nu este o categorie naturală pertinentă din punct de vedere științific [...]. Deci nu are nevoie de un tratament propriu și economia științifică constă în a te rezuma la studiul funcționării unei categorii naturale pertinente din punct de vedere științific, adică enunțul.

(Moeschler și Reboul 1995: 246)

Această pragmatică, mai curînd a enunțurilor decît a discursului, nu postulează nivele intermediare de complexitate între enunțul-frază și discurs. Analiza discursului se caracterizează tocmai prin această scădere, iar G.-E Sarfati a deplîns faptul că analiza discursului a ratat „textul ca atare”:

Ținînd cont de prioritatea acordată examinării condițiilor de ivire a textului, analiza [discursului] nu a produs reflecții specifice asupra statutului textului, și cu atît mai puțin o teorie specifică a textului – teorie care ar fi fost în concordanță cu problematicile ei.

(2003: 432)

Tocmai din acest motiv lingvistica textuală și-a luat modelele teoretice din *Textlinguistik*-a germană din anii 1960-1970 și din *Textpragmatik*¹⁰ a anilor 1980. În franceză, numai F. Nef (1980), F. Jacques (1987: 62) și U. Eco, în introducere la tra-

⁹ Această pragmatică se caracterizează și prin alt tip de reducționism: reducerea tuturor faptelor lingvistice observate la *principiul pertinentei*, împrumutat de la Dan Sperber și Deirdre Wilson, *Relevance*, Oxford, Blackwell, 1986.

ducerea în limba franceză a cărții *Lector in fabula* ([1979, 1985] 1991, trad. Marina Spalas, București, Univers), au utilizat, absolut ocazional, denumirea de „pragmatică textuală”. De îndată ce textul este definit ca o „ocurență comunicațională” (de către Beaugrande și Dressler 1981), lingvistica textuală devine o **pragmatică textuală** și se apropie de analiza discursului. Termenul de „pragmatică textuală”, pe care l-am folosit și eu în trecut (1989 și 1985), nu mai poate fi utilizat astăzi cu aceeași ușurință din pricina ancorării „pragmaticii discursului” a lui Mœschler și Reboul în teoriile spiritului. Această pragmatică revendicată ca non-lingvistică nu este capabilă să trateze texte de mai mare amploare în continuitatea lor și, față de pragmaticile textuale germane, regresul este notabil¹¹. Așa cum scria R. Warning la finele anilor 1970: „O teorie pragmatică a textului care nu se mulțumește să-și aroge acest nume nu va avea ca obiect frazele performative după Austin, ci tipurile de discursuri instituționalizate”

¹⁰ Unul dintre rarele numere care vorbește despre *Textpragmatik* este nr. 2 al revistei *Mots* (1921). Un articol al lui Guillaumou și Lüsebrink vorbește despre curentul Historische Textpragmatik și despre lucrările în limba germană referitoare la Revoluția franceză. Din această perspectivă extinsă pînă la retorică, vezi și articolul despre moartea lui Marat, de Hans Ulrich Gumbrecht „Persuader ceux qui pensent comme vous”, apărut în *Poétique* 39 (1979: 363-384). J. M. Schaeffer își sprijină explicit definiția conceptului de „text” (1995: 494-504) pe *Textpragmatik*.

¹¹ Regresie destul de importantă cînd recitim „Grammaire textuelle et structures narratives”, scrisă în 1973. În acest articol, totuși puternic influențat de gramatica generativă, T.A. Van Dijk înscria gramatica textului în pragmatica ce se năștea și, plănuiind diverse nivele de organizare a textelor, nu definea enunțul din punct de vedere strict frastic. În „pragmatica discursului” e un fel de amnezie a cercetărilor din ultimii treizeci de ani, sensibilă în absența referințelor la lucrările de psiholingvistică textuală, și la fel de regretabilă pe cît impasul în care a ajuns analiza discursului de tradiție franceză.

(1979: 325). Legătura cu analiza discursurilor este clar afirmată și obiectul mai bine definit: practicile discursive instituționalizate, adică genurile discursului.

3.3. Discursul ca acțiune

În anii 1920, cu mult înainte de filosofia limbajului și de ceea ce numim astăzi „cotitura revoluționară a actelor de limbaj”, C. Bally a insistat asupra caracterului indisociabil al limbajului și al acțiunii:

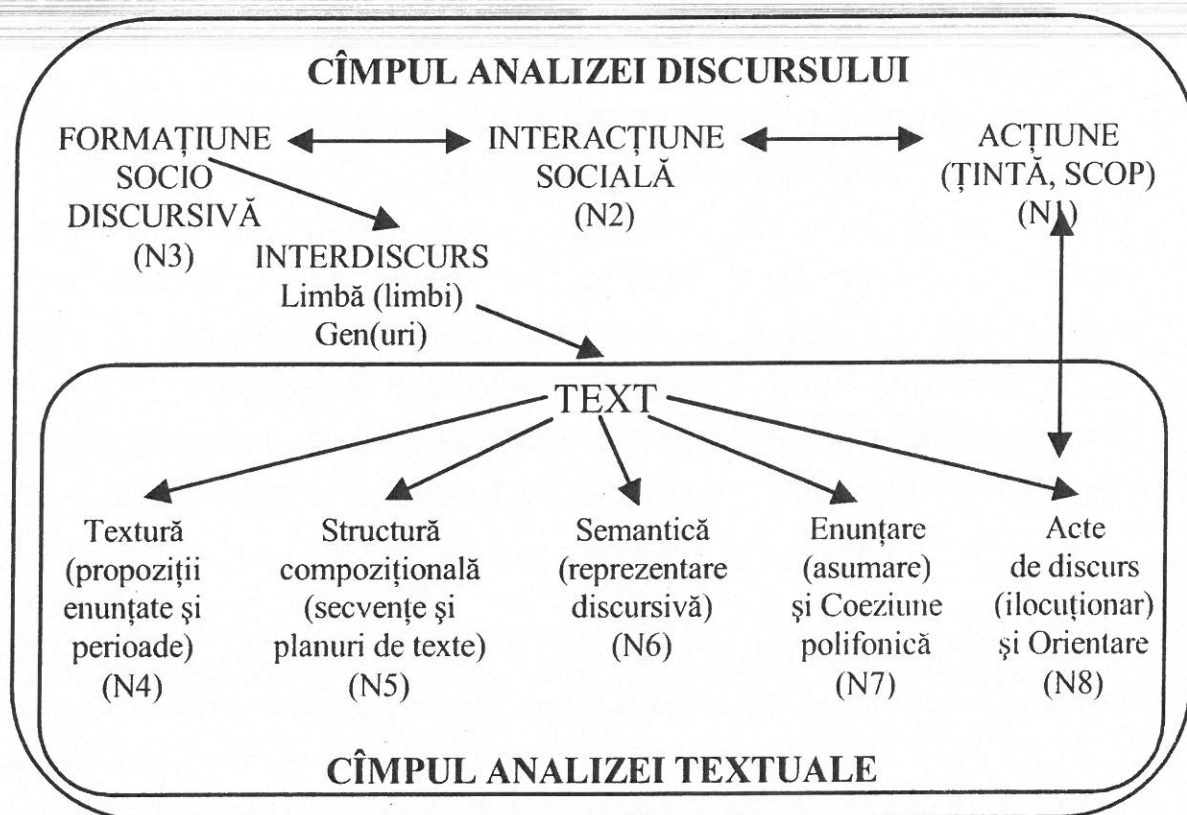
Atunci când se întâmplă să spunem că este cald, că este frig sau că plouă, nu este vorba aproape niciodată de o simplă constatare, ci de o impresie afectivă sau de o gândire practică, susceptibilă de a determina o acțiune. [...] Limbajul mai reflectă, fără discuție, și aspectul pozitiv al vieții, aspirația, tensiunea, nevoia perpetuă de a atinge un scop. Este rațiunea de a fi a unui alt caracter al limbajului spontan, caracterul său activ, adică tendința care împinge vorbirea să slujească fapta. Limbajul devine atunci o armă de luptă: prin el impunem gândirea noastră celorlalți.
(1952: 17-18)

În acest sens, schema 3 aduce precizări schemei 2.

Faptul de a pune în evidență acțiunea de limbaj (nivelul N1) săvârșită prin mijlocirea unui text, explică eficacitatea acțiunii sociodiscursive săvârșite, de pildă, prin mijlocirea textului scris de Émile Zola și publicat pe prima pagină a ziarului *L'Aurore* din 13 ianuarie 1898. Eficacitatea publicării (N2) scrisorii deschise (N3) a lui Zola este fructul scoaterii în afara legii a semnatarului articolului și a redacției ziarului *L'Aurore*. Zola ar fi putut acuza (N8) fără efect dacă condițiile de producere și receptare (N2) n-ar fi avut greutatea legală a artico-

lelor 30 și 31 din legea presei la vremea respectivă, adică a textelor juridice care circulă în formațiunea sociodiscursivă (N3). Nu era suficient să spună „Acuz” (N8), mai era nevoie și de un dispozitiv legal și de instituții (presa scrisă, tribunale). Parametrii menționați în schema 2 și 3 permit aprofundarea acestor observații.

Schema 3

Genericitatea (N3) acestui text este complexă: este vorba în primul rând despre o scrisoare deschisă, gen jurnalistic de opinie care adoptă în planul textului modelul scrisorii cu adresă dublă: directă, către un destinatar numit, și indirectă, către cititorii ziarului. Dar scrisoarea apare pe prima pagină, practică neobișnuită, ceea ce-i dă un statut de editorial; pe de altă parte,

ea are toate caracteristicile genurilor retorice judiciare (a acuza / a apăra) și epidictice (Zola aduce rînd pe rînd laude președintelui Felix Faure și blamuri majorității actorilor din afacerea Dreyfus). Afirmăm de pe-acum că un text aparține arareori unui singur gen. Combinarea scrisorii deschise, a editorialului și a genului judiciar îi permite lui „Acuz...!” să ia forma unei scrisori adresate celui mai înalt magistrat al statului, prin mijlocirea – media în sens propriu – unui ziar care întărește asumarea afirmațiilor, lărgind-o, dincolo de autorul-însuși, la redacția ziarului *L'Aurore*.

În ceea ce privește materialitatea discursivă a acestui text și definiția formațiunii socio-discursive, trebuie știut că Zola publicase, la editorul său Fasquelle, două broșuri: „Scrisoare către tineri” la 1 decembrie 1897 și „Scrisoare către Franța” la 6 ianuarie 1898. Tipărise și o a treia broșură, intitulată „Scrisoare către Domnul Felix Faure, Președintele Republicii”, care nu a fost difuzată niciodată sub această formă. Schimbînd suportul material al difuzării, textul său a trecut pe pagina întâi a unuia dintre rarele cotidiane dreyfusarde, *L'Aurore*, creat cu trei luni în urmă. Numărul din 13 ianuarie 1898 a fost scos excepțional în 300 000 de exemplare, în loc de 25 000 obișnuite. La schimbarea de regim de materialitate și de formațiune sociodiscursivă s-a adăugat o altă schimbare, specifică presei scrise, de data aceasta. Înainte, Zola scria în *Le Figaro*. În urma unui articol motivat de un val de antisemitism: „Pentru evrei” (16 mai 1896), a scris trei articole referitoare la afacerea Dreyfus: la 25 noiembrie 1897, îi adresează lui „M. Scheurer-Kestner” celebrul text care se termină cu formula: „Adevărul iese la iveală și nimic nu-i va sta în cale”; la 1 decembrie apare articolul intitulat „Sindicatul” și la 5 decembrie, „Proces verbal”. Era prea mult pentru cititorii ziarului *Le Figaro*, a căror dezabonare l-a împins

JEAN-MICHEL ADAM

pe Zola să-și dea demisia. Alegînd *L'Aurore*, el a trecut de la un ziar binecunoscut la un ziar de opinie, popular, nou înființat. Schimbarea a avut consecințe asupra condițiilor de producere și receptare a textului său. Situația de interacțiune a devenit judiciară. De altfel, textul reamintește actul ilegal înfăptuit de publicarea sa:

Aducînd aceste acuzații, nu ignor faptul că intru sub incidența articolelor 30 și 31 din legea presei din 29 iulie 1881, care pedepsește delictele de defăimare. Iar eu mă expun voluntar.

Zola și direcțiunea ziarului *L'Aurore* (în special redactorul șef Clemenceau) săvîrșesc, atunci cînd scriu și publică acest text, un act menit să declanșeze un proces care să pună în discuție concluziile procesului Esterhazy, el însuși cheie a revizuirii condamnării lui Alfred Dreyfus. Contextul juridic al legii presei din iulie 1881, alegerea unui suport de presă și locul pe prima pagină a unei ediții speciale, data publicării (la două zile după achitarea lui Esterhazy), celebritatea autorului și a falsului destinatar Felix Faure, dau întreg sensul, forța și eficacitatea potențială articolului „Acuz...!”

Orice acțiune de limbaj se înscrie, după cum vedem, într-un sector dat al spațiului social care trebuie gîndit ca o formațiune sociodiscursivă, ca un loc social asociat unei limbi (sociolect) și genurilor discursului. Programul de cercetare care decurge din includerea lingvisticii textuale în cîmpul analizei discursului este foarte apropiat de cel pe care-l schițează J.-M. Schaeffer: „În măsura în care orice activitate de textualizare se înscrie în cadrul unui gen discursiv specific (pragmatic determinat), înmulțirea studiilor detaliate ale genurilor particulare ar trebui [...] să permită evitarea extrapolărilor abuzive cu

care s-au obișnuit prea mult teoriile textului.” (DUCROT, Oswald, Jean-Marie SCHAEFFER: *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, trad. Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Marina Păunescu, București, Babel, [1995] 1996, 504). Din lipsă de spațiu, nu voi face totuși din acest program – parțial dezvoltat în *Linguistique textuelle* (1999) – materia centrală a acestei lucrări.

3.4. Limitele intențiilor acestei lucrări

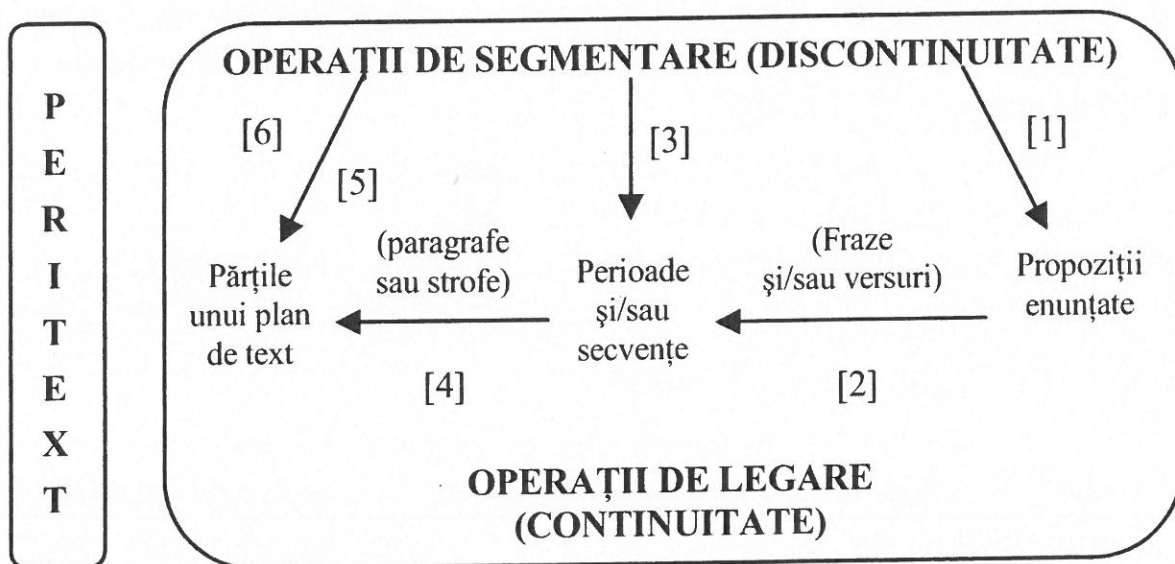
În cadrul analizei discursului, lingvistica textuală are rolul de a teoretiza și de a descrie organizarea enunțurilor elementare în sînul unității de înaltă complexitate, care este textul. Ea are ca sarcină să detalieze „relațiile de interdependență” care fac dintr-un text o „rețea de determinări” (Weinrich, 1973: 174). Lingvistica textuală se referă atît la descrierea și definirea diferitelor unități, cît și la operațiile care se regăsesc în enunț la toate nivelele de complexitate. Prezenta lucrare va avea așadar drept centru de interes partea dreaptă a schemei 2 și baza schemei 3. Unitățile textuale suportă două tipuri de operații de textualizare. Pe de o parte, ele sînt decupate prin **segmentare** (discontinuitatea lanțului verbal care merge de la segmentarea cuvintelor la cea a paragrafelor unui text) și, pe de altă parte, sînt legate între ele (operațiuni de legare) pentru a forma unități mai complexe (fabrică de continuum).

Schema 4 detaliază ansamblul operațiilor complementare de cotextualizare care se află în centrul acestei lucrări. Așa cum vom vedea în capitolele 2 (§ 3) și 4, o primă segmentare [1] decupează unități de prim rang pe care o primă operație de legare [2] le adună în unități de rangul 2. Aceste unități (perioade și/sau secvențe) sînt ele însele obiectul unei noi segmentări [3]

care le delimitează marginile inițiale și finale. Legarea [4] acestor unități de rang 2 duce la paragrafe de proză sau la strofe componente ale unui plan de text [5] și la o unitate textuală ea însăși delimitată de o a patra operație de segmentare, pe care o putem numi peritextuală [6] în măsura în care fixează marginile sau frontierele unui text uneori plurisemiotic (articol de ziar sau rețetă de bucătărie). Capitolul 4 va fi consacrat în întregime tipurilor de legare [2], capitolele 5 și 6 se vor referi la unitățile care formează aceste legări și la cele pe care le determină legările [4], la un nivel superior de compoziție. Parcursul are ca scop să furnizeze bazele analizei textuale a discursului.

Schema 4

TEXT

Referințe și lecturi recomandate

Referințe la secțiune

- DE BEAUGRANDE Robert, Wolfgang U. Dressler: *Introduction to Text Linguistics*, London-New York, Longman, 1981.

- MOESCHLER, Jacques, REBOUL, Anne: „Le dialogue n'est pas une catégorie naturelle scientifiquement pertinente”, *Cahiers de linguistique française*, nr. 17, Université de Genève, 1995.

- MOESCHLER, Jacques, REBOUL, Anne: *Pragmatique du discours*, Paris, A. Colin, 1998.

- SARFATI Georges-Élia: „L'analyse du discours et la question du texte: l'horizon du sens commun et de la doxa”, în D. Maingueneau et R. Amossy (ed.), *L'analyse du discours dans les études littéraires*, Cerisy-Presses universitaires du Mirail, 2003: 429-438.

- STATI Sorin: *Le Transphrastique*, Paris, PUF, 1990.

A. VAN DIJK, Teun: „Grammaires textuelles et structures narratives”, în C. Chabrol (ed.), *Sémiotique narrative et textuelle*, Paris Larousse, 1973: 177-207.

- WARNING Rainer: „Pour une pragmatique du discours fictionnel”, *Poétique* 39, Paris, Seuil, 1979: 321-336.

- Harald WEINRICH: *Le Temps*, Paris, Seuil, (1964) 1973.

Despre pragmatica textuală

- Jean-Michel ADAM: „Pour une pragmatique linguistique et textuelle”, în C. Reichler (ed.), *L'interprétation des textes*, Paris, Minuit, 1989: 183-222.

- Jean-Michel ADAM: «Éléments de pragmatique textuelle», *TLE* 6, Presses Universitaires de Vincennes, 1989: 113-137.

- Jean-Michel ADAM: „Pragmatique linguistique du texte écrit”, în P. Bühler și C. Karakash (ed.), *Quand interpréter c'est changer*, Genève, Labor & Fides, 1995: 33-54.

JEAN-MICHEL ADAM

- Umberto ECO [1979,1985] 1991: *Lector in Fabula*, trad. Marina Spalas, București, Univers.

- Jacques GUILLAUMOU, Hans-Jugen LÜSEBRINK: „La «pragmatique textuelle» et les langages de la Révolution française”, *Mots* 2, Presses de la Fondation nationale des Sciences politiques, 1981: 191-203

-Francis JACQUES: „Le mouvement du texte”, în J. Greisch (ed), *Le texte comme objet philosophique*, Paris, Beauchesne 1987: 15-85.

- Frédéric NEF: „Notes pour une pragmatique textuelle. Macro-actes indirects et dérivation rétroactive”, *Communications* 32, Paris, Seuil, 1980: 183-189.

Capitolul 2

CE TIP DE CATEGORII PENTRU ANALIZA TEXTELOR?

Am văzut, împreună cu Benveniste, că domeniul analizei translingvistice a textelor cerea „un aparat nou de concepte și definiții” ([1975] 2000: 65) Ne vom ocupa de aceasta progresiv, revenind asupra problemei spinoase a frazei (§ 1). Vom vedea ce trebuie reținut din descrierea înlănțuirilor frastice propuse de Școala de la Praga (§ 2). Vom dezvolta apoi pe larg punctuația definită ca o operație complexă de segmentare a unităților (§ 3), și vom încheia cu problemele ridicate de stabilirea textelor, adică a obiectului însuși al acestui studiu (§ 4).

1. Un „nou aparat de concepte și de definiții” (Benveniste)

1.1. Categoriile ale limbii și categorii textuale

Solidaritățile sintactice între unitățile limbii au o incidență foarte limitată. De îndată ce depășim limita frazei și intrăm în domeniul transfrastic, apar alte sisteme de conexiuni, care nu

corespund criteriilor sintactice, ci țin de mărcile și instrucțiunile relaționale cu incidență pe o distanță mai scurtă sau mai lungă. Aceste conexiuni textuale au două proprietăți esențiale:

- „Se bazează pe ocurența mărcilor instrucționale cu funcția convențională de a semnala destinatarului că o anumită unitate trebuie să fie înțeleasă în cadrul relației pe care o întreține cu o unitate sau alta.” (Charolles 1993: 311)

- „Sînt capabile să funcționeze pe distanță lungă și nu intră în scheme prestabilite, fapt care face ca discursul, spre deosebire de frază, să fie o entitate cu structură deschisă.” (id.)

Sarcina lingvisticii textuale este să definească marile categorii de mărci care permit stabilirea conexiunilor ce deschid sau închid segmente textuale mai mult sau mai puțin întinse. Aceste mărci coincid doar parțial cu categoriile morfo-sintactice definite în cadrul lingvisticii limbii. Cum coerența textului nu este rezultanta faptelor din domeniul gramaticii (Combettes 1992: 113), domeniile textului și morfo-sintaxei sînt diferite și destul de independente. Această „distorsiune”, acest „decalaj” între categoriile gramaticii și cele ale lingvisticii textului nu trebuie să ne mire: demersul tradițional al limbii este un demers frastic al gramaticalității enunțurilor, așadar categoriile sale se sprijină pe criterii morfo-sintactice (uneori implicite și mascate de definiții de tip semantic). Lingvistica textului trebuie deci să elaboreze concepte specifice și să definească clasele de unități „intermediare între limbă și text” (Combettes 1992: 107). Așa cum spune tot Combettes, conceptele utilizate în gramatica frastică:

[...] își au propria utilitate, în ordinul lor, dar nu pot fi „refolosite” ca atare într-o problemă legată de un domeniu diferit de al lor. [...]. Chiar dacă putem observa relații, interacțiuni între cele două domenii (frază și text), categoriile fundamentate

pe caracteristici pur gramaticale nu pot fi considerate drept noțiuni fundamentale pertinente în ceea ce privește coerența textului.

(1992: 113-114)

M. Charolles (1993) și B. Combettes (1992) au subliniat importanța, pentru lingvistica textuală, definirii claselor de unități și a tipurilor de conexiuni proprii textului. Astfel, este evident că trebuie, de exemplu, să opunem **conjuncțiile coordonatoare** (*dar, iar, însă, ci, sau, și, deci, ori, nici, căci*) claselor textuale de **conectori**. În momentul în care se trece de la o categorie la alta, cadrul se schimbă, iar clasificările se schimbă și ele. Prin complexitatea funcționării lor, conectorii joacă un rol important la nivelele N4, N6, N7 și N8 din schema 3, în timp ce organizatorii sînt, așa cum vom vedea mai departe, limitați la nivelul N4. În mod asemănător, frumoasa omogenitate a clasei morfologice a pronumelor personale explodează deîndată ce trecem la nivelul textului. Pronumele de persoana a treia (*el/ei* și *ea/ele*) trebuie să fie (re)clasate în domeniul reluatorilor, împreună cu demonstrativele, cu anumite nedefinite și cu unele grupuri nominale definite (nivelele N4 și N6 din schema 3), în timp ce primele două persoane trebuie puse în relație cu posesivele și cu modalizatorii, cu clasa deicticelor și cu ansamblul domeniului enunțiativ (nivelul N7 din schema 3). În legătură cu subordonatele relative, B. Combettes notează limpede că:

Proprietățile lor morfo-sintactice se analizează într-o gramatică a frazei; în schimb, rolul lor discursiv – repartizarea conținuturilor exprimate și a presupuzițiilor, din primul plan și din plan secund – nu se „justifică” cu adevărat decît prin luarea în considerație a contextului. Din această perspectivă, opoziția frază/text nu separă fenomenele lingvistice care ar ține de frază de cele care ar ține de text, ci își propune să distingă proprietăți

diverse – unele frastice, altele textuale – în cadrul uneia și aceleiași structuri de limbă.

(1993: 47)

Odată depășită limita frazei prin abordarea produselor naturale ale interacțiunii de limbaj care sînt textele, nu procedăm doar la o simplă extindere transfrastică a limitelor lingvisticii. Așa cum spune Antoine Culioli, „Textul scris ne obligă, în mod exemplar, să înțelegem că nu putem trece de la frază (în afara prozodiei, în afara contextului, în afara situației) la enunț, printr-o procedură de extindere. De fapt, este vorba de o ruptură teoretică, cu consecințe inevitabile.” (1984: 10). Dezbaterea privitoare la această ruptură trece, așa cum reiese din citatele precedente, printr-o definire a unității textuale minimale care implică problematizarea unității frază.

1.2. Problema frazei¹

Nu reiese de nicăieri că noțiunea de frază ar fi un mijloc adecvat de segmentare a discursului.

(Alain Berrendonner 2002: 24)

Într-una din cele mai răspicate și mai recente luări de poziție, J. Gardes Tamine critică noțiunea de *frază*, de *propoziție*, de *enunț* și de *perioadă*, fiind de părere că acestea sînt cu mult depășite istoric, corespunzînd unor teorii și unor niveluri de descriere prea eterogene:

¹ Problema este abordată în două numere excelente: *Le français aujourd'hui* 135, 2001 și *L'Information grammaticale* 98, iunie 2003.

[...] Mi se pare că termenii de *frază*, de *propoziție*, de *enunț* ar trebui îndepărtate (precum și cel de *perioadă*, rezervat analizei retorice) căci soluția care ar consta în a le păstra dându-le o definiție mai precisă, nu ar fi viabilă, dat fiind sensul cu care le-a înzestrat tradiția și pe care îl vehiculează chiar fără știrea utilizatorilor lor.

(2003: 24)

Ea mai deplînge neclaritatea noțiunilor de *perioadă* (pe care o situează în domeniul retorico-stilistic al manifestării vorbirii) și de *frază* (din domeniul sistemului limbii) ale cărei limite sînt nesigure iar descrierile, contradictorii:

Frază simplă, frază complexă, frază verbală, frază fără verb, aceste expresii arată dificultatea de a-i da un conținut precis: ce au în comun aceste „frazе”, în afară de o configurație abstractă pe care ar trebui s-o numim altfel pentru a evita orice confuzie?

(2003: 24)

La fel refuză și *propoziția*, care vine din filosofia limbajului și își are originile în logica formală. Noțiunea de *enunț* are mai multe inconveniente, precum imprecizia privitoare la limitele lui de lungime, și lipsa desăvîrșită a cadrului gramatical sau semantic. J. Gardes Tamine și M.-A. Pelizza aleg, în *La construction du texte* (1998: 15), să definească o „unitate de construcție textuală” (UT) în mod voit neclar. Într-un articol din *L'Information grammaticale* (2003), J. Gardes Tamine distinge această noțiune de unitatea gramaticală minimală sau unitatea nucleu (UN). Unitățile canonice din descrierea gramaticală (unități de limbă care conțin un verb și elemente ale valenței lui care determină secvența de componente care îl urmează) nu sînt obligatoriu reprezentate în unitățile textuale minimale realizate (UTM):

JEAN-MICHEL ADAM

Faptul de a adopta o terminologie precisă precum cea de UN și UTM ne permite să triem fenomenele și să arătăm care sînt factorii care fac trecerea progresivă de la o unitate abstractă la o unitate textuală canonică, apoi la unități textuale amplificate care vor construi textul. Putem astfel, păstrînd separarea nivelurilor, să trecem de la o microgramatică la o macrogramatică textuală.

(2003: 26)

La cadrul „gramaticii textului”, după mine foarte discutabil, se adaugă stilistica abaterii de la normă², la fel de problematică:

[Gramatica] se deschide așadar spre o stilistică în care noțiunea de abatere de la normă capătă un sens precis: abatere de la o normă greu de definit, dacă nu imposibil, dar diferență față de unitățile canonice definite într-un cadru gramatical precis.

(2003: 27)

Revenind asupra perioadei, în articolul ei din 2003, J. Gardes Tamine o consideră pe bună dreptate „o celulă de construcție a textului, analogă strofei în poezie” (2003: 23), dar ea vede o problemă acolo unde eu văd un avantaj enorm (care va fi lămurit în cap. 5, § 1):

Problema este că perioada e o unitate textuală, o unitate de discurs, o „unitate de comunicare” [...]. În termeni saussurieni, ea ține de vorbire, nu de limbă.

[...] În cadrul unei analize gramaticale, a te sprijini pe o unitate de vorbire ale cărei limite sînt vagi, este o poziție greu de men-

² Pe care o critic, după mulți alții, în *Le style dans la langue* (1997), pledînd pentru un demers variațional al problemei.

ținut. Gramatica are nevoie de unități stabile definite *a priori*, adică în sistem. Termenul de perioadă nu va putea fi păstrat decât pentru a desemna ceea ce eu numesc unități textuale.

(2003: 23-24)

În momentul în care vom desemna asamblări mai mult sau mai puțin complexe de enunțuri care intră în compoziția textuală, vom vedea avantajele conceptului de *perioadă*. Originea sa retorică nu-i stingherește deloc pe lingviștii specialiști în oralitate care au propus, așa cum vom vedea în capitolul 5, o redefinire a perioadei în folosul lor. Reactivarea acestui concept retorico-gramatical în lingvistica textului scris este o ocazie de a sublinia legăturile dintre disciplinele vechi ale textelor și discursurilor și lingvistica modernă. Pentru a nu da decât două exemple, atunci când s-au îndeletnicit cu studiul unei tirade din *Britannicus* de Racine, respectiv al unei replici în discurs direct din *La route des Flandres* de Claude Simon, G. Molinié (1998) și F. Neveu (1998)³ au dovedit amândoi cât de neadaptat este conceptul nostru modern de frază, atât la proza oratorică a unui poem dramatic din 1669, cât și la stilul oral al unui roman de la mijlocul secolului XX. Totuși, când vom desemna unitatea grafică a cărei închidere este semnalată de o majusculă și de un punct, conceptul tipografic de *frază* ne va fi util și-l vom folosi numai cu sensul de indicație grafică hibridă (logico-gramaticală, prozodică, ritmică și de punere în relief a segmentelor semnificative).

Oricât de seducătoare ar fi o ruptură terminologică radicală, ea nu mi se pare indispensabilă. UTM nu este altceva decât un enunț minimal având anumite proprietăți semantice pe care

³ Textul lui Racine, cercetat de către Molinié, este reluat în cap. 4 (T54) și cap. 6.

conceptul de *propoziție* le are în mod clar, și anumite proprietăți gramaticale de realizare pe care acest concept le conține în aceeași măsură ca unitate sinactică intrînd în componența frazelor complexe (unități legate sintactic și unități periferice). Avem nevoie de o unitate textuală care țină seama de natura de produs al unei enunțări (*enunț*) căreia să-i adăugăm denumirea de micro-unitate sintactico-semantică (*propoziție*)⁴. Fie că o numim „enunțare”, fie „clauzulă” (Berrendonner 1990 și 2002) sau „act textual” (Roulet 2001), această micro-unitate semantică este menită să fie introdusă în memoria discursivă. Vom ilustra decupajul unităților textuale minimale prin exemplul construcțiilor detașate și al relativelor.

Pertinența remarcilor „prudente și relativiste” ale lui J. Gardes Tamine este însoțită de o limitare la *paragraf* și la *strofă* a unităților intermediare situate între perioadă și unitatea text. Cele două componente ale textului în proză și în versuri sînt unități grafice care fac parte dintr-o structură mai vastă: *planul de text* și părțile sale (cap. 6). Pe de altă parte, vom vedea (cap. 5) că între perioadă și planul textului există un nivel secvențial de structurare.

1.3. Exemplu de construcții detașate și de relative

Modul de funcționare al unităților sintactice periferice în raport cu nucleul precum „construcțiile detașate” (CD) situate la

⁴ Alegînd să vorbim mai curînd de *propoziția-enunț* decît de *clauzulă*, de exemplu, mizăm pe ambiguitatea unei unități definite de către semantică și de către sintaxa frastică clasică: *propoziția*. Nu este vorba de o unitate la fel de virtuală ca propoziția logicienilor sau a gramaticienilor, ci de o unitate realizată efectiv și produsă printr-un act de enunțare, adică de un *enunț*.

începutul frazei este un bun mijloc de a exemplifica decupajul unităților textuale minimale. Bernard Combettes propune aici o abordare textuală:

Construcția detașată (CD) introduce în enunț o nouă structură predicativă, desigur redusă, dar care stabilește cu subiectul o relație identică cu cea a unei predicatii complete. Această caracteristică, care opune net CD construcțiilor legate, este fundamentală: ea explică faptul că o CD apare adesea ca o paranteză, un fel de incidentă explicativă, care nu este utilizată pentru a determina un grup nominal, ci pentru a aduce o nouă informație despre el așa cum ar face o structură de frază independentă construită pe o articulare predicativă. De aceea CD poate fi interpretată ca un constituent periferic: predicatie secundară, ea se adaugă întotdeauna unei prime predicatii principale, într-o relație [...] mai strânsă sau mai slabă.

(Combettes 1998: 12)

Exemplul următor, extras din depeșele scrise de Félix Fénéon în 1906 pentru ziarul *Le Matin*⁵, prezintă o CD (subliniată aici în bold). În ciuda legăturii sintactico-semantică cu subiectul din nucleul frazei complexe, CD este o unitate de sens care are chiar și o funcție narativă în T4.

T4 Trîntindu-l la pământ pe afișorul Ahile, ei îl tîrîră de-a lungul întregii pasarele din Alfortville, apoi îl azvîrliră.

În decupajul structurii acestui mic text, CD constituie o unitate textuală la fel ca și următoarele două unități, separate de

⁵ Bucăți scurte grupate în volumul *Nouvelles en trois lignes*, Livre de Poche Biblio nr. 3298, 1998.

organizatorul temporal APOI: [e1] *Trîntindu-l la pămînt pe afişorul Achille*, [e2] *ei îl tîrîră de-a lungul întregii pasarele din Alfortville*, APOI [e3] *îl azvîrliră*. Pronumele personal EI, în ciuda vidului referențial care-l caracterizează și care arată contrastul între necunoașterea identității agresorilor și identitatea cunoscută a victimei (afișorul Ahile), joacă un rol esențial în coeziunea acestui scurt text: el servește ca bază tematică (agent) celor trei acțiuni-predicate care formează nucleul celor trei enunțuri succesive: *ei l-au trîntit la pămînt pe Ahille* [e1], APOI *ei l-au tîrît* [e2], APOI *ei l-au azvîrlit* [e3].

Faptul divers jurnalistic din T2 pe care l-am citat în introducere prezintă și el o interesantă construcție detașată gerunzială (P2), foarte diferită de circumstanțialele simple de tipul celei întâlnite la începutul lui P5. În schimb, ea nu diferă mult de construcția gerunzială cu relativă din P8:

- [P2] **Reușind să-și procure pistoale**, ei luară cu forța cheile unui paznic și se repeziră afară din celule, trăgînd în gardieni, dintre care patru fură uciși.
- [P5] **În fața porții închisorii**, deținuții urcară într-o trăsură care îi aștepta și care plecă cu toată viteza, în timp ce gardienii trăgeau cu pistoalele în direcția fugarilor.
- [P8] **Un glonte lovind de moarte calul care trăgea trăsura**, gardienii putură să se apropie și îi găsiră pe deținuți morți, cu trupul ciuruit de gloanțe.

Spre deosebire de circumstanțialul de loc din P5, cele două CD gerunziale constituie fiecare o predicție, adică o unitate de sens ce trebuie memorată deoarece condiționează lectura a ceea ce urmează: *Deținuții și-au procurat pistoale* (P2), *Un glonte a lovit de moarte calul care trăgea trăsura* (P8). Aceasta

este și analiza pe care o face în mod evident și Cendrars (T1) atunci când, rescriind faptul divers, alege să descompună frazele P2 și P8 în trei versuri libere marcate prin inițială majusculă și un spațiu la capătul rîndului:

- Transformarea celor patru unități din P2 (*Reușind să-și procure pistoale [e1], ei luară cu forța cheile unui paznic [e2] și se repeziră afară din celule trăgînd în gardieni [e3] din care patru fură uciși [e4]*) în cinci unități de sens (adăugarea morții paznicului, marcarea legăturii între propoziții prin conectorul ȘI și elipsa subiectului EI):

Trei deținuți își procură pistoale [e1]

Îl ucid pe paznic [e2] și pun mîna pe cheile închisorii [e3]

Se reped afară din celule [e4] și ucid patru gardieni din curte [e5]

- Transformarea celor trei constituenți din P8 (*Un glonte lovind de moarte calul care ducea trăsura [e1], gardienii au putut să se apropie [e2] și i-au găsit pe deținuți morți, cu trupul ciuruit de gloanțe [e3]*) în trei unități de sens:

v. 11: Un glonte lovește de moarte calul care trăgea trăsura [e1']

v. 12: Gardienii se pot apropia [e2']

v. 13: Ei îi găsesc pe deținuți morți cu trupurile ciuruite de gloanțe [e3']

Construcția gerunzială din P8 [e1] permite exprimarea anteriorității unui enunț și deci o înlănțuire de predicate succesive. Astfel este introdusă o succesiune temporală de acțiuni și de legături de la cauză la efect (cum nu este totuși cazul circumstanțialului din P5). Cu acest tip de construcție intrăm într-un domeniu care va fi abordat ceva mai departe, și anume proble-

ma segmentării enunțurilor minimale. În cele două versuri citate, Blaise Cendrars propune un decupaj al materiei verbale foarte diferit de cel din articolul din ziar. Principala consecință a acestei segmentări este deconstrucția povestirii.

Analiza este confirmată de folosirea frecventă a construcțiilor detașate în presa scrisă, unde acestea permit introducerea unei cauzalități narative:

T5 **Scăpînd de sub supravegherea mamei** [e1], un băiețel în vîrstă de 16 luni a căzut mortal vreo zece metri de la etajul al treilea al unui bloc situat pe strada Village, nr. 5 [e2].

CD, cu formă gerunzială *scăpînd* – care semnalează anterioritatea acțiunii la forma activă și deja încheiate, este dată ca o informație importantă asupra cauzei [e1] accidentului povestit în nucleul frazei [e2]. Aceste exemple arată că, în ciuda legăturii gramaticale și a sintaxei frastice stricte (prezența subiectului CD în nucleu), CD sînt unități de sens care intră în componența textuală. Ele constituie propoziții-enunț.

În T2, fraza a cincea, sînt prezente două forme de relative:

[P5] În fața porții închisorii, prizonierii urcară într-o trăsură **CARE îi aștepta și CARE plecă cu toată viteza** [...].

Relativa la imperfect este restrictivă. Dependentă din punct de vedere sintactic, suportă cu greu transformarea-test a relativului în pronume demonstrativ de reluare „acesta/aceasta”: *Prizonierii s-au urcat într-o trăsură. [?] ACEASTA îi aștepta și [...]*. Putem spune deci că relativa restrictivă nu constituie o unitate autonomă, fapt confirmat de imperfectul care într-un fel califică trăsura. În schimb, cealaltă relativă – atributiv explica-

tivă cu verb la perfect simplu care introduce o nouă acțiune – este suficient de autonomă cât să suporte transformarea-test: *Prizonierii urcară într-o trăsură care îi aștepta. Aceasta plecă cu toată viteza.* Analiza este confirmată de faptul că, în rescrierea sa, Cendrars face diferența între cele două relative și îi dă autonomie numai celei de a doua, sub formă de frază-vers (v. 6):

v. 5: Și urcă într-o trăsură CARE îi aștepta la poartă

v. 6: [Ei] Pleacă cu toată viteza

Aceeași observație se poate face și cu privire la relativa frazei tipografice P8: *Un glonte lovind de moarte calul care trăgea trăsura, paznicii [...].* Testul cu acesta/aceasta, care ne permite să stabilim dacă avem două unități textuale elementare autonome, este revelator: *Un glonte lovind de moarte calul. [?] Acesta trăgea trăsura [...].*

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM: „Du fait divers au poème futuriste de Blaise Cendrars”, cap. 8 al *Linguistique textuelle*, Paris, Nathan, 1999.
- Michel CHAROLLES: „Les palans d’organisation du discours et leurs interactions” în S. Moirand et alii (ed.), *Parcours linguistiques de discours spécialisés*, Berne, Peter Lang, 1993: 301-304.
- Bernard COMBETTES: Questions de méthode et de contenu en linguistique texte, *Etudes de linguistique appliquée* 87, Paris, Didier, 1992: 107-116.
- Bernard COMBETTES: „Grammaire de phrase, grammaire de texte: le cas des progressions thématiques”, *Pratiques* 77, Metz, 1993: 43-57.
- Bernard COMBETTES: *Les constructions détachées*, Paris, Ophrys, 1998.

JEAN-MICHEL ADAM

- Antoine CULIOLI: Préface de *La Langue au ras du texte*, F. Atlani et alii, Presses universitaires de Lille, 1984: 9-12.

Despre frază:

- Alain BERRENDONNER: „Pour une macrosyntaxe”, *Travaux de Linguistique Paris-Gembloux*, Duculot, 1990: 25-36.

- „Les deux syntaxes”, *Verbum XXIV*, 1-2, Presses universitaires de Nancy, 2002: 23-35.

- *Le Français aujourd'hui* 135, 2001, coordonné par Jean-Louis Chiss et S. Meleuc, en particulier „La phrase revisitée” de Pierre Le Goffic (97-107).

- Joëlle Gardes TAMINE, Marie-Antoinette Pellizza: *La construction du texte*, Paris, A. Colin, 1998.

- *L'Information grammaticale* 98, iunie 2003, coordonné par Bernard Bosredon et Irène Tamba, en particulier la synthèse historique de Jacqueline Léon (3-16) „Faut-il dire *adieu* à la phrase?” de Georges Kleiber (17-22) și „Phrase, position, énoncé, etc. Pour une nouvelle terminologie” de Joëlle Gardes Ta (23-27).

- Georges MOLINIE: „Effets de phrase”, *L'Information grammaticale* 78, Paris, 1998: 50-52.

- Franck NEVEU: „Macrosyntaxe. Le problème des niveaux de l'analyse syntaxique dans *La Route des Flandres*”, *L'Information grammaticale* 76, Paris, 1998: 38-41.

- Eddy ROULET: „Le problème de la définition de l'unité textuelle minimale” în E. Roulet, L. Fillettaz, A. Grobet și M. Burger, *Un modèle et un instrument d'analyse de l'organisation du discours*, Berne, Peter Lang, 2001: 58-71.

- Jean-Pierre SEGUIN: *L'invention de la phrase au XVIIIe siècle. Contribution à l'étude du sentiment linguistique français*, Louvain-Paris, Peeters, 1993.

2. Coeziune textuală și progresie tematică

2.1. „Perspectiva funcțională a frazei”

Un bun exemplu care ilustrează necesitatea de a distinge între categorii textuale și categorii ale gramaticii frastice este dat de „**Perspectiva funcțională a frazei**”, teorie elaborată în cadrul lucrărilor celui de al doilea Cerc lingvistic de la Praga (lucrările lui F. Daneš și J. Firbas care prelungesc, în anii 1960, lucrările lui V. Mathesius, directorul Cercului încă de la înființarea lui, în octombrie 1926). Această teorie revine asupra vechii probleme a ordinii cuvintelor în frază, problemă pusă, de exemplu, de către lingvistul danez A. Blinkenberg (1928 și 1933) și, înaintea lui, de către H. Weil (1879). O parte a unui grup nominal sau verbal, sau a unei fraze, poate avea – independent de decupajul în constituenți sintactici – o valoare de temă⁶ sau de remă⁷, legată de locul ei în „dinamica frazei”⁸ și de

⁶ În limba greacă *Thèma* înseamnă „ceea ce este dat” prin discurs, ceea ce apare deci, ca un conținut cunoscut (notat în general cu termenul de „topic”).

⁷ În limba greacă, *Rhèma* înseamnă „ceea ce se spune” despre temă (numită și „comentariu”), ceea ce enunțul aduce nou (notat și cu termenul de „focus”) și-i motivează enunțarea. În tezele din 1929 ale Cercului lingvistic de la Praga, Mathesius opune diviziunea formală în subiect și predicat gramatical diviziunii sale din fraza cehă în „temă și enunțare” (1969, p. 30). Am fi ispitiți să scriem **remă-enunțare** dacă riscurile confuziei terminologice n-ar fi mai mari decât câștigul.

⁸ Cercul lingvistic de la Praga și-a dat numele de „structuralist” (neol. *strukturalismus*) punând accent pe conceptul fundamental de structură, dar, ca și aici, cu ideea de „dinamică comunicativă”, structura fiind concepută ca un ansamblu dinamic.

„scopul ei comunicativ”: informația prezentată drept cunoscută (temă) sau nouă (remă). D. Slakta (1975), B. Combettes (1983), M.A.K. Halliday și R. Hasan (1976) și mai nou S. Carter-Thomas (2000)⁹ au reluat lucrările lui Firbas și Daneș, fapt care a permis punerea în evidență a funcției de coeziune a diferitelor tipuri de reluări tematice pe de-o parte, și a rolului remei în dinamica progresiei enunțurilor, pe de altă parte. Aceste noțiuni au fost deseori criticate de către cei care cereau de la ele mai mult decât puteau să aducă, și anume nu o descriere de finețe a structurii frazei, ci o gramatică foarte generală a mișcărilor textuale de reluare și de progresie a informației.

Grupul situat cel mai la stînga, **tema**, este, din punctul de vedere al enunțătorului, punctul de plecare al enunțului. Acest grup este mai puțin informativ, deoarece este înscris în cotextul unei reluări (un element deja citat este tematizat: fenomenul anaforei), sau înscris în contextul unui reperaj deictic legat de situația de enunțare. În cazul din urmă, elementul tematizat este absent din discurs, însă legat de contextul schimbului, prezent în situația de interacțiune sau presupus prezent în memoria enunțătorului sau co-enunțătorului. Punct de sprijin al enunțurilor, partea tematică este deci co(n)textual deductibilă. Grupul situat cel mai la dreapta, **rema**, corespunde cu ceea ce se spune despre temă. Este elementul frastic cel mai informativ, cel care contribuie la progresia comunicării.

Decupajul enunțurilor permite scoaterea în evidență a unor construcții precum fraze cu structuri enfatice (cu prezentativ)

⁹ Cartea lui S. Carter Thomas 2000, consacrată pedagogiei scrișului, este fondată în întregime pe teoria „Functional Sentence Perspective”; ea prezintă pe larg (în special pentru limba engleză) și aplică demersul coeziunii textuale.

sau pasive. În structurile enfatice, rema este dată direct, în vreme ce tema este întrucâtva adăugată. Structura enfatică ce ocupă locul temei prezintă un vid referențial, așa cum se va vedea în exemplul publicitar de mai jos:

T6 Numai cu căpșune proaspăt culese ne place să preparăm dulceața Favorit Premium. Conținutul ei deosebit de bogat în fructe de cea mai bună calitate este un bun motiv pentru a gusta și alte sortimente de Favorit Premium.

(Reclamă a magazinelor Migros)

Fraza clivată pune în valoare rema și permite prezentarea acestor „căpșune proaspăt culese” ca exclusive, deosebite de orice alte căpșune, presupuse a fi mai puțin proaspete. Acest procedeu de punere în relief este masiv exploatat în publicitate pentru a atrage atenția.

În ceea ce privește structura pasivă, ea este un mijloc de a tematiza sau rematiza diferite grupuri semantico-sintactice, modificând *focus*-ul și ierarhizând importanța actanților (agent, pacient, acțiune). Titlurile faptelor diverse T7a și T7b folosesc construcția pasivă în mod diferit:

T7a BEBELUȘI DEVORAȚI

În România, un copilaș de 2 ani este mâncat de porci.

În Iran, un copil de 6 luni cade victimă lupilor.

Un băiețel de 2 ani a fost devorat de porcii pe care părinții lui îi creșteau într-o comună de lângă București, după cum am aflat ieri. Copilul a fost atacat de porci pe când voia să-i hrănească. Trupul sfîșiat i-a fost descoperit luni în coteț.

În altă parte, în Iran, un bebeluș de 6 luni a fost devorat de „lupi înfometăți” la Mihmanchahr, un sat din regiunea Saveh,

la 250 km sud de Teheran. Nu s-a făcut nici o precizare asupra împrejurărilor dramei care s-a petrecut în noaptea de luni spre marți. Alți doi copii mai fuseseră atacați de lupi în urmă cu câteva zile în acest sat de 3 000 de locuitori.

(AFP - *Le Matin*, 9 iunie 1994)

Titlul mare al articolului T7a a operat o tematizare a pacientului-victimă (bebeluși) și o rematizare a acțiunii (*devorati*), eliminând agentul (de către cine?). Din aceasta a rezultat un compus nominal infrapredicativ, o sintagmă compusă care nu actualizează substantivul *bebeluși*. Cele două fraze din subtitlu se prezintă sub forma unei predicatii care realizează actualizarea a ceea ce rămăsese virtual. Temele (T) sînt despărțite în două unități: o T proprie care răspunde la întrebarea *Unde?* (*În România și În Iran*) și o T care răspunde la întrebarea *Cine?* (*un copil de 2 ani și un copil de 6 luni*). Partea rematică permite punerea în evidență a agentului, dezvoltînd o predicatie care răspunde la întrebarea *Ce?* (*este mîncat de porci și este victima lupilor*). În schimb, titlurile următoarelor două note informative (care rescriu aceeași depeșă a agenției) operează o tematizare a acțiunii (*a devora*) care era rematizată în titlul din T7a. În T7b, agentul este rematizat în titluri, în timp ce victimele sînt șterse:

**T7b Devorați
de porci...**

În România, un băiat de 2 ani a fost devorat de porci pe cînd voia să-i hrănească.

... și de lupi

Un bebeluș de șase luni a fost devorat, în noaptea de luni spre marți, de niște lupi înfometați într-un sat din re-

giunea Saveh, la sud de Teheran. Alți doi copii au mai fost deja atacați de lupi cu câteva zile în urmă în același sat.

(24 heures, 9 iunie 994)

Cu o încărcătura informațională slabă, tema devine bază de reluare și factor de coeziune textuală. O suită de enunțuri (paragraf sau secvență) poate fi definită ca o secvență de teme. Orice text este prins într-o tensiune între **coeziune** (legată de structura tematică, de conexiune și de concatenarea temelor succesive) și **progresie**. Remele succesive aduc informații pertinente, mai importante, numite în acest sens „noi” („focus” sau focar de informație). Acordând acestor concepte un loc în dinamica textuală, depășim împărțirea frazei în temă (T) și remă (R) pentru a insista asupra alegerii punctului de plecare (T) a fiecărui nou enunț. Așa cum spune Daneș, orice enunțător se confruntă de fiecare dată cu problema alegerii temei ca bază a enunțului următor. Blinkenberg descrie și el acest fapt, rămânând în cadrul înlănțuirilor frastice:

Majoritatea frazelor nu sînt izolate, ci înlănțuite de altele; o frază aduce o alta, o declanșează; și punctul în care se sfîrșește o frază este adesea noțiunea inițială a frazei următoare; predicatul celei dintîi devine subiectul celei de a doua, și așa mai departe; sau, în alte cazuri, unul și același subiect primește o serie de attribute succesive.

(1928: 30)

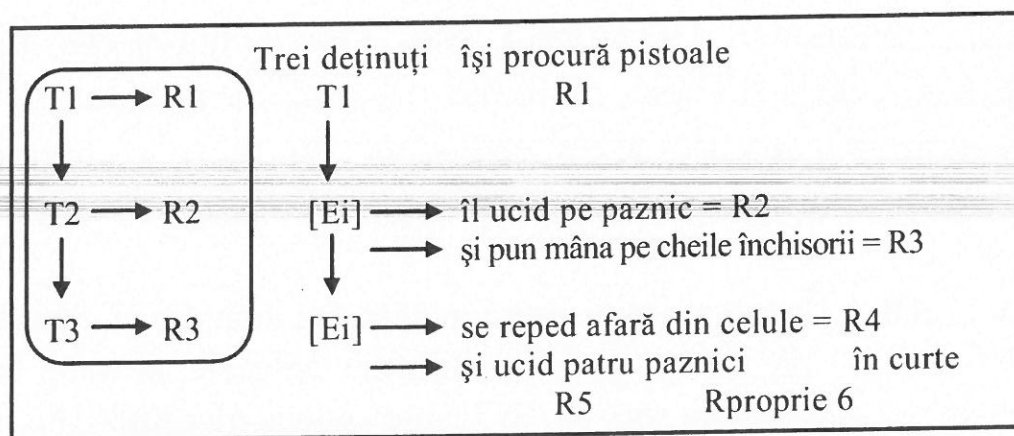
2.2. Tipurile de progresie tematică

Putem deosebi două mari tipuri de progresie tematică de bază, care se combină întotdeauna în texte:

- **a. Progresie cu temă constantă.** Dacă descrierea împarte adesea o hipertemă în sub-teme, secvențele narrative adoptă un

dispozitiv mai simplu, în care aceeași T este reluată sub formă pronominală, de exemplu, adăugînd diferite R succesive. Am văzut aceasta în rescrierea lui P2 în trei versuri, citate mai sus:

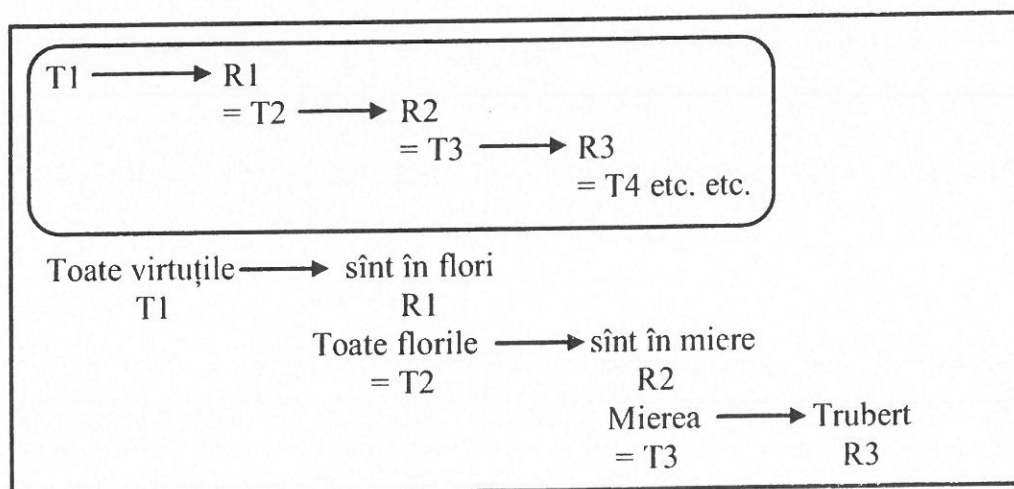
Schema 5

• **b. Progresie cu tematizare liniară:** rema primei fraze devine tema celei de a doua a cărei remă furnizează, la rîndul ei, tema frazei următoare. Cităm ca exemplu un text publicitar (analizat în detaliu în Adam 1990: 121-133) pe care-l redau aici sub forma sa autentică de entimemă (silogism incomplet):

Schema 6

Tematizarea liniară este catalogată în retorică sub numele

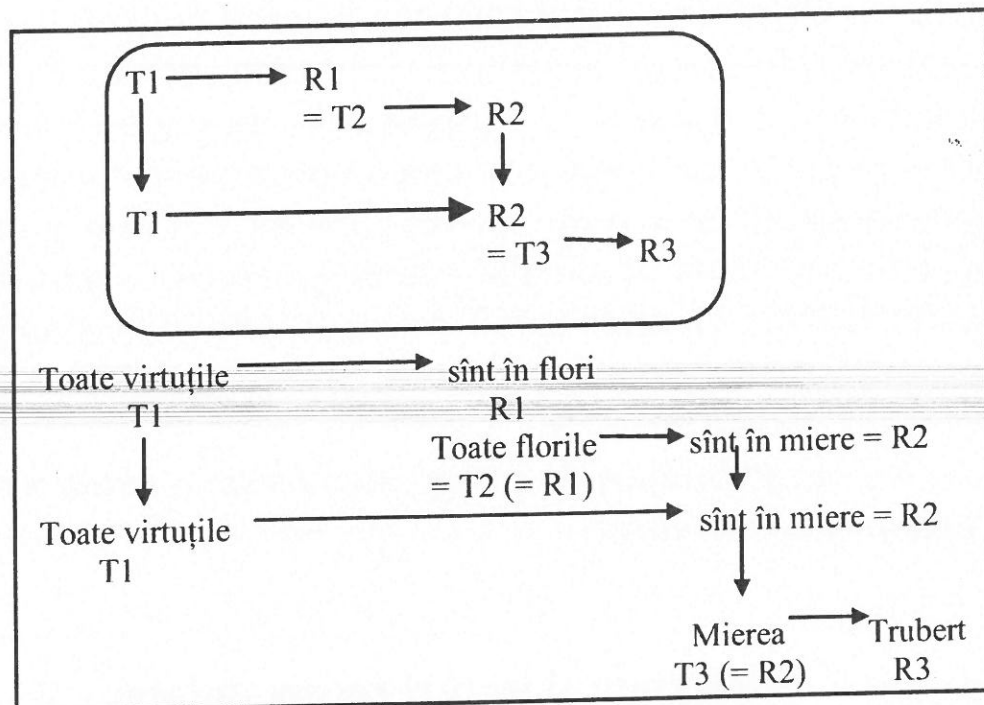

de anadiploză, figură sintactică a repetiției care se prezintă ca o reluare, la începutul unei unități sintactice (care poate fi și o frază), a elementului situat la sfârșitul unității precedente. Marcel Schwob, reluând această figură într-un pasaj din *Le Livre de Monelle*, obține o repetiție a anadiplozei care devine o „concatenare” (Fontanier 1977: 331). Aici, concatenarea este mai întâi „directă”, apoi inversă, realizând o formă de poezie populară a „hoinăreliei” (de altfel textul este spus „din mers”), cu un discurs direct structurat după modelul păpușilor rusești:

- T8** Într-o zi Jeanie porni în căutarea iubitului ei. Se uita la florile de apă și la tulpinile lor aplecate; și toate florile se înclinau spre ea. Și Jeanie spunea mergînd: „Pe mare e – un vapor – pe vapor e o cameră – în cameră e o colivie – în colivie e o pasăre – în pasăre e o inimă – în inimă e o scrisoare – în scrisoare-i scris așa: O iubesc pe Jeanie. – O iubesc pe Jeanie e în scrisoare, scrisoarea e în inimă, inima e în pasăre, pasărea e în colivie, colivia e în cameră, camera e pe vapor, vaporul e în depărtări pe marea cea mare”
(Phébus, (1894) 2002: 429)

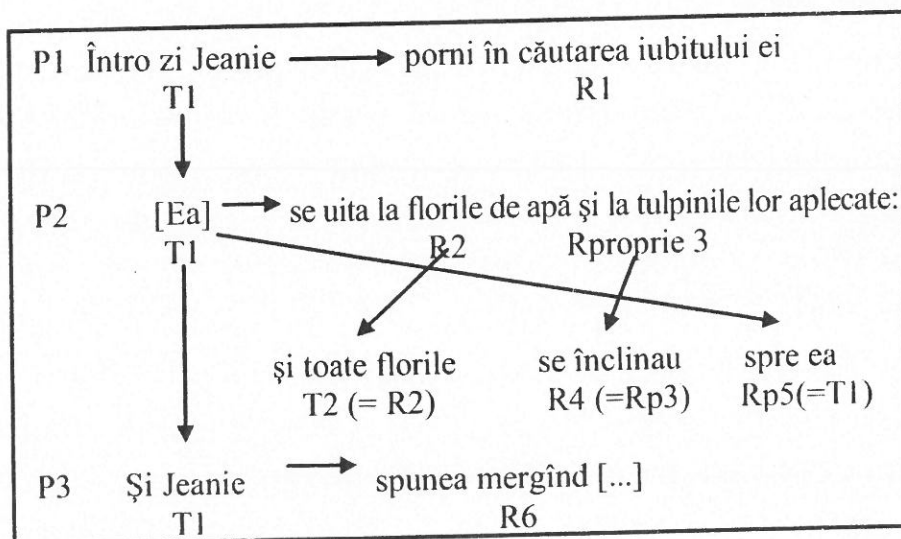
• **c. Progresie tematică combinată** sau amestec de două modele de bază. Dacă restabilim concluzia lipsă a silogismului din exemplul cu mierea Trubert, obținem o versiune cu T1 redundantă și cu o reluare a R2 de două ori:

Schema 7

Dacă examinăm primele trei fraze din textul lui Schwob citat mai sus, observăm în același timp o progresie cu temă constantă și, în P2, o interesantă structură în chiasm care rematizează, în al doilea segment, tema celui dintîi (pronumele anaforic „ea”):

Schema 8

Cele câteva observații ne permit să formulăm următoarea concluzie: Orice text – și fiecare frază care-l constituie – are, pe de o parte, elemente referențiale recurente, presupuse a fi *cunoscute* (din co(n)text), care asigură **coeziunea** ansamblului și, pe de altă parte, elemente *noi*, care contribuie la expansiunea și dinamica **progresiei** informative. Până să definim unitatea de compoziție textuală minimală, putem spune că, la un prim nivel (N4 din schema 3), orice text T este o unitate în tensiune între:

– un **principiu de coeziune**: *T este o suită de enunțuri elementare legate între ele*

– și un **principiu de progresie**: *T este o suită progresivă de enunțuri elementare.*

Referințe și lecturi recomandate:

- Andréas BLINKENBERG: *L'ordre des mots en français moderne. Première partie*, Copenhague, Munksgaard, 1928, et *Deuxième partie*, Copenhague, Levin et Munksgaard 1933.

- Shirley CARTER-THOMAS: *La cohérence textuelle*, Paris, L'Harmattan, 2000.

- Bernard COMBETTES: *Pour une grammaire textuelle*, Bruxelles, Duculot, 1983.

- Benoît DE CORNULIER: „Remarques sur la perspective sémantique (thème, propos etc.)”, *Langue française* 42, Paris, Larousse, 1979: 60-68.

- Frantisek DANES: „De la structure sémantique et thématique du message”, *Linguistique et sémiologie* 5, Presses universitaires de Lyon, 1978: 177-200.

- Jan FIRBAS: „On defining the theme in functional sentence analysis”, *Travaux linguistiques de Prague*, vol. 1, 1964: 267-280.

- Pierre FONTANIER [1821,1977] 1977: *Figurile limbajului*, trad. Antonia Constantinescu, București, Univers.

JEAN-MICHEL ADAM

- Michael A.K. HALLIDAY, Ruqaiya HASAN: *Cohésion in English*, Longman, London-New York, 1976; 15e éd., 1997.

- Vilém MATHESIUS: „Les thèses de 1929”, *Change* 3, Paris, Seuil, (1929) 1969: 21-49.

- Franck NEVEU: „Progressions et ruptures thématiques. Aspects de la technique descriptive dans *La Condition humaine*”, *L'Information grammaticale* 67, Paris, 1995: 38-41.

- Denis SLAKTA: „L'ordre du texte”, *Études de linguistique appliquée* 19, Paris, Didier, 1975: 30-42.

- Henri WEIL: *De l'ordre des mots dans les langues anciennes et comparées aux langues modernes*, Paris, Didier, (1879) 1991.

3. Punctuația și segmentarea unităților

3.1. Segmentarea grafică

Următoarele șase depeșe jurnalistice de Félix Fénéon ilustrează diversitatea posibilităților de segmentare a frazelor:

- T4** Trîntindu-l la pămînt pe așorul Ahile, ei îl tîrîră de-a lungul întregii pasarele din Alfortville, apoi îl azvîrliră.
- T9** [P1] Între Deuil și Épinay s-au furat 1 840 metri de fire telefonice. [P2] La Carrières-sur-Seine, Dl. Bresnu s-a spînzurat cu un fir de sîrmă.
- T10** [P1] Un necunoscut vopsea în ocră zidurile cimitirului din Panti. [P2] Dujardin rătăcea gol prin Saint-Ouen-l'Aumône. [P3] Niște nebuni, se pare.
- T11** Nici nu trase bine priza pe nas, că A. Chevrel strănută și, căzînd din carul cu fîn pe care-l aducea de la Pervençhères (Ornes), expiră.
- T12** În vîrful gării din Enghien, un zugrav a fost electrocutat. [P2] Se auzi cum îi clănțăne falcile și se prăbuși pe marchiză.

- T13 [P1] Pe lacul din Annecy, înotau trei tineri. [P2] Unul, Janinetti, dispăru. [P3] Plonjonul celorlalți. [P4] Îl scoaseră la suprafață, dar mort.

T4 și T11 nu conțin decît o singură frază tipografică, T9 și T12 două fraze, T10 trei fraze și T13, patru. Dacă comparăm cele două scurte narațiuni complete din T11 și T13, constatăm că, în ciuda unei mari similitudini narrative, ele nu sînt segmentate la fel. Este evident că unitatea textuală de bază nu poate fi identificată pornind de la operația de segmentare tipografică a continuumului verbal. Decupajul grafic al unităților scrise și decupajul intonativ al unităților rostite sînt legate de intenția de a produce efecte de sens care arată posibilitățile de variație ale sistemului lingvistic.

În *Pertinence linguistique de la présentation typographique*, L. G. Védénina (1989) extinde descrierea punctuației pînă la spațiul dintre cuvinte, alineatul paragrafului și prezentarea tipografică, și ține cont de posibilitățile variate pe care le manifestă discursurile literare, jurnalistice și publicitare. Într-adevăr, punctuația nu este decît un aspect al **segmentării grafice** a lanțului verbal. De la nivelele cele mai de jos pînă la limitele peritextului, operațiile de segmentare furnizează instrucțiuni pentru construirea sensului prin decupaj și prin regrupare (legare) a unităților de complexitate variabilă. Virgule, punct și virgulă, puncte și puncte de suspensie, semne de exclamație, de interogație, paranteze sau linioare, linii la începutul rîndului care semnaleză schimbarea personajului vorbitor etc., toate joacă un rol sintactic și enunțiativ împreună cu mărcile morfo-sintactice. Lungimea și complexitatea frazei tipografice variază sub impactul necesităților enunțiative ale sensului comunicat. La nivel textual, alineatele creatoare de paragrafe și de pachete de paragrafe (prin spații complementare și/sau

titluri intercalate), schimbările de părți și/sau capitole, semnalează structura planului de text. Paragrafele constituie blocuri de coerență semantică. Astfel se realizează echilibrul oricărui text între **segmentare** (decupajul textului în unități de nivele diferite de complexitate) și **articulare** (construirea sensului în interiorul fiecăreia dintre aceste unități și între ele).

Segmentarea frastică a lui T4 este semnalată nu atât prin punct, cât prin virgulele care marchează frontierele propozițiilor elementare.

T4 [pn1] Trîntindu-l la pămînt pe afîșorul Ahile, [pn2] ei îl tîrîră de-a lungul întregii pasarele din Alfortville, [pn3] apoi îl azvîrliră.

Organizatorul temporal *apoi* și verbul conjugat la perfect simplu induc o succesiune temporală a acțiunilor. Trebuie să-l considerăm pe *apoi îl azvîrliră* ca pe o propoziție narativă [pn3] care conține numai o elipsă a subiectului *ei* (am putea foarte bine să scriem: *apoi agresorii lui îl azvîrliră*). În ciuda absenței verbului conjugat și a agentului, construcția detașată *Trîntindu-l la pămînt pe afîșorul Ahile* constituie, așa cum am văzut mai sus, o altă propoziție narativă [pn1]. Construcția completă cu gerunziu introduce o legătură temporală (t) de anterioritate între acțiunile (a) agresorilor: *trîntirea la pămînt* a nefericitului Ahile [a1-t1 = pn1] apoi *tîrîrea* [a2-t2 = pn2] înainte de *a-l azvîrli* [a3-t3 = pn3]. Segmentarea acestei lungi fraze tipografice prin trei virgule întărește efectul semantico-stilistic datorat ștergerii subiectului-agent al agresiunii. Acesta din urmă este desemnat numai o singură dată printr-un enigmatic pronume *ei* care nu furnizează nici o indicație asupra identității agresorilor victimei, aceasta fiind înzestrată cu o profesie și un nume.

În schimb, în T13 predomină operația de segmentare sistematică a propozițiilor prin punct:

T13 [P1] În lacul din Annecy, înotau trei tineri. [P2] Unul, Janinetti, dispăru. [P3] Plonjonul celorlalți. [P4] Îl scoaseră la suprafață, dar mort.

Tipul de segmentare tipografică prin cuplul majusculă-punct este totuși departe de a fi canonic. Fraza nominală P3 accentuează rapiditatea, spontaneitatea reacției salvatorilor, în timp ce P4 conține două propoziții narative despărțite prin virgulă și prin conectorul argumentativ DAR. Caracterul de monoremă al ultimei propoziții: *dar mort*, contrastează cu lungimea frazelor precedente, mai ales cu P1. Cele două monosilabe cu aliterația lor în consoana *r* contrastează cu lungimea de șapte plus șase silabe despărțite prin virgula centrală din P1. Contrastul produce un interesant efect stilistic de sens: concluzia-clauzulă sporește tragicul prin scurtimea ultimului cuvânt și prin contrastul dintre euforia inițială, susținută de amploarea frazei P1 care, la recitare, provoacă pronunția lui *e* mut din *AnneEcy* [anəsi]. Armonia fonică a frazei este susținută și de ecourile sonore interne ale fiecărui emistih și între cele două segmente ale „versului”: 2 [în] 2 [l], 3 [a], 3 [n], 3 [t], 3 [i].

3.2. Un exemplu de sintaxă expresivă publicitară

Să examinăm efectele sintaxei pe care Bally o numește „afectivă”¹⁰ în segmentarea redacțională a acestei publicități pentru automobil:

¹⁰ În *Traité de stylistique française* (§ 253-256) Bally, spre deosebire de Saussure, așază această „sintaxă afectivă” în „sfera limbii” și

T14 Manta.

Alură. Și temperament!

Manta. Cupeul bine cotate: favorit în Europa. Nu e întâmplător!
Mai întâi, linia ei rasată, incomparabilă. Datorită ei, Manta
se desprinde din plutonul celorlalte mașini. Atât despre alură.
Cît despre temperament, uitați-vă la performanțele noi
Manta i240 cu motorul ei tumultuos cu injecție [...].

Primul rînd de acroșaj (*Manta*) este luat, în pofida punctului, ca temă (T), iar rîndul următor, ca o dezvoltare a două teme succesive referitoare la temă și servind la calificarea ei: *alură* (R1) *Și temperament!* (R2). Cele trei unități T/R1/R2 se constituie în unități textuale independente tipografic mai întâi prin alineat, apoi prin punctele care le izolează și prin semnul exclamării final. Cu toate acestea, putem considera că, în ciuda barierei punctului, R1 și R2 sînt legate între ele prin conjuncția „și” și că, în pofida spațiului creat de alineat, ele sînt legate de T și reprezintă, în ciuda elipsei verbului „a avea” („are”) ceea ce se spune despre Manta, cu o modalizare enunțiativă foarte puternică a calităților atribuite temei. Semnul exclamării final este urma prezenței evaluative a unui enunțator entuziasmat. Prin această marcă, mai mult intonativă decît sintactică, R1 și R2 se aseamănă cu niște fraze exclamative de tipul *ce alură!* și *Ce temperament!* Valoarea intonativă a punctuației ne permite chiar să ne imaginăm că enunțul inițial are o tonalitate interogativă: *Manta?* care ar corespunde cu valoarea sa de temă: *Vreți să știți părerea*

nu în cadrul vorbirii: „La frontierele gramaticii se află un teritoriu vast, puțin cunoscut încă, ce conține întregul ansamblu de categorii gramaticale prin care poate fi exprimat un sentiment” (1921: 261).

mea despre Manta? Este evident că scrierea oferă resurse expresive foarte apropiate de sintaxa oralității.

Punctuația destul de neconvențională a acestui enunț se prelungește la începutul redacționalului: *Manta. Cupeul bine cotat: favorit în Europa*. Punctul și cele două puncte înlocuiesc aici o copulă sintactică de tipul „este” și „și este”. Operînd o separare grafică, semnele de punctuație leagă unitățile după aceeași structură nominală ca și în titlu: *Manta (T). Cupeul bine cotat (R1) și favoritul Europei (R2)*. În pofida punctului, aici avem de-a face cu o structură nominală al cărei mod de funcționare este studiat de Benveniste în indo-europeană și în greaca veche (2000: 142-158).

Benveniste consideră că există două moduri distincte de enunțare care formează un enunț asertiv finit. În această ipoteză, enunț nominal și verbal sînt două tipuri concurente și complementare de aserțiune: „Fraza nominală are un verb. Ea este la fel de completă ca oricare alt enunț verbal” (2000: 150). Atît timp cît acest tip de enunț a fost considerat „frază verbală deficitară de verb, natura sa specifică nu putea deveni evidentă” (2000: 157). În special faptul că „predicatul frazei nominale, chiar dacă este adjectiv, are o valoare esențială și exprimă o parte integrantă a ființei subiectului” (2000: 158). T14 exploatează din plin această valoare semantică ce depășește cazul particular al limbilor vechi și al irlandezei din Kerry citate de Benveniste.

Să reținem numai că noțiunea de frază grafică, definită printr-o structură completă *Subiect + Verb*, încadrată de o majusculă și de un punct final, nu redă suficient multiplele proprietăți și posibilități ale scrierii. Proprietățile eterogene ale punctuației constau în a marca atît intonația și enunțarea, cît și unitatea logico-gramaticală, ritmul și punerea în relief a unui segment textual (Dahlet 2003).

Printre proprietățile tipografice, nu trebuie uitată forma, mărimea, culoarea literelor și locul enunțului în spațiul grafic. Am văzut mai sus că titlurile din presă și sloganurile de acroșaj publicitar se deosebesc pozițional și tipografic de redacțional. Cel din T7a, dispus pe un rând, diferă de cele din T7b și din T14 aranjate pe două rânduri. Ch. Luc și J. Virbel vorbesc pe bună dreptate de proprietățile „tipo-dispoziționale” ale punerii în formă materială a enunțurilor (2001)¹¹. Modul de funcționare textual trebuie luat și el în considerație. Astfel, autonomizarea tipo-dispozițională a celor trei grupuri de acroșaj din T14 este inseparabilă de faptul că urmarea redacționalului dezvoltă fiecare parte din acroșaj sub forma unui paragraf. Structurile de scoatere în relief (*mai întâi, cât despre*) pun în evidență reluarea remei R1. Inițiala celui de al doilea paragraf operează o schimbare de topică (cap. 4, § 51) prin tematizarea remei R2 prin formula *Cât despre temperament*.

3.3. Segmentarea unei scrieri oralizate: „Vive le Québec libre!” (Trăiască Quebecul liber!)

Orice transcriere pune probleme de segmentare. Spre exemplu, discursul rostit pe 24 iulie 1967 de către generalul de Gaulle de la balconul Primăriei din Montreal¹². Versiunea scrisă disponibilă pe internet (INT) și cea din arhivele naționale din

¹¹ În legătură cu noțiunea de paragraf, a se vedea lucrarea colectivă editată de Roger Laufer (1985). Pentru studiul punctuației, a se consulta *Langue française*, nr. 45 (1980) și *Pratiques*, nr. 70 (1991).

¹² Pentru studiul acestui discurs, a se vedea articolul meu „Quand dire «Vive le Québec libre!» c’est faire de l’histoire avec des mots”, *Discours et constructions identitaires*, Diane Vincent (ed.), Montréal, Nota Bene, 2004: 13-38.

Canada (ANC), transcrisă de Eric Roussel în cartea sa *De Gaulle* în colecția Biographies-NRF (Gallimard 2002: 839), diferă din mai multe puncte de vedere. Operația de normalizare scrisă este foarte vizibilă în INT. Frazele sînt scurtate față de ANC și semnele exclamării nu atît de numeroase. Se observă mai ales ștergerea a trei repetiții păstrate în ANC: „je vous salue” [vă salut], „et tout le long de ma route” [și de-a lungul întregului meu parcurs], „si vous saviez” [dacă ați ști]. Suprimarea din INT a adverbului deictic „maintenant” [acum] din „si vous saviez quelle confiance la France [...] porte maintenant vers vous” [dacă ați ști cîtă încredere își pune acum Franța în voi] (ANC), este totodată o urmă de scoatere din contextul situațional al enunțării proprii scriiturii și o modificare importantă a sensului. Această suprimare atenuează decupajul temporal între un înainte și un după *acum*. Să reținem mai ales restabilirea foarte gramaticală și normativă a ordinii *nume + adjectiv + nume propriu* în „la ville française de Montréal” [orașul francez Montréal] (INT) acolo unde de Gaulle, așa cum bine au reținut ANC, a spus „la ville de Montréal française” [orașul Montréal francez]. Adică, din punct de vedere morfo-sintactic, este o detașare la dreapta a adjectivului care (fapt confirmat de o foarte scurtă pauză la oral) îi conferă o valoare expresivă, tradusă prin adăugarea unui semn de exclamare în ANC. Detașarea gramaticală opune implicit natura „frânțuzească” a „Frumoasei provincii”, inserțiunii geopolitice a Quebecului într-o realitate nord-americană. Tocmai pe acest antagonism își construiește de Gaulle cea mai mare parte a argumentării. Acest mic detaliu de transcriere atinge un punct capital al construirii sensului.

Pe baza arhivelor sonore (filme și înregistrări pe bandă magnetică), discursul rostit a fost cu siguranță foarte apropiat de

textul transcris ulterior, în așa fel încât să redea anumite aspecte ale materialității sale discursive orale necesare unei analize. Și aceasta începînd cu aplauzele, urme sonore ale intensității contactului între orator și mulțime, subliniate grafic împreună cu părțile de discurs încă acoperite de ele și așezate între paranteze drepte. Durata lor a fost precizată atunci cînd a putut fi măsurată destul de fiabil. Sînt semnalate trei tipuri de pauze:

- Pauzele simple de respirație [/], de pertinență, dar care constituie un aspect al ritmului vorbirii.

- Pauzele marcate [//] sînt indicii puternice ale ritmicității discursului imprimate de vorbitor. Astfel pot fi identificate schimbările de viteză a elocuțiunii. Ele pot fi legate și de faptul că oratorul vrea uneori să meargă pînă la capătul enunțului fără să fie întrerupt (de exemplu la § 3, la § 7 sau la sfîrșitul lui § 11). În rest, cu mici excepții, aceste pauze subliniază faptul că dimpotrivă, el poate încetini și scanda discursul subliniind cuvinte (despărțind, de exemplu, un substantiv de adjectivul său) sau sintagme.

- Pauzele lungi [///] delimitează, împreună cu aplauzele, ceea ce eu propun să se considere drept paragrafe (§) construite interactiv de orator și auditor (notate de la 1 la 16). Aceste pauze punctează segmentele mari de texte. Ele sînt mărcile unei ritmicități co-enunțiative uneori aleasă de oratorul care așteaptă și cheamă aplauzele, alteori provocată de întreruperile venite din mulțime. Anumite inflexiuni majore, specifice tonului vocii generalului de Gaulle, sînt semnalate prin majuscule subliniate care indică, pe cît posibil, fonemul sau grupul de foneme pe care îl accentuează de Gaulle. Cuplajul între fenomenele de intensitate și pauzele medii [//] redă de fapt ritmul propriu pe care îl percepem la audiție. Acest tip de transcriere are ca scop

să arate cum se stabilește minimal un text de la care putem începe să lucrăm.

Transcription du discours de Montréal

[Applaudissements pendant que de Gaulle salue la foule et qu'on prépare un micro et même des projecteurs]

- § 1 C'EST une / IMMENSE // ÉMOTION / qui Remplit mon Cœur // en voyant // devant moi // la Ville de MontRÉAL / FRANçaise [Appl. très forts 16" au nom...]
- § 2 au nom du vieux pays // au nom d'la France / je vous salue [Appl. forts 4" je vous salue] / de tout mon CŒUR [Appl. faibles 4"]
- § 3 je vais vous confier un SECRET / que vous ne répéterez pas [Appl. 2"]
- § 4 ce soir iCI // et tout l'long de ma ROUTE // je m'trouVAIS dans une atmosPHÈRE / du même GENRe // que celle de la LibéraTION [Appl. très forts 27"...]
- § 5 et // tout le long // et tout le long de ma ROUTE // outre celA // j'ai constaté // quel immENSE effort / de PROgrès // de DÉveloppement // et par conséquent d'affRRANchissement [Appl. très forts 5" vous accomplissez]
- § 6 vous accomplissez ici // et c'est à MontRÉal qu'il faut que j'le DISE [Appl. forts 4" au nom parce que]
- § 7 parce que // s'il y a au mONde // une ville exEMPLAIRE / par ses RÉUSSITES Modernes / c'est la VÔtre [Appl. très forts 7" je dis / (vive de Gaulle / vive de Gaulle)]
- § 8 je dis / c'est la vôtre // et je m'permets d'ajouter c'est la NÔTRE [Appl. très forts 9"]

JEAN-MICHEL ADAM

- § 9 si vous saviez // quelle confiance // la France RÉveillée
// après d'immenses-z-épreuves // porte maint'nant / vers
VOUS [Appl. forts 2" si vous saviez]
- § 10 si vous saviez quelle affecTION // elle REcommence à
REssentir // pour les Français du Canada [Appl. forts
5"]
- § 11 ET / si vous saviez // à quel point // elle se sent / Obligée //
de CONcourir / à votre marche en avant / à votre
progrès // c'est POURquoi // elle A // conclu // avec le
gouvernement de Québec celui de mon ami / Johnson
[Appl. forts 5" DES-z-accords]
- § 12 DES-z-accords // pour que les Français de PARt et
D'AUtre / de l'Atlantique // TRAvailent-ensEMble // à
une même œuvre / française [Appl. forts 9"]
- § 13 et d'ailleURS // le concours // que la France // va / tous
les jours en peu plus / prêteR-ici // elle sait bien / que
vous le lui rendrez // parce que / vous êtes // EN train //
de vous CONstituer // des Z-Élites // des Z-Usines // des
Z-Entreprises / des LABoratoires // qui / feront /
l'étonnement de TOUS // et qui // UN jour j'en suis
SÛR // vous PERmettront // D'Aider / LA France [Appl.
très forts 16" (*vive de Gaulle / vive de Gaulle*)]
- § 14 voilà / ce que / je suis / venu / vous dire / CE soir // en
ajoutant // que j'emPORte de cette réunion INouïe // de
Montréal // un souv'nir / INoubliable // la France entière
// SAIT // VOIT // ENtend // ce qui s'passe ici / et // je
puis vous dire // qu'elle en vaudra mieux // vive
Montréal // vive le Québec [Appl. très forts 6"]
- § 15 VIVE / le / Québec libre [Appl. très forts 22" VIVE ///
VIVE ///]
- § 16 VIVE // le Canada françAIS // et vive la FRANCe [Appl.
forts (*vive de Gaulle / vive de Gaulle / vive de Gaulle*)]

[Transcrierea discursului de la Montréal

(Aplauze în timp ce de Gaulle salută mulțimea și se pregătește un microfon și chiar reflectoare)

- § 1 Mi se Umple Inima / de o imensă // emoție / văzînd // în fața mea // orașul Montreal / francez [Apl. foarte puternice 16"] în numele...
- § 2 în numele bătrînei țări // în numele Franței / vă salut [apl. puternice] vă salut / din toată inima [apl. slabe 4"]
- § 3 Am să vă încredințez un sectet / pe care-l veți păstra [apl. 2"]
- § 4 Astă-seară aici // și de-a lungul întregului meu parcurs // mă aflu într-o atmosferă / de același gen // cu cea de la eliberare. [apl. puternice 27"]...
- § 5 și // de-a lungul // și de-a lungul întregului meu parcurs //// în afară de aceasta // am constatat // ce imens efort / de progres // de dezvoltare // și în consecință de eliberare [apl. foarte puternice 5" înfăptuiți]
- § 6 înfăptuiți aici // și aici / la Montreal / tre' să spun această lucră [apl. Puternice 4" deoarece]
- § 7 deoarece // dacă există pe Lume // un oraș exemplar / prin reușitele sale moderne / acesta este al vostru [apl. foarte puternice 7" spun / (*trăiască de Gaulle / trăiască de Gaulle*)]
- § 8 spun / că-i al vostru // și-mi permit să adaug al nostru [apl. Foarte puternice 9"]
- § 9 dacă ați ști // cîtă încredere // are acum în voi / Franța trezită // după imense-ncercări [apl. puternice 2" dacă ați ști]
- § 10 dacă ați ști cîtă afecțiune // REîncepe ea să simtă // pentru francezii din Canada [apl. puternice 5"]

- § 11 ȘI / dacă ați ști // cât de mult // se simte / Obligată //
să-și dea CONcursul / la mersul vostru înainte / la
progresul vostru // iată de ce // ea a / încheiat // cu gu-
vernul din Quebec cel al prietenului meu / Johnson [apla-
uze puternice 5" acorduri]
- § 12 acoeduri // pentru ca francezii de o parte și de cealaltă /
a Atlanticului // să lucreze împreună // la aceeași operă /
franceză. [apl. Puternice 9"]
- § 13 Și de altfel // concursul // pe care Franța // și-l va da aici
/ cu fiecare zi mai mult / ea știe prea bine / că i-l veți da
și voi // pentru că / voi / vă constituiți acum // elite //
uzine // întreprinderi / laboratoare // care / îi vor / ului pe
toți // și care // într-o zi sînt sigur // vă vor permite // să
ajutați Franța [apl. Foarte puternice 16" (*Trăiască de
Gaulle / trăiască de Gaulle*)]
- § 14 Iată / ce am venit / să vă spun / în seara asta // adăugînd
// că iau cu mine de la această întîlnire NEmaipomenită
// de la Montreal // o amintire / de neuitat // Franța în-
treagă // știe // vede // aude // ce se petrece aici / și // pot
să vă spun // că va merita mai mult // trăiască Montreal
// trăiască Quebec [apl. foarte puternice 6"]
- § 15 TRĂIASCĂ / Quebecul liber [apl. foarte puternice 22"
TRĂIASCĂ /// TRĂIASCĂ ///]
- § 16 TRĂIASCĂ // Canada franCEZĂ // și trăiască FRANȚA
[apl. puternice (*trăiască de Gaulle / trăiască de Gaulle /
trăiască de Gaulle*)]]

Transcrierea înfățișează un tip neobișnuit de oralitate, si-
tuat între oral și scris. Printre urmele specifice oralului, șterse cu
grijă din transcrierile de pe Internet și din arhivele naționale din

Canada, cităm numeroasele eliziuni ale sunetului *e*¹³. Acestea sînt mai rare la mijlocul unui cuvînt (*maint'nant, souv'nir*) decît între un determinant sau prepoziție și un substantiv, între un pronume și un verb (*au nom d'la France, tout l'long, que j'le dise, je m'trouvais, je m'permets, ce qui s'passe*). Această neglijență legată de articularea silabică contrastează cu legăturile foarte pronunțate ale pluralului (*immenses-z'épreuves, des-z'accords, des-z-élites* etc.) Comparînd *tout l'long de ma route* (§ 4) cu *tout le long de ma route* (§ 5), avem sentimentul că § 4 rămîne în contact cu confidența din § 3 și că neglijența articulatorie subliniază tonul confidenței, în timp ce § 5 marchează deschiderea argumentării propriu-zise. Ar mai trebui să cităm întreruperile generatoare de reluări-repetări pe care scrisul le suprimă luîndu-le drept rateuri, cînd, de fapt, dacă le păstrăm, putem observa, cel puțin aici, încălecările dintre aplauze și o vorbă care reușește cu greu uneori să se facă auzită (trecerile de la § 1-2, § 4-5, § 6-7, § 9-10, § 15-16).

Printre urmele unei scripturalități subiacente, sau cel puțin ale unei elaborări anterioare și ale unei memorări de părți mari sau chiar a întregului discurs, trebuie să menționăm sintaxa complexă a paragrafelor 6 și 7, precum și ritmul periodic ternar din § 5, § 9-11 și § 14.

3.4. Fragmentul 128 din *Caracterele de La Bruyère* <1>

În continuare, vom folosi de mai multe ori fragmentul 128 din secțiunea „Despre om” din *Caracterele de La Bruyère*, secțiune adăugată în 1689, la cea de a patra ediție a culegerii.

¹³ Căderea lui *e* de la sfîrșitul cuvîntului ține de faptul că franceza generalului de Gaulle este cea vorbită în nordul Franței, diferită de pronunția meridionalilor care, 80 sau 90%, marchează *e*-ul final.

Din punctul de vedere al segmentării prin punctuație, fragmentul apare ca o unică frază tipografică lungă, compusă din patru segmente (A, B, C, D) care formează fiecare o frază periodică. Totuși cele cinci ediții importante de care dispunem la ora actuală diferă în privința mărcilor acestei segmentări. Diferențele sînt semnalate între paranteze drepte și subliniate.¹⁴

• **Ediția lui Robert Garapon**, Garnier, Paris, 1962:

Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele[.] răspîndite pe cîmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de soare, legate de pămîntul pe care îl răscolesc[] și-l răvășesc cu o dîrzenie de nebiruit; au ca un fel de glas articulat, și cînd se ridică în picioare, arată un chip omenesc, și într-adevăr sînt oameni[. N]oaptea se retrag în niște vizuini [.] în care trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcină[i:] ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și [de a] recolta ca să trăiască, și merită astfel să nu simtă lipsa pîinii pe care au semănat-o.

Această ediție prezintă segmentarea cea mai hotărîtoare deoarece împarte textul în două fraze a cîte două segmente fiecare: P1 [A; B.] P2 [C; D.] În schimb, alte două ediții recurg la o segmentare în patru segmente egale:

• **Ediția lui Julien Benda**, La Pléiade, Gallimard, Paris, 1951:

Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele[.] răspîndite pe cîmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de soare, legate de pămîntul pe care îl răscolesc [] și-l răvășesc cu o dîrzenie de

¹⁴ Vom folosi traducerea românească de care dispunem (*Caracterele sau morvurile acestui veac*, Editura pentru literatură, București, 1966, trad. și note de Aurel Tita, pp. 104-105), adaptînd-o după modelul de segmentare corespunzător fiecărei ediții citate de autor (n.tr.).

nebiruit; au ca un fel de glas articulat, și când se ridică în picioare, arată un chip omenesc, și într-adevăr sînt oameni [;] noaptea se retrag în niște vizuini în care trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcină [i:] ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și [de a] recolta ca să trăiască, și merită astfel să nu simtă lipsa pîinii pe care au semănat-o¹⁵.

• **Ediția lui Patrice Soler**, Laffont, coll. Bouquins, Paris, 1992:

Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele [.] răspîndite pe cîmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de soare, legate de pămîntul pe care îl răscolesc [] și-l răvășesc cu o dîrzenie de nebiruit; au ca un fel de glas articulat, și când se ridică în picioare, arată un chip omenesc, și într-adevăr sînt oameni [;] noaptea se retrag în niște vizuini[,] în care trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcină [i:] ei îi cruță pe ceilalți oameni

¹⁵ În notele sale, Aurel Tita precizează că a folosit ediția lui Julien Benda, apărută într-adevăr în colecția Pleiadei, însă în anul 1957. În afara neconcordanței de date, relevăm o alta, de ordin grafic (separatori și majuscule), importantă pentru acest aspect al analizei: traducătorul român propune o segmentare diferită de ediția Benda citată de autor. Subliniem aici aceste diferențe prin paranteze drepte:

Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele, răspîndite pe cîmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de soare, legate de pămîntul pe care îl răscolesc[,] și-l răvășesc cu o dîrzenie de nebiruit; au ca un fel de glas articulat, și când se ridică în picioare, arată un chip omenesc[. S]i, într-adevăr, sînt oameni[. N]oaptea se retrag în niște vizuini[,] în care trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcin[i]; ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și de a recolta, ca să trăiască, și merită astfel să nu simtă lipsa pîinii pe care au semănat-o.

Astfel, textul lui A. Tita se prezintă ca o structură liniară de cinci segmente inegale: P1 [A;B] P2 [A] P3 [A;B]. Cum acest fragment va fi reluat de autor de-a lungul capitolelor, am dat în text o versiune românească conformă, ca punctuație, cu originalul francez citat de autor (n.tr.).

de osteneala de a semăna, de a ara și [de a] recolta ca să trăiască, și merită astfel să nu simtă lipsa pînii pe care au semănat-o.

Opțiunile de segmentare ale lui Soler și Benda sînt foarte apropiate. Textul se prezintă ca o structură liniară plată formată din patru segmente egale: [A; B; C; D.]. Cele două ediții nu se deosebesc decît prin pluralul *racines* (*rădăcini*) și virgula de după *tanières* (*vizuini*) (după exemplul lui Garapon). Ultimele două ediții, pe care le vom lua ca referință în continuare, diferă într-un singur punct: E. Bury suprimă majuscula de la *Soleil* (*Soare*), pe care L. Van Delft o păstrează. Această segmentare duce la o structură liniară formată din trei segmente egale și dintr-un al patrulea, introdus prin două puncte: [A; B; C:] [D.].

• **Edițiile lui Emmanuel Bury**, *Classiques de poche*, Le Livre de Poche nr. 1478, Librairie générale française, Paris, 1995, și a lui **Loius Van Delft**, Édition de l'Imprimerie nationale, Paris, 1998:

Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele răspîndite pe cîmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de [S]oare, legate de pămîntul pe care îl răscolesc, și-l răvășesc cu o dîrzenie de nebiruit; au ca un fel de glas articulat, și cînd se ridică în picioare, arată un chip omenesc, și într-adevăr sînt oameni; noaptea se retrag în niște vizuini în care trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcină: ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și recolta ca să trăiască, și merită astfel să nu simtă lipsa pînii pe care au semănat-o.

Dacă ne referim la concepția despre scriitură din secolul al XVII-lea, atunci avem de-a face cu un text compus din patru fraze periodice. În timp ce gramaticianul din secolul al XVIII-lea,

Beauzée, mai leagă încă esențialmente punctuația de proporția de pauze în lectura oralizată, Condillac distinge [;] de [:] pe baza unei întregiri diferite a sensului. Între cei trei membri ai structurii [A; B; C], sensul este parcă suspendat de fiecare dată și nu se stabilizează decât prin reunirea celor trei segmente. În schimb, între ceea ce precede [:] și ceea ce urmează, se stabilește un sens pe care Condillac îl numește „finit” atât la stînga [A+B+C], cât și la dreapta [C]. Ediția Garapon propune o altă structură, cu două unități de sens „finit”: [A+B] și [C+D], iar edițiile Benda și Soler, o singură unitate de sens [A+B+C+D]. Edițiile lui Bury și Van Delft respectă cel mai mult ultimul manuscris revăzut de La Bruyère. Bury spune că a „restabilit punctuația textului original, reluînd virgulele, punctul și virgula și cele două puncte așa cum sînt utilizate de către La Bruyère” și adaugă: „Ni se pare că faptul corespunde cu caracterul oratoric al prozei sale” (1995: 54).

Referințe și lecturi recomandate

- Marc ARABYAN: *Le paragraphe narratif*, Paris. L'Harmattan, 1994.
- Charles BALLY: *Traité de stylistique française*, Heidelberg, Carl Winter's universitätsbuchhandlung, 1921: § 251-269.
- Émile BENVENISTE: „Fraza nominală”, *Probleme de lingvistică generală I*, trad. L. M. Dumitru, București, Teora, 2000: 141-158.
- Véronique DAHLET: *Ponctuation et énonciation*, Guyane, Ibis Rouge éditions, 2003.
- Jean-Marc DEFAYS, Laurence ROSIER, Françoise TILKIN (ed.): *À qui appartient la ponctuation?*, Bruxelles, Duculot, 1998.
- *Langue française 45: La Ponctuation*, Paris, Larousse, 1980.

JEAN-MICHEL ADAM

- Roger LAUFER (ed.): *La notion de paragraphe*, Paris, Éditions du CNRS, 1985.

- Christophe LUC, Jacques VIRBEL: „Le modèle d'architexture textuelle. Fondements et expérimentation”, *Verbum* XXIII, 1, Presses universitaires de Nancy, 2001: 103-123.

- *Pratiques* n° 70: *La Ponctuation*, Metz, 1991.

- Ludmilla G. VEDENINA: *Pertinence linguistique de la présentation typographique*, Paris, Peters, 1989.

4. Stabilirea textului și construirea obiectului analizei

Lingvistica textuală suferă, ca și analiza discursului, ca și explicarea textelor, de o lipsă de reflecție privitoare la stabilirea literii obiectului său de studiu. În câmpul poeziei și criticii literare, M. Charles face din credința naivă în evidența existenței textului o „prejudecată critică”:

Fie un text pe care îl voi studia. Totul se petrece ca și cum textul ar exista în afara privirii pe care o am asupra lui, în afara experienței pe care o am despre el, în afara operațiilor la care îl supun tocmai pentru ca el să devină un text.

(1995: 40)

Dispozitivul metodologic structuralist a lăudat peste măsură autonomia și chiar autotelicitatea textelor, pe care filologia le-a discreditat. Or, așa cum spune pe bună dreptate F. Rastier în *Arts et sciences du texte*: „Filologia amintește că textele nu sînt niște date, ci construcții problematice ivite din diverse proceduri” (2001: 82). Aportul demersului filologic ține în primul

rînd de reamintirea acestui fapt și de controlul pe care își permite să-l exercite asupra interpretării: „Filologia recomandă sau nu, și chiar interzice sau prescrie – dar în manieră critică, și nu dogmatică –; ea delimitează spațiul interpretării și constrînge, fără a-l determina, parcursul interpretului” (Rastier 2001: 132). La vremea criticii deconstructiviste și a băncilor de texte informatizate din care studenții și cercetătorii se servesc din plin, stabilirea critică a textelor este o urgență.

Ceea ce am constatat mai devreme cu privire la fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère a dovedit că este necesar să ținem seamă, în mod critic, de variantele sau variațiile textuale ale edițiilor. Compararea stărilor editoriale ale unui text este, așa cum am văzut, îndeosebi lămuritoare. Atunci cînd am studiat (Adam și Heidman 2003) un mic text din Kafka despre care vom mai vorbi (T16), ne-am dat seama cu claritate de problemele pe care le puneau alegerile traducerii lui Alexandre Vialatte și chiar ale lui Marthe Robert. Mai ales, ne-am dat seama că textul german editat de Max Bord și urmat de traducători conținea manipulări editoriale: adăugarea unui titlu și deplasarea paragrafului final la începutul textului etc. Dacă nu am fi ținut cont de lucrările filologice germane și de ediția critică a manuscriselor jurnalului lui Kafka, nu am fi putut propune o traducere (T16) a acestui text. Aici se întretaie așadar disciplinele care merg de la istoria editării pînă la traducere și filologie, trecînd prin analiza lingvistică. Aceeași întrebare se pune, în afara cîmpului literar, și la stabilirea discursului de la Montréal al generalului de Gaulle. Am văzut că textul difuzat pe internet este mult mai normalizat și prin aceasta, deformat, decît versiunea din arhivele de la Ottawa, evident mai aproape de textul rostit. Arhivele sonore și filmele de actualități, care sînt supuse tăieturilor de montaj, trebuie să fie controlate și ele cu grijă.

JEAN-MICHEL ADAM

Trascierea propusă mai sus, precum și traducerile textelor din Kafka și din Borges, despre care vom vorbi în cap. 8, nu sînt altceva decît **stabiliri ale textelor**, transcrieri și traduceri de lucru al căror scop este să facă posibilă o analiză.

Luarea în calcul a geneticii este și un antidot pentru ideologia „încheierii textului”. Am impresia că, într-un mod desigur polemic, P.-M. De Biasi opune destul de just fundamentele hermeneuticii clasice și știința textelor și documentelor pe care el o numește „critica genetică”. Modelului implicit al hermeneuticii care rămîne cel al Cărții și al textului sacru, întemeiat pe glosă și pe comentariu, el îi opune o critică genetică:

[...] decisiv mediologică, laică și antifundamentalistă. De la manuscrise a învățat că textul este rezultatul unei munci, că nu trăiește decît prin memoria vie a propriei sale scriituri, că sensul este instabil și adevărul problematic. Căutînd să construiască o epistemologie istorică și probabil materialistă a scriiturii literare, genetica literară smulge relația critică din ficțiunea suveranității sale și reinserează opera în logica profană a genezei sale. Dar acest gest, departe de a face caducă relația critică, îmbogățește textul cu o dimensiune care-i lipsea dureros: cea de a patra dimensiune, cea a timpului, în care sensul își reia în stăpînire propria istorie.

(*Monde des livres*, 14 februarie 1997)

La deficitul textual al analizei discursului, F. Cossutta adaugă „deficitul interpretativ” (2004: 197) pe care-l situează între „riscul formalismului legat de o lectură insensibilă la semnificația textului, care ar neglija să raporteze studiul formelor de punere în discurs la conținutul discursului” (2004: 197) și riscurile comentariului tradițional pe care-l definește ca pe „o hermeneutică ce a uitat de filologie” (id.). Acest deficit, pe care Rastier

îl consideră drept un „deficit hermeneutic al științelor limbajului” (2001: 102) este foarte bine descris de Cossutta:

Analiza discursului se definește prin articularea descrierii și explicării fenomenelor discursive și prin refuzul corelativ al interpretării. Acest refuz este condiția unui demers obiectiv al fenomenelor textuale într-un cadru epistemologic cu vocație științifică. Pentru analiza discursului, analiza unui text nu are ca scop înțelegerea lui, ci în primul rând explicarea lui [...]. Să însemne aceasta că orice interpretare este exclusă din moment ce intră în opoziție cu definiția? Da, dacă prin a interpreta înțelegem: a restitui un sens intrinsec, care ar fi legat de text, accesibil prin „înțelegere”; dar dacă a interpreta înseamnă a-ți da o ipoteză de lectură constrângătoare, și a verifica ipoteza printr-un studiu discursiv al textului, atunci categoria de interpretare este susceptibilă de a fi reabilitată din punctul de vedere al analizei discursului. Dar atunci trebuie ca în prealabil să se disocieze interpretarea de înțelegere. S-ar contribui astfel la un demers non hermeneutic al interpretării.

(2004: 189)

Ca și Rastier, el se referă la hermeneutica materială a lui Szondi, adică la o hermeneutică ce se distinge de hermeneutica teologică și filologică:

Refuzul unei poziții teologice în principiul ei, pe care o putem considera dominantă, [...] constituie adevărata miză a luptei angajate de Szondi pentru o filologie critică.

(Bollack, prefața lui Szondi 1989: III)

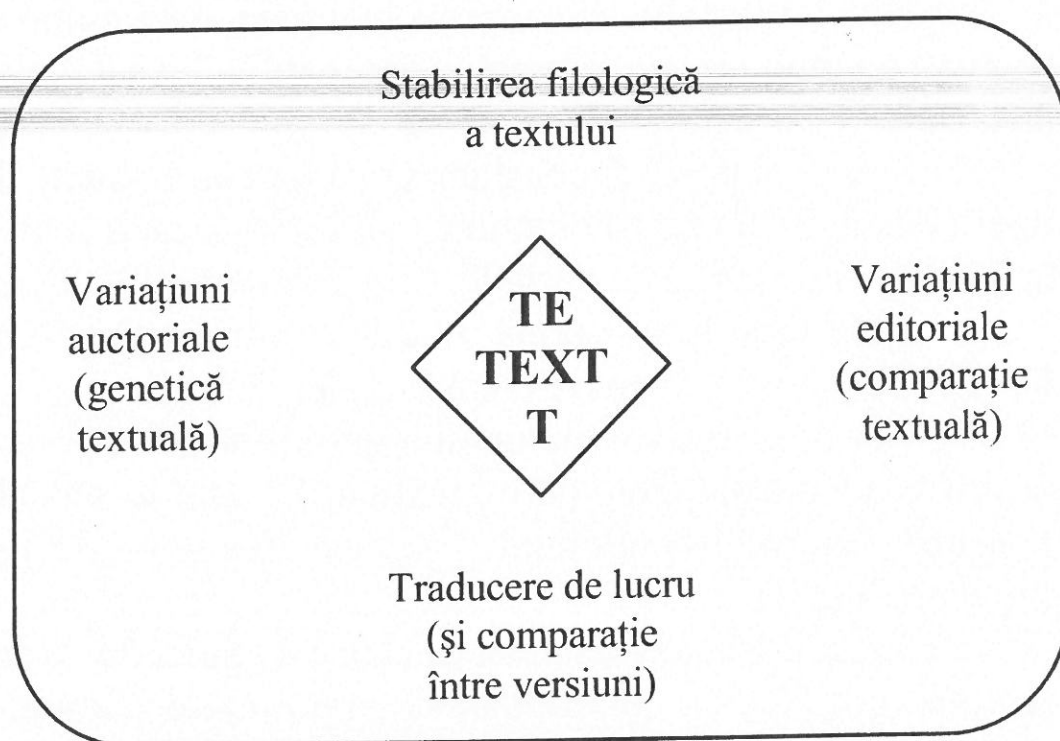
Programul lui Szondi, reluat de Rastier (2001: 99) și de Cossutta, ne va servi drept ghid, atât pentru analiza textuală din capitolul 8, cât și pentru cea a fragmentului 128 de La Bruyère:

JEAN-MICHEL ADAM

Hermeneutica critică încurajează analiza discursului să reia problema interpretării textuale, deoarece postulatele de istoricitate, de materialitate și de dimensiune critică sînt comune celor două demersuri.

(Cossutta 2004: 195)

Rezumatul domeniilor de stabilire a textului

Cele patru perspective confirmă faptul notat de Almuth Grésillon în privința geneticii textuale și a ceea ce ea numește construirea „prototextului”: „Lingvistul, în loc să dispună de date care așteaptă să fie interpretate, are nevoie ca mai întâi să-și *construiască obiectul*” (1985: 185).

Ce trebuie reținut la sfârșitul celor două capitole introductive

- Categoriile și unitățile de analiză textuală diferă de cele ale gramaticii limbii. Este vorba de un nou aparat de concepte și de definiții.

- Nivelul textului este un nivel de prea mare complexitate pentru a ne mulțumi cu „gramatici ale textului” și alte „tipologii de texte”.

- Fraza nu poate fi considerată ca unitate textuală de analiză. Trebuie înlocuită cu o unitate mai suplă, a cărei segmentare în discurs este extrem de variată și profund semnificatoare.

- Progresia temă > remă nu este o teoria a frazei, ci o în-lănțuire de enunțuri în liniaritatea fluxului vorbirii.

- Segmentarea continuumului grafic formează sens deplin la nivelele sintactic, enunțiativ, textual. Ea este inseparabilă de tensiunea dintre discontinuitate (segmentarea unităților) și continuitate (legare).

- Lingvistica are nu numai ca obiect empiric, dar și ca obiect teoretic, unitatea de comunicare-interacțiune de limbaj numită discurs, precum și natura legărilor textuale în care Platon, Humboldt și Saussure vedeau deja cheia faptelor de discurs.

- Obiectul lingvisticii textuale este astfel recentrat asupra ordonării unităților de complexitate diferită, în sînul unei unități text ale cărei frontiere trebuie interogate.

- Lingvistica textuală are ca scop să dea lingvisticii și analizei discursului o definiție a textului, care le lipsește.

- Stabilirea materială a oricărui text – atît oral cît și scris, literar sau nu –, adică a variantelor sale auctoriale și editoriale, este condiția prealabilă a analizei.

JEAN-MICHEL ADAM

Referințe și lecturi recomandate

- Michel CHARLES: *Introduction à l'étude des textes*, Paris, Seuil, 1995.
- Frédéric COSSUTTA: „Catégories descriptives et catégories interprétatives en analyse du discours”, în J.-M. Adam, J.-B. Grize și M. Ali Bouacha (ed.), *Texte et discours: catégories pour l'analyse*, Éditions universitaires de Dijon, 2004: 189-213.
- François RASTIER: *Arts et sciences du texte*, Paris, PUF, 2001.

Filologie și hermeneutică

- Jean BOLLACK: *Sens contre-sens*, Genouilleux, La Passe du Vent éd., 2000.
- Bernard CERQUILINI: *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*, Paris, Seuil, 1989.
- Peter SZONDI: *Introduction à l'herméneutique littéraire*, Paris, éd. du Cerf, 1989.

Genetică

- Pierre-Marc DE BIASI: *La génétique des textes*, Paris, Nathan, coll. 128, 2000.
- Almuth GRÉSILLON: „Fonctions du langage et genèse du texte”, în L. Hay (ed.), *La naissance du texte*, Paris, Corti, 1989: 177-192.
- Louis HAY: „«Le texte n'existe pas». Réflexions sur la critique génétique”, *Poétique* 62, Seuil, 1985: 146-158.

Traducere

- Jean-Michel ADAM, Ute HEIDMANN: „Du récit au rocher: Prométhée d'après Kafka”, în U. Heidmann (ed.), *Poétiques comparées des mythes*, Lausanne, Payot, 2003: 187-212.
- Silvana BORUTTI: *Théorie et interprétation. Pour une épistémologie des sciences humaines*, Lausanne, Payot, 2001 (1991).
- Henri MESCHONNIC: *Poétique du traduire*, Paris, Verdier, 1999.

Capitolul 3

UNITATEA TEXTUALĂ ELEMENTARĂ: PROPOZIȚIA-ENUNȚ

1. Propoziția-enunț ca propoziție enunțată

Unitatea minimală pe care o vom adopta va fi **propoziția-enunț**. O numim „enunț(ată)” pentru a sublinia faptul că este vorba de **produsul unui act de enunțare**: este enunțată de către un enunțător la adresa unui destinatar-interpretant cu valoare de co-enunțător¹. O numim totodată „propoziție” pentru a sublinia faptul că este vorba în același timp de o **micro-unitate sintactică** și o **micro-unitate de sens** desemnată convențional mai departe prin literele p și q, precum și printr-un indicator de suită liniară e1, e2, e3 etc., iar pentru propozițiile implicate care participă la sensul enunțului de suprafață: e0, e00 etc. Din propoziția clasică vom păstra legătura dintre *obiectul discursului* („subiect” sau „temă”) și ceea ce se spune despre el cu ajutorul (**enunț verbal**) sau nu (**enunț nominal**) unui predicat

¹ Pentru o definiție a co-enunțării, vezi capitolul 4 din *Linguistique textuelle* (Adam 1999).

verbal. La aceste două tipuri de unități elementare trebuie adăugate **enunțurile monoreme** de tipul „Bravo!”, „Drace!” sau „Tu?”². Am fi putut vorbi mai curînd de clauzulă decît de propoziție-enunț. Punînd în opoziție „sintaxa de recțiune” și „sintaxa de presupoziție”, A. Berendonner și M.-J. Béguelin merg în sensul tezei discontinuității formulate de Benveniste și Saussure, despre care am vorbit în introducere: „Începînd cu clasa clauzulei, sintaxa își schimbă natura: un text nu trebuie să fie privit ca o secvență de semne, ci ca o asamblare de acte sau de comportamente” (Berendonner și Béguelin 1989: 115). Astfel sînt distinse două tipuri de relații între unitățile discursului: o *sintaxă de recțiune* în interiorul clauzulei și o *sintaxă de presupoziție* între clauzulele care alcătuiesc o perioadă. Atunci cînd vorbesc despre „morfosintaxă” și „pragma-sintaxă” pentru a desemna cele două tipuri combinatorii distincte, ei fac din clauzulă, în același timp, unitatea maximală a sintaxei de recțiune și unitatea minimală a sintaxei de presupoziție. Ei propun descompunerea unui enunț ca: *Cu toate că ați ștrumpfît-o, sînteți niște ștrumpfei de treabă*, în două acte: segmentul *Cu toate că ați ștrumpfîto* servind la îndeplinirea unui act de concesiune și formînd o clauzulă la fel cu *sînteți niște ștrumpfei de treabă*. „Așadar, avem dea face cu o frază care transcrie o asamblare de două clauzule, sau perioadă binară” (1989: 113). Deși am renunțat să

² Bally definește astfel enunțurile monoreme (termen pe care l’împrumută de la Albert Sechehaye): „Am numit *monoremă* o frază cu un singur termen articulat (*Magnific!*, *Afară!*). Dar putem numi asemenea monoremă în sens larg orice expresie complexă [...] precum strigătul lui Richard III «Regatul meu pentru un cal!» sau ca în cîntecul unui sanculotte «La spînzurătoare cu aristocrații!». Am văzut că interjecțiile sînt monoreme de o specie aparte”. (1965: 53).^x ...

vorbim despre pragmasintaxă și clauzulă, decupajul nostru în enunțuri minimale este foarte apropiat. Noi descompunem această perioadă binară în două propoziții legate printr-un conector concesiv: [CU TOATE CĂ p-e1, q-e2]. Insistăm printre altele asupra faptului că cele două enunțuri sînt inseparabile de o propoziție non-q (e0), implicată de p, și care, deși nespusă, intră în dinamica sensului perioadei concesive: [CU TOATE CĂ p-e1 > non-q (e0), (totuși) q-e2]), adică: (CU TOATE p *obrazniciile pe care le-ați făcut* [e1], *și că deci non-q ați fost insuportabili* [e0], q *totuși sînteți niște ștrumpfai de treabă* [e2]).

Orice propoziție-enunț comportă trei dimensiuni complementare, la care se adaugă faptul că nu există enunț izolat: chiar dacă apare singur, un enunț elementar răspunde la unul sau mai multe alte enunțuri și/sau cheamă unul sau mai multe alte enunțuri ca răspuns sau ca o simplă continuare. Această **condiție de legare** este determinată în mare parte de ceea ce numim orientare argumentativă (ORarg) a enunțului. Cele trei dimensiuni complementare ale oricărei propoziții enunțate sînt: **dimensiunea enunțiativă** [B] care asumă un **conținut referențial** [A] și îi dă o anumită **potențialitate argumentativă** [ORarg] care îi conferă o **forță sau valoare ilocuționară** [F] mai mult sau mai puțin identificabilă. Modalizarea enunțiativă, lucrată în profunzime de argumentație, explică diversitatea extremă a realizării acestei valori ilocuționare a enunțurilor. De exemplu, *A felicită* poate fi la fel de bine redat printr-un enunț monorem cu valoare de simplu act expresiv: *Bravo!*, sau printr-un enunț performativ mai formal, fie sub forma unui enunț verbal: *Vă felicit*, fie sub cea a unui enunț nominal: *Felicitările mele!* (însoțind o strîngere de mînă sau o mișcare a capului). La aceasta se adaugă faptul enunțiativ că un *Bravo!* modulat de un anumit ton și/sau de o expresie a chipului poate deveni un enunț ironic și un blam în loc de un compliment (decalajul dintre enunț și context – o stîn-

găcie enormă sau o gafă, de exemplu – face posibilă o astfel de interpretare). Asumarea enunțiativă sau punctul de vedere (PdV) ne permite să arătăm dedublarea polifonică proprie ironiei: locutorul (L) se disociază de un PdV1 (felicitare) al unui enunțător E1 pus în scenă de propria sa vorbire, în timp ce se asociază unui PdV2 (reproș) al unui enunțător E2.

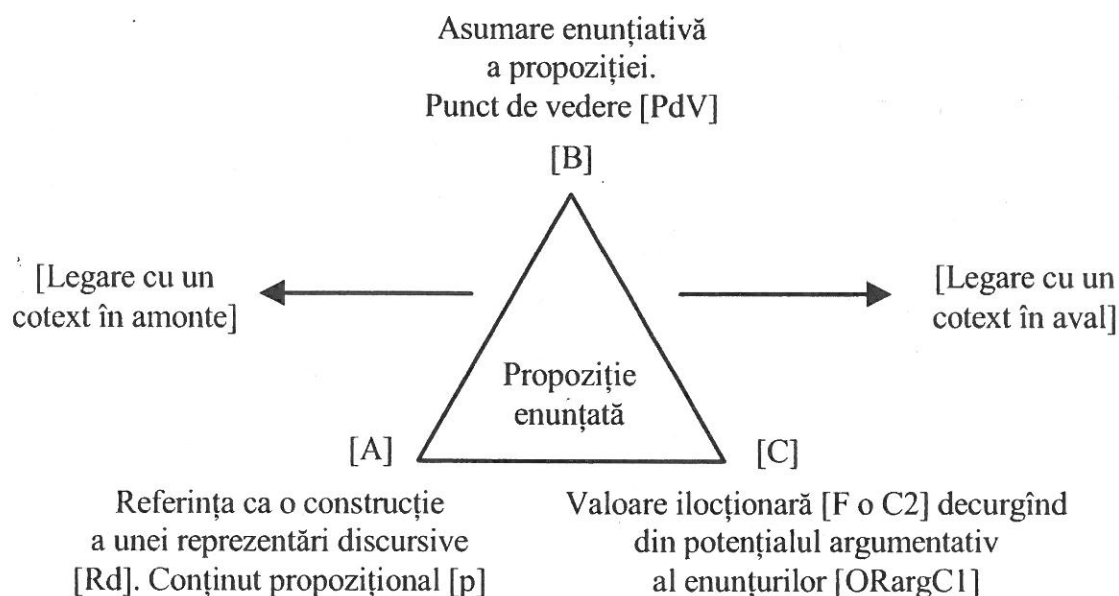
Faptul de a situa valoarea descriptivă a oricărui enunț în partea [A] nu implică decuplarea sa de la celelalte componente. Este vorba doar de a formula, la acest prim nivel, un anumit număr de fapte. După ce vom fi definit orice act de referință ca pe o construcție operată în și prin discursul unui locutor și ca pe o (re)construcție a unui interpretant, vom vorbi despre reprezentarea discursivă (Rd) sau schematizare³. Vom localiza în [A] problema evaluării valorii de adevăr a enunțurilor în funcție de două regimuri pragmatice: cel al **vericondiționalității** care se sprijină pe opoziția dintre **adevărat**, și **fals/mincinos**, și cel al **fictionalității**, care apare în regim de **nici adevărat nici fals**, în care putem include metaforicitatea. Cele două regimuri sînt determinate generos de genul discursului și/sau de figurile discursului (metaforă, simbol și alegorie dominante în cel de al doilea, diferite de metonimie, de sinecdocă și de metalepsă⁴,

³ Dezvoltarea care urmează se sprijină pe capitolul 4 din *Linguistique textuelle* (Adam 1999: 101-118) care reia conceptul fundamental de schematizare al lui J.-B. Grize: „Conceptul cheie al logicii naturale [...] este cel de schematizare, deci de reprezentare discursivă” (Grize 1996: 79). În paginile care urmează *reprezentarea discursivă* (Rd) este întotdeauna echivalentă cu *schematizarea*.

⁴ Pentru definițiile acestor figuri, vezi Marc Bonhomme: *Les figures clés du discours*, Seuil, coll. Mémo nr. 98, 1998.

dominante în cel dintâi). La nivelul enunțiativ [B], combinația unei Rd cu un PdV se suprapune cu alternativa vericondiționalitate/ficționalitate. La nivelul [B] se pune, într-adevăr, problema **validității** mai mult decât cea a adevărului enunțurilor: un enunț (o Rd) este dat ca valid în funcție de locutor (EU-valid), în funcție de interlocutorul sau interlocutorii săi (VOI-valid), în funcție de ceilalți (delocutivi EL/EI/EA/ELE-valid), de toți (NOI-valid) sau în funcție de opinia comună, doxa maximelor, proverbelor și dictoanelor (SE-valid)⁵. **Greutatea validității enunțurilor care leagă o Rd [A] și un PdV [B] este un aspect esențial al valorii sale argumentative [C1] și al valorii sale ilocutionare [C2].** Putem rezuma aceasta printr-un triunghi care nu ierarhizează cele trei componente, ci situează [A] și [C] pe aceeași linie (ceea ce corespunde cu codajul clasic F(p) al pragmaticii actelor de discurs) și plasează enunțarea [B] în poziție mediană, între [A] și [C]:

Schema 9

Înainte de a detalia cele trei componente ale propoziției enunțate, să exemplificăm pe scurt legăturile lor strânse, în lumina a două texte scurte de Félix Fénéon citate mai sus:

- T9** [P1-e1] Între Deuil și Épinay s-au furat 1 840⁵ metri de fire telefonice.
[P2-e2] La Carrières-sur-Seine, D-l. Bresnu s-a spânzurat cu un fir de sîrmă.
- T10** [P1-e1] Un necunoscut vopsea în ocră zidurile cimitirului din Panti.
[P2-e2] Dujardin rățăcea gol pușcă prin Saint-Ouen-l'Aumône.
[P3-e3] Niște nebuni, se pare.

Din punct de vedere semantic [A], cele două fraze-propoziții din T9 construiesc deja două reprezentări discursive (Rd1 și Rd2) prin enumerarea succesivă a unui circumstanțial de loc: *Între Deuil și Épinay* și *La Carrières-sur-Seine* (constituent periferic, în poziție de temă proprie, care răspunde la întrebarea referențială *Unde?*), apoi a unui subiect gramatical: *se* și *Dl. Bresnu* (în poziție de temă și care răspunde la întrebarea *Cine?*). Urmează, în poziție rematică, un predicat de acțiune (răspuns la întrebarea *Ce?*). Sau, mai simplu din punct de vedere sintactic, primele două fraze-propoziții din T10 încep cu o temă: *Un necunoscut* și *Dujardin* (răspuns referențial la întrebarea *Cine?*) și continuă cu un predicat (*Ce?*) și cu o indicație de loc (răspuns la întrebarea *Unde?* integrat într-un mod mai mult [P1] sau mai puțin [P2] strîns în sintagma nominală).

Din punct de vedere enunțativ [B], frazele-propoziții P1-e1 și P2-e2 din fiecare din cele două texte sînt asemănătoare,

⁵ Vezi aici „Le fantôme de la vérité” (Berendonner 1981: 3473).

chiar dacă timpurile de conjugare diferă (perfect compus în T9 și imperfect în T10). În ambele cazuri, conform genului informativ al unei depeșе nesemnate, locutorul se distanțează atât de mult de ceea ce relatează (Rd1 și Rd2) încît informația pare a fi relatată fără să vorbească nimeni. O informație scurtă apropiată de depeșă este dată ca o aserțiune (dimensiune ilocuționară [C2]) al cărei adevăr este garantat implicit de către ziarul însuși. În schimb, propoziția P3 din T10 este mai complexă enunțiativ și mai interesantă. Predicația nominală monoremă *Niște nebuni*, care recategorizează subiectele din P1 și P2, este atribuită unui enunțator al cărui locutor se distanțează net prin formula impersonală: *se pare*. Ne aflăm în prezența unei enunțări relatate dintr-un punct de vedere anonim (PdV al lui SE) și a unei judecăți. Axiologizarea [C1] descalifică actele judecate drept deviate social, atribuindu-le unor „nebuni”. Acest exemplu ne permite să subliniem importanța problemei asumării enunțiative [B] și a orientării argumentative [C1] mai mult sau mai puțin explicită a oricărei Rd. Prin adăugarea frazei-propoziții P3, T10 se deosebește de T9 care nu comportă nici cea mai mică legare între P1-Rd1 și P2-Rd2. Cititorul este invitat să opereze el însuși munca interpretativă care ar permite transformarea lui T9 într-o unitate textuală coerentă și nu o suită fără cap și coadă de două fraze care nu se leagă. Înainte de a relua totul punct cu punct, să spunem că **orice reprezentare discursivă [Rd] este expresia unui punct de vedere [PdV] (relația [A]-[B]) și că valoarea ilocuționară derivată din orientarea argumentativă este inseparabilă de atașarea sensului unui enunț la o intenție enunțiativă (relația [C1]-[B]).** În fine, valoarea descriptivă a unui enunț [A] nu capătă sens decît în raport cu valoarea sa argumentativă [C1]. Sensul unui enunț (ceea ce se spune) este inseparabil de faptul de a spune, adică de intențiile enunțiative marcate.

Referințe și lecturi recomandate

- Charles BALLY: *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, Francke, 1965 (1944): § 61-67.
- Alain BERRENDONNER: „Le fantôme de la vérité”, *Éléments de pragmatique linguistique*, Paris, Minuit, 1981: 34-73.
- Alain BERRENDONNER, Marie-José BÉGUELIN: „Décalages: les niveaux de l'analyse linguistique”, *Langue française* 81, Paris, Larousse, 1989: 99-125.
- Jean-Biaise GRIZE: *Logique naturelle et communications*, Paris, PUF, 1996.

2. Actul de referință [A] și construirea unei reprezentări discursive

Orice propoziție enunțată are o valoare descriptivă. Activitatea discursivă de referință construiește semantic o reprezentare, un obiect de discurs comunicabil. Acest micro-univers semantic se prezintă minimal ca o temă sau obiect de discurs dat și dezvoltarea ei printr-o predicăție. Forma cea mai simplă este structura care asociază o sintagmă nominală și o sintagmă verbală, dar, din punct de vedere semantic, o propoziție poate foarte bine să se reducă la un substantiv și un adjectiv.

Să luăm cele șase texte scurte ale lui Félix Fénéon citate mai sus. Ele au avantajul că aparțin aceluiași gen jurnalistic: depeșă. Din punct de vedere referențial, acest gen, foarte scurt prin definiție, trebuie să dea informații referențiale care răspund minim la întrebările *Cine? Ce? Unde?*, uneori *Cînd?* și mai rar la întrebările *De ce?* și *Cum?* Atunci cînd propoziția comportă

un verb, trebuie să-i examinăm valența: verbe cu un loc (*Janinetti dispăru*), cu două locuri ([*Ei*] *Îl scoaseră* T13) sau cu trei (*Copilul dădea de mâncare porcilor* T7). La aceasta am putea adăuga valoarea de stare (*Janinetti a murit*), de acțiune mai mult sau mai puțin intenționată a agenților: [*Ei*] *Îl târîră* (T4) comparat cu *Chevrel strănută* (T11) sau de simple evenimente precum *Pasarela s-a prăbușit*. La acest nucleu propozițional se pot adăuga constituenții periferici mai mult sau mai puțin autonomi: circumstanțiale ca în *În lacul din Annecy, Între Deuil și Épinay*, sau construcții detașate (CD) ca în *Trîntindu-l la pămînt pe așisorul Ahile și Căzînd din carul cu fîn*, care au rolul de a tematiza partea predicativă a unei propoziții a cărei temă-subiect se află în fraza nucleu. Am vorbit mai sus (cap. 2, § 1.3.) de diferența dintre circumstantial și CD. În toate cazurile vedem că extensia propoziției reușește să umple o Rd. Interpretantul este cel care construiește o Rd, pornind de la enunțuri (schematizare), de la finalitățile sale (scopuri, intenții), de la reprezentările sale psihosociale ale situației, de la enunțator și de la lumea textului, precum și de la preconstructele sale sociale (Grize 2004 și Adam 1999, cap. 4).

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM: „Entre énoncé et énonciation: la schématisation”, cap. 4 al *Linguistique textuelle*, Paris, Nathan, 1999: 101-118.
- Michel CHAROLLES: *La Référence et les Expressions référentielles en français*, Paris, Ophrys, 2002.
- Jean-Daniel GOLLUT, Joël ZUFFEREY: *Construire un monde. Les phrases initiales de la Comédie humaine*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé, 2000.

- Jean-Biaise GRIZE: „Argumentation et logique naturelle”, în J.-M. Adam, J.-B. Grize, M. Ali Bouacha (ed.): *Texte et discours: catégories pour l'analyse*, Éditions universitaires de Dijon, coll. Langages, 2004: 23-27.

3. Asumarea enunțiativă a enunțurilor

Așa cum am văzut mai sus, în T10, prin crearea unui univers comun, cel al nebuliei (*Niște nebuni*), în P3, cele două acțiuni relatate în P1 și P2 se leagă între ele prin punctul de vedere (PdV) anonim al opiniei comune (*se pare*). Adeseori aceste PdV sînt semnalate prin părți introductive de tipul: *după, conform, potrivit*, dar găsim de asemenea și părți introductive specifice precum: *La Washington, La Paris*, despre care vom vorbi în cap. 4 (§ 5.2). Aceste forme exemplare de *mediere*⁶, numite astfel de la lucrările lui Z. Guentchéva încoace (1994 și 1996), plasează o zonă textuală sub dependența unei surse de cunoaștere (mediere epistemică) sau de percepție (mediere perceptuală). Enunțurile pot astfel să nu fie asumate de un locutor-narator. De exemplu în cele două pasaje din faptul divers T5:

T5 (urmare) [...] Acolo, chiar pe trotuar, a fost găsit copilul, „cu cîrpa și cu ursulețul lui”, **după** mărturia unei vînzătoare vecină cu locul dramei. [...] Mama, o elvețiancă, a fost scoasă din cauză de către poliție. **Conform** primelor elemente ale anchetei, s-ar părea că într-adevăr

⁶ Termen preferabil celui de *evidențialitate* care traduce printrun „fals prieten” categoria de „evidential express” din tradiția limbii engleze.

copilul se va fi cățarat pe o mobilă din salon ca să ajungă la fereastra fatală de unde a căzut. [...]

Primul segment mediatizat este clar încadrat de ghilimelele care înlătură mărturia subliniată prin *după* din cuvintele ziaristului. Al doilea segment este introdus prin *conform*. Problema care se pune de fiecare dată este cea a lungimii (sau a cadrului) enunțului atribuit unui PdV. Deschiderea și închiderea ghilimelelor facilitează delimitarea mărturiei legate de *după*, în timp ce diferența dintre timpurile verbale (condiționalul: *s-ar părea*, viitorul anterior *se va fi cățarat*, apoi revenirea la perfectul compus: *a căzut*) permite delimitarea segmentului legat de *conform*. Un articol științific din revista *Pour la science*, gen în care se opun frecvent PdV diferite, ne permite să vedem cum se identifică începutul și sfârșitul unui PdV:

- T15** [P1] **După** teoria relativității generale, spațiul **ar putea** fi foarte curbat, cu un diametru de ordinul lungimii lui Plank, fie 10 la puterea 35 metri. [P2] **Cu toate-acestea** observăm că Universul nostru este plat pe distanțe de 10 la puterea 26 metri (raza părții observabile a Universului). [P3] Rezultatul acestei observații diferă de previziunile teoretice cu peste 60 ordine de mărime!

Marca *după* și modalizarea prin condițional (*ar putea fi*) semnalează că porțiunea de text corespunzătoare frazei P1 nu este asumată de locutor. Ea este atribuită unui PdV al unui alt enunțator și al unei alte surse de cunoaștere: teoria relativității generalizate. Conectorul concesiv *Cu toate-acestea*, situat în deschiderea porțiunii de text P2, semnalează finalul influenței lui *după* și introducerea unui nou PdV sau schimbarea de cadru (PdV2). Purtător de valoare restrictivă, *cu toate-acestea* marchează re-

zerva asumată de locutor. P3 tranșează radical în sensul respingerii lui P1, dînd astfel textului o orientare argumentativă refutativă, subliniată prin modalitatea exclamativă. Această modalizare arată prezența enunțatorului și deci a propriului său PdV. Aserțiunea finală (P3) respinge PdV1.

Textele literare pot proceda în același mod. Astfel acest text scurt din Kafka:

T16 Povestirea tradițională încearcă să explice inexplicabilul; cum ea se ivește dintr-un fond veridic, are datoria să sfîrșească din nou în inexplicabil.

Patru povestiri tradiționale vorbesc despre Prometeu. **După** cea dintîi, deoarece îi trădase pe zei pentru oameni, el fu înlăntuit de Caucaz, iar zeii trimiseră vulturi, care-i devorau ficatul mereu renăscînd.

După cea de-a doua, Prometeu, sub efectul durerii pricinuite de ciocurile care-l ciuguleau, se afundă și mai adînc în stîncă pînă ce se făcu una cu ea.

După cea de-a treia, de-a lungul mileniilor trădarea lui fu uitată, zeii uitară, vulturii, el însuși.

După cea de-a patra, lumea se plictisi de ceea ce devenise fără fundament. Zeii se plictisiră, vulturii. Rana se închise și ea, plictisită.

Rămînea inexplicabilul masiv stîncos.⁷

⁷ Această traducere, care poate părea stranie, este justificată în J.-M. Adam și U. Heidmann: „Du récit au rocher: Prométhée d’près Kafka” (*Poétiques comparées des mythes*, Ute Heidmann (ed.), Lausanne, Payot, 2003: 187/212).

Propozițiile asertive din primul paragraf par evidente. Greu de negat, ele se încheie totuși cu raționamente îndoielnice. Sîntem în situația de a admite cea de a treia propoziție modalizată prin deonticul *are datoria să*, pe baza argumentativă a adevărului prezentat ca admis din propoziția introdusă prin *cum*, precum și a adevărului exprimat la începutul textului. Folosirea prezentului de adevăr general introduce un PdV al opiniei comune (SE-PdV). În continuare textul se prezintă ca o narațiune împărțită în *patru* povestiri, provenite din patru surse diferite. Marca *nach* (*după*) dă instrucțiunea de a repeta o zonă textuală de o anumită lungime și de a delimita cu grijă marginile inițiale și finale. Limitele sînt cuprinse aici între fiecare *după* și alineatul fiecărui sfîrșit de paragraf. Faptele menționate sub influența fiecărui *după* sînt prezentate ca neapartînînd experienței sensibile sau cognitive a enunțătorului. La valoarea mediatoare a lui *conform* și *după-nach* se adaugă o distanță temporală (*după*). Enunțătorul relatează faptele totodată *conform* și *după*. Distanța temporală dintre faptele relatate și enunțarea prezentă o situează pe aceasta din urmă într-un raport de distanță față de cele patru adevăruri ale tradiției. Gradele acestei distanțe nu sînt semnalate. Cele patru micro-povestiri corespund unor PdV succesive a patru enunțatori-tradiții ce se pierd în noaptea timpurilor, iar enunțătorul afirmă adevărul celor patru PdV succesive fără să exprime nici cea mai mică îndoială.

Concluzia textului (*Rămînea inexplicabilul masiv stîncos*) diferă din punct de vedere enunțativ de enigmatica uvertură, dar oare este ea asertată tot prin mediere? Imperfectul pare să mențină aserțiunea acestui enunț sub influența ultimului *după*, în continuitatea verbo-temporală a paragrafului precedent (la imperfect sau perfect simplu). Totuși, alineatul care separă ultimele două paragrafe face problematică această continuitate. După

acest din urmă criteriu, incidența lui *după* este întreruptă și enunțul, atribuabil (în lipsă) enunțătorului, se alătură enunțurilor la prezent de la începutul textului. Această incidență ezitantă și, mai profund, această nesiguranță privitoare la asumarea enunțiativă a enunțurilor revelă destul de bine impersonalitatea povestirii. Vocea narativă dă impresia că are doar rolul de a pune laolaltă niște elemente. Distanța impersonală este însoțită totuși de o oarecare ironie. Explicațiile, prin tradițiile succesive, *fundamente* ale mitului lui Prometeu, se reduc la materialitatea stîncoasă a Caucazului. Sensul povestirii mitice s-a pierdut într-o povestire etiologică despre originea prezenței inexplicabile a Caucazului. Fraza finală la imperfect nu este atît finalul celei de a patra povestiri cît cel al textului în ansamblul său.

Comparativ, ironia este mai flagrantă în fragmentul § 18, secțiunea „Despre bunurile materiale” din *Cracterele* de La Bruyère:

T17 La sfîrșitul unei cine îndelungate care-i umflă pîntecele, și în aburii plăcuți ai unui vin Avenay sau Sillery, *Champagne* semnează un ordin care i se prezintă și care ar lua pîinea de la gura unei provincii întregi dacă nu i s-ar aduce o îndreptare; are o scuză, cum să priceapă oare, în primul ceas al digestiei, că pe undeva se poate muri de foame?

(1966: 282-283)

Întrebarea retorică finală intră în conflict cu aserțiunea *are o scuză*. Se distinge o dublă enunțare și locutorul, ironic, nu pare să asume aserțiunea formulată sub întrebarea retorică. Ironia, ca dedublare a unui PdV, reiese din caracterul excesiv al explicației.

Gradul de asumare enunțiativă a unei propoziții poate fi marcat printr-un număr foarte mare de unități ale limbii. Fără să

le detaliem aici, va trebui să enumerăm cel puțin următoarele mari categorii:

- **Diferitele tipuri de discursuri raportate:** discurs direct (DD), discurs indirect (DI) și discurs narativizat (DN), discurs indirect liber (DIL) și discurs direct liber (DDL). O foarte bună sinteză asupra acestei probleme se găsește în cartea lui L. Rosier (1999)⁸.

- **Indicațiile unui suport de percepții și de gânduri raportate:** efecte de puncte de vedere sprijinite pe o focalizare perceptuală de tipul *a vedea, a auzi, a simți, a atinge, a gusta* sau pe o focalizare cognitivă de tipul *a ști* sau *gândire reprezentată* (Rabatel 1998).

- **Indicațiile de cadru mediator:** mărci precum *potrivit, după, conform* și *pentru*, modalizare printr-un timp verbal precum *condiționalul optativ*, alegerea unui verb de atribuire a vorbirii precum *a pretinde, se pare*, reformulări de tipul *de fapt, în realitate*, și chiar *în orice caz* etc.

- **Fenomenele de modalizare autonimică:** orice enunț sau fragment de enunț meta-enunțiativ care, într-o buclă reflexivă a vorbirii asupra faptului de a vorbi, manifestă neclaritatea și inexactitatea cuvintelor. Niște simple *ghilimele* sau *italice* pot semnala inserții ale alterității, dar, în urma unor lucrări importante ale lui J. Authier-Revuz (1984, 1994, 1995), vom vorbi de modalizare autonimică atunci când se manifestă non-coincidența discursului cu el însuși (*cum se spune, pentru a folosi un termen filozofic*), non-coincidența între cuvinte și lucruri (*ca să spunem așa, sau mai bine spus, nu găsesc cuvântul*), non-coincidența cuvintelor cu ele înseși (*în sens etimologic, în ambele sensuri ale ter-*

⁸ Informații utile se regăsesc și în *Dicționarul de naratologie*, Institutul European, 2004 (n.tr.).

menului) sau non-coincidența interlocutivă (*dați-mi expresia, cum obișnuiești tu să spui*).

- **Indicii de persoane:** de la pronume și adjective pronominale posesive mărci ale persoanei (*cartea mea/ta/sa/noastră/voastră*), de la invocarea unei ființe absente sau a unui lucru (ultimul vers din poemul de Baudelaire T18, citat mai jos), până la numele de calitate (*trădător, trădătorul ăla de X, zăpăcitul ăla de Y*).

- **Deicticele spațiale și temporale** care comportă o referință absolută (precisă sau vagă) sau o referință relativă la coteșt (anaforică) sau la context (situațională). Înglobând clasa ambreiorilor, această categorie foarte largă este formată din elemente care fac referire la situația în care este produs enunțul: adverbe (*ieri, mîine, aici, azi*), grupuri nominale (*în dimineața asta, deschideți ușa aceea*), grupuri prepoziționale (*peste zece minute*), adjective (*săptămîna trecută*), unele pronume (el se gîndește la *mine*), anumiți determinanți (*sosirea mea*).

- **Timpurile verbale** corespund diferitelor tipuri de reperaj în raport cu poziția enunțătorului și se repartizează pe diverse planuri de enunțare. Am văzut aceasta mai sus în opoziția dintre prezent și condițional (T15) sau în cea dintre prezentul adevărului general și cuplul imperfect-perfect simplu (T16). Capitolul 7 va dezvolta acest punct important.

- **Modalitățile:** modalități sintactico-semantiche majore (de ordinul tezei: aserțiune și negație; de ordinul ipotezei: reale (*Dacă știți să spargeți un ou, știți să faceți o prăjitură*) sau ficționale (*Dacă focurile din noapte ar face semne desigur /*

*frica ar fi un rîset și angoasa o iertare*⁹); de ordinul hipertezei: exclamație). Modalități obiective (*a trebui, a fi nevoie...*), intersubiective (*imperativ, interogativ, a trebui, (tu/voi) a putea...*), subiective (*a vrea, a gândi, a spera*). Verbe de opinie (*a crede /ști/bănuși/nu ști/fi de acord/preinde CĂ*), adverbe de opinie (*posibil, fără-ndoială, probabil, poate, desigur*), lexeme afective, evaluative și axiologice (*mic, drăgălaș, conotații pozitive și negative ale chipului în raport cu fața, ale lui subțire în raport cu slab, axiologie morală în bun și prost, rău*). Trei tipuri de unități gramaticale intră în această categorie textuală: adverbul (*sincer/genial*), grupul prepozițional (*Între noi / Din fericire n-am înțeles nimic*), propoziția subordonată („*Nimic nu-i pierdut / din moment ce mă iubesc*”). În timp ce modalizatorii de enunțare se referă la faptul de a spune (*Sincer, este o idioțenie* = Îți spun sincer că P; *Dacă vrei să știi, mă duc să dau o raită* = Dacă vrei să știi, îți spun că P), modalizatorii de enunț se referă la ceea ce se spune (*Din nefericire, argumentele lipsesc* = Găsesc nefericit faptul că argumentele lipsesc)¹⁰.

Următorul poem de Baudelaire („*Tablouri pariziene*”, *Florile răului*, ediția a doua, 1861¹¹) acumulează un anumit număr din aceste mărci:

⁹ Pentru o analiză a acestor două versuri de Queneau, vezi cartea mea *Éléments de linguistique textuelle* (Bruxelles, Mardaga, 1990: 227-236).

¹⁰ Asupra acestei probleme complexe a modalităților, vezi sinteza lui Nicole Le Querler 1996.

¹¹ Trad. de Alexandru Philippide, *Florile răului*, ediție bilingvă, Gunivas, Chișinău, 2001, p. 721 (n.tr.).

Asurzitoare, strada în jurul meu mugea
Înaltă și subțire, durere maiestuoasă,
În voalurile-i negre de doliu fastuoasă
Și mîndră, o femeie trecu prin fața mea

Cu sprinten mers și zvelte picioare statulare.
Eu mă-mbătam privind-o și beam, ca pe-un venin,
Din ochiul ei, cer vînat de uragane plin,
Plăcerea ce ucide și vraja care doare.

Un fulger... apoi noapte! – Făptură fără drum,
Tu care c-o privire m-ai renăscut de-odată,
Abia în veșnicie te voi vedea de-acum?

În alte părți, departe [de-aici]! târziu! sau *niciodată!*
Căci nu-mi cunoști cărarea, nu știi spre ce mergeai
O, tu cea pe care-aș fi iubit-o, o, tu care știai!¹²

Cele două catrene sînt dominate de imperfect (v. 1 și 6), perfect simplu (v. 4) și prezentul adevărului general (v. 8), fie o enunțare situată la distanță față de momentul enunțării în care EU-1 este subiectul enunțului, subiect al amintirii. Desigur, adjectivele din rima *maiestuoasă* și *fastuoasă*, adjectivul *statulare* și sintagma descriptivă *cer vînat de uragane plin* sînt tot atîtea urme evaluative ale unui narator care nu este complet absent din narațiunea sa. În schimb, în cele două terține subiectul enunțării lirice este foarte prezent. Trecătoarea, situată morfo-

¹² Pentru nevoile analizei am înlocuit aici *O, tu, zadarnic dragă*, cu atît mai mult cu cît textul va fi reluat în cap. 7 care tratează timpurile verbale ale acestui poem (n.tr.).

logic la distanță față de catrene prin persoana a treia (*voalurile-i, ochiul ei, privind-o*) este situată, prin numele calității (*Făptură fără drum*) apoi prin apostrofă, în postura unei interlocutoare imaginare (*tu, te, o, tu!*). La aceste mărci trebuie adăugate modalitățile sintactice ale interogației (v. 11) și ale exclamației care saturează versul 9 și mai ales ultima terțină. Interogația și exclamația subliniază emoția care marchează deja începutul versului 9 cu întreruperea (*Un fulger...*) și structura nominală a versurilor 9 și 12. Aceste modalități frastice, alături de forța apostrofei, corespund cu ceea ce Bally așază în rîndul *sintaxei afective*. Schimbarea timpurilor verbale este semnificativă din punct de vedere enunțiativ. Timpurile enunțării istorice, distanțate și narative (imperfect și perfect simplu) sînt urmate de timpurile enunțării actuale: perfect compus (v. 10), viitor (v. 11), condițional perfect (v. 14), indicativ prezent (v. 13) ancorat în momentul și locul enunțării (deicticele *acum* și *aici* din v.11 și v.12). Vom reveni mai departe asupra structurii narative a acestui poem, dar din punct de vedere enunțiativ, diviziunea sa în două părți este exemplară și corespunde cu ceea ce vom spune despre timpurile verbale în cap. 7.

Referințe și lecturi recomandate

- Jacqueline AUTHIER-REVUZ: „Hétérogénéité(s) énonciative(s)”, *Langages* 73, Paris, Larousse, 1984: 98-111.
- Jacqueline AUTHIER-REVUZ: „L'énonciateur glosateur de ses mots: explicitation et interprétation”, *Langue française* 103, Larousse, 1994: 91-102.
- Jacqueline AUTHIER-REVUZ: *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réflexives et non-coïncidence du dire*, tomurile 1 și 2, Paris, Larousse, 1995.

JEAN-MICHEL ADAM

- Émile BENVENISTE [1966] 2000: *Probleme de lingvistică generală I*, trad. Lucia Magdalena Dumitru, București, Teora, capitolele XVIII și XX.
- Zlatka GUENTCHEVA: „Manifestations de la catégorie du médiatif dans les temps français”, *Langue française* 102, Larousse, Paris, 1994: 8-23.
- Catherine KERBRAT-ORECCHIONI: *L'Énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, A. Colin, 1980.
- Nicole LE QUERLER: *Typologie des modalités*, Presses universitaires de Caen, 1996.
- Dominique MAINGUENEAU: *L'énonciation en linguistique française*, Paris, Hachette, 1991.
- Henning NØLKE: *Le regard du locuteur. Pour une linguistique des traces énonciatives*, Paris, Kimé, 1993.
- Henning NØLKE, Kjersti FLØTTUM, COCO NOREN: *ScaPoLine. La théorie Scandinave de la polyphonie linguistique*, Paris, Kimé, 2004.
- Alain RABATEL: *La construction textuelle du point de vue*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé, 1998.
- Laurence ROSIER: *Le discours rapporté*, Bruxelles, Duculot, coll. Champs linguistiques, 1999.

4. Orientarea argumentativă (ORarg) a enunțurilor

Orice enunț posedă o valoare argumentativă, chiar și o simplă descriere precum cea din legenda unei fotografii a unei faleze pentru escaladă:

T19 Decor verde
Stîncă tare și masivă

Pasul Ursului

Are totul ca să placă¹³.

Conotațiile euforice pe care le vehiculează cele trei adjective din primele două rînduri (enunțuri descriptive) orientează argumentativ cititorul în direcția dorinței de a se duce într-un asemenea loc. Predicatul verbal final generalizant *Are totul ca să placă* face implicit loc destinatarului: *Are totul ca să [vă] placă sau să placă [tuturor]*. ORarg [C1] apare astfel la finalul frazei tipografice, pe baza derivării unei valori ilocuționare [C2] de recomandare care dă descrierii sensul ei în discurs (în interacțiunea ziarului cu cititorii săi). ORarg este marcată mai explicit în această publicitate la căile ferate federale elvețiene:

T20 ZURICH

Cosmopolit

Și totuși

tipic elvețian.

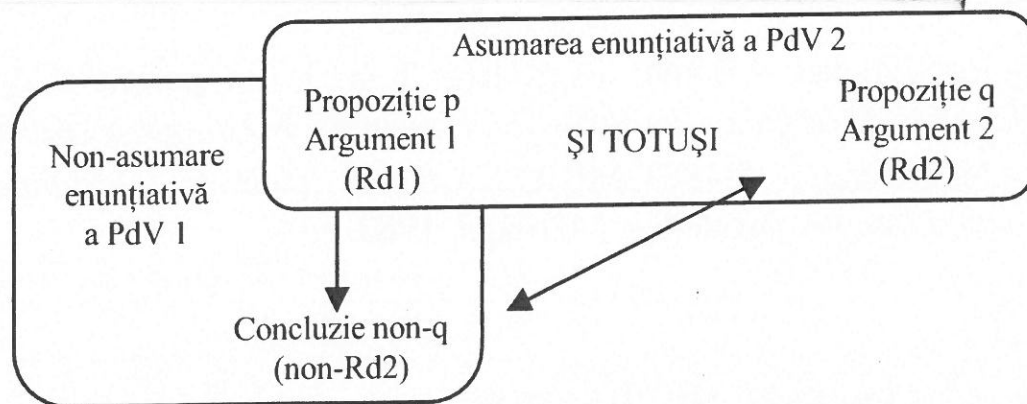
Conectorul concesiv *totuși* decupează enunțul în două propoziții elementare (p și *totuși* q) orientate argumentativ într-un sens diferit, mai precis p [e1] incită la o concluzie [e0] în sens contrar lui q [e2]. Acest tip de ORarg din fiecare reprezentare discursivă în parte (Rd1 și Rd2) este inseparabilă de asumarea lor enunțiativă. Pentru ca unul și același segment textual să poată avea două sensuri contradictorii, trebuie ca cele două propoziții

¹³ Pentru studiul detaliat al acestui exemplu, vezi J.M. Adam și A. Petitjean: *Le texte descriptif*, Nathan, 1989: 98103 (trad. Cristina Strătilă, Institutul European, 2008). Pentru alte exemple de analiză detaliată a orientării argumentative, vezi Adam 1990: 191253.

să fie asumate de enunțatori diferiți (PdV1 și PdV2). Locutorul recunoaște o logică inițială care opune cosmopolitismului identitatea elvețiană (PdV1), dar nu se oprește asupra ei, ci propune o altă reprezentare care, în timp ce comportă o normă negativă, îi păstrează orașului Zurich proprietatea „tipic elvețiană” (transformare în normă pozitivă, PdV2).

Această dinamică a argumentării poate fi rezumată prin schema următoare:

Schema 10

Lucrurile stau cu totul altfel în prezentarea Genevei în același pliant publicitar:

T21 GENEVA

**Oraș cosmopolit
cu farmec franțuzesc.**

Pentru Geneva, aceeași proprietate „cosmopolită” este cuplată, fără concesie sau opoziție, cu un „farmec” ce nu are nimic elvețian. Dacă Zürichul este încă un oraș elvețian, Geneva nu mai este deloc așa, din PdV elvețian germanic pe care această Rd îl lasă să se întrevadă. Comparăția între T20 și T21 incită la asocierea proprietății de „cosmopolit” cu pierderea po-

tențială a identității naționale. În sistemul discursului publicitar al Căilor Ferate Federale elvețiene, cuvântul capătă un sens pe care nu-l are, în limbă, decât la modul potențial. Recunoaștem în aceste două exemple prezența insidioasă a unui trist poncif din interdiscursul dreptei naționaliste care, de la Maurras și Barrès încoace, opune *cosmopolit* lui *național*.

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM: capitolele 2 și 3 din partea a doua din *Éléments de linguistique textuelle*, Bruxelles, Mardaga, 1990:191-253.
- Jean-Claude ANSCOMBRE, Oswald Ducrot: *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles, Mardaga, 1983.

5. Micro-acte de discurs

Orice propoziție enunțată are o valoare sau forță ilocuționară. După teoria devenită clasică de la filosofia analitică și de la lucrările lui J. L. Austin (1962) încoace, distingem în „sensul” unui enunț un conținut propozițional (p) și o forță ilocuționară (F). Problema clasificării actelor de discurs a ridicat numeroase dezbateri și a cunoscut o mulțime de forme. Dificultățile decurg din mai multe aspecte:

- Un act de discurs este adesea indirect: aparentul constatativ *Pute a hoit aici!* are valoare atât de reproș (*Ați fi putut aerisi!* și/sau *să vă spălați pe picioare*), cât și de ordin deghizat (*Deschideți fereastra! Mergeți să faceți un duș!*).
- Unei porțiuni de enunț dat nu-i corespunde obligatoriu un act ilocuționar evident.

• Interpretarea valorii ilocuționare a unui enunț este ra-reori simplă (în afară de cazul performativelor explicite de tipul *Te botez, Declar ședința deschisă*). Un enunț precum *Ședința este deschisă* poate fi la fel de bine o *asertiune constatativă* cu valoare de reproș (făcut de un asistent la adresa altuia care con-tinuă să-și vadă de-ale lui) sau o *declarație* de deschidere a șe-dinței unei adunări sau întruniri de către persoana autorizată. Ezitarea între o valoare de reproș, de ordin, de amenințare sau de promisiune este foarte frecventă. De exemplu, este greu să-i dai graffitiului următor¹⁴ o valoare ilocuționară simplă:

T22 *frica me* A *se va face ură*
 în cetățile voastre prea mari

Această *asertiune* proiectată în viitor capătă astfel o valoare predictivă și chiar de *promisiune* de creștere a urii (act promisiv de angajare). Prin semnătura anarhistă – A încercuit – promisiunea capătă alura unei *amenințări* adresate trecătorului cititor. [Celebrul avertisment plasat la intrarea în vilele romane antice, descoperit pe un mozaic din Pompei și care reprezenta un câine legat în lanț gata să sară: „CAVE CANEM” (*Ai grijă la/ferește-te de câine*) se poate interpreta în același mod, ca un act protector destinat vizitatorului și care-i recomandă să fie atent la dulău și la pericolul pe care-l reprezintă pentru el. Dar, înainte de toate, este o amenințare, o directivă al cărei scop este să-i facă pe eventualii hoți să-și vadă de drum. Aserțiunea des-

¹⁴ Studiat în detaliu în J.-M. Adam: *Pour lire le poème*, Bruxelles, De Boeck-Duculot, 1984: 175-178. Pentru un studiu al alunecării de la insultă la înțepătură în „Ta mère...” și la snoavă, vezi Adam 1999: 157-173.

criptivă „Cîine rău” este de asemenea o formă convențională de avertisment și amenințare ușor de derivat pentru orice trecător: „Nu intrați, căci dacă intrați, veți fi mușcați de cîine”. Sensul acestor enunțuri nu se epuizează totuși cu această valoare ilocutionară directivă pe care Austin a considerat-o la un moment dat drept echivalentul unui performativ explicit de tipul *Vă avertizez că acest cîine s-ar putea să vă atace.* Benveniste s-a opus acestei idei:

„Cîine rău” poate fi interpretat ca un „avertisment”, totuși este cu totul altceva față de un enunț explicit „vă avertizez că...”. Indicatorul este un simplu semnal: vă rămîne sarcina să decideți ce vreți cu privire la comportamentul dumneavoastră. Numai formula „vă avertizez că...” (care presupunem că este produsă de o autoritate) este performativă de avertisment. Explicația extralingvistică nu trebuie considerată echivalentă cu îndeplinirea lingvistică; cele două specii țin de categorii complet diferite. În cazul semnalului, noi sîntem cei care suplinim funcția de avertisment.

(Benveniste, 2000: 261)

[Dacă ne uităm îndeaproape, aici avem de-a face cu o prezicere indirectă a unui eveniment viitor negativ care s-ar putea să i se întîmple celui care pătrunde pe proprietatea păzită de cîine. Amenințarea este prezicerea unei stări de lucruri nedorite pe care o suscită (Damblon 1997) o emoție legată de reprezentarea evenimentului nedorit: să fii mușcat. Totuși, un alt aspect al strategiei discursive rezidă în faptul că locutorul se prezintă ca protector al trecătorului, hoț și/sau victimă potențială: el prezice ce se poate întîmpla și-l avertizează pe cititorul pancartei.

În 1973, Barthes a comentat trei pancarte aparent similare care se găseau pe porțile unor vile dintr-un sătuc de pensionari

din Sud-Estul Franței. După modelul lui Foucault, el leagă fiecare enunț în parte de interdiscursul unei formațiuni sociale:

Sensul acestor expresii [...] *se regăsește în diferența dintre ele*: „*Cîine rău*” este agresiv; „*Cîine periculos*” este filantropic; „*Cîine de pază*” pare obiectiv. [...] De-a lungul aceluiași mesaj citim trei alegeri, trei angajamente, trei mentalități sau, dacă preferăm, trei imaginare, trei alibiuri ale proprietății. [...] Proprietarul vilei se adăpostește fără grijă în spatele unei anumite reprezentări, și chiar, așa spune eu, al unui anumit sistem al proprietății: aici, sălbatic (cîinele, adică, desigur, proprietarul, este rău), acolo, protector (cîinele este periculos, vila este înarmată), în fine, dincolo, legitim (cîinele păzește proprietatea, este un drept legal).

(Barthes 1973: 361)

Derivarea valorilor ilocuționare de avertizare-amenințare și de somare de a-ți vedea de drum duce la sensul enunțului în discurs. Dacă aceeași teamă de intruși apare drept comună romanilor din Pompei și micilor proprietari din sud-estul Franței, o diferență majoră rezidă, într-un caz, într-o interpelare directă a trecătorului, și în celălalt, în distanța aparentă a simplei descrieri a animalului. Nici un imperativ evident, de parcă nimeni nu mai vorbește cu nimeni. Operația de „derivare ilocuționară” (Anscombe 1980) convențională conduce în zadar la același comportament al trecătorului care, simțindu-se amenințat, își vede de drum, căci nici unul din cele patru enunțuri nu este același fapt de discurs.

De la Austin și Searle încoace, trebuie să recunoaștem că „actele ilocuționare pe care locutorii încearcă să la înfăptuiască prin vorbire fac parte din ceea ce *vor să spună* și să *comunique* interlocutorilor lor în timpul fiecărei enunțări”. Așa cum a

arătat-o exemplul ales, atribuirea unei valori ilocuționare fluctuante¹⁵ unui enunț (prezicere, recomandare, ordin, avertisment și amenințare) nu este nefirească și nu este cauzată de vreo slăbiciune a descrierii teoretice, ci este pur și simplu vorba de realitatea discursului și a producerii/interpretării sensului de către ființe umane (spre deosebire de mașini și logicieni). În acest sens, M. de Fornel a repus în discuție o supoziție teoretică de bază: ideea identificării unui act de limbaj în termeni de totul sau nimic (un enunț este sau nu este un ordin, o amenințare sau o promisiune):

Teoria actelor de limbaj își păstrează întregul interes cu condiția să părăsească concepția clasică în termeni de condiții necesare și suficiente [...] în favoarea unei *abordări prototipice* ivite din lucrările realizate în semantica prototipului.

(De Fornel 1990: 160)

Conform acestui tip de abordare¹⁶, un enunț este interpretat ca fiind *mai mult sau mai puțin* o invitație, un jurământ, o recomandare, o amenințare, și chiar o insultă. Pornind de la o grupare de attribute de importanță variabilă, ne putem da seama

¹⁵ E. Danblon (1997) descrie cu justete ceea ce ea numește „arii fluctuante” care permit trecerea progresivă de la o valoare ilocuționară la alta: de la amenințare la șantaj, de la avertizare la sfat, trecând prin prezicere. V. Vanderveken nu admite aceasta decât la nivelul discursurilor întregi și numai în ceea ce privește atribuirea unei valori de satisfacție (1977: 94).

¹⁶ Poziție adoptată de asemenea în *Les textes: types et prototypes* (Adam 1992), în *Sémantique du prototype* (Kleiber, PUF 1990) și în *Les célibataires de l'art* (Schaeffer, Gallimard, 1996).

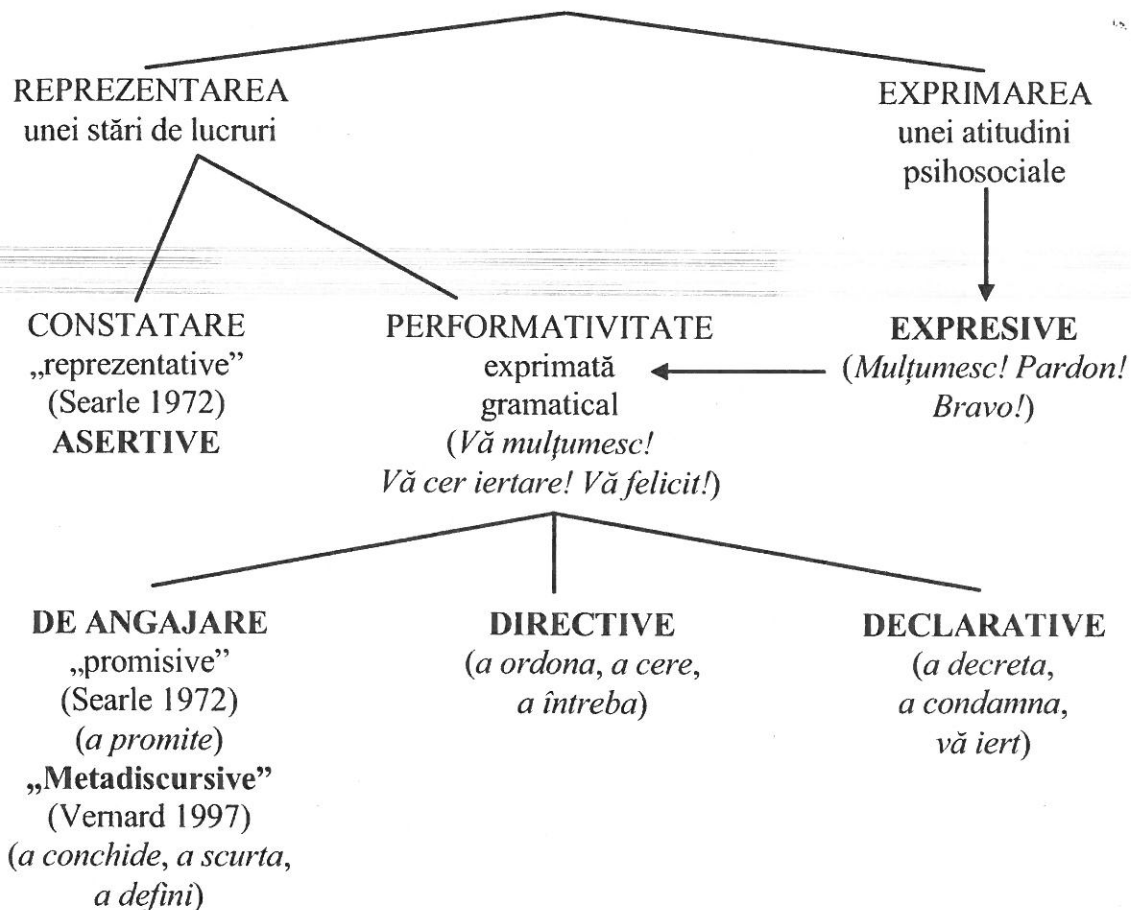
de gradul de apartenență a unui enunț la o categorie de acte (grad prototipic înalt) sau la mai multe (grad prototipic slab) atunci când se situează la frontiera mai multor categorii de acte. Această funcționare fluctuantă, și totuși foarte eficace, este proprie limbilor naturale și realității faptelor de discurs.

Teama de această fluctuație l-a făcut pe Benveniste să nu-l urmeze pe Austin în lărgirea teoriei sale asupra actelor de limbaj dincolo de performative care, denumind actul performat (*Jur să spun adevărul*), conțin mărcile lingvistice de numire a performanței vorbirii printr-un verb la prezent și a performerului (Benveniste 2000: 260). Noi nu vom urma ideea de a limita actul ilocutionar la performativele explicite. Pe de altă parte, ne este de folos să păstrăm categoria performativului ca formă explicită și formală a desemnării actului de limbaj. Vanderveken (1988: 127-128, 1992: 18) distinge forțele ilocutionare pe care le consideră „primitive” și numește două care sînt identificabile sintactic: forțele primitive *directive*, realizate prin tipul sintactic de enunțuri imperative, și *expresive*, realizate sintactic prin tipul de enunțuri exclamative. Celelalte trei forțe ilocutionare primitive sînt numite printr-un verb performativ: *angajamentul* prin verbul performativ *a se angaja (să)*, *declarația* prin verbul performativ *a declara*, *asertiunea* prin verbul performativ *a afirma*, realizată prin tipul sintactic de enunțuri declarative ale căror verb principal este la indicativ. *Directiv* și *expresiv* pot lua forma sintactică a enunțurilor performative: *Vă ordon să ieșiți* și *Țin să vă felicit*.

În cazul în care ~~admitem~~ ^{J.M. Adam} suprapunerea posibilă a diferitelor acte de limbaj, ~~putem~~ ^{J.M. Adam} propune un clasament care nu interesează decît pentru distincțiile pe care le pune în evidență:

Schema 11

ACTELE DISCURSULUI VALORILE ILOCUȚIONARE ALE ENUNȚURILOR

- **Asertive-constatative:** Cu ajutorul cărora spunem altcuiva, drept sau mincinos, cum sînt (sau vor fi) lucrurile: „*De trei zile este o stare de război*” (F. D. Roosevelt, dec. 1941).
- **Directive:** Cu ajutorul cărora încercăm să determinăm pe cineva să facă ceva: *Cave canem, Intrarea interzisă*.
- **Deangajare:** Cu ajutorul cărora nr angajăm să facem un anumit lucru:
 - Promisive: „*Mîine în zori [...] voi pleca*” (Hugo).

– Metadiscursive: „*Dar scrisoarea e lungă, D-le președinte, și e timpul să închei*” (Zola).

- **Declarative:** Să enunți și să provoci simultan schimbări în lume: „*Acuz!*” (Zola), *Te botez...*
- **Expresive:** Cu ajutorul cărora ne exprimăm sentimentele și atitudinile: *Bravo!*; „*Întreaga mea recunoștință pentru salvatorul meu*” (publicitate 1898).

Expresivele, al căror conținut propozițional este presupus a fi adevărat, mai curînd exprimă starea mentală a enunțatorului decît reprezintă o stare de lucruri. Ele pot fi considerate ca un „caz limită de forță ilocuționară” (Vanderveken 1992: 18). *Aser-tivele*, al căror conținut propozițional este presupus a fi adevărat independent de co-enunțatori, se deosebesc de *actele de angajare, de directive și declarative* al căror conținut propozițional este adevărit prin înfăptuirea actului ilocuționar. Pe urmele lui V. Vernant (1997) și mergînd mai departe de ceea ce spune Vanderveken, actele metadiscursive de angajare pot fi luate și ele în considerație. Acesta din urmă recunoaște că actele expozitive precum *a începe, a adăuga, a ilustra, a replica, a conchide, a repeta și a rezuma* sînt „intervenții lingvistice importante”, dar, ca și Searle, el crede că asemenea acte nu sînt ilocuționare (1992: 59).

Actele de discurs nu sînt izolate. Un cadru precum cel care încheie banda desenată de Peyo intitulată *Schtroumpfissime*, ne dă o idee despre această complexitate:

T23 Bravo! Văd că în ciuda faptului că ați ștrumfit-o, ați rămas niște ștrumfei de treabă. Hai că vă iert!

Nu este suficient să identificăm actele de discurs înfăptuite succesiv de marele Ştrumpf. Mai trebuie să ținem cont și de legăturile dintre actele expresive, constataive, declarative și performative, așa cum vom vedea la sfârșitul capitolului următor.

Referințe și lucrări recomandate

- Jean-Claude ANSCOMBRE: „Marqueurs et hypermarqueurs de dérivation illocutoire: notions et problèmes”, *Cahiers de linguistique française* 3, Université de Genève, 1981.
- John Langshaw AUSTIN [1962] 2003: *Cum să faci lucruri cu vorbe*, trad. Sorana Corneanu. Pitești, Editura Paralela 45.
- Émile BENVENISTE [1966] 2000: *Probleme de lingvistică generală I*, trad. Lucia Magdalena Dumitru, București, Teora, pp.250-261.
- Roland BARTHES: „La guerre des langages” (1973), *Œuvres complètes IV*, Paris, Seuil, 2002: 361-365.
- Catherine KERBRAT-ORECCHIONI: *Les Actes de langage dans le discours*, Paris, Nathan 2001.
- Emmanuelle DANBLON: „Argumenter par la menace. Émotion et raisonnement”, *Rapport de recherches* 5, Université libre de Bruxelles, 1997: 3-14.
- Michel DE FORNEL: „Acte de langage et théorie du prototype: l'exemple du compliment”, *Cahiers depraxématique* 12, Université de Montpellier, 1989: 37-50.
- Michel DE FORNEL, P. L'Heureux-Bouron: „Quelques remarques sur le rituel et les actes de langage”, *Semantikos* 2, vol. 4, CNRS, 1980: 39-46.
- Michel DE FORNEL: „Sémantique du prototype et analyse de conversation”, *Cahiers de linguistique française II*, Université de Genève, 1990: 159-178.

JEAN-MICHEL ADAM

- John R. SEARLE: *Speech Acts*, Cambridge University Press, 1969; trad. fr. *Les Actes de langage*, Paris, Hermann, 1972.
 - Daniel VANDERVEKEN: *Les Actes de discours*, Bruxelles, Mardaga, 1988.
 - Daniel VANDERVEKEN: „La théorie des actes de discours et l'analyse de la conversation”, *Cahiers de linguistique française* 13, Université de Genève, 1992: 9-61.
 - Denis VERNANT: *Du discours à l'action*, Paris, PUF, 1997.
-

Capitolul 4

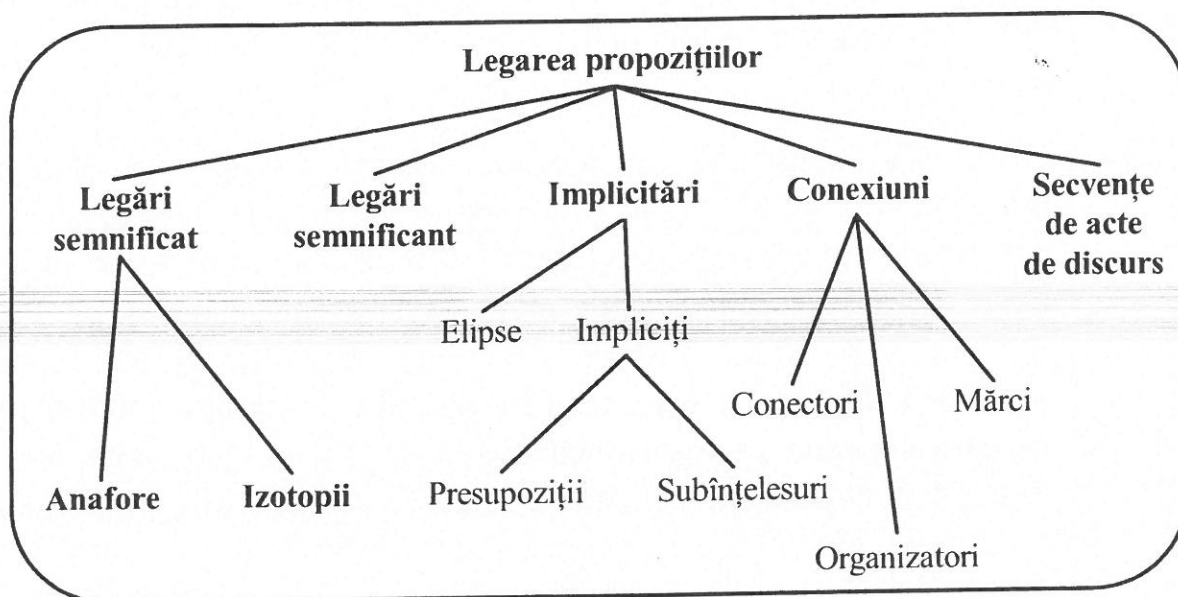
TIPURI DE LEGĂRI ALE UNITĂȚIILOR TEXTUALE DE BAZĂ

Legătura de bază, notată cu [2] în schemele 2 și 4, comportă cinci mari tipuri de operații care asigură împachetarea propozițiilor-enunțuri. Combinate între ele, aceste operații au o incidență pe distanță variabilă. Ele unesc constituenții propozițiilor apropiate, dar acționează și la distanță mare, în mod prospectiv și retrospectiv, asigurând astfel coeziunea textuală:

Fiecare dintre cele cinci operații este un factor de textualitate, dar nici una nu este de ajuns să facă singură dintr-un text o unitate coerentă. Operațiile cooperează și pot chiar să suplimenteze neajunsul uneia sau alteia. Ele intervin în grade diferite în funcție de texte. Cutare sau cutare tip de legare este privilegiat într-un text dat sau numai într-o porțiune de text. Cunoștințele privitoare la aceste operații sînt sisteme de cunoștințe lingvistice activate atît la producere, cît și la interpretare. Prezentarea liniară a acestor operații nu trebuie înțeleasă ca o succesiune liniară și ordonată de operații separate, care intervin metodic în cursul procesului de producere și interpretare. În ciuda intersecțiilor lor, operațiile de bază pot fi descrise separat.

Schema 12

Operații de legare care asigură continuitatea textuală

1. Construirea textuală a referinței (legări semantice 1)

Continuitatea referențială este asigurată prin reluări ale elementelor introduse în memorie. Aceste reluări textuale sînt posibile datorită unor proprietăți ale limbii: pronominalizare, articulare, referențializare deictică cotextuală, coreferință lexicală, la care trebuie să adăugăm recuperările presupozitionale și alte reluări de inferențe despre care vom vorbi în 4.2.

1.1. Coreferință și anafore

Coreferința este o relație de identitate referențială între două sau mai multe semne interpretabile semantic independent unul de celălalt (spre deosebire de un pronume, gol de sens fără

referentul său). Astfel, în faptul divers T5, victima este obiectul unor desemnări foarte variate prin unități lexicale coreferențiale:

T5 UN BEBELUȘ MOARE CĂZÎND DE LA O FEREASTRĂ

Băiețelul a căzut de la etajul al treilea al unui bloc

BLONAY – Un groaznic accident domestic a avut loc ieri dimineață la ora 7 și 27, în plin centrul Blonay-ului. Scăpînd de sub supravegherea mamei sale, **un băiețel** în vîrstă de 16 luni a căzut mortal de la vreo zece metri de la etajul al treilea al unui bloc situat pe strada Village, nr. 5. Ferestrele din partea de sud a clădirii dau direct spre artera centrală a comunei, într-un loc în care șoseaua se îngustează ușor. Acolo, chiar pe trotuar, a fost găsit **copilașul**, „cu cîrpa și cu ursulețul lui”, după mărturia unei vînzătoare vecină cu locul dramei. Deși strada este foarte circulată, trupul **copilașului** nu a fost lovit de nici un vehicol.

Ajutoarele au ajuns acolo foarte repede, iar doctorul a încercat să reanimeze **copilul** timp de trei sferturi de oră. Un elicopter de la Rega a aterizat preventiv în apropiere, însă **băiețașul** a fost dus cu ambulanța la Spitalul Samariteanului, la Vevey. El a murit totuși la scurt timp după internare, în urma rănilor **sale**. Conform primelor elemente ale anchetei, s-ar părea că într-adevăr **copilul** se va fi cățărat pe o mobilă din salon ca să ajungă la fereastra fatală de unde a căzut. [...]

Toate reluările subliniate cu bold sînt legate între ele printr-un raport de coreferință și, prin acest fapt, complementare semantic. De exemplu, *Băiețelul* precizează sexul *bebelușului* și atunci cînd apar *copilul* sau *copilașul*, identitatea referentului nu se schimbă. Relațiile semantice de coreferință sînt numite anaforice în măsura în care interpretarea unui semnificant depinde de un altul, prezent în cotextul stîng (**anaforă** propriu-zisă) sau

în cotextul drept (**cataforă**)¹, fără a exclude cazul referentului prezent în situație (referință contextuală sau deictic-situațională, numită **exoforică**). Pronumele *el*, de exemplu, este interpretabil ca o reluare a referentului introdus anterior printr-o expresie autonomă: nu printr-un nume propriu, ci printr-un grup nominal cu articol hotărît sau nehotărît. Reluarea printr-o sintagmă nominală cu articol hotărît (ca *BăiețelUL*, care reia *UN bebeluș* din titlu sau *copilașUL* care reia *UN băiețel* de la începutul articolului) este dependentă de referentul introdus anterior, dar sensul acestor sintagme nominale este, prin diferența lor lexicală, semnificant prin el însuși. Tocmai legătura semantică între cele două expresii nominale cu articol hotărît (ca și următoarele) și prima verigă cu articol nehotărît din lanțul de coreferințe este cea interogată în construirea unei relații și a unei interpretări anaforice. **Anafora** este numită **fidelă** dacă este reluat același lexem, și **infidelă** dacă nu este exact același lexem. O anaforă poate referi la un segment lung pe care-l sintetizează:

¹ *Ana-pherein* înseamnă etimologic „a purta în sus”, adică la stînga la lectura textului în amonte, și *cata-pherein*, „a purta în jos”, la dreapta, în aval în text. Dacă noțiunea de cataforă apare în 1934 la Karl Bühler, cea de anaforă datează din secolul II, cînd Apolonius Dyscolos face opoziția între pronume **deictice** (pronume care trimit la obiecte) și **anaforice** (pronume care trimit la **segmente de discurs**). Uzajul lingvistic modern al termenului *anaforă* se găsește în dicționarul *Littre*: „**termen de gramatică greacă. Expresia unei relații**”, alături de termenul retoric și stilistic de anaforă ca repetiție a aceluiași cuvînt la începutul frazei.

T24 UGERE DE VACĂ UMFLATE CU SERINGA

AUSTRALIA – Niște crescători australieni au fost surprinși **umflînd ugerile vacilor lor cu seringă** pentru ca să arate mai impresionante în cadrul unuia dintre cele mai importante concursuri agricole din țară. Doi crescători și doi specialiști în pregătirea vacilor pentru concurs au fost excluși după ce paznicii au descoperit **scandalul** duminică, după spusele organizatorilor lui Royal Queensland Show.

(ATS-AFP)

Vorbim de **anaforă rezumptivă** în cazul reluării titlului evenimentului, notat cu bold la începutul articolului din depeșă de mai sus, prin calificarea sintetică de *scandal*. Legăturile anaforice pot ține în aceeași măsură și de segmente inferabile pornind de la referent:

T25 UN CABRIOLET CADE DE LA 160 METRI

ACCIDENT – În urma unei ieșiri de pe carosabil ieri dimineață între trecătoarea de la Oberalp și Sedrun (Grisons), **un cabriolet** a plonjat de la 160 de metri. Rănită la spate, **pasagera** a fost transportată cu elicopterul la Spitalul cantonal din Coire, a comunicat poliția cantonală grizonă. Cît despre **conducătorul auto**, acesta a scăpat cu cîteva răni ușoare.

(AP, 14.08.2004)

Faptul că putem relua printr-un grup nominal cu articol hotărît (*pasagera, conducătorul auto*) care trimite la cabrioletul introdus în titlu și la începutul articolului se explică prin aceea că prezența unui șofer și a unei pasagere este inferabilă pe baza cunoștințelor lexicale. În acest caz vorbim de **anaforă asociativă**.

1.2. Anafore pronominale³

Elementele subliniate din T4 (litere majuscule și cu bold) ne permit să observăm modul în care continuitatea referențială a desemnării victimei (*Afișorul Ahile*) este garantată prin aceeași anaforă pronominală fidelă în *îl*.

T4 Trîntindu-l la pămînt pe **AFIȘORUL AHILE**, **ei** **îl** tîrîră de-a lungul întregii pasarele din Alfortville, apoi **îl** azvîrliră.

În schimb, pronumele *ei*, lipsit de referent textual, trebuie reconstruit prin inferență pe baza cunoștințelor enciclopedice privitoare la scenariul agresiunii. Acest *ei* capătă identitatea misterioasă a unui agent agresor colectiv neidentificat (în așteptarea unei anchete a poliției care va determina dacă este vorba de afișorii unui alt partid politic, de exemplu).

În exemplul T13, legăturile anaforice sînt mai complexe:

T13 Pe lacul din Annecy, înotau **trei tineri**. **Unul, Janinetti**, dispăru. Plonjonul **celorlaltî**. **Ei** **îl** scoaseră la suprafață, dar mort.

Continuitatea referențială este asigurată prin diviziunea explicită a unei hiperteme *trei tineri* în două grupuri anaforice: *unul*, victima, care primește un nume propriu (*Janinetti*) reluat

³ În limba română, anafora pronominală prezintă diferențe majore față de limba franceză și în special pronumele de persoana a III-a în poziție de subiect. Pentru un studiu excelent asupra acestei probleme, vezi Simona Aida Manolache, *De l'anaphore et de la cataphore en français et en roumain* (teză), Ed. Univ. Suceava, cap. IV. 1.2, 2006 (n.tr.).

la sfârșit prin pronumele *îl*; *ceilalți* doi, desemnați deasemeni prin pronumele *ei*, rămân anonimi⁴.

Anafora pronominală poate fi eventual ușor imprecisă, ca în acest anunț al unui articol care va urma, aflat pe prima pagină a unui cotidian:

T26 VOCEA MARIEI CALLAS A TĂCUT ACUM DOUĂZECI DE ANI
[Ea] era adorată sau detestată. Tehniciană desăvârșită, trage-
diană sublimă, **divina soprană** putea să atingă culmi atunci când
[Ø] era inspirată. Dar fragilitatea **ei** funciară o lăsa descumpă-
nită pe o acută ratată. Ce mai contează! Astăzi sărbătorim **un**
mit al artei vocale.

(*Tribune de Genève*, 13-14 septembrie 1977)

În timp ce al doilea pronume [Ø] (pronume subiect subînțeles) și pronumele *o* se referă la *divina soprană* care coreferă la numele propriu din titlul *Maria Callas*, primul pronume [ea] referă prioritar la referentul nominal pivot din titlu: *Vocea Mariei Callas*. Datorită relației semantice de sinecdocă (parte-întreg) referința este aplicată mai curînd la numele propriu decît numai la voce. În cazul necunoașterii numelui propriu, *divina soprană* ar permite o identificare și o interpretare de către cititorul ziarului. Coreferința sub formă de sintagmă cu articol hotărît joacă rolul de aport de informație, ba mai mult, aceasta este una din funcțiile ei în discursul didactic. Legătura interpretativă

⁴ Deși în general reluarea anaforicului *el/ei* în poziție de subiect este redundantă, subiectul fiind inclus în desinența de plural a verbului, l-am reluat totuși pentru a marca opoziția semantică dintre așteptarea unui final fericit sugerat de verb (*îl scoaseră* teafăr) și realitatea tragică a coreferentului exprimată de *dar mort* (*ei îl scoaseră*, dar *el* murise) (n.tr.).

impusă face să apară două segmente ale cotextului ca legate între ele și deci identificabile semantic: *Maria Callas era o soprană divină*. Reformularea⁵ finală *un mit al artei vocale* operează mai explicit în același mod: N1 (Maria Callas) ESTE UN N2 (mit al artei vocale).

Rolul pe care-l joacă determinanții posesivi în continuitatea referențială este adeseori neglijat⁶. În T26, sintagmele nominale *Fragilitatea EI* sau în T5 *mama LUI*, *păturica și ursulețul LUI* sînt atașate anaforic de mica victimă.

Anafora pronominală este, prin definiție, **fidelă**, căci ea nu indică în general nici o nouă proprietate a obiectului. Totuși, reluînd un substantiv propriu sau un prenume precum Gabi, pronumele *el* sau *ea* precizează sexul persoanei sau personajului.

M.-E. Conte a mers și mai departe cu observațiile și a subliniat influența enunțării asupra alegerii pronumelor anaforice:

În alegerea unei forme anaforice, un rol important este jucat de punctul de vedere, de atitudinile și sentimentele locutorului, pe care interpretul, la rîndul său, le poate infera din forma anaforică. Altfel spus, pronumele anaforice nu sînt doar niște semnale de continuitate.

(1990: 219)

Ea a propus să se introducă noțiunea de **anaforă empatică** pe care o definește astfel: „Pronumele anaforice [...] ne

⁵ Asupra reformulării, v. Adam 1990: 170-187.

⁶ Vezi aici M. Heintz (2003) și Kleiber (2004). A se vedea, pentru limba română, distincția de gen, prezentă la pronumele personal în Genitiv: *lui/ei*, respectiv omonimia genurilor posesorilor în posesivele *său/șa*, și păstrarea distincției de gen pentru obiectul posedat (n.tr.).

aduc cunoștințe specifice, care nu privesc referenții ca atare, ci sentimentele, pasiunile, atitudinile psihologice și axiologice ale subiectului vorbitor cu privire la un referent” (1990: 223). M.-E. Conte ia ca exemplu un pasaj în stil indirect liber din *Madame Bovary*, în care anafora pronominală își pierde „fidelitatea” pentru a semnală punctul de vedere al personajului asupra obiectului discursului său:

T27 – **Elle** est fort gentille! se disait-il; **elle** est fort gentille, **cette femme de médecin!** De belles dents, des yeux noirs, le pied coquet, et de la tournure comme une Parisienne. D’où diable sort-**elle**? Où donc l’a-t-il trouvée, ce gros garçon-là?

M. Rodolphe Boulanger avait trente-quatre ans; il était de tempérament brutal et d’intelligence perspicace, ayant d’ailleurs beaucoup fréquenté les femmes et s’y connaissant bien. Celle-là lui avait paru jolie: il y rêvait donc, et à son mari.

– Je le crois très bête. **Elle** en est fatiguée sans doute. Il porte des ongles sales et une barbe de trois jours. Tandis qu’il trotte à ses malades, **elle** reste à ravauder des chaussettes. Et **on** s’ennuie! **on** voudrait habiter la ville, danser la polka tous les soirs! **Pauvre petite femme! Ça** bâille après l’amour comme une carpe après l’eau sur une table de cuisine. Avec trois mots de galanterie, **cela** vous adorerait, j’en suis sûr! **ce** serait tendre! charmant!... Oui, mais comment s’**en** débarrasser ensuite?

(*Madame Bovary* II, 7)

[– E foarte drăguță! își spunea el; e foarte drăguță **nevasta asta a doctorului!** Dinți frumoși, ochi negri,

picioar cochet; și arată a pariziancă. De unde naiba a ră-sărit? Unde a găsit-o rotofeiul ăsta?

Domnul Rodolphe Boulanger avea treizeci și patru de ani; era brutal din fire și de o inteligență pătrunzătoare; avusese de altfel mult a face cu femeile și se pricepea la ele. Asta i se păruse frumușică, așa că se gândea la ea și la bărbatul ei.

– Cred că-i tare prost. Și ea-i sătulă de el; nu încapă îndoială. Are unghiile murdare și e neras de trei zile. În timp ce el bate drumurile pe la bolnavii lui, ea stă să cârpească ciorapi. Și ce se mai plictisește [Ø]! Și cât ar vrea să stea într-un oraș, să joace polca în fiecare seară... **Biata femeiușcă!** Aici [Ø] oftează cu gura căscată după dragoste, cum oftează crapul după apă pe masa din bucătărie. Cu trei vorbe galante, [Ø]e-n stare să te adore, sînt sigur! Ar fi duios, încîntător!... Dar cum să te descoro-roșești de ea după aceea?]

(Trad. de Demostene Botez, E. L. U., București, 1967, p. 139)

Treptat, anaforicile folosite de Rodolphe trec de la referința personală Emma Bovary (*elle/ea*) la o referință imprecisă, situată la limita dintre non-persoană și persoană (*on*⁷), pentru a

⁷ Pronumele subiect *on* nu are corespondent propriu în limba română, în timp ce în limba franceză cunoaște „un vast evantai de utilizări”, putînd sta practic pentru orice persoană. În cazul de față, *on* desemnează un actant prezent în situația de comunicare (Emma), însă a cărei prezență Rodolphe se prefacă să ignore pentru ca, în spatele acestei măști, să se poată exprima mai „liber” în privința sa.” (Vasile Dospinescu, SimonaAida Manolache: *Précis de grammaire (théorie et pratique). Le nom et le groupe nominal en français contemporain*, Ed. Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, 2003, pp. 139140, tr.n.) (n.tr.).

aluneca într-o infranominalizare (*Ça: ça bâille* – [asta]⁸ *of-tează*). Comparația animală (*ca un crap*) îi retrace referentului valoarea sa de persoană⁹, pînă la excluderea sa totală (*cela* – [Ø] *ce* – structură impersonală, *en* – *de ea*). Așa cum comentează M.-E. Conte (1990:222):

Este evident că nu genul natural, nici genul gramatical sînt cele care determină lanțul anaforic, ci atitudinea afectivă a protagonistului, așa cum o închipuie distanța ironică a naratorului.

1.3. Anafore definite

Anafora definită apare în general în înlănțuiri de tipul: introducerea unui referent sub formă nedefinită (cu articol nehotărît), apoi reluarea lexicală identică: *Un bebeluș* [1] < *Bebelușul* [2], sau aproape identică: *un băiețel* [1] < *băiețelul* [2]. Putem vorbi de **anaforă definită fidelă** în acest tip de cazuri și de **anaforă definită infidelă** atunci cînd trecem de la un termen hiponim la un hiperonim: *un băiețel* [1] reluat de *copilul* [2]. În modul clasic de înlănțuire a enunțurilor, un obiect al discursului este mai întîi introdus [1], apoi luat ca temă-topic într-un enunț ulterior [2]. Așa se întîmplă în T5 cu mama victimei. Introdusă la începutul textului ca *mama lui*, putem avea o reluare de tipul

⁸ Tradus în limba română prin anaforă vidă [Ø]. Demonstrativul anaforic [asta] ar fi redat mai bine nuanța afectivă de detașare disprețuitoare a lui Rodolphe (n.tr.).

⁹ Observația nu este valabilă în totalitate pentru versiunea românească. Verbul *bâiller* (a căsca) se acordă în contextul de față cu referentul animal *carpe* (crap), în timp ce *a ofta* se acordă cu referentul uman *biata femeiușcă*, fapt care mai degrabă antropomorfizează crapul decît reduce valoarea de persoană a referentului (n.tr.).

mama fără să trebuiască să vorbim de anaforă asociativă (asocierea copil-mamă reiese de fapt din text).

Principiul atribuirii progresive de referenți este foarte frecvent în proza narativă. De exemplu, în acest fragment din *Parfumul* lui Süskind:

T28 Tocmai se gîndea să părăsească plictisitoare serbare, pentru a se întoarce pe lîngă Galeria Luvrului spre casă, cînd vîntul îi aduse **ceva: ceva minuscul**, aproape imperceptibil, **o fărîmă infimă, un atom de miros**, ba chiar și mai puțin, **mai degrabă presimțirea unui parfum decît un parfum adevărat**, și totuși, în același timp, presimțirea sigură că era **ceva** nemaimirosit. Se apropie din nou de zid, închise ochii și își umflă nările. **Mireasma** era atît de neobișnuit de fină și de delicată, încît n-o putea reține, se sustrăgea întruna, se lăsa acoperită de emanația pulberii de petarde, blocată de transpirațiile masei de oameni, fărîmițată și nimicită de o mie de alte mirosuri ale orașului. Apoi, dintr-o dată, se ivi iar, **era numai un firicel slab**, cît să poată fi perceput cel mult o secundă, ca o minunată prevestire... și să dispară din nou.

(Trad. de Grete Tartler, Ed. Univers, București 1989, p.48)

Ceva profund neclar devine treptat *un parfum*, înainte de a fi reluat de sintagma definită *mireasma*, pînă la reformularea *era numai un firicel slab*.

În raport cu funcționarea normată a reluărilor care se sprijină pe o definiție progresivă a obiectului discursului, acroșajul unei publicități precum „Era odată brînză topită...” surprinde la fel de mult ca un titlu de poem precum „LE dormeur du val” („Adormitul din vîlcea” în traducerea lui Petre Solomon). În exemplul publicitar, în ciuda absenței anteceden-

tului verbal, un referent care nu a fost dat în prealabil este prezentat ca fiind cunoscut: „brînza topită”. Identificarea obiectului discursului este posibilă datorită prezenței sale în memoria discursivă ca un adevărat fel de mâncare național elvețian sau savoiard. Relieful referențial al obiectului discursului poate fi considerat suficient de bine conturat în memorie pentru ca articolul hotărît să fie selectat fără vreo mențiune prealabilă a referentului.

În schimb, în cazul titlului poemului de Rimbaud, se creează impresia unei forțări referențiale care face posibilă existența referentului fără vreo mențiune prealabilă. Totuși, această utilizare nu este chiar atît de deviantă pe cît pare, și aceasta datorită genului: titlul devine, ca unitate peritextuală, un element identificator al unui poem dat, într-un volum dat. Determinantul -UL din *AdormitUL din vîlcea*, desemnează nu atît personajul despre care va fi vorba, cît poemul însuși. Modul de funcționare peritextuală a titlului introduce un alt uz și reglaj al limbii care atenuează, ba chiar anulează, impresia de agramaticalitate. În loc de anaforă, avem un caz exemplar de cataforă care trimite totuși mai mult la poemul care urmează decît la personajul soldatului mort despre care este vorba în continuare. La fel se întîmplă și cu cataforele textelor narative ficționale. Se întîmplă destul de des ca începutul unui roman sau al unei nuvele (în special de la începutul secolului XX¹⁰) să se prezinte ca o intrare bruscă în ficțiune și să facă aluzie la un personaj sau la un loc, prezentîndu-le ca deja cunoscute. Cititorul, ținînd cont de genul narativ, acceptă fără probleme, prin convenție, să aștepte pînă să cunoască identitatea obiectului discursului (Bégueli

¹⁰ În legătură cu prezența demonstrativelor în titluri și în debuturile romanelor moderne, a se vedea G. Philippe 1998.

1988: 38-39). El nu percepe acest tip de cataforă ca pe o eroare de gestiune a progresiei informației narative¹¹. Aici este vorba de un aspect codat generic al construcției progresive a reprezentării discursive (Rd).

Anafora definită este posibilă atunci când referentul poate fi identificat prin inferență. O unitate referențială prezentă în cotextul anterior poate permite dezvoltarea unei puneri în relație de tipul întreg-părți. De exemplu, în enunțul: „Am vizitat un apartament. Bucătăria și holul sînt foarte mici.”, folosirea anaferei definite este posibilă prin asocierea enciclopedică: un *apartament* cuprinde în general o *bucătărie* și un *hol*. În acest caz vorbim de o **anaforă asociativă** (Kleiber 2001). În faptul divers T12, asupra căruia vom reveni mai târziu, sintagma nominală care îndeplinește funcția de concluzie a textului, „marchiză”, este definită numai pentru faptul că este inferabilă prin asocierea cu „gară”. Dicționarele de limbă o confirmă: „Marchizele unei gări [...], sticlărie care adăpostește peroanele, căile” (Le Robert)¹².

¹¹ În schimb, este o eroare frecventă în numeroase compuneri școlare, la elevii tineri, în special atunci când li se cere să scrie pornind de la o imagine. În acest caz, referința exoforică este cea mai uzitată. Tot ce se găsește în memoria copilului sau prezent în situație este considerat de acesta drept cunoscut și deja prezent în co(n)text. Desigur, acesta este un exemplu de diferențe și dificultăți de gestiune a informației în scris, comparativ cu oralul.

¹² Dicționarul Explicativ (DEX): Acoperiș (de sticlă) prins într-o armătură de fier și așezat deasupra intrării principale a unei clădiri în scopul protejării de intemperii” (n.tr.).

1.4. Anafore demonstrative

Modul de funcționare a anaforei definite și a anaforei demonstrative este departe de a fi identic. (Corblin 1987, Marandin 1986). De fapt, este vorba de două posibilități concurente generatoare de efecte de sens specifice. Astfel, în partea a doua a lui T28, anafora demonstrativă se situează în punctul strategic al ezitării asupra naturii parfumului și în momentul descoperirii unicității sale:

- T28** (urmare) [...] Aici se opri, se adună și mirosi. **Îl** prinsese. Nu-**l** mai lăsa. **ParfumUL** se întindea ca o panglică pe Rue de Seine, clar și inconfundabil, dar la fel de delicat și la fel de subtil. Grenouille simți cum îi bate inima și înțelese că nu truda alergării era pricina, ci emoția și tulburarea în fața **ACELUI parfum**. Încercă să-și amintească ceva asemănător, dar trebui să renunțe. **ACEL parfum** avea prospețime; dar nu prospețimea lămâielor și portocalelor, nici a mirtului sau a frunzei de scorțișoară, nici aceea de izmă creată, mesteacăn, camfor sau ace de molid, nici prospețimea ploii de mai, a vântului geros sau a apei de izvor... și avea în același timp căldură; dar nu ca pergamuta, chiparosul sau moscul, nu ca iasomia și narcisa, nici ca lemnul de trandafir sau stînjinelul... Era în **ACEL parfum** amestecul a două elemente, unul aerian, altul greu, de fapt nu amestecul, ci unirea lor – și pe deasupra era fragil slab, dar totuși tare și susținut, ca o bucată de mătase subțire, sclipitoare... și totuși nici ca mătasea, ci mai degrabă ca niște lapte cu miere în care se topește un biscuit – ceea ce nu mergea nicidecum: lapte și mătase! De neînțeles era **ACEL parfum**, de nedescris, de neordonat în nici un chip, nici

nu s-ar fi convenit de fapt să existe. Și totuși [Ø] se afla acolo, cu o naturalețe cum nu se poate mai minunată.

(Ed. cit., pp 49-50)

După cele patru anafore demonstrative, odată ce parfumul excepțional a fost identificat ca atare, anafora pronominală apare din nou, dar ea trimite la un obiect de discurs al cărui caracter cu totul aparte tocmai a fost descris. Anafora demonstrativă semnalează, desigur identificarea, punerea în raport cu un segment introdus mai înainte în memorie, dar procedează printr-o reclasificare a obiectului discursului. Putem vorbi de introducerea unui nou punct de vedere asupra obiectului. Astfel se întâmplă în T27, atât cu Emma, cât și cu Charles Bovary, puși în relație în paragraf:

T27 – E foarte drăguță, își spunea el; e foarte drăguță **nevasta ASTA a doctorului!** Dinți frumoși, ochi negri, picior cochet; și arată a pariziancă. De unde naiba a mai răsărit și **ea**? Unde a găsit-o **rotofeiul ASTA?**

[...] – Cred că-i tare prost. Și **ea** precis e sătulă de **el**. Are unghiile murdare și e neras de trei zile. În timp ce **el** bate drumurile pe la bolnavii lui, **ea** stă să cîrpească ciorapi.

Cum Rodolphe abia a cunoscut-o pe Emma, anaforele demonstrative urmăresc mișcarea gândurilor personajului și recategorizările succesive pe care acestea le impun viziunii sale asupra cuplului Bovary. Același lucru îl putem spune despre parfumul despre care este vorba în T28. Într-adevăr, el este prezentat ca un exemplar cu totul deosebit de clasa generală a parfumurilor și, între primele ocurențe ale „parfumului” și ultimele, punctul de vedere al naratorului s-a modificat, cunoașterea sa a

progresat. Puterea de reclasificare (pe care anafora definită nu o are) este trăsătura esențială a anaforei demonstrative. Așa se explică de ce putem spune fără probleme în cazul unei înlănțuiri metaforice: „Am citit recent *Le Sun*, maculatura AIA...”, însă mai greu: „Am citit recent *Le Sun*, maculaturA...”. Deoarece metafora modifică relația semantică între referent și anafora sa, putem vorbi despre un nou punct de vedere asupra obiectului discursului și atunci schimbarea este însoțită firesc de o anaforă demonstrativă.

În schimb, rescrierea depeșei T25 este imposibilă:

T25 [...] Un **cabriolet** a plonjatb de la 160 de metri. Rănită la spate, **ACEASTĂ pasageră** a fost transportată cu elicopterul la Spitalul cantonal din Coire, a comunicat poliția cantonală grisonă. Cît despre **ACEST conducător auto**, a scăpat cu cîteva răni ușoare.

G. Kleiber propune o explicație interesantă: imposibilitatea folosirii demonstrativului nu ține atît de faptul că N2 (*pasagera* și *șoferul*) nu au fost încă introduși, cît de faptul că mențiunea referențială, în cadrul unei anafore asociative, este „obligatoriu indirectă” (1988: 69). Utilizarea demonstrativului este exclusă deoarece el cere o mențiune directă a referentului și nu o trecere prin N1 (sau sursă) și cunoștințele legate de el. Să adăugăm că, după Kleiber: „demostrativul funcționează ca o marcă de desemnare directă, care surprinde referentul prin intermediul contextului enunțării” (1988: 73).

Același lucru se întîmplă și în această nouă depeșă:

T29 STRADA CAROUGE. INTERDICȚIE DE ȘEDERE

Un banal control de identitate pe strada Carouge. Însă, la vederea polițiștilor, **ACEST francez** de 19 ani, însoțit de alte două persoane, o ia la fugă. **El** va fi prins în piața celor XXIII Cantoane. Asupra lui, 70 de grame de canabis. **Bărbatul** făcea obiectul unei expulzări judiciare valabile pînă în 2002.

(*Tribune de Genève*, 5 mai 1997)

Referentul este dat de un demonstrativ, cînd de fapt personajul nu a fost introdus încă. O singură explicație pare posibilă. Controlul identității despre care este vorba la începutul textului și desemnarea „interdicție de ședere” din subtitlu, lasă să se înțeleagă existența unui individ, iar demonstrativul „acest” îi subliniază de fapt prezența explicită. Alegerea se explică prin folosirea unui prezent al narațiunii care face ca evenimentele să fie imediat perceptibile (efect de *ipotipoză* din retorica antică). Demonstrativul contribuie la atragerea privirii cititorului asupra referentului, și astfel deicticul **acest** devine acceptabil. Anaforele pronominale (*el*, *lui*) și anafora definită prin hiperonim (*bărbatul*) sînt în schimb reluări absolut clasice.

Relația de la un termen hiperonim sau supraordonat (*bărbatul*) la un termen hiponim (*francezul/acest francez*) funcționează într-un sens absolut canonic. Am accepta mult mai greu înlănțuiri precum: „Un copil >> băiatul/acest băiat” (T5) sau *Un bărba >> francezul/acest francez* (T29). Urmarea [UN N1 (hiponim) + UL/ACEST N2 (hiperonim)] corespunde unei înlănțuiri cît se poate de admise. Același lucru se întîmplă și în această depeșă de Fénéon:

- T30** Potrivit mamei **micuțului Moureau** din Maubeuge, o bonă de 16 ani, Marthe Delvaux, a încercat să-l otrăvească pe **ACEST copil idiot**.

(Fénéon)

Totuși, așa cum a arătat M.-J. Reichler, redenumirea prin hiponim – **anaforă specificatoare** – se justifică discursiv prin schimbarea punctului de vedere al enunțatorului însuși sau prin trecerea la un punct de vedere al altcuiva: „Anafora specificatoare se potrivește în contextele în care, dintr-un motiv sau altul, este plauzibil ca redenumirea referentului să fie însoțită de o nuanțare a categorizării” (1995: 72-73). Și ea citează în sprijin un exemplu de discurs didactic:

- T31** Și astfel la Rivier s-au putut observa **superbe păsări albe** timp de 15 zile. Erau foarte mari, numeroase, înzestrate cu un cioc mare, galben-roșu pe care [Ø] îl strecurau în apă ca să pescuiască, înaintînd prin mlăștiniș. **ACESTE „spatule”** au putut fi văzute de către toți cei care au luat-o pe promenadele amenajate pentru public; **acestea sînt specii rare** pe coastele noastre.

Această întrebuintare este foarte frecventă în relatările ziaristice scurte, fapt care permite precizarea identității persoanei menționate, precum se va vedea și la începutul depeșei următoare:

- T32 UN AL DOILEA INSPECTOR IMPLICAT**

ABUZ: Șeful poliției genoveze Urs Rechsteiner a cerut luni seara suspendarea **unui al doilea polițist** în urma unei încăierări care a degenerat sîmbătă seara pe marginea Sărbătorilor Genevei. **ACEST inspector de poliție judiciară de 27 de ani** l-ar fi lovit și el pe tînărul în cătușe. [...]

(ATS, 11.08.2004)

Vom nota în trecere că *tînărUL în cătușe* este interpretabil numai prin informațiile din zilele precedente. Avem aici un foarte bun exemplu de trimitere la un element presupus a fi stocat în memorie (memoria discursivă) de către cititorii cotidianului.

Toate formele de anafore și de lanțuri de coreferință vizează desigur să mențină un continuum omogen de semnificație, o izotopie minimală a discursului prin *reluări-repetiții*, însă ele asigură, în același timp, *progresia* prin noi specificări și mobilizări ale referințelor virtuale ale lexemelor convocate. Orice relație de coreferință se sprijină pe o predicatie și permite, de fapt, o predicatie implicită: *Callas est un mit al artei vocale* (T26), *spatulele sînt niște superbe păsări albe* (T31), *al doilea polițist inculpat este un inspector al poliției judiciare de 27 de ani* (T32). Așa cum subliniază Patrick Sériot:

Sub aparența unei simple reluări, a unei simple substituirii, vedem că a doua mențiune este aici o predicatie. Însă o predicatie *implicită*, prin aceea că repetiția, redenumirea, care este în principiu un factor de coerență textuală („urzeala textuală”), maschează de fapt o adăugare de informație, datorită căreia textul poate progresa într-o direcție nouă.

(1988:151)

Legăturile anaforice joacă un rol capital nu numai în coeziune, ci și în progresie prin modificări progresive ale unui referent pe care în general nu se mulțumesc să-l reia pur și simplu. Progresia este deosebit de spectaculoasă în cazul **referențelor evolutive** (Achard-Bayle 2001). Vom studia un caz deosebit de interesant în capitolul 8 (§ 5). Textul lui La Bruyère, examinat mai sus din punct de vedere al punctuației, prezintă și el un caz de referință evolutivă, cu schimbare progresivă a punctului de vedere.

1.5. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <2>

[A] Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele răspîndite pe cîmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de soare, legate de pămîntul pe care [Ø] îl răscolesc, și-l răvășesc cu o dîrzenie de nebiruit; [B] [Ø] au ca un fel de glas articulat, și cînd [Ø] se ridică în picioare, [Ø] arată un chip omenesc, și într-adevăr [Ø] sînt oameni; [C] [Ø] noaptea se retrag în niște vizuini în care [Ø] trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcină: [D] ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și recolta ca să trăiască, și merită astfel să nu simtă lipsa pîinii pe care [Ø] au semănat-o.

(Trad. Aurel Tita)

În segmentele A și B, suita de [Ø] = *ele* se află în întregime sub incidența referențială a lexemului „animale”, introdus chiar de la început ca obiect al discursului. Anafora pronominală menține referința animală, obiect evidențiat inițial. Totuși, în B, la sfîrșitul fiecăruia din primii trei membri, apare o proprietate umană, prezentată ca o aparență înainte de a fi confirmată într-un enunț care modifică referentul și repune în chestiune punctul de vedere al percepției inițiale: „și într-adevăr [Ø] sînt oameni”. Finalul lui B pare astfel să întrerupă incidența referențială a lexemului „animale”. Pronumele anaforicele [Ø] = *ei* din C și D ar trebui să trimită la „oameni”, introdus în memorie prin reformularea de la sfîrșitul segmentului B. Cu toate acestea, introducerea lexemului „vizuini” în C conduce la o ezitare referențială a celor două subiecte. Referentul animal pare că se menține într-atît încît anafora [ei] = oameni este, dacă nu împiedicată, cel puțin întîrziată și bruiată. Deci, prin menținerea celor doi referenți în memorie, acești „oameni” rămîn parțial „ani-

male”, așa cum habitatul și hrana lor tind să o arate. Trebuie să așteptăm sintagma „pe ceilalți oameni” (D) pentru ca anafora pronominală să se ancoreze definitiv în lexemul „oameni”¹³.

Referințe și lecturi recomandate

- Marie-José (REICHLER) BÉGUELIN: „Anaphore, cataphore et mémoire discursive”, *Pratiques* 57, Metz, 1988: 15-43.
- «L’usage des SN démonstratifs dans les *Fables* de La Fontaine», *Langue française* 120, Paris, Larousse, 1998: 95-109.
- Maria-Élisabeth CONTE: „Anaphore, prédication, empathie”, în M. Charolles, S. Fisher și J. Jayez (ed.), *Le Discours. Représentations et interprétations*, Presses universitaires de Nancy, 1990: 215-225.
- Francis CORBLIN: *Indéfinis, définis et démonstratifs*, Genève, Droz, 1987.
- Jean-Michel GOUVARD: „Autour des démonstratifs”, 4e partie de *La Pragmatique* Paris, A. Colin, 1998: 147-185.
- Michaela HEINZ: *Le Possessif en français*, Bruxelles, De Boeck-Duculot, 2003.
- Georges KLEIBER: *Anaphores et pronoms*, Bruxelles, Duculot, 1994.
- Georges KLEIBER: *L’Anaphore associative*, Paris, PUF, 2001.
- Georges KLEIBER: „Défini associatif et possessif en concurrence textuelle”, în J.-M. Adam, J.-B. Grize și M. Ali Bouacha (ed.), *Texte et discours: catégories pour l’analyse*. Éditions universitaires de Dijon, 2004: 51-61.
- Georges KLEIBER, Catherine SCHENEDECKER, Jean-Emmanuel TYVAERT (ed.): *La Continuité référentielle, Recherches linguistiques* 20, Université de Metz-Klincksieck, 1997.

¹³ În limba română, această ancorare este cu atât mai evidentă cu cât pronumele anaforic este absent din segmentele A, B și mai ales din C, unde referențialitatea „animale/oameni” este ezitantă (n.tr.).

- Simona-Aida MANOLACHE: *De l'anaphore et de la cataphore en français et en roumain*, Editura Universității Suceava, 2006.
- Jean-Marie MARANDIN: „CE est un autre. L'interprétation anaphorique du syntagme démonstratif”, *Langages* 81, 1986: 75-89.
- Walter DE MULDER, Liliane TASMOWSKI-DE RYCK, Cari VETTERS (ed.): *Relations anaphoriques et (in) cohérence*, Amsterdam, Rodopi, 1997.
- Gilles PHILIPPE: „Les démonstratifs et le statut énonciatif des textes de fiction: l'exemple des ouvertures de roman”, *Langue française* 120, 1998: 51-65.
- *Pratiques* 85: „Cohésion textuelle (les reprises démonstratives)”, Metz, 1995.
- Corinne ROSSARI: *Les opérations de reformulation*, Berne, Peter Lang, 1994.

2. Izotopia discursului (legări semantice 2)

2.1. Cotopie, poliizotopie, heterotopie

În cadrul teoretic al semanticii și al semioticii narative, A.-J. Greimas a pus de timpuriu problema „izotopiei mesajului” sau a „planului izotop al discursului” (1966:69 și 71) în termeni de redundanță de categorii lingvistice, în principal semantice, făcând posibilă o lectură uniformă a unor porțiuni întregi de texte. El definește astfel coeziunea textuală:

Existența discursului – și nu a unei suite de fraze independente – nu poate fi afirmată decât dacă putem postula pentru totalitatea frazelor care îl compun o izotopie comună, care se recunoaște datorită unui fascicol de categorii lingvistice de-a lungul întregii sale desfășurări. Astfel, sîntem înclinați să credem că un

discurs „logic” trebuie să fie susținut de o rețea de anaforice care, răspunzîndu-și de la o frază la alta, îi garantează stabilitatea topică.

(1976: 28)

Putem, împreună cu U. Eco, să definim izotopia ca pe „constanța unui parcurs de sens pe care un text îl prezintă cînd este supus unor reguli de coerență interpretativă” (trad. Marina Spalas. București, Univers, [1985] 1991: 143). Unitatea izotopă minimală rezidă în legătura stabilită între două lexeme la nivel frastic sau transfrastic. Imensul avantaj al conceptului constă în importanța care se poate acorda lexicului și muncii interpretative a cititorului. Așa cum scrie M. Arrivé: „A citi un text înseamnă a identifica izotopia (-ile) care îl parcurge (parcurs) și a urmări, din aproape în aproape (dis) cursul (-urile) acestor izotopii” (1976:115) Conceptul de izotopie permite distingerea nu numai a faptelor de cotope, ci și de heterotopie și de poliizotopie. O parabolă sau o fabulă animalieră sînt, prin definiție, poliizotopice în sensul că sînt lizibile la două nivele de sens: cel al anecdotei povestite (animalieră în al doilea caz) și cel al semnificației religioase (în prima) sau sociale (în a doua) ¹⁴.

La sfîrșitul paragrafului din T5, numai datorită relației de cotope dintre „bebeluș” și „ursulețul lui” lexemul „cîrpă” (din fr. *patte* în text, care mai înseamnă și *labă* sau *picioar*, în registrul familiar – n.tr.) capătă sens. Folosit aici cu sensul de bucată de țesătură (aflat la originea lui *pattemouille* – *cîrpă umedă pentru călcat*) cuvîntul nu este familiar decît în estul și sud-estul Franței și

¹⁴ Asupra acestei probleme, vezi Adam 1991: 121-140, Adam 1884: 119-163, precum și Rastier 1987 și Siblot 1989 (vezi referințele bibliografice).

în Elveția. Mai puțin obișnuit în afara ariei francofone, el are nevoie de o trecere prin relația de izotopie a discursului din cauza omonimiei sale cu *patte-jambe* a copilului. Incoerența – de ce un singur picior în acest caz? – orientează interpretarea (și traducerea) spre un obiect la fel de drag copilului ca și ursulețul lui. Faptul că lexemul *patte* (cîrpă) apare în discursul raportat al unei vecine îl îndreptățește pe ziarist să recurgă la un lexem conotat ca regional.

Să luăm trei exemple scurte, aparent foarte diferite:

T33 Familia Blonquet asuda alcool. Un crîșmar din Saint-Maur îndrăzni să refuze să le mai dea de băut. Aceștia îl loviră cu un **pumnal indignat**.

(Fénéon)

T34 Pisicuțele ar cumpăra Whiskas.

T12 În vîrfurile gării din Enghien, un zugrav a fost electrocutat. [P2] Se auzi cum îi clănțăne fălcile și se prăbuși pe **marchiză**.

(Fénéon)

Ultimul cuvînt din T33 poate fi numit heterotop datorită hipalagăi care face să alunece sentimentul de indignare al familiei Blonquet asupra instrumentului agresiunii sale asupra bietului crîșmar. Scriind „pumnal indignat”, Fénéon execută o calificare decalată. În sine, această sintagmă nominală este imposibilă, inacceptabilă din punctul de vedere al cunoașterii pe care o avem despre lume. Dar alunecarea de sens prin hipalagă se efectuează în mod izotop în raport cu co(n)textul. Indignarea și pumnalul sînt posibile în lumea (Rd) acestui text scurt, iar calificarea decalată este astfel recuperată.

Cît despre celebrul slogan publicitar din T34, acesta prezintă o disfuncție și mai puternică. Ruptura de izotopie se produce în interiorul legăturii dintre verb și subiectul său. Verbul „a cumpăra” presupune, într-adevăr, un subiect uman, fiind deci incompatibil cu un subiect animal. Acest enunț, care apăre astfel ca ficțional, se prezintă, în plus, ca o frază ipotetică incompletă. Cunoștințele noastre despre lume nu ne îngăduie să acceptăm faptul că pisicuțele fac ele înseși cumpărăturile. Această reprezentare a lumii nu este posibilă decît în genurile ficționale precum fabula sau basmele (*Motanul încălțat*, de pildă). Discursul publicitar exploatează inacceptabilitatea logico-semantică din T34, facînd-o să funcționeze la un cu totul alt nivel. I se cere cumpărătorului de alimente pentru pisici, proprietar al unui animal domestic, să aleagă în funcție de presupusul gust al acestuia din urmă. Pertinența sloganului este deci recuperabilă interpretativ. Succesul ei, de aproape douăzeci de ani, dovedește că interpretarea unui enunț ficțional nu este un obstacol în calea comunicării și că această funcționare a discursului nu este rezervată numai literaturii și poeziei.

T12 prezintă o relație suficientă de semne anaforice care să-i garanteze coeziunea semantică: *un zugrav > maxilarele*. Din punctul de vedere al cunoașterii despre lume, reacțiile fizice ale zugravului la electrocutare (maxilare care clănțane și cădere) sînt conforme cu o înlănțuire previzibilă. Cadrul spațial al evenimentului este de asemenea coerent, asocierea anaforică a lexemelor *marchiză* și *gară* nu pune probleme de interpretare. Totuși, așa cum spune Greimas, în *Du sens II*:

Orice discurs, din moment ce vine cu propria sa izotopie semantică, nu este decît o exploatare foarte parțială a virtualităților pe care i le oferă tezaurul lexemic; dacă își urmează

drumul, atunci o face lăsându-l semănat cu figuri ale lumii pe care le-a respins, dar care continuă să-și trăiască existența virtuală, gata să reînvie la cel mai mic efort de memorie.

(1983: 59)

Dacă ne uităm la „tezaurul lexematic” al ultimului cuvânt din T12, utilizând dicționarul *Le Robert*, de exemplu, constatăm că primul sens care apare nu este cel al părții arhitecturale a unei gări¹⁵:

I. Soție sau fiică de marchiz. Doamna Marchiză. Marchiza de Sévigné, de Pompadour.

(1868). Ir., înv. Femeie afectată care-și dă aere de mare doamnă. Frumoasele marchize.

II. 1. (1960, Furetière). Varietate de pară fondantă. 2. (1718). Pînză întinsă la intrarea cortului unui ofițer. (1839) anal. Streașină în general de sticlă construită în fața unei intrări, a unui peron care servește ca adăpost de ploaie (> Verandă). Prin ext. Marchizele unei gări, sticlărie care acoperă peroanele, căile...

Fénéon mizează pe posibilitatea de a reactiva primul sens, incitîndu-ne astfel să ne imaginăm întîlnirea cam brutală dintre un muncitor și o marchiză. O parte din umorul anarhist din „scurtisimele” lui Fénéon se datorează acesui gen de exploatare a posibilităților polisemiei semnelor lingvistice. Această activare nu tocmai uzuală a polisemiei explică o mare parte din originalitatea acestor forme scurte. Astfel în T9:

¹⁵ „Tezaurul lexematic” al cuvîntului *marchiză* din DEX nu conține explicit sensul analogic consemnat de *Robert* la II. 2, în schimb regăsim un al treilea sens: Cabină pentru mecanic la locomotivele cu abur¹⁶(n.tr.).

T9 [P1-e1] Între Deuil și Épinay s-au furat 1 840 metri de fire telefonice. [P2-e2] La Carrières-sur-Seine, Dl. Bresnu s-a spînzurat cu un fir de sîrmă.

(Fénéon)

Absența reluării în P2 a elementelor din P1 afectează continuitatea referențială a celor două enunțuri. Din aceasta rezultă un efect de non-izotopie și deci, un non-text. În încercarea sa de a recupera lipsa de textualitate, cititorul este invitat să-și concentreze atenția asupra *firelor* din cele două fraze și, printre altele, să fie atent la conotațiile numelui de loc *Deuil* (doliu). Punînd *doliul* din P1 în relație cu acțiunea din P2 (*a se spînzura*), putem considera semul „moarte” drept legătura coto-pică dintre cele două fraze. Cel puțin, aceasta este interpretarea pe care tinde să o inducă juxtapunerea celor două enunțuri.

Snoave, parabole, fabule, definiții de cuvinte încrucișate și texte literare exploatează din plin posibilitățile polisemice ale lexicului. Este exact ceea ce face Francis Ponge în textul care urmează.

2.2. „Le Gymnaste” [*Gimnastul*] de Francis Ponge <1>

Scriș între 1931 și 1932, „Gimnastul” este un poem din volumul *De partea lucrurilor* (Trad. de Irina Mavrodin în ediția bilingvă, București, Univers 1975, p. 51):

GIMNASTUL

Precum arată G-ul său gimnastul poartă un barbișon și o mustață pînă la care aproape coboară o şuviță groasă de păr răsucită în cîrlig de inimi pe o frunte îngustă.

Mulat într-un maiou care face două cute pe vintre mai poartă, precum Y-ul său, coada pe stînga.

Devastează toate inimile, dar e dator să fie cast și înjurătura lui este BASTA!

Mai roz decît rozul și mai puțin îndemînatic decît o maimuță sare la aparate cuprins de un zel pur. Apoi cu capul trupului său prins în frînghia cu noduri întreabă aerul precum un vierme din bulgărele lui de pămînt.

La urmă cade uneori din bolți precum o omidă, dar sare iarăși pe picioare, și atunci vă salută tiparul adulat al prostiei omenești.

(Trad. de Irina Mavrodin, ediția citată și revăzută de noi)

Fiecare poem de Francis Ponge exploatează potențialul semnelor limbii:

[...] Fiecare cuvînt este o coloană de dicționar, este ceva extensibil, chiar în spațiu, în dicționar, dar este și ceva care are o poveste, care și-a schimbat sensul, care are una, două, trei, patru, cinci, șase semnificații. Este ceva consistent, adesea contradictoriu, de o frumusețe fonetică, frumusețea vocalelor, a silabelor, a diftongilor, o muzică... Pînă la urmă, sînt doar sunete, mai curînd silabele sînt sunete, fiecare silabă este un sunet. Cuvintele sînt bizar de concrete, pentru că, dacă vă gîndiți... au totodată, să spunem, două dimensiuni, una pentru ochi și una pentru ureche, și o a treia poate, ceva ce ar fi semnificația lor.

(I: 675-676)

Să luăm „tezaurul tematic” al cuvîntului din ultimul paragraf [din textul original], „parangon” (*le parangon adulé de la bêtise humaine*), în dreptul căruia dicționarul *Littré* propune următoarele sensuri diverse:

PARANGON¹⁶ [...] 1. Comparație. [...] 2. Tipar, model. [...] 3. Termen de bijutier. Perle *parangons*, diamante *parangons*, perle, diamante care se disting prin mărimea și frumusețea lor [...] 4. *Parangon* de Veneția, în comerțul cu Smirna, cele mai frumoase stoffe de mătase aduse de la Veneția. 5. Se spune despre cele mai frumoase flori care înfloresc în fiecare an cu aceeași frumusețe, fără să se degradeze. 6. Termen din tipografie. *Parangon* mare, caracter între palestină și roman îngroșat; corpul este de douăzeci și unu de puncte. / *Parangon* mic, caracter al cărui corp are optsprezece puncte, și care este folosit la afișe. 7. Un tip de marmură neagră din Egipt sau Grecia din care anticii făceau sfîncși sau alte statui de animale. 8. Piatră de încercare [...]

Dicționarul mai atestă, pe lîngă sensul vechi 8 (piatră de încercare), verbele derivate *parangonner* cu sensul învechit de „a compara” și mai ales cu acela de a alinia caractere tipărite de corpuri diferite pe același rînd. Dicționarul Littré spune cu precizie: „Termen din tipografie. A asambla un caracter de corp diferit de cel folosit pe același rînd”. Derivatul nominal *parangonnage* [parangonaj]¹⁷ desemnează această operație. Dacă sensul primar este într-adevăr, la sfîrșitul textului, sensul 2 din dicționar: *tipar, model*, poemul lui Ponge expolitează din plin primul sens.

¹⁶ Cuvîntul *parangon* nu există în limba română; traducerea cu sinonimul său fr. *tipar* permite executarea aceluiasi traseu semantic interpretativ indicat de autor pentru textul original. (n.tr.).

¹⁷ Parangonaj: (tipogr.) asamblare a diferite corpuri de litere la culegrea cuvintelor pe un rînd (Noul Dicționar Universal al Limbii Romîne, Ed. Litera Internațională, 2006) (n.tr.).

Primul cuvînt din text este *precum*, iar comparațiile invadează primele două și ultimele două paragrafe: „*precum* arată G-ul său” (§ 1), „*precum* Y-ul său” (§ 2), „*mai roz decît rozul și mai puțin îndemînatec decît maimuța*”, „*precum* un vierme” (§ 4), „*precum* o omidă” (§ 5). Cele patru comparații în *precum* bali-zează cele două părți ale textului: comparații între semnele tipografice (majuscule/minuscule), apoi comparații cu animale care anunță concluzia finală: „*tiparul adulat al prostiei ome-nești*”. În schimb, în centru sînt exploatare structurile comparativului de superioritate și de inferioritate. Comparativul de inferioritate „*mai puțin îndemînatec decît maimuța*” îl reduce pe gimnast la rangul de vierme de pămînt și deci la treapta cea mai de jos a regnului animal.

După sensul 6 dat de *Littre*, ceea ce-l interesează pe Ponge în valoarea (tipo-) grafică a cuvintelor nu sînt posibilele caligrame, ci materialitatea limbii și a vorbirii poetice. În caracterele de plumb care alcătuiesc rîndurile, regăsim nu numai paragonajul, ci și exploatarea subiacentă a celui de al patrulea sens al cuvîntului „Maimuță” pe care-l propune dicționarul *Littre*: „*Nume dat în glumă zețarilor în ateliere*”. Dacă ne gîndim la faptul că zețarul este cel care aliniază semnele, nu putem omite că *singe* [maimuță] este anagrama (grafică) a lui *signe* [semn]. Gimnastul trapezist, în ciuda virtuozității sale fizice, este deci mai puțin îndemînat decît cel care aliniază și execută paragonajul semnelor limbii. Majusculele desenează „figura tipografică” a cuvîntului-titlu. De fapt, poemul se prezintă ca un joc de forme grafice ale primelor trei litere din titlu (G, Y, M) și de forme sonore ale literelor următoare, așa cum vom vedea mai departe (§ 3.3.). Mai bine de-atît nu se poate exploata „tezaurul lexematic” despre care am vorbit mai sus.

2.3. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <3>

[A]Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele răspândite pe câmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de Soare, legate de pămîntul pe care îl răscolesc, și-l răvășesc cu o dîrzenie de nebiruit; [B] au ca un fel de glas articulat, și cînd se ridică în picioare, arată un chip omenesc, și într-adevăr sînt oameni; [C] noaptea se retrag în niște vizuini în care trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcină: [D] ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și recolta ca să trăiască, și merită astfel să nu simtă lipsa pîinii pe care au semănat-o.

Enunțul *Vezi*, care deschide segmentul A, introduce o secvență descriptivă și indică sursa unui punct de vedere (PdV). Descrierea este de ordin perceptual, adică fondată pe o mărturie prin evidența sensibilă a observației vizuale comune. Întreaga descriere este aparent factuală și se prezintă sub forma unui adevăr general admis (*tu* cu valoare de adevăr), doxa subliniată prin prezentul iterativ. Secvența se deschide cu o ezitare categorială și temporală (falsul subiect *tu* și prezentul continuu, dilatat în raport cu momentul enunțării, introduc un obiect de discurs al cărui determinant *anumite* semnaleză caracterul nedefinit). Textul fiind inserat în secțiunea cu titlul „Despre om”, ne așteptăm la o izotopie umană, or textul se deschide prin instaurarea unei izotopii animale. Segmentul (A) ia succesiv forma unei descrieri de stare, centrată asupra proprietăților (*sălbatice*, *masculi*, *femele* etc.), apoi a unei descrieri de acțiuni în ultimele două relative. Prima proprietate aleasă (*sălbatice*) dovedește că evidența sensibilă, presupusă a fi obiectivă, este de fapt o judecată, o evaluare. Într-adevăr, *sălbatic* (în latină, *forasticus*), în opoziție cu *domesticus*, se aplică la ceva care are un aspect ostil, agresiv, brutal, care poate reacționa violent. Înseamnă a

spune că animalele cu pricina sînt pentru *tu* o alteritate neliniștitoare, accentuată de numărul lor (*răspîndite*). Lexemele generice *masculi* și *femele* confirmă izotopia animală pe care o sprijină verbele de acțiune. *A răscoli* se poate spune la fel de bine despre un animal care sapă în pămînt ca să găsească ceva. *Dîrzenia de nebiruit* de la sfîrșitul primului segment merge de asemenea în sensul unei munci mașinale, a unei insistențe încăpăținate, de la care agenții cu pricina nu pot fi opriți. Desigur, *legătura cu pămîntul* pare să introducă un sentiment. Dar această legătură nu implică neapărat, în sistemul izotopic A, un sentiment uman, cu atît mai mult cu cît *dîrzenia* face din ea un atașament orb. Lexemul final *de nebiruit* merge în sensul ciudăteniei îngrijorătoare a acestor animale, semnificînd ceva ce nu poți stăpîni, și pe care nu-l poți birui. Nu încapă îndoială că *legătura cu pămîntul* trimite de asemenea la o izotopie a iobăgiei (pămîntul fiind lucrat pentru un proprietar).

În segmentul [A], subiectele subînțelese [ELE] se află toate sub incidența lexemului „animale”, introdus chiar de la început ca obiect al discursului. La fel se întîmplă și în [B], dar fiecare membru al perioadei se conformează unei structuri identice. La începutul fiecărui membru, subiectul menține referința animală, obiect reliefat inițial. În schimb, la dreapta fiecăruia dintre primii trei membri apare o însușire umană. Izotopia umană este prezentată ca o aparență (*ca un fel de glas articulat, arată un chip omenesc*) înainte de a fi confirmate de al patrulea membru care modifică referentul și repune în discuție PdV perceptual inițial. Putem spune că punctul de vedere s-a modificat în special datorită trecerii de la poziția în patru labe la cea a lui *homo erectus*. Finalul segmentului [B] întrepe incidența referențială a lexemului *animale* și izotopia legată de el.

Începînd de-aici, subiectele verbelor din [C] și din [D] ar trebui să trimită la *oameni*, introduși în memorie odată cu re-

formularea și într-adevăr sînt oameni. Cu toate-acestea, introducerea lexemului *vizuini* menține izotopia animală, iar subiectul din [C] ezită referențial și pare să rămînă sub incidența lui *animale*. De-a lungul întregului segment [C] referentul animal pare că se menține astfel încît anafora [*ei* = oameni] este împiedicată. Prin menținerea celor doi referenți în memorie, *oamenii* rămîn parțial *animale*. Trebuie să așteptăm sintagma *ceilalți oameni* din [D] pentru ca apartenența la umanitate a țăranilor să fie confirmată. Acțiunile lor inițiale [A] se transformă atunci explicit în acțiuni umane: *a semăna, a ara, a recolta*. Tocmai pe baza acestei apartenențe la umanitate este denunțată nedreptatea socială de către moralist. Ezitarea referențială și dubla izotopie se află aici în slujba modificării punctului de vedere ideologic al cititorului. Destinînd contemporanilor săi ceea ce putem considera drept unul dintre primele mari texte despre sărăcie, La Bruyère vrea să corecteze opinia comună folosind un procedeu literar descris de C. Ginzburg (2001: 15-36), *înstrăinarea*, prin care se distanțează de real, înfățișîndu-l diferit.

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM: „Textualité et intertextualité: un paragraphe descriptif du *Chant du monde* de Giono”, *Langue et littérature*, Paris, Hachette, 1991: 121-140.
- Jean-Michel ADAM: „Lire le poème: isotopies et figures”, *Pour lire le poème*, Bruxelles, De Boeck-Duculot, 1984: 119-163.
- Michel ARRIVÉ: *Lire Jarry*, Bruxelles, Complexe, 1976.
- Umberto Eco: *Lector in fabula* [1979,1985] 1991, trad. Marina Spalas, București, Univers.
- Carlo GINZBURG: „L’estrangement”, *À Distance*, Paris, Gallimard, 2001: 15-36.

- Algirdas-Julien GREIMAS: *Sémantique structurale*, Paris, Larousse, 1966.
- Algirdas-Julien GREIMAS: *Maupassant. La sémiotique du texte: exercices pratiques*, Paris, Seuil, 1976.
- *Langue française* 113, „Aux sources de la polysémie nominale”, Paris, Larousse, mars 1997.
- François RASTIER: *Sémantique interprétative*, Paris, PUF, 1987.
- Paul SIBLOT: „Isotopie et réglage du sens”, *Cahiers de praxématique* 12, Montpellier, Université Paul-Valéry, 1989: 91-109.

3. Legări ale semnificantului

Revenind la definiția paralelismelor gramaticale și a principiului de echivalență a lui R. Jakobson (1973), N. Ruwet este printre primii lingviști care a insistat asupra funcției lor textuale:

Dacă ceea ce face ca o secvență de frază să devină un text sau un discurs coerent ține în primul rând de semantică și de pragmatică (frazele succesive sînt legate prin raporturi anaforice de diverse tipuri și împărtășesc anumite implicații), atunci nivelurile lingvistice în care principiul echivalenței se manifestă în modul cel mai evident sînt nivelurile „superficiale” (fonetic, fonologic, morfologic, sintactic „de suprafață”).

(1981: 6)

Jakobson nu cantona funcția poetică-autotelică în vers și în proză poetică: „Discursul unui orator, conversația cotidiană, articolele de ziar, publicitatea, tratatele științifice, – toate aceste activități pot ține cont de considerentele estetice, să activeze funcția estetică, iar cuvintele sînt adesea folosite în sine și pentru sine, și nu numai pur și simplu ca procedee referențiale”

(1973: 147). Fără a ne ocupa aici de estetică, vom reține în esență faptul că unitățile limbii, de la fonem și de la grafem pînă la construcțiile morfo-sintactice, trecînd prin silabe și numărarea lor, precum și reluările semnificanților pot juca un rol structurant. Pentru aceasta, vom urma „Post-scriptumul” din *Questions de poétique*:

[...] Știința limbajului, chemată evident să studieze semnele verbale în toate combinațiile și funcțiile lor, nu are dreptul să negligeze *funcția poetică*, co-prezentă în vorbirea fiecărei ființe omenești încă din prima copilărie și care joacă un rol capital în structurarea discursului. Această funcție comportă o atitudine introvertită față de semnele verbale în unitatea lor dintre semnificant și semnificat și dobîndește o poziție dominantă în limbajul poetic.

(Jakobson 1973: 485)

3.1. De la aliterație la paralelismele gramaticale

Trebuie să ținem cont de patru tipuri de legări, deoarece ele joacă un rol adeseori important inducînd relații de echivalență între punctele unei secvențe verbale:

- Repetiții de foneme (aliterații și rime, paragrame și anagrame).
- Repetiții de silabe și/sau a unui anumit număr de silabe (ritm redat de număr).
- Repetiții de lexeme și jocuri de omofonie, sinonimie, antonimie.
- Repetiții de grupuri morfosintactice (paralelisme gramaticale).

Există un tip de reluare care a fost inventariat de retorică și stilistică sub numele de *anaforă* (pe care nu trebuie să-l confundăm cu utilizarea lingvistică despre care am vorbit mai sus). **Anafora stilistică** este definită în Littré ca „repetiția aceluiași

cuvînt la începutul frazelor sau a membrilor frazei”¹⁸. Această definiție trebuie lărgită cel puțin pînă la nivelul sintagmei, ca de exemplu în acest pasaj de la începutul discursului pronunțat de generalul de Gaulle pe 4 iunie, la forumul din Alger:

- § 4 **Aceasta înseamnă că trebuie** să deschidem căi care pînă acum erau închise pentru mulți.
- § 5 **Aceasta înseamnă că trebuie** să le oferim mijloace de trai **celor care** nu le aveau.
- § 6 **Aceasta înseamnă că trebuie** să recunoaștem demnitatea **celor căroră** le era contestată.
- § 7 **Aceasta** vrea să spună **că trebuie** să asigurăm o patrie **celor care** se îndoiau că o au. [...]

Același principiu de structurare oratorică prin anaforă stilistică se regăsește și în discursul pronunțat în balconul Primăriei din Montréal, despre care a fost vorba în capitolul 2 § 3.4.:

Dacă ați ști // cîtă încredere // are acum în voi / **Franța** trezită
// după imense-ncercări [Aplauze]

Dacă ați ști // cîtă afecțiune // începe ea să simtă din nou //
pentru francezii din Canada [Aplauze]

Și dacă ați ști // cît de obligată // se simte // să-și dea concursul
/ la mersul vostru înainte / la progresul vostru [Aplauze]

În proza oratorică, aceste reluări de sintagme întregi susțin construcția și mișcarea textului oral, perceptibile astfel de către auditor. Vom vedea în capitolul 5 că aceste fapte sînt legate de structurarea textelor în perioade. În afară de poezie, de

¹⁸ DEX definește anafora în același mod (n.tr.).

sloganuri și de snoave, legarea prin eufonie poate interveni și în proză. Astfel, fraza lungă din T4 apare ca fiind saturată de reluări eufonice:

T4 Ayant TeRRAssé L'AFFICHeur ACHILLE, ILs Le
TIRèrent suR TouTe LA LongueuR de LA PassèReLLe
d'ALFoRtvILLEe, PuIs Le PRéCIPITèRent.

(Fénéon)

[Trîntindu-l la pămînt pe afîșorul Ahile, ei îl tîrîră de-a
lungul întregii pasarele din Alfortville, apoi îl azvîrliră.]

În afară de fonemele izolate /t/, /r/, /p/, /l/, /i/, /a/, sîntem frapați mai ales de grupurile de foneme: /laf/ din „L'AFFICHeur” reluat în „ALFortiville” cu ordinea modificată /alf/; grupul „il” din „AchILLE” [„aJIL”], „Ils” și din „AlfortvILLE”, și de paronomaza internă între numele propriu „ACHILLE” și numele meseriei „L'AFFICHeur”¹⁹ [aJil-lafî]. Ar mai trebui subliniat și faptul că a doua propoziție se prelungește și astfel contrastează puternic cu brutalitatea și scurtimea celei din urmă, puternic aliterantă în fonemele /p/, /i/ și /r/. Acest efort intens de scriitură ridică depeșele jurnalistice ale lui Fénéon la rangul de forme scurte dacă nu literare, cel puțin literarizate prin lucrul supra semnificantului și prin paronomază. Aceasta amintește de ceea

¹⁹ Aici avem de-a face cu un fenomen comparabil cu celebrul pasaj din *Essais de linguistique générale* unde Jakobson vorbește despre „scîrbosul de Scarlat.” „«De ce cîrbosul?» «Pentru că-l urăsc.» «De ce nu-i spui groaznicul, înspăimîntătorul, fiorosul?» «Nu știu de ce, dar scîrbosul i se potrivește mai bine.» Fără să bănuiască, ea aplica fenomenul de paronomază.” ([1963], 1998: Roman Jakobson: *Funcțiile limbajului* în *Crestomație de lingvistică generală*, ediție îngrijită de Acad. Ion Coteanu, Ed. Fundației România de Mîine, București, pp. 54-55). Paronomaza este o figură a retoricii lui *elocutio*, care constă în a apropia cuvinte de sens diferit, dar cu sonorități asemănătoare.

ce spune Jakobson despre funcția poetică-autotelică a limbajului și despre „atitudinea introvertită față de semne”: semnele lingvistice nu se mai lasă traversate doar de sensul informațional, materialitatea enunțurilor câștigă în densitate formală.

Graffitiul din T22 (capitolul 3) este structurat de un număr de 6 + 6 silabe (semnalat prin alineat), aducînd astfel cu un alexandrin: *ma / peur / se / fe / ra / haine // en / vos / ci / tés / trop / grandes* [Frica mea se va face ură în cetățile voastre prea mari]. Fiecare grup de 6 silabe alcătuiește un fel de emistih cu legături fonice interne surprinzătoare: primul conține o suită în oglindă A+R+ə (mut) // ə +R+A: [*mA pæR sə fəRA hən*]; al doilea plasează de asemenea în oglindă nazala /ã/, vocala /o/ și consoana /t/, între care este intercalată o repetiție a lui /r/: *EN vOs ciTés T(R)Op g(R)ANdes* [ãvOsiTeT(R)Og(R)ãd]. Ne-ar fi ușor să dăm și mai multe exemple de sloganuri publicitare sau politice, de proverbe, dictoane și alte maxime în care s-a lucrat la nivelul acestor legături multiple (Adam 1985: 72-118) însă, așa cum spune Jakobson, expresia cea mai desăvîrșită a acestor forme de legări se regăsește în poezie. Așa se justifică următoarele două scurte analize care urmează, una a unei poezii cu versificație aparent clasică, cealaltă a unei proze poetice aparent emancipată de vers.

3.2. „Furia jocului eufonic”²⁰ în *Sonnet d’automne* [*Sonet de toamnă*] de Baudelaire

Din cele peste 120 de poeme din *Les fleurs du Mal* [*Florile Răului*], 60 sînt sonete, din care majoritatea sînt sonete

²⁰ Expresie a lui Jakobson în legătură cu studiul lui Saussure asupra versului saturnian latinesc și a anagramelor (1973: 434). O versiune îmbunătățită a acestui studiu a apărut în *Chercher les passages avec Daniel Delas*, S. Martin (ed.), Paris, l’Harmattan, 2003: 51-57

frânzuzești cu cinci rime (A și B, una masculină și una feminină²¹, în catrene; C, D și E, alternând rima masculină și feminină în terține). Mai găsim și un grup de șapte sonete cu schemă englezească, de tipul *A une passante* [*Unei trecătoare*] (T18): *aBBa, CddC, eFe, Fgg*. În raport cu această extindere de la 5 rime de bază din sonetul clasic la 7, există un poem care tranșează prin extrema sa economie. Singurul poem care poate fi desemnat „sonet” atinge limita de restricție combinatorie, accentuată de „sărăcia” aparentă a rimelor: o vocală și o consoană finală masculină în [al] și feminină în [it]:

T35 SONNET D'AUTOMNE (LXIV)

Ils me disent, tes yeux, clairs comme le cristal:	a (al)
«Pour toi, bizarre amant, quel est donc mon mérite?»	B (it)
– Sois charmante et tais-toi! Mon cœur que tout irrite,	B (it)
Excepté la candeur de l'antique animal,	a (al)
Ne veut pas te montrer son secret infernal,	a (al)
Berceuse dont la main aux longs sommeils m'invite,	B (it)
Ni sa noire légende avec sa flamme écrite.	B (it)
Je hais la passion et l'esprit me fait mal!	a (al)
Aimons-nous doucement. L'Amour dans sa guérite,	B (it)
Ténébreux, embusqué, bande son arc fatal.	a (al)
Je connais les engins de on vieil arsenal:	a (al)
Crime, horreur et folie! – Ô pêle marguerite!	B (it)
Comme moi n'es-tu pas un soleil automnal,	a (al)
Ô ma si blanche, ô ma si froide Marguerite?	B (it)

²¹ În limba franceză, rima este numită *feminină* sau *masculină* dacă se termină sau nu cu e mut (n.tr.).

[SONET DE TOAMNĂ

Spun ochii tăi cei limpezi, mai clari ca un cristal:
„Amant ciudat, ce afli în mine să te-mbate?”
–Fii dulce și tăcută! Un dor, rănit de toate,
Afară de-o candoare străbună de-animal,

Nu vrea să-ți dezvelească secretul infernal,
O, tu, ce-mi legeni somnul cu mâini îmbelșugate,
Nici basmele lui negre în flacără turnate.
Urăsc la fel și patimi, și vis spiritual!

Să ne iubim alene. Amorul din gheretă,
Întunecat, pîndește cu arcul său fatal,
Cunosc orice unealtă din vechiu-i arsenal:

Smiteli, omor și groază! – Tu, albă margaretă!
Ca mine nu ești oare amurg autumnal,
O, palida mea, blîndă și rece, Margaretă?]

(Trad. Ion Pillat)

Pentru a explica această distrugere a sistemului de rime ale sonetului și aparenta sărăcie a celor două rime, vom porni de la o observație importantă a lui Jakobson: „Rima este doar un caz particular, oarecum condensat, al unei probleme cu mult mai generale, putem spune chiar al problemei fundamentale a poeziei, care este *paralelismul*” (1963: 235). Conform acestui principiu, fiecare rimă se sprijină pe alte foneme sau grupuri eufonice (paronomaze) prezente în versuri.

• Rima în /al/

Dacă examinăm îndeaproape materialitatea sonoră a versurilor care conțin rima în /al/, constatăm că acestea se compun dintr-un prim grup:

1 ILS Me disent, Tes yeux, cLairs coMMe Le crisTAL:	t + al.1
4 ExcepTé LA candeur de L'anTique ANiMAL,	m + al.1
5 Ne veut pAs Te Montrer son secret inferNAL,	n + al.1

Cele trei foneme (t-n-m) sînt prezente constant înaintea de rimă. Grupul tal/mal/nal este reluat apoi integral, într-o ordine ușor diferită (susținut de prezența fonemelor de bază din vers):

8 Je hais LA passion et L'esprit Me fait MAL!	m + al.2
10 Ténébreux, embusqué, bande son Arc fATAL,	t + al.2
11 Je coNNais Les engins de son vieil ArseNAL:	n + al.2

Versul 13 sintetizează materia fonică pusă astfel la dispoziție în rimele 1-10 (tal), 4-8 (mal) și 5-11 (nal), și urmează ordinea primului grup:

13 CoMMe Moi N'es-Tu pAs un soLeil auToMNAL,	t + m + n + al

În aceste condiții, „sărăcia” rimei capătă un sens formal mai profund. Ea accentuează variațiunea aleasă a consoanelor și o acordă cu una dintre cele mai importante variante între textul apărut în *Revue contemporaine* în 1859 și versiunea introdusă în *Les Fleurs du Mal*, ediția din 1861: trecerea rimei din versul 13 de la „hivernal” la „autumnal”. Această modificare permite introducerea fonemului /t/ și, grafic, a consoanei /m/ nepronunțată, în

plus față de /n/, într-un semnificant care asigură reluarea materialului fonic: „auToMNAL” (/otonal/).

Două poeme din *Les Fleurs du Mal* asociază rima „automne” (/oton/) cu adjectivul „monotone” (/monoton/): *Chant d'automne* (*Cîntec de toamnă*) (rimele 13 și 14) și *Parfum exotique* (*Parfum exotic*) (rimele 1 și 4). Dacă această rimă nu este exploatată în *Sonnet d'automne* este pentru că întreg poemul rimează semantic cu „automne” (toamnă): monotonia este deplasată formal în materialul fonic al rimelor, atît de redus încît devine *mono-tonal*.

• Rima în /it/

Rima în /it/ este lucrată diferit la nivelul semnificantului, dar la fel de progresiv. Apariția finală a prenumelui faustian „Marguerite” este pregătită de o descompunere a materialului fonic al cuvîntului-temă care cu siguranță nu l-ar fi dezavuat pe Saussure din caietele consacrate versului Saturnian latin (Adam și Goldenstein 1976: 42-59; Adam 1985: 103-118). Rima în /it/ se sprijină repetat (în afară de versul 6) pe consoana /r/ care se regăsește la sfîrșitul prenumelui (Margue)rite. În rest, conform definiției jakobsoniene a versului ca „figură fonică recurentă” (1963: 233), materialul fonic este diseminat în vers, depășind de departe simpla rimă în /it/:

2 „Pour **toi**, **bizarre** **amant**, quel est donc **mon** **mérite**?”

RTA ARAM M M RITE

3 – Sois **charmante** et **tais-toi**! **Mon** cœur que tout **irrite**,

ARMT T T M E RITE

6 Berceuse dont la **main** aux longs **sommeils** **m'**invite,

R AM M M ITE

7 Ni sa **noire** légende avec la flamme écrite.

A AR A A AM RITE

9 Aïmons-nous doucement. L'Amour dans sa **guérite**,

M M AM A GU RITE

12 **Crime**, horreur et folie! – Ô pâle **marguerite**!

RIM R I MARGUERITE

14 Ô **ma** si blanche, ô **ma** si froide **Marguerite**?

MA I MA I R A MARGUERITE

Versurile 2, 6 și 7 amorsează doar regrouparea materialului fonic pe care rima îl stabilizează totuși. Dacă ținem cont de fonemele inversate din „chARMante” și de vecinătatea fonică apropiată a lui „que” și GUE, versul 3 aproape alcătuiește prenumele: MAR(qu)ERITE și se apropie de versul 9: cu grupul MA inversat în „Amour” și cu „é” în loc de „e”: MARGU(é)RITE.

Vedem aici cum distrugerea sistemului de rime al sonetului este înlocuită cu intense legări ale semnificantului, fenomen pe care Jakobson îl numește „împietire verbală” (1973:16).

3.3. *Gimnastul de Francis Ponge* <2>

Poemul de Ponge studiat mai sus pune în joc mai multe nivele de producere și structurare a textului prin materialitatea limbii. Portretul gimnastului se sprijină mai întâi pe **grafia** primelor două litere, subliniată, cum am văzut mai sus, printr-o comparație. Trecînd de la G la Y, descrierea se deplasează de la cap la sexul personajului. **Eufonia** preia ștafeta pentru a pronunța una câte una următoarele două litere din cuvîntul gimnast. Forma lui M descrie desenul vizual al celor „două cute pe vîntre” de la începutul celui de al doilea paragraf. Dar „Mulat

într-un Maiou” reia în aliterație fonemul /m/ și continuă cu un joc al omofoniei cu litera N și cu „aine” [vintre] („cuta de la coapsă pînă sub burtă”, cum spune Littré). Omofonia literei M cu prezentul verbului *aimer*: [/em/] declanșează izotopia erotică deja prezentă în *șuvița răsucită în cîrlig de inimi* din primul paragraf, în *devastează toate inimile* din al treilea și apoi în diversele elemente în erecție (de la „funia cu noduri”²² la „viermele” care iese din bulgărele lui de pămînt). Jocul cu partea fonică a semnelor structurează de asemeni al treilea paragraf. Finalul fiecăruia din cei trei membri este ocupat de un semn care rimează cu *gymnASTE*: *dévASTE* [devASTează], *chASTE* [cAST], *bASTE* [bASTa]. Fie, dacă socotim grafemele, un număr descrescător de litere care preced finala în /ast/: 4, apoi 3, apoi 2, apoi, în încheiere, o singură literă, așa cum spune ultimul cuvînd din prima parte a poemului: *BASTE* [basta] (interjecție, francizarea exclamației italiene *basta* care exprimă indiferența, resemnarea, nerăbdarea sau decepția și care înseamnă literal „ajunge”).

Pe de altă parte, poemul este compus din fraze lungi atît de slab punctuate încît, la lectură, apare un ritm-număr specific fiecărei fraze-paragraf. **Numărătoarea silabelor** din primul paragraf dă 4 grupe de 8 silabe:

Comme son G l'indique le gymnaste /8/ porte le bouc et la
moustache /8/
que rejoint presque une grosse mèche /8/ en accroche-cœur sur
un front bas. /8/

[Precum arată G-ul său gimnastul poartă un barbișon și o mustață pînă la care aproape coboară o șuviță groasă de păr răsucită în cîrlig de inimi pe o frunte îngustă.]

²² Din fr. *corde à nœuds*: vulg., arg.: penis erect (n.tr.).

Ritmul celui de al doilea paragraf este subliniat din punct de vedere morfo-sintactic: construcția detașată formează ea însăși un alexandrin de 6 + 6 silabe, iar continuarea frazei este decupată de punctuație în 3 grupuri a câte 4 silabe:

Moulé dans un maillot / qui fait deux plis sur l'aine /12/
il porte aussi, / comme son Y, / la queue à gauche. /12/

[Mulat într-un maiou care face două cute pe vintre poartă de asemeni, precum Y-ul său, coada pe stînga.]

Astfel se ivesc din proză doi alexandrini a căror ampoare contrastează cu ritmul celui de al treilea paragraf, decupat în trei segmente de 6 silabe prin rimele în /ast/ și prin conectorii MAIS (dar) și ET (și):

Tous les cœurs il dévASTE /6/ MAIS se doit d'être chASTE /6/
ET son juron este BASTE! /6/

[Devastează toate inimile, dar e dator să fie cast și înjurătura lui e BASTA!]

Al patrulea paragraf revine la ampoarea alexandrinilor:

Plus rose que nature / et moins adroit qu'un singe /12/
il bondit aux agrès / saisi d'un zèle pur. /12/
Puis du chef de son corps / pris dans la corde à nœuds /12/
Il interroge l'air / comme un ver de sa motte. /12/

[Mai roz decît rozul și mai puțin îndemînat decît o maimuță saltă la aparate, cuprins de un zel pur. Apoi cu capul trupului său prins în frînghia cu noduri întreabă aerul precum un vierme din bulgărele lui de pămînt.]

În ultimul paragraf ritmul nu mai este atît de regulat:

Pour finir /3/ il choit parfois des cintres /6/ comme une chenille /4/,
mais rebondit sur pieds /6/, et c'est alors /4/
le parangon adulé /7/ de la bêtise humaine /6/ qui vous salue. /4/

[La urmă cade uneori din bolți ca o omidă, dar sare iarăși pe picioare, și atunci vă salută tiparul adulat al prostiei omenești.]

Prin privilegierea ritmului este mimat ritmul exercițiilor gimnastului; dezarticularea ritmică de la sfîrșit corespunde cu finalul lor și cu concluzia „salut”. Așa cum se întîmplă adeseori la Ponge, putem citi acest poem ca pe o declarație poetică. Virtuozitatea gimnastului, pe care textul îl reduce la rangul de tipar al „prostiei”, aduce cu cea a poeziei versificate cu care acest text se joacă subtil. „Fără sonete, ode, epigrame” spunea Ponge, fără versuri în sensul propriu al termenului. Ponge opune virtuozității pretențioase a versificatorului o scriitură debarasată de artificii versificației. Însă o proză la fel de densă ca și versul în textura sa.

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM, Jean-Pierre GOLDENSTEIN: *Linguistique et discours littéraire*, Paris, Laroussse, 1976: 42-59.
- Jean-Michel ADAM: *Pour lire le poème*, Bruxelles, De Boeck-Duculot, 1985: 103-118.
- Roman JAKOBSON: *Questions de poétique*, Paris, Seuil, 1973.
- Nicolas RUWET: „Parallélismes et déviations en poésie”, în J. Kristeva, J. Milner și N. Ruwet (ed.), *Langue, discours, société*, volume collectif en hommage à Émile Benveniste, Paris, Seuil, 1975: 307-351.

- Nicolas RUWET: „Linguistique et poétique. Une brève introduction”, *Le Français moderne* 1-1981: 1-17.

4. Între spus și nespus: de la elipsă la implicit

Incompletudinea este regula discursului în virtutea legii economiei limbajului care permite să nu se spună totul (operație de prescurtare²³) și să fie implicat ceea ce ascultătorul sau cititorul pot restitui cu ușurință și/sau infera pe baza diverselor forme de implicaturi.

4.1. Elipsa ca formă de construcție textuală

Ca să putem vorbi de elipsă trebuie să ne debarasăm mai întâi de viziunea idealistă asupra plenitudinii sau completudinii sintactice. În loc să considerăm incompletudinea ca pe o lipsă sau ca pe un defect, ar trebui să vedem în ea o sursă de variante expresive și efecte de sens. Definiția retoricii, pe care o găsim de exemplu la Fontanier, face din elipsă o „figură de construcție prin subînțeles” (*Figurile limbajului*, trad. Antonia Constantinescu, București, Univers, [1968] 1977: 275). Definiția pe care o dă el este fondată pe o completitudine mai curînd pragmatică decît sintactică: „Elipsa constă în suprimarea cuvîntului care ar fi necesar integralității construcției, dar prin cuvintele exprimate se în-

²³ Trimit aici la propunerile lui Tamba-Mecz în volumul revistei *Histoire, Épistémologie, Langage* consacrat elipsei (1983). Subliniez odată cu ea că Susumo Kuno este unul din rarii lingviști care a consacrat elipsei peste 130 de pagini din *Grammaire du discours*. Despre problema mai generală a implicitului, vezi Kerbrat-Orecchioni 1986 (116-122 mai ales) și Charaudeau 1993.

telege suficient de mult pentru ca textul să nu fie nici obscur, nici echivoc” (Ibidem). Bally (1951: 265-269) rupe definitiv cu concepția clasică și comună a elipsei: „O elipsă nu devine fapt de limbaj și un fapt de expresie decât atunci când spiritul nu mai caută elementele dispărute ci dimpotrivă, când elipsa este considerată inconștient ca un simbol expresiv” (1951: 265). L. Cherchi este unul dintre primii care a subliniat rolul textual pe care-l poate juca elipsa în apropierea unor enunțuri în aparență fără legătură: „Forma eliptică constituie, ca formă, un adevărat operator de dependență între enunțuri distincte” (1978: 123). I. Tamba-Mecz a insistat și ea asupra acestui rol textual:

Elipsa, ca și multe alte concepte gramaticale (parafrază, concesie etc.) aparține *domeniului retoric*, unde este inventariată printre *figurile de construcție*. În această calitate, elipsa are drept cadru de analiză macroenunțul frazei sau, mai precis, al unei înlănțuiri de fraze. Elipsa corespunde mai curînd enunțului, remarcabil prin incompletitudinea lui, decât unei operații de omisiune-suprimare care produce un astfel de enunț, fapt atestat de însăși denumirea de *elipsă*, care se aplică la un fenomen static și nu are în franceză [...] nici un verb înrudit.

(1983:156)

Așa cum admit Fontanier și Bally, elipsa este una din formele cele mai comune ale limbii. Datorită ei, reluarea pronumei personal anaforic subiect în primele trei versuri din T1 și T4, de exemplu, nu este obligatorie:

- T1**
- v. 1: Trois forcés** se procurent des revolvers
 - v. 2: Ils** tuent leur geôlier et [Ø] s'emparent des clés de la prison
 - v. 3: Ils** se précipitent hors de leurs cellules et [Ø] tuent quatre gardiens dans la cour

[Trei deținuți își procură pistoale / [Ø] Îl ucid pe paznic și [Ø] pun mâna pe cheile închisorii / [Ø] Se reped afară din celule și [Ø] ucid patru gardieni din curte]²⁴.

- T4** Trîntindu-l la pămînt pe afîșorul Ahile, *ei* îl tîrîră de-a lungul întregii pasarele din Alfortville, apoi [Ø] îl azvîrliră.

Am văzut mai sus că elipsa din T4 este semnificativă: cum pronumele *ei* nu are referent, absența lui îi estompează și mai mult pe agresori. Elipsele verbului au fost exemplificate în cap. 2 (§ 3.3), cu începutul lui T14.

Elipsa este frecventă în seriile enumerative. Aici ea are rol de construire și de structurare ritmică a unei porțiuni de text mai lungă sau mai scurtă (cel mai adesea o frază periodică, așa cum vom vedea în cap. 5). De exemplu, cele două „Frazе” de Rimbaud (*Illuminations*):

- T36** Cînd lumea se va reduce la o unică pădure neagră pentru cei patru ochi uimiți ai noștri, – la o plajă pentru doi copilași credincioși, – la o casă muzicală pentru simpatia noastră evidentă, – atunci te voi găsi.

(Rimbaud, trad. P. Solomon)

- T37** Am întins frînghii de la o clopotniță la alta; ghirlande de la o fereastră la alta; lanțuri de aur de la o stea la alta, și dănuiesc.

(Rimbaud, trad. P. Solomon)

²⁴ Așa cum s-a văzut în repetate rînduri, ceea ce în limba franceză apare ca o excepție cu valoare expresivă, în limba română este regulă și tocmai excepția ei (reluarea pronumelui anaforic subiect) are valoare expresivă (n.tr).

În T 37, punctul și virgula separă complementul de subiect și de verb și introduce o repetiție ternară care structurează fraza periodică. Restituirea elementului sintactic absent (*am întins*) ar fi la fel de inutilă aici ca și în T36, unde utilizarea rimbaldiană a linioarei face ca structura să fie și mai vizibilă. Ar fi inutil să vorbim aici de incompletitudine sintactică. Ceea ce contează sînt efectele formale și semantice produse de elipsele succesive. Faptul că acestea pot fi acoperite ne permite să mizăm pe prezența implicită a sensului și pe materialitatea ritmică. În T36 și T37, paralelismele morfosintactice și ritmul ternar sprijinit pe sintaxă, alcătuiesc, dincolo de frontierele punctuației, întreaga poeticitate a acestei proze:

<p>T36 [...] la o unică pădure
neagră
- la o plajă
- la o casă
muzicală</p>	<p>pentru cei patru ochi uimiți
ai noștri,
pentru doi copilași
credincioși,
pentru simpatia evidentă, [...] noastră</p>
<p>T37 Am întins frîghii
ghirlande
lanțuri de aur
și dănțuiesc.</p>	<p>de la o clopotniță la alta;
de la o fereastră la alta;
de la o stea la alta</p>

Să comparăm două fraze ipotetice ficționale de publicitate la produse alimentare pentru animale:

- T38** Dacă peștii ar putea vorbi, v-ar recomanda HYKRO.
T34 Pisicuțele ar cumpăra Whiskas.

Structura frazei ipotetice complete gramatical pe care o propune publicitatea T38 [Dacă p (atunci) q] suferă o elipsă în

T34. T34 este incompletă semantic și gramatical. Este redată numai apodoza [(atunci) q], lipsește protaza [Dacă p], a cărei sarcină este totuși să determine cadrul în care propoziția q devine adevărată. Ca să înțelegem această deplasare argumentativă, trebuie să înlocuim distincția gramaticală dintre *Propoziție principală* (q) și *Propoziție subordonată* (dacă p) prin distincția *protază* (așezată logic înainte) și *apodoză* (care decurge). Această ultimă distincție pune în evidență ordinea logică, și nu temporală, a propozițiilor. Urmarea [q, Dacă p] este posibilă, căci această ordine nu afectează anterioritatea logică a lui [Dacă p], neatașată la suita liniară a enunțurilor. În relația [Dacă p atunci q], p și q aparțin unui domeniu comun care nu ține de realitatea și adevărul lucrurilor, ci este construit prin discurs. Toate enunțurile cu protază p la prezent (ipotetice reale) sau la imperfect (ipotetice ficționale) pot avea parte de o descriere unitară. Toate semnifică același lucru: **în contextul (real sau ficțional) în care admitem p, este pertinent să enunțăm q.** Validitatea apodozei q depinde așadar în întregime de co(n)textul stabilit prin protaza p. Cadrul contra-factual [Dacă p] din T38 face posibilă o aserțiune publicitară q, comparabilă cu T34. Succesul sloganului Whiskas dovedește că interpretarea unui enunț incomplet nu este o problemă. Cititorii restituie, în mod desigur vag, un context ficțional de tipul *Dacă pisicuțele ar putea face cumpărături ele înseși, atunci T34*. Totuși, nu restituirea este miza acestui mesaj. Numai afirmația alegerii pisicilor contează, alegere garantată de forma eliptică aleasă.

Această „sintaxă afectivă”, care ajunge la o contracție a structurii logico-gramaticale și la o formă eliptică, este mai sensibilă în utilizările exclamative și interogative ale ipoteticelor trunchiate care nu comportă decât Dacă p, și care adoptă în general două forme:

- [Ah dacă p!] pentru exclamative:

T39 Ah, dacă Mother Boyle ar fi la fel de călduroasă ca și încălțăminte ei!

(Columbia.)

- [Și dacă p?] pentru forma interogativă de suprafață:

T40 Și dacă adevărata frumusețe ar veni din interior?

(Vichy Célestin)

În T40 interogația este foarte aproape de exclamație. În ambele cazuri, elipsa lui *q* este factor de expresivitate și, ca și în T34, restituirea elementului absent nu este deloc centrală. Sintaxa afectivă este mai importantă decât sintaxa logico-gramaticală (Bally 1951).

4.2. Forme de implicit: presupoziii și subînțelesuri

Opoziția dintre vorbirea explicită (a afirma ceva) și vorbirea implicită (a-l determina pe interlocutor să se gândească la ceva) nu reflectă fenomenele în toată complexitatea lor. Într-adevăr, conținuturile implicite sînt, într-un anume fel, *exprimate* în aceeași măsură. Cu toate-acestea, trebuie să facem distincția între conținuturile presupuse și conținuturile subînțelese.

• Presupozitiile

Exemplul cel mai utilizat este:

T41 Lucky Luke s-a lăsat de fumat,

dar putem considera și:

T42 Sachat s-a reapucat de fumat.

În afară de conținuturile *exprimate* explicit, vorbim de **presupoziții** în cazul informațiilor care, fără a fi exprimate explicit, sînt totuși prezente în conținutul semantic al verbelor *a se lăsa* și *a se reapuca*. Primul dă de înțeles sub formă de presuposiție că *Lucky Luke fuma înainte*, al doilea comportă o dublă presuposiție: *Sachat, care fuma înainte, se lăsase de fumat*. Aceste propoziții implicite fac parte din structura lingvistică a enunțurilor și sînt tot atîtea consecințe care decurg automat din enunțarea lor. Se poate verifica printr-un test lingvistic dacă un conținut este sau nu presupus lingvistic: negația și interogația lasă presuposiția intactă. Negația din T41 *Nu! Lucky Luke nu s-a lăsat deloc de fumat*, nu pune în discuție presuposiția *Lucky Luke fuma înainte*, și nici interogația: *Lucky Luke s-a lăsat de fumat?*

Interpretarea semantică a unui enunț este ansamblul consecințelor sau concluziilor care pot fi inferate pornind de la acel enunț (Bellert 1970: 335). Într-o suită de propoziții, interpretarea fiecăreia este inseparabilă de celelalte. Este ceea ce dovedește, prin absurd, o bandă desenată din trei cadre cu celebrul *Chat* (care pe-atunci se numea Sachat) de Philippe Geluck:

T43	[cadrul 1, bula 1]	Aș vrea să mă las de fumat într-o bună zi.
	[cadrul 2, bula 2]	Problema e că nu fumez.
	[cadrul 2, bula3]	Deci ca să mă pot lăsa,
	[cadrul 3, bula 4]	Va trebui să mă apuc.

Consecința presuposiției verbului *a se lăsa* din bula 1 (*Actualmente fumez*) este falsă, după bula 2, fapt care conduce logic la soluția propusă de bulele 3 și 4. Presuposiția verbului *a se apuca* est prezentă în c.2 (*nu fumez*), dar în contradicție cu cea a verbului *a se lăsa*. Personajul este antrenat într-un cerc cel puțin vicios, în care consecințele care decurg dintr-o propoziție intră în contradicție cu o alta. Această bandă desenată umoristică dă de înțeles faptul că, pentru ca o suită de propoziții să alcătuiască un text coerent, trebuie să existe o corespondență între consecințele ce reies din propozițiile succesive, pornind de la implicațiile lexemelor pe care le conțin. Aici, personajul se străduiește cu haz (bulele 3 și 4) să producă un text coerent în acord cu implicațiile voinței exprimate în bula 1. Urmarea este cât se poate de logică în ceea ce privește presuposiția, dar total absurdă din punct de vedere practic.

• Subînțelesurile

Atunci când cineva enunță T14 sau T42, acesta subînțelege probabil o idee împărtășită unanim în zilele noastre, astfel încât este tipărită și pe pachetele de țigări: *Fumatul dăunează grav sănătății* (deci a sănătății lui Lucky Luke sau a lui Sachat). În schimb, în 1985 (dată la care a apărut T43 în cotidianul regional *Ouest France*), fără îndoială că nu toți cititorii împărtășeau această opinie. Putem deci clasa **ideile primite de-a gata** în categoria implicaturilor **preconstruite**, nonimplicate de structura lingvistică a enunțurilor, diferite de presuposiții, dar mai aproape de **subînțelesurile** propriu-zise. Subînțelesurile nu sînt mai prezente în enunț decît preconstruitele (nu sînt exprimate), dar fac parte din enunțarea ca act. Subînțelesurile sînt derivate printr-un proces interpretativ în cursul căruia actul enunțării *Dacă ea sau el îmi spune T41 sau T42...* primește o interpretare

de tipul... *înseamnă că vrea să-mi spună altceva* (Ducrot 1977). Astfel, cineva îmi va spune T41 ca să-mi reproșeze că fumez sau ca să mă îndemne să mă las și eu, sprijinindu-se pe preconstructul care spune că fumatul dăunează grav sănătății mele. Ținând cont de context, enunțatorul îmi va spune T42 probabil ca să mă laude că m-am lăsat de fumat sau ca să se scuze el însuși că a căzut iar în tabagism dimpreună cu Sachat. / În schimb, mi se va arăta T43 numai ca să fiu făcut să rîd și /sau să mi se propună un bun exemplu de logică și de lingvistică pentru un viitor curs, dar nu ca să fiu convins să mă las de fumat!

4.3. Lectura unui text-slogan publicitar

Exemplul următor este textul complet al unei publicități pentru un cotidian, difuzat de afișajul urban pe străzile Genevei:

T44 NU ÎNTÎMPLĂTOR SÎNTEM CEI MAI CITIȚI

(*La Tribune de Genève*)

Acest scurt text care se prezintă ca o maximă universală (prezentul adevărului general) este o bună ilustrare a faptului că un text nu este compus numai din ceea ce spune explicit. Ceea ce este spus – exprimat – este inseparabil de ceea ce este presupus: *Sîntem cei mai citiți*. Enunțul general T44 este supus mai întâi unei aplicații particularizante a subiectului prin semnătură și ajunge astfel la o aserțiune de tipul: **La tribune de Genève este ziarul cel mai citit**. Este un slogan conform genului de discurs așteptat: asocierea unui nume propriu și a unei proprietăți pozitive. Prin statutul său de presuposiție, enunțul implicitat pare indiscutabil. T44 nu se referă explicit la această presuposiție, ci la motivele acestei stări de fapt presupuse. Este întîmplător sau nu că TG este ziarul cel mai citit? Sloganul

tranșează în sensul unui răspuns negativ (*Nu întâmplător*), dar nu spune absolut nimic despre motivele pentru care acest ziar este *cel mai citit*. Cititorul nu poate interpreta T44 decât recurgând la inferențe, adică la extragerea propozițiilor implicite pe baza conținutului presupus și exprimat. Trebuie ca el să se angajeze într-un raționament sub forma unui silogism: mai întâi să admită o **premisă majoră** de tipul: *Ziarul cel mai citit [A] este cel mai bun ziar [B]*; să admită apoi o **premisă minoră** corespunzătoare presuposiției din T44: *Or TG [C] este ziarul cel mai citit [A]*. Ajungem astfel la concluzia vizată de argumentație *DECI TG [C] este cel mai bun ziar [B]*. Acesta este răspunsul la întrebarea subiacentă la aserțiunea: *Atunci de ce, dacă nu întâmplător? – Pentru că TG este cel mai bun ziar.*

Desigur, genul acesta de explicație fondat pe ceea ce nu este spus face loc unei alte explicații: ziarele cele mai citite cantitativ sînt cele mai populare, au formatul și conținutul unor tabloide... Numai imaginea deja consacrată de cotidian de calitate a unui ziar permite evitarea unei astfel de interpretări și restituirea propozițiilor care fondează argumentul de cumpărare a ziarului *La Tribune de Genève*, spre deosebire de celelalte ziare. Putem vorbi aici și de o strategie de (falsă) modestie: enunțarea silogismul ar putea părea o îngîmfare în contextul protestant al „Cetății lui Calvin”!

Referințe și lecturi recomandate

- Charles BALLY: *Traité de stylistique française*, Genève-Paris, Georg-Klincksieck, vol. 1, 3e éd., (1909) 1951: § 265-269.

- Irina BELLERT: „On a Condition of the Cohérence of Texts”, *Semiotica* 2-IV, La Haye, Mouton, 1970: 335-363.

- Lucien CHERCHI: „L'ellipse comme facteur de cohérence”, *Langue française* 39, Larousse, 1978: 18-128.
- Oswald DUCROT: „Présupposés et sous-entendus (réexamen)”, *Stratégies discursives*, Presses universitaires de Lyon, 1977: 33-43.
- Pierre FONTANIER: *Les figures du discours*, Paris, Flammmarion, 1977 (1830).
- *Histoire. Épistémologie. Langage*: „L'ellipse grammaticale. Études épistémologiques et historiques”, tom 5, fascicul I, Presses universitaires de Lille, 1983.
- Catherine KERBRAT-ORECCHIONI: *L'Implicite*, Paris, A. Colin, 1986.

5. Formele și incidența conectorilor

Conectorii intră în clasa de expresii lingvistice care regrupează, în afară de anumite conjuncții coordonatoare (*dar, deci, or, căci*) anumite conjuncții subordonatoare (*deoarece, cum*), anumite adverbe sau locuțiuni adverbiale (*într-adevăr, în consecință, orice-ar fi, astfel etc.*) și grupuri nominale sau prepoziționale (*în ciuda acestui fapt etc.*). Este util să distingem în **clasa generală a conectorilor** trei tipuri de mărci de conexiune: **conectorii argumentativi** propriu-ziși, **organizatorii și mărcile textuale** și **mărcile de asumare enunțiativă**. În timp ce organizatorii textuali țin în marea lor majoritate de nivelul N4 din schema 3, iar mărcile de asumare enunțiativă mai ales de nivelul N7, numai conectorii argumentativi țin totodată de structurarea textuală (N4), de asumarea enunțiativă (N7) și de orientarea argumentativă (N8). Cele trei tipuri de conectori îndeplinesc aceeași funcție de legare semantică a unităților de rang diferit (cuvinte, propoziții, grupuri de propoziții și chiar porțiuni mari de text). Funcția lor fundamentală este de a marca o conexiune între două unități semantice pentru a crea o structură

p CONEX q (Nølke 2002: 186). Ceea ce-i diferențiază este faptul că ei adaugă sau nu la această funcție de conectare indicația de asumare enunțiativă (PdV) și/sau orientare argumentativă (ORarg). Aceste morfeme care contribuie la liniarizarea discursului controlează o porțiune mai lungă sau mai scurtă de text. Este ceea ce numim **incidență**: incidență la stînga (<) și/sau incidență la dreapta (>). Astfel se întîmplă în acest fragment dintr-un poem de Guillaume Apollinaire (*Poeme pentru Lou XII*), care combină exemplar un conector (DACĂ) și un organizator temporal (PE URMĂ):

T45	DAC -aș muri acolo pe front în primul rînd	[Dacă p>
	Tu Lou o zi întreagă ai sta mereu plîngînd	[q
	PE URMĂ amintirea mea va pieri cum moare	<Pe urmă>q'
	Obuzul care cade pe front în primul rînd	q' (urmare)
	Obuz frumos asemeni unei mimoze-n floare.	q'(sfîrșit)]]

(Trad. de Ștefan Augustin Doinaș,
în *Apollinaire. Pagini alese*, București, Univers, 1971: 260)

Incidența conectorului DACĂ se întinde pe 5 versuri: [DACĂ p (v. 1) > q (v.2) > q' (v. 3-4-5)]. În schimb, PE URMĂ nu articulează decît propozițiile q și q': [q < PE URMĂ > q']. Vedem clar diferența dintre DACĂ ipotetic care introduce o protază ficțională la condițional și anunță o apodoză tot la condițional care se întinde de la q la q', și organizatorul temporal PE URMĂ, a cărui funcție este mai mult aditivă decît argumentativă.

Utilizările și frecvența conectorilor variază în funcție de genurile discursului. Textele juridice, de exemplu, integrează foarte

puțini conectori, comparativ cu genurile argumentației (Sabatini 1990). Funcționarea morfemelor de conectare variază și în funcție de tipurile de punere în text:

Într-un text narativ, în care succesiunea cronologică este relativ simplă, succesiunea enunțurilor este adesea suficientă pentru a figura desfășurarea cronologică, fără să fie necesară utilizarea masivă a conectorilor temporali. Dar într-un text argumentativ sau descriptiv, complexitatea referentului impune folosirea conectorilor adecvați. **În textul descriptiv**, conectorii permit organizarea liniară a elementelor simultane ale unui tablou. **Într-un text argumentativ**, ei servesc la punerea în evidență a relațiilor dintre argumente și contra-argumente, între teza proprie și teza adversă.

(Riegel *et alii* 1994: 623)

Textele descriptive conțin mai puțini conectori argumentativi atunci când trimit la un univers preconstruit decât atunci când construiesc o reprezentare nouă sau insolită. În acest caz, ele conțin aproximativ tot atâția conectori cât și textele argumentative și explicative. În schimb, în toate cazurile, descrierile conțin în general mulți organizatori textuali și frecvente mărci de reformulare în încheierea unei secvențe. (Adam 1990: 143-190).

5.1. Organizatori textuali

Organizatorii joacă un rol capital în balizajul planului de text (cap. 6, § 1). Putem distinge organizatorii care ordonează părțile reprezentării discursive pe axele majore ale timpului și spațiului și organizatorii care structurează esențialmente progresia textului și indicarea diferitelor sale părți.

• **Organizatorii spațiali** (*la stînga/dreapta, în față/spate, (pe) deasupra/dedesubt, mai departe, de o parte/de cealaltă etc.*). De exemplu, celebra descriere a tortului din Doamna Bovary:

T46 Pentru torturi și nugale fusese chemat anume un cofetar din Yvetot. **Cum** el lucra pentru prima oară prin locurile acelea, făcuse totul cu multă îngrijire, și la sfîrșitul mesei aduse chiar el un tort gros, care stîrni strigăte de admirație. **LA TEMELIA** lui era **MAI ÎNTÎI** un pătrat de carton albastru, care înfățișa un templu cu portice, colonade, și, jur-imperejur, statuete de stuc în firide împodobite cu stele de hîrtie aurită; urma **APOI, LA ETAJUL AL DOILEA** un turn din prăjitură de Savoia, înconjurat de mici fortificații din angelică, migdale, stafide, felii de portocale; **ȘI, ÎN SFÎRȘIT, PE PLATFORMA DE SUS**, care era o pajiște verde cu stînci, cu lacuri de dulceață și corăbii din coji de alune, se vedea un amoraș care se da într-un scrînciob de ciocolată, ai cărui stîlpi aveau **ÎN VÎRF**, în locul capului rotunjit, doi boboci de trandafir.

(G. Flaubert, *Doamna Bovary*, trad. de Demostene Botez, Ed. Pentru Literatură Universală, București 1967: 45)

Combinăția organizatorilor spațiali și temporali are ca scop să-l ajute pe cititor să contruiască un tot coerent. Primele două fraze tipografice pun tortul în relație cu masa (*la sfîrșitul mesei*) și cu producătorul său (cofetarul din Zvetot). Lunga frază care descrie tortul este articulată în trei părți, marcate prin punctuație și prin organizatorii spațiali („la temelie”, „la etajul al doilea”, „pe platforma de sus” și „în vîrf”). Planul textului acestei fraze-secvențe descriptive este următorul:

La la etajul al doilea [;] platforma de sus [;]
BAZĂ [;] în VÎRF [.]

• **Organizatori temporali** (*atunci, mai întâi, pe urmă, (și) apoi, de, după, ieri, mâine, trei zile mai târziu ...*)

T4 Trîntindu-l la pămînt pe afîșorul Ahile, ei îl tîtîră de-a lungul întregii pasarele din Alfortville, **APOI** îl azvîrliră.

(Fénéon)

T47 **MAI ÎNTÎI**, D-na Barbero din Saint-André-Pradel, lîngă Marsilia, fu ștrangulată, **APOI** i se dădu foc la haine pentru a deghiza fapta.

(Fénéon)

• **Organizatori enumerativi**. Aceștia decupează și ordonează materia textuală combinînd uneori valoarea de ordine cu valoarea temporală. Trebuie să distingem între simplii **aditivi** (*și, sau, de asemeni, ca și, cu aceasta, la fel, în aceeași măsură, mai mult...*) și **mărcile de integrare** liniară²⁵ care deschid o serie (*pe de o parte, mai întâi, în primul rînd...*), îi semnalează continuarea (*apoi, pe urmă, în al doilea rînd, și...*) sau închiderea (*pe de altă parte, în fine, în ultimul rînd, și, asta-i tot, pentru a încheia, în concluzie...*). În T46, seria completă: **MAI ÎNTÎI... APOI... ȘI ÎN SFÎRȘIT** este mai curînd enumerativă decît temporală. O structură identică, dar pur enumerativă regăsim în publicitatea la automobilul Mitsubishi T48, care comportă în plus un organizator concluziv **PE SCURT** care operează o sinteză și

²⁵ Gilbert Turco, Danielle Coltier: „Des agents doubles de l'organisation textuelle, les marqueurs d'intégration linéaire”, *Pratiques* 57, 1988: 5779.

diferă prin aceasta de **ȘI ÎN SFÎRȘIT** care marchează doar sfârșitul enumerației:

T48 PAJERO. AVENTURA FĂRĂ FRONTIERE

Un Pajero pe măsura exigențelor fiecăruia! De exemplu, Pajero Metal: **MAI ÎNTÎÎ**, un sistem de transmisie Super Select unic, care combină atuurile tracțiunii integrale permanente cu cele ale tracțiunii anclanșabile. **APOI**, un motor care răspunde tuturor exigențelor dumneavoastră: un patru-cilindri puternic, un V6 strălucitor sau un turbo-diesel sobru și neobosit. **ȘI ÎN SFÎRȘIT** un echipament imbatabil: direcție asistată, jante din aluminiu, pneuri extra-largi. – **PE SCURT**, tot ceea ce dă o dimensiune superioară unui 4x4! [...]

• Trecerea de la un obiect de discurs la altul este adesea subliniată prin *mărci de schimbare de topic* precum *cît despre*, *în ceea ce privește*. Acești organizatori joacă un rol important în sublinierea unui plan de text și a structurii unei argumentări, dar propria lor valoare argumentativă nu intră în discuție. Ei doar ordonează părțile unui text dat. Astfel în T14, așa cum am văzut în capitolul 2 (§ 3.3), după marca de integrare liniară **MAI ÎNTÎÎ** și marca de încheiere a incidenței sale **ATÎT DESPRE ALURĂ**, trecerea la o altă unitate este subliniată prin **CÎT DESPRE TEMPERAMENT** ca o schimbare de obiect și trecerea la cel de al doilea punct anunțat:

T14 Manta.

Alură. **ȘI** temperament!

Manta. Cupeul bine cotate: favorit în Europa. Nu e întâmplător! **MAI ÎNTÎÎ**, linia ei rasată, incomparabilă. Datorită ei, Manta se desprinde din plutonul celorlalte mașini. **ATÎT DESPRE** alura.

JEAN-MICHEL ADAM

CÎT DESPRE TEMPERAMENT, uitați-vă la performanțele noii Manta i240 cu motorul ei tumultuos cu injecție [...].

În T25 și T49, **CÎT DESPRE** semnalează trecerea la o altă persoană:

T25 Un cabriolet cade de la 160 de metri

ACCIDENT • În urma unei ieșiri de pe carosabil ieri dimineață între trecătoarea de la Oberalp și Sedrun (Grisons), un cabriolet a plonjat de la 160 de metri. Rănită la spate, **pasagera** a fost transportată cu elicopterul la Spitalul cantonal din Coire, a comunicat poliția cantonală grisonă. **CÎT DESPRE** conducătorul auto, acesta a scăpat doar cu niște răni ușoare.

(AP, 14.08.2004)

T49 GOLF • Irlandezul Darren Clarke a ajuns în fruntea lui USPGA în urma primului tur pe parcursul Whistling Straits. A predat o fișă de 65, fie 7 sub par. **CÎT DESPRE** Tiger Woods, acesta a trăit un coșmar, încheindu-și parcursul cu 75 (al 104-lea loc).

(SI, 14.08.2004)

În schimb, în T50, **CÎT DESPRE** semnalează revenirea la obiectul principal al discursului acestei publicități la automobilul Opel:

T50 ASTRA CABRIO

Cameră dublă și mic-dejun inclus.

DACĂ visați în același timp la un Cabrio deosebit de elegant și să petreceți câteva zile în sud, să vă bucurați de soare, noi avem exact ce vă trebuie: Opel oferă

oricărui cumpărător al unei noi Astra Cabrio pusă în circulație între 1 mai și 30 iunie, un week-end la Locarno pentru două persoane (cameră dublă și mic-dejun) la data aleasă de dumneavoastră într-un stabiliment cu tot confortul, Hotel Belvedere****. **CÎT DESPRE** Astra Cabrio, întregul ei echipament este conceput pentru a vă destinde. Astfel modelul Diamond, de ex., vă propune un motor 1.8i 16V (115ch), ABS, 2 airbags full size, o capotă electr., interior piele, climatizare, jante alu și multe altele. [...]

În T51, marca de opoziție **ÎN SCHIMB** este folosită pentru a semnala opoziția dintre situațiile celor doi jucători:

T51 FOTBAL • Internaționalul Michael Owen (24 ani/ Liverpool) va semna pentru Real Madrid. Modalitățile de transfer nu sînt cunoscute. **ÎN SCHIMB**, francezul Patrick Vieira nu va purta tricoul alb al lui Real Madrid. El a anunțat că-i va rămîne fidel lui Arsenal.

(AFP, 14.08.2004)

• Importanța *mărcilor de ilustrare și de exemplificare* precum *de exemplu, în special, mai ales, ca, printre altele* și *astfel* este neglijată mult prea des. Funcția lor este să introducă exemple dînd enunțului un statut de ilustrare a aserțiunii principale. Marca semnalează că dintr-un ansamblu, a fost reținut un singur element. Există o listă în mod explicit (mașini de modele diferite pentru T48 și T50, enumerate în altă parte a documentului publicitar), sau implicit (în T52, printre criticile formulate de John Kerry, ziarul reține numai una):

- T48** Un Pajero pe măsura exigențelor fiecăruia! **De exemplu**, Pajero Metal: mai întâi, un sistem de transmisie Super Select unic, care combină atuurile tracțiunii integrale permanente cu cele ale tracțiunii anclanșabile.
- T50** [...] Cît despre Astra Cabrio, întregul ei echipament este conceput ca să vă destindă. **Astfel**, modelul Diamond, **de ex.**, vă propune un motor 1.8i 16V (115ch), ABS, 2 airbags full size, o capotă electr., interior piele, climatizare, jante alu și multe altele. [...]

T52 Planul Bush criticat

CINCINNATI • Candidatul democrat la Casa-Albă John Kerry a criticat vehement ieri planul de redesfășurare a trupelor americane anunțat ieri de Georges W. Bush. El s-a referit **în special** la amenințarea pe care o prezintă Coreea de Nord.

(Ap, 19.08.2004)

În special atrage atenția asupra unui element dintr-un ansamblu subînțeles aici (diferite critici)²⁶.

5.2. Mărci ale incidenței unei asumări enunțiative

În capitolul 3 (§ 3) am abordat pe larg problema atribuirii unei porțiuni de text unui punct de vedere (PdV) cu exemplele T5, T15 și T16. În T30, ziaristul scriitor își situează depeșa sub dependența PdV al mamei:

²⁶ Danièle Bourcier și Sylvie Bruxelles: „Interpretation et formes linguistiques. Emploi de NOTAMMENT”, *ERA* 430, Paris, CNRS, 1983: 5779. Vezi și Nicole Briend: „Illustration et son marquage”, *Pratiques* 57, Metz, 1988: 4556.

T30 **POTRIVIT** mamei micuțului Moureau din Maubeuge, o bonă de 16 ani, Marthe Delvaux, a încercat să-l otrăvească pe acest copil idiot.

(Fénéon)

În T53, întâmplarea descrisă în P1 este interpretată din două PdV divergente: cel al protagoniștilor, și cel al lui „se”, adică vag, fără ca enunțatorul să precizeze dacă poliția sau ziariștii din P3 fac parte din acest enigmatic „se”:

T53 Robin și Cugnein au fost adunați răniți, la Versaille [P1]. Victime ale unei agresiuni, **SPUN EI** [P2]. Duelgii cu cuțitul, **SE CREDE** [P3].

(Fénéon)

Numim *conform, potrivit, după, cât despre, din sursă sigură* și indicatorii metonimici de tipul *la Bruxelles, la Partidul Socialist* etc., **mărci de cadre mediatoare sau surse ale cunoașterii**. Aceste mărci semnalează că o anumită porțiune de text nu este asumată (adevărul său garantat) de către vorbitor, ci este mediată de o altă voce sau PdV. Sursele diverselor cunoștințe pe care le vehiculează un text sînt astfel localizate și diferențiate (chiar dacă mărcile de la sfîrșitul unui cadru nu sînt întotdeauna ușor de reperat). Segmentarea tipografică, timpurile verbale și recursul la conectorii concesivi sînt mijloace curențe de semnalare a unui cadru enunțativ.

Importanta categorie a *mărcilor de reformulare* subliniază, într-un anumit punct al textului, o reluare metaenunțativă care este adesea o modificare a punctului de vedere (*adică, altfel spus, [N1] înseamnă/se numește [N2], într-un cuvînt, în alți termeni...*) și/sau asociază cu această reluare un marcaj comparabil cu cel al mărcilor de integrare liniară concluzive (*pe scurt, de*

*fapt, pînă la urmă, în fond, finalmente, în rezumat, în concluzie, după toate calculele, pentru a spune totul, în realitate, în fapt, în fine...; la care mai putem adăuga: la urma urmei, în orice caz, oricum)*²⁷.

La aceste mărci trebuie să adăugăm *mărcile de structurare a conversației* (*bun, bine, păi, atunci etc.*) și *mărcile factice* (*știi, vezi tu, ăă.., etc.*) care, punctîndu-le, joacă un rol important în structurarea textelor orale. Prin aceasta ele se apropie de organizatorii textuali, dar oralitatea le conferă o tonalitate enunțiativă și interactivă mai accentuată. Ca să păstrăm coerența prezentei lucrări, să luăm un text scris făcut pentru a fi rostit, o tiradă (actul III, scena 7, versurile 998-1019) a Iuniei din *Britanicus* de Racine:

- T54** Să tac spre-a vă salva.
- v. 1000 De cîte ori, **O CERURI**, nu fost-am ispitită
Să-ți strig cu disperare cît sînt de chinuită.
De cîte ori suspinul în piept mi-l sugrumam
Și-ți ocoleam privirea, deși ți-o căutam.
Ce chin să taci văzîndu-l pe cel care-l iubești
Cum suferă și geme! Iar tu să-l chinuiești,
- v. 1005 Cînd numai cu-o privire tot chinu-ar fi apus.
Dar tot acea privire ce jale-ar fi adus!
AH!²⁸ amintindu-mi ura, mai rău mă frămîntam
Că nu de-ajuns de tainic de tine m-ascundeam;
Că mă trădează chipul de spaimă răvășit,
- v. 1010 Că jalea din privire prea mult va fi vorbit.
Mi se părea tot timpul că Neron mîniat,

²⁷ O abordare mai detaliată a acestor mărci (cu propunerea unui demers textual al reformulării) în Adam 1990: 170-190.

²⁸ Am înlocuit cuvîntul *dar* din traducere pentru nevoile analizei (n.tr.).

Îmi cere socoteală că nu te-am înșelat.
Că-n van am vrut iubirea să-mi tăinui m-am temut;
În fine²⁹, ar fi fost mai bine să n-o fi cunoscut!
v. 1015 **VAI!**³⁰ **Dar** tot mai bine este că pînă-ntr-un sfîrșit
În inimile noastre adînc el a citit.
Un nou prilej de ură, HAI31, ferește-te a-i da.
Te du! Veni-va clipa să-ți spun poate cîndva
Ce griji am strîns în mine și doar atunci vei ști...
(Trad. de Dinu Bondi și Radu Popescu, ESPLA, 1956: 213)

Oralitatea oratorică ce impregnează acest poem dramatic din perioada clasică franceză explică faptul că la conectori (subliniați cu bold) se adaugă particularitățile exclamative (*Ah!*, *Vai!*) și fatice (*Hai*) al căror rol este să decupeze tirada în blocuri de versuri care desenează un plan de text (cap. 6).

5.3. Conectorii argumentativi

Conectorii argumentativi cumulează funcțiile de segmentare, de asumare enunțiativă și de orientare argumentativă a enunțurilor.²⁹ Ei declanșează o recaracterizare a unui conținut propozițional fie ca argument, fie ca o concluzie, fie ca argument cu funcția de a fundamenta sau întări o inferență, fie ca un contra-argument. În această categorie intră atît conectorii argumentativi și concesivi (*dar*, *totuși*, *cu toate acestea*, *desigur*,

²⁹ Tot pentru nevoile analizei am schimbat partea *Și îmi spuneam mai bine* (n.tr.).

³⁰ Lam introdus pe *Vai!* (corespondentul lui *Hélas!*) mai întîi pentru nevoile analizei, apoi deoarece este o particularitate a discursului personajelor raciniene care ar trebui păstrată în traducere (n.tr.).

³¹ L-am introdus pe *hai* pentru a reda valoarea fatică a lui *allez* (n.tr.).

însă...), cît și conectorii explicativi și justificativi (*căci, pentru că, deoarece, din moment ce, dacă – atunci...*), *dacă* ipotetic real și ficțional, *cînd* ipotetic real, precum și mărcile simple ale unui argument (*chiar, de altfel, în plus, nu numai...*).

Asocierea dintre o componentă argumenativă și o asumare enunțiativă este sensibilă, de exemplu, în rolul conectorului *din moment ce* de la începutul unui cîntec de-al lui Eddy Mitchell³²:

T55 Nimic nu-i pierdut [e1] din moment ce mă iubești [e2]

Sprijinindu-și e1 pe „din moment ce” e2, enunțatorul presupune o stare anterioară de interacțiune în care interlocutoarea lui îi va fi spus sau îi va fi dat de înțeles un „te iubesc” corespunzător lui e2, iar el îi atribuie recunoașterea adevărului din e2 (în sensul de *din moment ce spui așa*). Propoziția *din moment ce p (e2)* este un adevărat tur de forță enunțativ și argumentativ care face posibilă aserțiunea (e1) *concluziei q*: „Nimic nu-i pierdut” tematizează cîntecul *Cimitirul elefanților*. Faptul de a fi admis propoziția p (e2), îl obligă pe interlocutor să-i admită nu numai validitatea în situație (a iubi – eu), ci și validitatea consecinței pe care enunțatorul a ales s-o desprindă din ea: „Nu s-a terminat între noi” (e1) și deci „Nu ai nici un motiv să mă părăsești”. Îl putem considera pe *din moment ce* drept un **conector polifonic** care lasă să se audă vocea (PdV) destinatarului vizat de argumentație.

Simplificînd, vom reține patru categorii de conectori:

³² Studiu detaliat în Adam 1990: 237259.

• **Conectori argumentativi, sau mărci ale argumentului:**
deoarece, din moment ce, căci, într-adevăr, cum, chiar, de altfel etc.

Cu valoare de justificare și explicare:

T46 Pentru torturi și nugale fusese chemat anume un cofetar din Yvetot. **CUM el lucra pentru prima oară prin locurile acelea**, făcuse totul cu multă îngrijire, și la sfârșitul mesei aduse chiar el un tort gros, care strârni strigăte de admirație.

T56 **DEOARECE** preferă drapelul alb, D-l Loas, primarul din Plouézec, sfișiasse un tricolor, și a fost revocat.

(Fénéon)

T57 **CHIAR** și o pușculiță mică își poate permite un Waterman.

T58 Croc'Galette. S-o tot mănânci cu orice. **DE ALTFEL**, pentru asta e și făcută.

(Publicitate Heudebert)

Cu valoare de operator de construire a lumii:

T38 Dacă peștii ar putea vorbi, v-ar recomanda HYKRO.

T45 **DAC-aș muri acolo pe front în primul rînd**

Tu, Lou, o zi întreagă ai sta mereu plîngînd.

• **Conectori argumentativi, sau mărci ale concluziei:**
deci, atunci, în consecință etc. Desigur, este vorba de ERGO-DECI din „Cuget DECI exist” și de ATUNCI al apodozei ipoteticelor:

T59 Dacă credeți că pentru a vă cățăra mai bine, suplețea, greutatea mică, rezistența și estetismul corzilor și centurilor

contează... **ATUNCI** oferiți-vă toate atuurile plăcerii cățărătului cu **RIVORY-JOANNY**.

• *Conectori contra-argumentativi, mărci ale unui argument tare: dar, totuși, însă, cu toate acestea etc.*

T5 Ajutoarele au sosit acolo foarte repede și doctorul a încercat să reanimeze copilul timp de trei sferturi de oră. Un elicopter de la Rega a aterizat preventiv în apropiere, **ÎNSĂ** băiețașul **a fost dus cu ambulanța** la Spitalul Samaritenului, la Vevey. **CU TOATE ACESTEA**, el **a murit** la scurt timp după internare, în urma rănilor sale. Mama, o elvețiancă, a fost scoasă din cauză de către poliție.

T13 Pe lacul din Annecy, înotau trei tineri. Unul, Janinetti, dispăru. Plonjonul celorlalți. Îl scoaseră la suprafață, **DAR mort**.
(Fénéon)

T20 ZURICH
Cosmopolit
ȘI TOTUȘI
tipic elvețian.

• *Conectori contra-argumentativi, mărci ale unui argument slab: desigur, deși, în pofida..., cu toate că etc.*

T5 **DEȘI** strada este foarte circulată, trupul copilașului nu a fost lovit de nici un vehicol.

T60 **ÎN POFIDA** jandarmilor, polițiștilor și militarilor, un incendiu a făcut pagube de 300 000 de franci într-un hotel din Elbeuf.

(Fénéon)

5.4. Lectura unui peritext jurnalistic <1>

Să luăm titlul unui articol jurnalistic și legenda fotografiei care-l însoțește. Aceste unități peritextuale dintr-un articol din *Nouveau quotidien* (24 mai 1994) sînt unități lingvistice complete (chiar dacă întregul este format dintr-un ansamblu complex: articol, titlu și subtitlu (T61), fotografie, legenda fotografiei (T62), semnătură, intertitlu, indicația rubricii).

T61 **DACĂ** sportivii de extrem se vînd,
 E PENTRU a-și cîștiga libertatea.

Invitați la școala de management și comunicare din Vernier, Sébastien Bourquin, Éric Escoffier și Dominique Perret își evocă provocările și prețul plătit pentru senzațiile tari pe care le-au trăit.

Subtitlul are o componentă informativă evidentă și se întretaie cu titlul care adoptă o formă de înlănțuire explicativă: [DACĂ enunț p <EXPLICAȚIE> E PENTRU enunț q]. Enunțurile de acest tip au proprietatea de a susține transformarea [p [PENTRU] q]: „Sportivii de extrem se vînd PENTRU a-și cîștiga libertatea”. Această ordine regresivă: [DACĂ p << e pentru ca să q] este caracteristică structurii explicative: p este adevărat [*sportivii de extrem au nevoie de comandatari și deci se vînd*], dar de ce? Deoarece q [*pentru a-și cîștiga libertatea*]. Mișcarea inferențială pornește de la indicele-fapt observat (p) pentru a ajunge la cauză/motiv (q). Contextul pe care-l construiește enunțul [DACĂ p] aparține lumii noastre, o lume economică deșul de problematică încît să genereze inferențe etice negative. Cum pot alpiniștii să renunțe la valorile lor și la gratuitatea fundamentală a acțiunii lor? Contextul e recunoscut doar pe moment [este adevărat că p *sportivii se vînd*] pentru a pune mai mult accent pe

enunțarea cauzei/motivului (q). Enunțul (q) reintroduce o valoare pozitivă: *libertatea*, care rezolvă problema subiacentă. De altfel articolul se încheie astfel:

Libertate, cuvânt cheie pentru el și confrății săi. Deoarece, odată cu riscul, ea este esența însăși a sporturilor extreme. Și justifică întregul interes al sponsorilor în căutare de senzații tari pentru produsele lor care, paradoxal, lipsesc teribil uneori.

Legenda fotografiei prezintă un al treilea enunț foarte interesant:

T62 Dominique Perret, schior extrem: „Noi nu sîntem niște kamikaze sinucigași: **DESIGUR**, ne asumăm **riscuri**, **DAR** sînt calculate”.

Enunțul este extras din redacționalul articolului:

Asta nu are nici o legătură cu ce facem noi, exclamă Dominique Perret. Termenul [extrem] este exagerat: atunci, tot ce iese din normă ar fi extrem. **Noi nu sîntem niște kamikaze sinucigași: DESIGUR, ne asumăm riscuri, DAR sînt calculate** în mare parte. Încercăm să eliminăm pericolele, pregătindu-ne cît mai bine. Nu vom putea niciodată să îmblînzim complet natura.

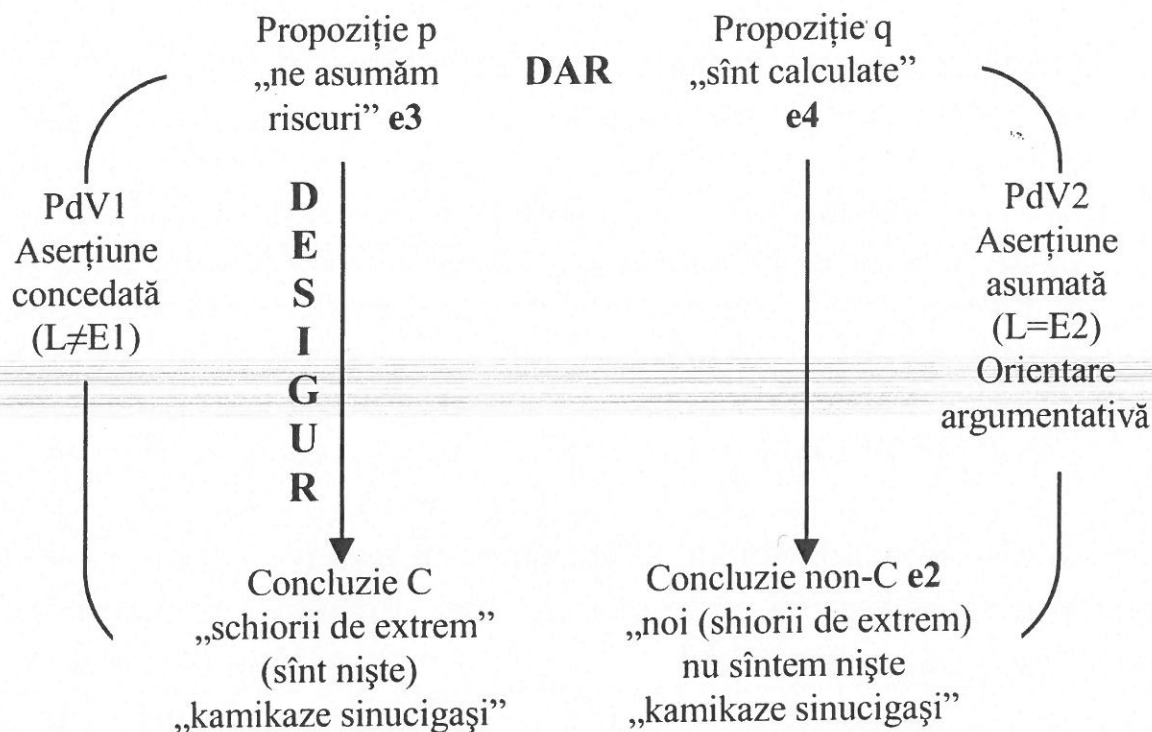
Într-o mișcare de respingere a termenilor dezbaterii la care sportivul era invitat să participe („Sponsorizare și mediatizare: aventura sporturilor extreme”), locutorul argumentează într-un enunț suficient de complet cît să fie izolat în legenda fotografiei și care, precedat de un enunț atributor de vorbire, formează o organizare periodică suficient de elaborată încît să constituie o secvență argumentativă elementară (v. Cap. 5, § 4.2).

Structura propozițională a legendei fotografiei poate fi descompusă după cum urmează (să notăm expresia restrictivă: *în mare parte*):

T62 [e1] Dominique Perret, schior extrem: „[e2] Noi NU sîntem niște kamikaze sinucigași: [e3] DESIGUR, ne asumăm riscuri, [e4] DAR sînt calculate”.

Enunțul de regie [e1] nu se mulțumește să atribuie discursul citat, el atribuie enunțatorului și o calificare ce va fi re-discutată. Propozițiile enunțate sînt unite prin conectorii DESIGUR și DAR și un semn de punctuație. Între punctuație și conector, cele două puncte *:/* semnaleză o legătură conjunctivă fără conector. Cuvîntul DESIGUR care vine după cele două puncte subliniază că [e3] (*ne asumăm riscuri*) este un fapt și un argument pentru o concluzie subiacentă la negația din propoziția precedentă: *s-ar putea crede (deci) că „noi [...] sîntem [...] niște kamikaze”* (C). Interpretantul este invitat să tragă această concluzie din [e3] (p). DESIGUR subliniază o primă mișcare de adeziune la înlănțuirea [e3 DESIGUR p >> deci >> concluzie C]. Conectorul DAR răstoarnă această primă logică introducînd un nou argument [e4], care duce la aserțiunea-concluzie (non-C) dată de la-nceput [e2] și care respinge astfel punctul de vedere al opiniei comune adverse (PdV1). Ansamblul acestei argumentații se sprijină pe disocierea noțiunii de „schior extrem” în două puncte de vedere antagoniste (PdV1 și PdV2). Faptul de a începe printr-o negație [e2] permite situarea reformulării noțiunii de „schior extrem” în capul mișcării și identificarea concluziei C pe care trebuie s-o tragă interpretantul din DESIGUR [e3]. Ceea ce se situează la sfîrșit în dinamica schemei 13 est plasat la început în enunțul-text:

Schema 13

În mișcarea argumentativă subliniată de conectori, legătura dintre argumente și concluzie ține de un sistem de norme. Proprietatea unui sistem de norme este de a depinde de un anumit univers de sens atribuibil unuia sau mai multor enunțatori. Un conector semnalează un punct de vedere enunțativ (PdV) și gradul de asumare enunțativă de către locutorul (L) enunțurilor atribuite direct sau nu unor enunțatori ($E1$, $E2$). Conectorul DESIGUR semnalează mai întâi logica unui prim punct de vedere (PdV1), atribuit unui enunțator $E1$ de care locutorul se distanțează prin modalizare („am putea crede că”: $L-E1$). Locutorul aderă, în schimb, la $[e2]$ și la $[e4]$ (PdV2: $L = E2$).

5.5. Fragmentul 128 din Caracterele de La Bruyère <4>

[A] Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele răspîndite pe cîmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de Soare, legate de pămîntul pe care îl răscolesc, și-l răvășesc cu o dîrzenie de nebiruit; [B] au ca un fel de glas articulat, și cînd se ridică în picioare, arată un chip omenesc, și ÎNTR-ADEVĂR sînt oameni; [C] noaptea se retrag în niște vizuini în care trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcină: [D] ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și recolta ca să trăiască, ȘI merită ASTFEL să nu simtă lipsa pîinii pe care au semănat-o.

Acest text adoptă un dispozitiv enunțiativ pe care l-am putea numi „obiectiv” în sensul în care urmele subiectivității sînt șterse. Segmentul [A] este în întregime sub dependența PdV1 al lui TU generic. Segmentul [B] aduce o transformare progresivă a acestei percepții și, la sfîrșit, conectorul reformulativ ÎNTR-ADEVĂR recategorizează referentul și modifică astfel PdV1 al lui TU într-un PdV2 al Locutorului: *aceste animale [...] sînt oameni*. Substituibil cu adverbul EFECTIV, conectorul ÎNTR-ADEVĂR introduce confirmarea izotopiei umane declanșată prin lexemele *glas articulat*, *picioare* și *față umană*. Ceea ce este spus sub incidența lui ÎNTR-ADEVĂR, în poziție de concluzie a lui B, infirmă PdV1 al lui TU. Afirmția se referă la realitatea efectivă a lumii (este sensul etimologic al conectorului). Nici un locutor nu asumă explicit această nouă stare a realității, prezentată ca adevărată. Locutorul-enunțător suport al PdV2 („ei” sînt oameni = același, ca ceilalți oameni, ca noi) se disociază de PdV1 al lui TU („ei” sînt animale = alteritate). Moralistul, deși detașat, este prezent de-a lungul aserțiunii enunțurilor date ca adevărate și în mecanismul textual al dezvoltării progresive a unei realități pe care TU era inițial incapabil s-o vadă.

Așa cum am spus mai sus, segmentul [C] pare a contribui la regresul reprezentării prin întoarcerea la PdV1. Prezența lexemului *vizuină*, care conotează o locuință animală, și modul de hrănire al *oamenilor* cu pricina aruncă îndoiala și fac să oscileze reprezentarea între umanitate și animalitate. Sintagma nominală din [D1] (*ceilalți oameni*) confirmă PdV2 introdus la sfârșitul lui [B], iar partea finală merge în sensul care pare a fi asumat, în ultimă instanță, de către moralistul semnatar al volumului. Conectorul ȘI ASTFEL din ultimul segment este apropiat de un DECI sau de un PRIN ACEST FAPT. Acesta subliniază că propoziția p este un argument pentru concluzia q care urmează după ȘI ASTFEL. Argumentul este prezentat ca fiind susținut de o regulă cauzală evidentă, care ar trebui să fie suficientă. Concluzia construită pe o negație (*SĂ NU simtă lipsa*) dă de înțeles că țăranii simt lipsa pînii și sînt departe de a mîncă pe săturate. Argumentația devine astfel denunțarea mizeriei poporului de la țară, redus la o animalitate nedreaptă.

Referințe și lucrări recomandate:

- Jean-Michel ADAM: „Essais de pragmatique textuelle: organisateurs et connecteurs”, *Éléments de linguistique textuelle*, Bruxelles, Mardaga, 1990.
- Michel CHAROLLES: „L’encadrement du discours. Univers, champs, domaines et espaces”, *Cahiers de Recherche linguistique* 6, Université de Nancy 2, 1997: 1-73.
- Oswald DUCROT: *Les mots du discours*, Paris, Minuit, 1981.
- Zlatka GUENTCHEVA (ed.): *L’énonciation médiatisée*, Louvain-Paris, Peeters, 1996.

- *Langue française* 81: „Structurations de textes: connecteurs et démarcations graphiques”, Paris, Larousse, mai 1989.
- *Langue française* 102: „Les sources du savoir et leurs marques linguistiques”, Paris, Larousse, mai 1994.
- Marie-Annick MOREL: *La concession en français*, Gap-Paris, Ophrys, 1996.
- Henning NOLKE: „Pour un traitement modulaire de la syntaxe transphrastique”, *Verbum* XXIV, 1-2, Presses universitaires de Nancy, 2002: 179-192.
- Corinne ROSSARI: *Connecteurs et relations de discours: des liens entre cognition et signification*, Presses universitaires de Nancy, 2000.
- Francesco SABATINI: *La comunicazione e gli usi della lingua*, Torino, Loescher, 1990.

6. Lanțuri de acte de discurs

6.1. Textul ca structură ierarhică de acte

Un text nu este doar o suită de acte de enunțare înzestrate cu o anumită valoare sau forță ilocutionară (cum am văzut în cap. 3, § 5), ci și o structură de acte de discurs legate. Principiul acestei structuri ierarhice a fost descris de timpuriu de către E. Roulet (1985) și de către V. Viehweger:

Analizele concrete arată că actele ilocutionare care constituie un text formează ierarhii ilocutionare împreună cu un act ilocutiv dominant susținut de acte ilocutionare subsidiare [...].

(1990: 49)

Viehweger reproșează gramaticienilor textului că nu au surprins structura de ordinul acțiunii a discursurilor. El insistă

asupra faptului că actele discursului identificabile sînt, prin interpretare, „legate unele de altele pentru a realiza obiective complexe” (1990: 48), constituind astfel „structuri ilocuționare” despre care el notează că „se află într-un raport sistematic cu structurile globale de texte (de exemplu structuri de texte argumentative, descriptive, narative, etc)” (id.). D. Vanderveken subliniază și el dimensiunea textuală a actelor de discurs: „În planul utilizării limbajului, actele ilocuționare complete (și nu niște propoziții izolate) sînt *unitățile de bază ale semnificației* în continuitatea discursului (fie oral sau scris)” (1992: 61). Într-un articol în care schițează o abordare a discursului și o lărgire a „logicii ilocuționare”, el declară limpede: „Un discurs veritabil este mai mult decît o simplă secvență finită de acte ilocuționare. El are o structură și condiții de succes care-i sînt proprii și care nu sînt reductibile la cele ale actelor ilocuționare izolate care fac parte din el” (1997: 64). Searle și Vanderveken recunosc că trebuie „să distingem intervențiile complexe dintr-un discurs” (Vanderveken 1992: 58). Aceste „intervenții complexe” sînt foarte apropiate de „structurile de texte” ale lui Viehweger și de secvențele de bază despre care va fi vorba în capitolul 5: „descrieri, argumentații, explicații, justificări și interogații” (id.). El le consideră – vom reveni asupra acestui punct la începutul capitolului 5 – ca pe niște acte de discurs „a căror natură este mai complexă decît cea a actelor ilocuționare elementare auxiliare care le compun” (id.).

Pentru a descrie complexitatea operațiilor de legare a actelor discursului, să ne întoarcem la cadrul care încheie banda desenată *Le Schtroumpfissime* de Peyo:

T23 Bravo! Văd că în ciuda faptului că ați ștrumfit-o, ați rămas niște ștrumfei de treabă. Hai că vă iert!

Această bulă de bandă desenată conține o suită de patru acte de discurs (A) inserate într-o singură replică a Marelui Ștrumpf:

- **e1:** *Bravo!* Enunț monorem expresiv complet, avînd forma sintactică a unei exclamații. Act de discurs EXPRESIV(A1) care nu ia forma performativului de felicitare.

- **e2:** *Văd că:* Segment introductiv al enunțurilor CONSTATIVE e3 și e4.

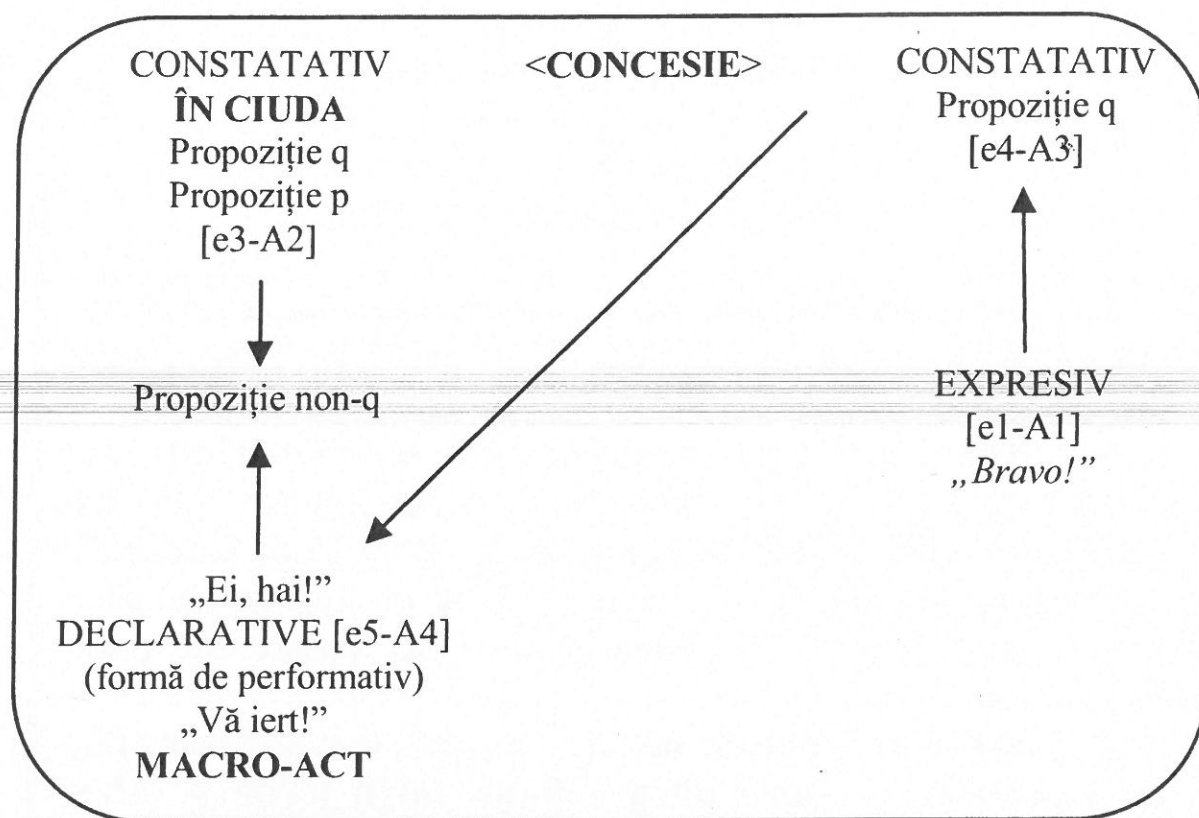
- **e3:** *ÎN CIUDA faptului că ați ștrumfit-o:* Propoziție p care trimite anaforic („faptul că”) la ansamblul volumului de-a lungul căruia ștrumfii s-au bătut, în lipsa autorității marelui Ștrumpf. Act de discurs A2 ASERTIV (constatare)

- **e4:** *ați rămas niște ștrumfei de treabă!* Propoziție q cu valoare de act de discurs A3 ASERTIV(constatare).

- **e5:** *Hai că vă iert!* Introdus printr-o marcă tipică a oralității (*Hai*), acest enunț concluziv ia forma unui performativ explicit. Act de discurs A4 DECLARATIV.

Actele succesive nu sînt juxtapuse, ci legate între ele astfel încît să formeze un segment textual coeziv și coerent. Cele două acte de discurs asertiv-constatativ sînt legate printr-un act înglobant de concesie, marcat prin conectorul ÎN CIUDA: **A2-Constatativ <OR.Arg. CONCESIVĂ> A3-Constatativ**. Pe această structură se grefează, pe de o parte un act Expresiv (A1), care se referă la A3, și, pe de altă parte, un act Declarativ care ia forma performativului explicit (A4) și care, făcut posibil de către A3, se referă la A2. Conectorul ÎN CIUDA semnalează că propoziția p-A2 este un argument slab în raport cu propoziția q-A3. Propoziția p este un argument pentru o concluzie non-q, dar propoziția q este mai importantă (argument mai puternic) și face astfel posibil performativul din încheiere A4. Această structură ierarhică de acte poate fi rezumată astfel:

Schema 14

6.2. Lectura unui afiș celebru din cel de al doilea război mondial.

Ca să luăm un exemplu de text complet, să examinăm afișul tricolor apărut în iulie 1940 la Londra, retipărit și afișat pînă-n iunie 1944 în numeroase locuri publice londoneze, și clandestin în Franța ocupată:

T63

CĂTRE TOȚI FRANCEZII

*Franța a pierdut o bătălie!
Dar Franța nu a pierdut războiul!*

[§ 1] Guvernanți de ocazie au putut capitula, căzînd în panică, uitînd onoarea, aruncînd țara în robie. Totuși, nu-i totul pierdut!

[§ 2] Nimic nu-i pierdut, deoarece acest război este un război mondial. În universul liber, forțe imense nu s-au manifestat încă. Într-o zi, aceste forțe vor zdrobi inamicul. Trebuie ca Franța, în ziua aceea, să fie de față la victorie. Atunci își va regăsi libertatea și măreția. Acesta este țelul meu, singurul meu țel!

[§ 3] Iată de ce îi poftesc pe toți francezii, oriunde s-ar afla, să se unească cu mine întru acțiune, întru jertfă și întru nădejde.

**Patria noastră este în primejdie de moarte.
Să luptăm cu toții pentru a o salva!**

TRĂIASCĂ FRANȚA!

[semnătură manuscrisă]

GENERALUL DE GAULLE
CARTIER-GENERAL,
4, CARLTON GARDENS,
LONDON, S.W.1

Vom reveni asupra textului T63 în capitolele 5 și 6. Deocamdată ne vom mulțumi să acordăm atenție acțiunilor discursive. T63 se prezintă ca o suită de acte de discurs ASERTIV-PREDICTIV, DIRECTIV, EXPRESIV și de ASERȚIUNI. Însă reperajul unei succesiuni de acte identificabile ca atare nu dă nici o indicație asupra legăturilor lor și deci nici asupra textualității și dinamicii acestui text argumentativ. De fapt, aserțiunile de la început (subtitlu și § 1) sînt structurate de către un **macro-act de respingere** care se sprijină, în doi timpi, pe două **concesii** marcate de conectorii *dar* și *totuși*. Mai întîi avem o structură concesivă:

[[(desigur) p-e1] *Franța a pierdut o bătălie!*

[DAR non q-e2] *Franța nu a pierdut războiul!*]

Aserțiunea p apare ca un argument în favoarea unei concluzii q-e0, cel puțin din punctul de vedere (PdV1) exprimat de „guvernanți de ocazie” (de fapt de către Mareșalul Pétain la 17 iunie 1940³³). Faptul că argumentul (mai puternic) care urmează după DAR este o negație non-q, lasă să se audă un PdV2 care neagă PdV1 (q-e0). Primul paragraf dublează subtitlul recurgînd la aceeași construcție concesivă:

[[p-e3] *Guvernanți de ocazie au putut capitula... în robie*

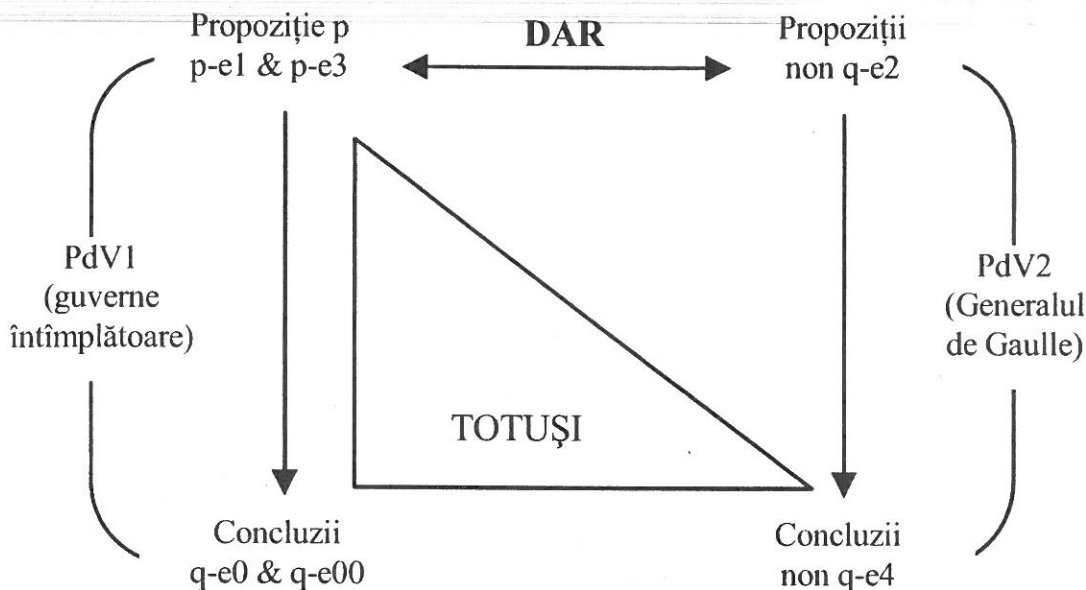
[TOTUȘI non-q-e4] *nu-i totul pierdut!*]

Aserțiunea p-e3 apare ca un argument în favoarea unei concluzii q-e00, cel puțin din punctul de vedere advers PdV1.

³³ Pentru un studiu asupra apelurilor lui Pétain și de Gaulle din 17-18 iunie 1940, a se vedea Adam 1999: 135-155.

Faptul că argumentul (mai puternic) care urmează după TOTUȘI este o negație non q-e4, lasă să se audă, în spatele negației, PdV1 (q-e00). Cele două **acte de concesiie**, care dau un sens aserțiunilor succesive explicite (e1, e2, e3, e4) și implicite (e0, e00), sînt ele înseși cuprinse într-un **macro-act de respingere** înglobant, care asociază subtitlul și § 1:

Schema 15

Acest macro-act de refutație este apoi întărit de o **explicație** care pornește de la reluarea lui non-q (*Nimic nu-i pierdut*) urmată de conectorul DEOARECE, marcă a introducerii unei explicații. Încheierea mișcării explicative este semnalată de IATĂ DE CE. Mișcarea explicativă cuprinde micro-actele următoare:

- Acte de ASERȚIUNE (e4 bis): *acest război este un război mondial.*
(e5): *În universul liber... nu s-au manifestat încă.*

- Act ASERTIV-PREDICTIV (e6): *Într-o zi, aceste forțe vor zdrobi inamicul.*
- Act de ASERȚIUNE (e7): *acest război este un război mondial.*
- Act ASERTIV-PREDICTIV (e8): *Atunci, ea își va regăsi libertatea și măreția.*
- Act de ASERȚIUNE (e9): *Acesta este țelul meu, singurul meu țel!*

Respingerea inițială, odată întărită de această explicație, face posibilă îndeplinirea actului **directiv** e10, care acoperă ansamblul lui § 3 și face din acest afiș un „apel”, varianta scrisă a „apelului din 18 iunie”. Verbul „a invita”, folosit în iunie 1940, este, ca și „a pofti” din afiș, un act directiv particular pe care Vanderveken îl rezumă în termenii următori:

[...] Înseamnă a ruga pe cineva să meargă undeva sau să asiste la ceva [...]; mai mult, prin invitație, se presupune în general [...] că lucrul la care-l poștești pe alocutar este benefic pentru el.

(1988: 183)

Așadar acest act directiv se deschide spre acțiunea de de liberare a destinatarului: lui îi revine decizia de a accepta sau nu să dea curs „invitației”. Oratorul se mulțumește să-i propună să aleagă ce crede el că este mai bine pentru sine și pentru Națiune. Întregul gen discursiv al afișului ține de acest act directiv particular. În schimb, atenuarea actului directiv prin invitație este însoțită de un act foarte puternic: apelul semnatarului, generalul de Gaulle, este un apel la disidență, la dezertare, la nesupunere. Emanînd de la un militar, această alegere apare ca deosebit de puternică. Directiva mai are o caracteristică: ea adoptă structura foarte formală a performativului: „*[eu] poftesc*”.

Fie o structură argumentativă globală alcătuită din trei macro-acte printre care explicația (II) joacă un rol fundamental: întărind argumentativ I, ea justifică și face posibil III:

I. Refutație <<<<<<< II. Explicație >>>>>>> III. Appel (directiv).

Introducerea verbelor la persoana I din e10 a fost pregătită de cei doi determinați posesivi *țelul MEU, singurul MEU țel* din e9. Referința la persoana întâi este dată apoi de semnătura afișului. Textul se încheie cu un act expresiv care urmează după cele două enunțuri marcate de unirea enunțătorului cu destinatarii („toți francezii”) în persoana întâi plural (*patria NOASTRĂ, să luptĂM cu toții*):

e11 Asertiv:	<i>Patria noastră este în primejdie de moarte.</i>
e12 Directiv:	<i>Să luptăm cu toții pentru a o salva.</i>
e13 Expresiv:	<i>Trăiască Franța!</i>

Se vede limpede aici cum, într-un text monologal, actele discursive punctuale nu capătă sens decât prin inserția lor în structuri ierarhice la nivele superioare de complexitate. Capitolul 5 va avea ca scop clarificarea naturii acestor macrostructuri textuale, dar să reținem de pe-acum că sensul unui enunț rezidă fundamental în continuarea discursului pe care o face posibilă. Este important să nu ne oprim la actele de discurs înfăptuite (la valoarea lor ilocuționară proprie), ci să luăm în considerație în ce mișcare textuală sau în ce strategie discursivă sînt cuprinse: „Sensul profund al unui enunț este constituit din strategii discursive pe care le generează și pe care are menirea să le genereze. Deci nu este vorba de un sens static, ci dimpotrivă, dinamic.” (Anscombe 1995: 189).

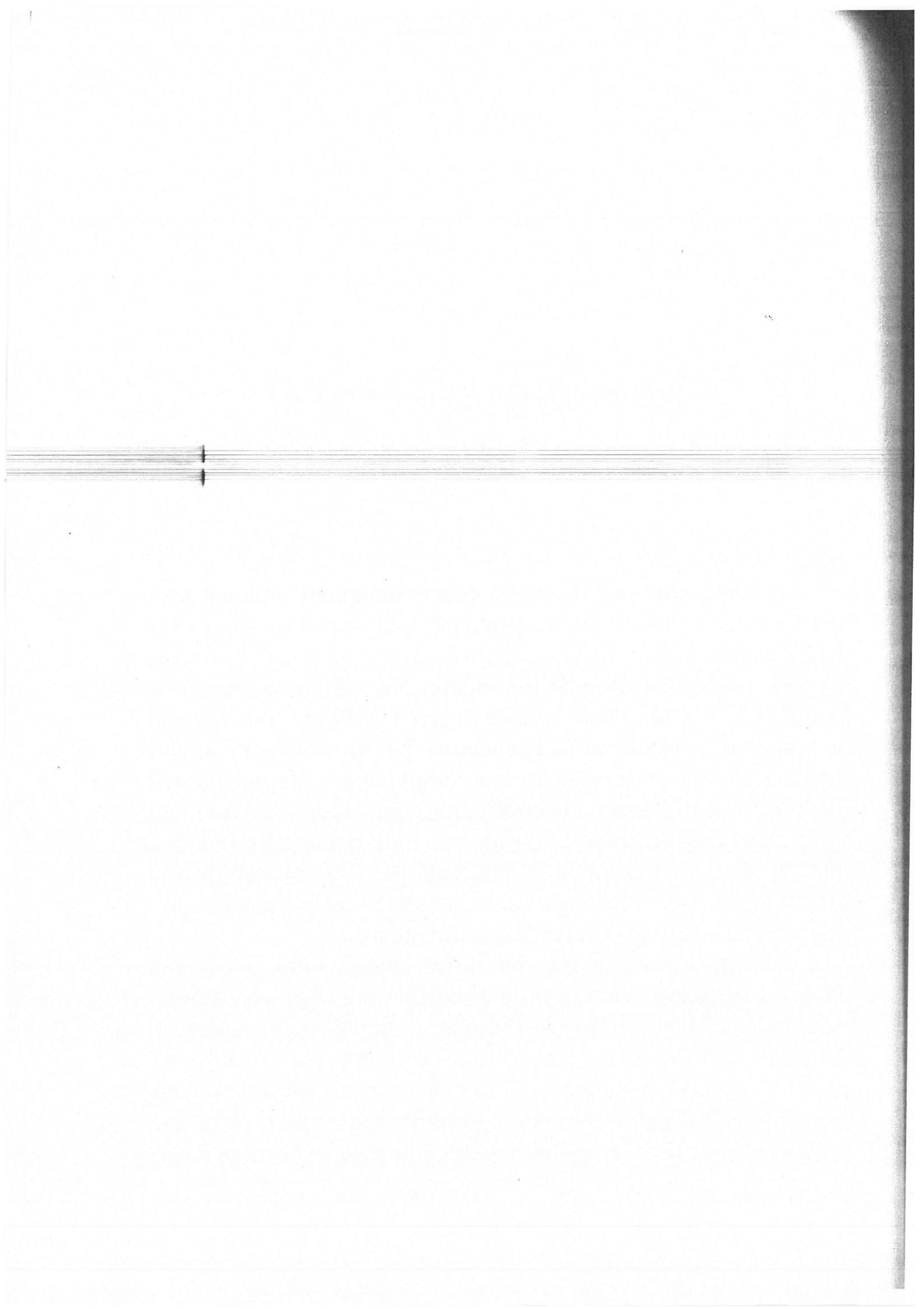
Vom reveni mai târziu, apropo de dialog (cap. 5, § 6), asupra formei majore a acestor acte de discurs legate, în special cea a **Întrebării**, care implică o structură minimală de textualitate ilocuționară legînd un act de discurs dominant de **Întrebare** cu un act de discurs reactiv de **Răspuns**. În analiza conversațională, cuplurile întrebare-răspuns, cerere/ofertă-refuz, scuză-minimalizare, salut-salut etc., se numesc „perechi de adiacență”. (Levinson 1983: 303-306).

Referințe și lecturi recomandate:

- Jean-Michel ADAM: „Rhétorique de l'appel: de Gaulle et Pétain, en juin 1940”, *Linguistique textuelle*, Paris, Nathan, 1999: 139-155.
- Jean-Michel ADAM: „Ta mère... de l'insulte à l'histoire drôle”, *Linguistique textuelle*, Paris, Nathan, 1999: 157-173.
- Jean-Claude ANSCOMBRE: „La théorie des topoï: sémantique ou rhétorique”, *Hermès* 15, Paris, 1995: 185-198.
- Charles BALLY: *Traité de stylistique française*, Genève-Paris, Georg și Klincksieck, vol. 1 (1909), 3e éd. 1951: § 259.
- *Communications* 32, „Les actes de discours”, Paris, Seuil, 1980.
- Vasile DOSPINESCU, Simona-Aida MANOLACHE: *Précis de grammaire (théorie et pratique). Le nom et le groupe nominal en français contemporain*, Ed. Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, 2003: 139-140.
- Stephen C. LEVINSON: *Pragmatics*, Cambridge University Press, 1983.
- Eddy ROULET et alii: *L'articulation du discours en français contemporain*, Berne, Peter Lang, 1985.
- „La logique illocutoire et l'analyse du discours”, în D. Luzzati, J.-C. Beacco et alii (ed.), *Le Dialogique*, Berne-Paris, Peter Lang, 1997: 59-94.

-Daniel VANDERVEKEN: „La théorie des actes de discours et l'analyse de la conversation”, *Cahiers de linguistique française* 13, Genève, 1992: 9-61.

- Dieter VIEHWEGER: „Savoir illocutoire et interprétation des textes”, în M. Charolles, S. Fisher și J. Jayez (ed.), *Le discours. Représentations et interprétations*, Presses universitaires de Nancy, 1990: 41-51.

Capitolul 5

PERIOADE ȘI SECVENȚE: UNITĂȚI COMPOZIȚIONALE DE BAZĂ

Atunci cînd am făcut din propoziția-enunț unitatea textuală elementară (cap. 3), surprinzînd apoi operațiile mari care ordonează legările acestor unități (cap. 4), ne-am ocupat mai ales de descrierea ordonărilor liniare. Ne rămîne acum să ne ocupăm de modul în care se face trecerea de la așezarea în serie a propozițiilor-enunț la împachetarea lor semantică în unități textuale de nivele crescătoare de complexitate. Studiul trecerii de la combinația în serie la configurații mai complexe de unități care alcătuiesc un tot – care este mai mult decît suita liniară a părților sale – corespunde cu diferența pe care am stabilit-o în cuvîntul înainte, împreună cu E. Coșeriu, între obiectul gramaticii transfrastice și cel al lingvisticii textuale.

Propozițiile-enunțuri sînt direct supuse unor două mari tipuri de regroupări care le țin împreună. Vom distinge aici unități textuale slab tipizate: **perioadele**, și unități mai complexe și tipizate: **secvențele** (centrul schemei 4). Între o secvență minimală și o perioadă complexă, diferența ține mai puțin de volum, cît de complexitatea întregului alcătuit prin ordonarea propozițiilor-enunț. De o amplitudine potențial mai redusă decît sec-

vențele, perioadele sînt unități care intră direct în componența părților unui plan de text (partea stîngă din schema 4). Secvențele sînt unități textuale complexe, compuse dintr-un număr limitat de pachete de propoziții-enunț: macro-propozițiile sînt un fel de perioade a căror proprietate principală este aceea de a fi unități legate de alte macro-propoziții, ocupînd poziții precise în sînul întregului ordonat al secvenței. Fiecare macro-propoziție capătă sens în raport cu celelalte, în unitatea ierarhică complexă a secvenței. În acest sens, **o secvență este o structură**, adică:

- **o rețea relațională ierarhică**: mărime care poate fi descompusă în părți legate între ele și legate din nou de întregul pe care-l formează;

- **o entitate relativ autonomă, dotată cu o organizare internă** proprie și deci în relație de dependență-independență cu ansamblul mai larg din care face parte (textul).

Spre deosebire de perioadele simple, macro-propozițiile care intră în compoziția unei secvențe țin de ordonările preformate de propoziții. Aceste diferite ordonări sînt numite „narrative”, „argumentative”, „explicative”, „dialogale” și „descriptive”. Scopul cărții mele din 1992 (*Les textes: types et prototypes*) a fost să dezvolte ipoteza diferitelor ordonări preformate de secvențe în opoziție cu tipologia textelor. Cele cinci tipuri de bază pe care le-am reținut corespund cu cinci tipuri de relații macro-semantice memorate prin impregnare culturală (lectură, audiere și producere de texte) și transformate în schemă de recunoaștere și de structurare a informației textuale. Cazul oarecum particular al descrierii mă determină, în paginile care urmează (§ 2), la o revizuire parțială a modelului meu din 1992.

Acordînd o importanță mai mare perioadelor, putem rezolva problema ordonărilor propozițiilor descriptive. Acestea din urmă alcătuiesc bucle mai curînd periodice decît secvențiale,

destul de tipizate totuși, pentru a fi identificabile ca unități particulare. Spre deosebire de celelalte structuri secvențiale, legăturile dintre propoziții sînt determinate, în descriere, de cîteva relații: calificarea unui întreg, selecția părților acestui întreg, calificarea părților, redenumirea întregului etc. Este dificil de vorbit (așa cum am făcut-o eu în lucrările anterioare) despre macro-propoziții descriptive, cînd, de fapt, segmentele descriptive nu prezintă o organizare internă preformatată comparabilă cu cea a macro-propozițiilor din secvențele argumentative, explicative sau narrative. Vom vedea că este vorba nu atît de o organizare structurală, cît de un repertoriu de operații. De altfel, acest reproș a fost întotdeauna formulat împotriva unei descrieri atît de puțin ordonate în sine încît este obligată să se strecoare în permanență în planuri de texte fixate de retorică sau, așa cum este cazul adeseori, ocazionale. Dacă vorbim de un continuum de complexitate crescătoare de la perioadă la secvență, atunci putem explica statutul particular al descrierii și faptul că ceea ce diferențiază o simplă perioadă narativă sau argumentativă de o secvență narativă sau argumentativă nu poate fi decît gradat, și nu absolut.

Teoria secvențelor a fost elaborată ca o reacție la tipologia prea generală a textelor (Werlich 1975). Cînd fac distincția dintre formele elementare de textualizare numite *narative*, *argumentative*, *explicative* sau *dialogice*, propozițiile mele se înscriu în prelungirea lingvistică a teoriei psiho-cognitive a schemelor care își are originea în lucrările lui Barlett (1932) și care a fost dezvoltată mai ales de Kintsch și Van Dijk (vezi și Fayol 1985 și 1997, și Coirier *et alii* 1996). După această teorie, la un prim nivel, propozițiilor li se atribuie un sens sau o reprezentare propozițională și o valoare ilocutionară. La un al doilea nivel, prin cicluri de tratare, pachete întregi de propoziții sînt condensate și

stocate apoi în memoria de lucru, fapt care permite continuarea construirii sensului prin integrarea enunțurilor următoare. Stabilirea acestor regrupări semantice este facilitată, la un ultim nivel, de recunoașterea organizărilor convenționale, schemele textelor pentru care Van Dijk a propus denumirea de „suprastructuri”:

Spre deosebire de macrostructuri, acestea nu determină un „conținut” global, ci mai curînd „forma” globală a unui discurs [...]. Macro-propozițiile, cel puțin cele de un nivel destul de ridicat, vor fi organizate de categoriile schematice ale suprastructurii, ca de exemplu, schema narativă.

(1981: 26-27)

Van Dijk vorbește de „suprastructuri” atît aproape de povestire și argumentație, cît și de sonet sau de planul unui articol științific. Noțiunea acoperă deci unități textuale mult prea diferite. Conceptele de plan de text (cap. 6) și de secvență au drept scop să clarifice natura celor două nivele de regrupare a unităților textuale.

Pe de altă parte, *a povesti, a descrie, a argumenta* și *a explica* sînt macro-acțiuni sociodiscursive pe care teoriile clasice ale actelor de discurs nu le pot defini cu claritate. Totuși, cele patru forme de acțiuni verbale sînt foarte frecvente, copiii le stăpînesc încă de la o vîrstă fragedă. Deși este vorba de capacități cognitive și pragmatice fundamentale în gestiunea relațiilor interpersonale, aceste competențe sînt departe de a ocupa un loc important în teoria actelor de discurs.¹ Relația lor cu aserțiunea este departe de a fi bine definită și este necesar să trecem printr-o redefinire a asertivelor (despre care am vorbit la sfîrșitul cap. 3, § 5), la fel de valabilă pentru construcția lumilor textuale ficționale, cît și factuale.

Dacă considerăm că scopul interactiv al enunțurilor asertive este să împărtășească o credință, să-l convingă pe destinatar de consistența unei reprezentări discursive (Rd), putem spune că un asertiv nu vizează atît să fie conform cu o stare dată a lumii reale (definiția clasică), cît să facă în așa fel încît lumea să fie văzută de destinatar conform cu credința emisă de locutorul-enunțător. J.-B. Grize numește acest fapt „modelarea mutuală a unei lumi comune prin mijlocirea unei acțiuni conjugate” (1993: 335). Aserțiunile narrative, descriptive, argumentative și explicative factuale sau ficționale, mai degrabă construiesc reprezentări schematice ale lumii decît se adaptează la ea, iar stabilirea unei credințe împărtășite nu este scopul ultim al acestor aserțiuni. Scopul lor ultim este, ca și cel al directivelor, un scop de acțiune: să împărtășească o credință în scopul de a induce un anumit comportament (visarea, rîsul, plînsul, indignarea, revolta, acțiunea asupra lumii etc.). În ceea ce privește cazul particular al explicației, E. Veneziano (1997) a propus o soluție pe care o putem adapta și generaliza la cele patru tipuri de bază ale noastre, și care merge în sensul lui Vanderveken (1992: 58), menționat la finele cap. 4. Explicație, descriere, narațiune și argumentație nu pot fi definite ca patru acte de discurs primitive (F(p)), ci intermediare între scopul ilocuționar primar și aserțiune (împărtășirea unei credințe sau a unei cunoașteri) și scopul ultim al actului asertiv (a convinge pe cineva să facă ceva). Formula următoare este o reprezentare a faptului că o aserțiune posedă o forță (F) narativă, descriptivă, argumentativă sau explicativă:

[F. primară (p) (a aserta)]	[F' narativă – a povesti descriptivă – a descrie argumentativă – a argumenta explicativă – a explica]	[Scop ultim]]] (acțiune socio- discursivă vizată)
--------------------------------	--	---

Spre deosebire de instrucțiune-ordin ale căror forme de textualizare variază destul de mult în funcție de genurile de incitare la acțiune (Adam 2001), textualizarea macro-acțiunilor sociodiscursive *narrative, descriptive, argumentative și explicative* pare să treacă prin forme regulate de compunere, mai ales în scris. Cazul particular al *dialogului* necesită o altă explicație (cf. infra, & 6).

Referințe și lucrări recomandate

- Jean-Michel ADAM: *Les Textes: types et prototypes*, Paris, Nathan, 2001 (1992).
- Jean-Michel ADAM: „Types de textes ou genres de discours? Comment classer les textes qui *disent de* et *comment faire?*”, *Langages* 141, Larousse, 10-27, 2001.
- Sir Frédéric Charles BARTLETT: *Remembering*, Cambridge University Press, 1932.
- Pierre COIRIER, Daniel GAONAC'H, Jean-Michel PASSERAULT: *Psycholinguistique textuelle*, Paris, A. Colin, 1996.
- Michel FAYOL: *Le récit et sa construction*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niesllé, 1985.
- Michel FAYOL: *Des idées au texte*, Paris, PUF, 1997.
- Jean-Blaise GRIZE: „Observations sur le «comment» et le «pourquoi»: logique et sémiotique”, *Mélanges offerts à Jean Peytard*, vol. 1, Besançon, Annales littéraires de l'université de Franche-Comté, 1993: 331-339.
- Walter KINTSCH: „Aspects de la compréhension de texte”, *Bulletin de psychologie* 356, tome XXXV, Paris, 1981-1982.
- Walter KINTSCH: „Text représentation” în W. Otto și S. White (ed.), *Reading expository material*, New York, Académie Press, 1982.

- Daniel VANDERVEKEN: „La théorie des actes de discours et l'analyse de la conversation”, *Cahiers de linguistique française* 13, Genève, 1992: 9-61.

- Teun A. VAN DIJK: „Le texte: structures et fonctions. Introduction élémentaire à la science du texte” în A. Kibedi Varga (ed.), *Théorie de la littérature*, Paris, Picard, 1981: 63-93.

- Edy VENEZIANO: „Buts illocutoires de l'assertion et enchâssement des forces: le cas de l'explication”, *Interaction et cognitions*, vol. II-1 et 2, 1997: 137-148.

- Egon WHRLICH: *Typologie der Texte*, Heidelberg, Quelle et Meyer, 1975.

1. Perioada: de la retorică la lingvistică textuală

1.1. Redefinirea perioadei

Teoretizată de gramaticienii și stilisticienii clasici, noțiunea de „perioadă” a reapărut în lingvistica anilor 1980 sub pana specialiștilor în oral (Luzzati 1985, Blanche-Benveniste 1997, Berendonner 1992). În fața non-pertinenței noțiunii de frază la oral, aceștia din urmă au avut nevoie să definească blocurile de unități care întrețin între ele legături ierarhice de dependență morfo-sintactică marcante. A. Berendonner recurge pentru aceasta la noțiunea de perioadă, pe care o definește ca pe o asamblare minimală de două clauzule (2002). În câmpul lingvisticii textuale, M. Charolles (1988) a fost primul care a considerat perioada ca pe unul din planurile de organizare a textualității.

Fără să acordăm prioritate discursului „obișnuit”, considerăm aici majoritatea textelor scrise drept „cotidiene” și ne vom ocupa de formele scrise care aparțin de scriitura oralizată,

precum discursul rostit de generalul de Gaulle din balconul primăriei din Montréal. Această formă de scriitură îngrijită făcută pentru oralizare corespunde la fel de bine cu elogiile funebre ale lui Malraux, cât și cu textele de teatru și cu discursurile ținute în fața unor adunări. Există o formă de oral pe care o putem numi scripturalizată, precum transcrierea interviurilor din presa scrisă, și un oral stilizat, ca în romanele lui Céline sau Ramuz, de exemplu. Altfel spus, variațiunile formale dintre polul scris și polul oral sînt foarte numeroase și în final, puțin studiate din acest unghi. Nu vom merge pînă acolo încît să vorbim de două lingvistici diferite, una a oralului, și cealaltă a limbii scrise, însă trebuie să recunoaștem că exemplele din corpus și instrumentarea necesară diferă considerabil. Neglijînd diferențele de date și de metode, un mare număr de lucrări lingvistice se situează fie între două metode vagi, fie generalizează observațiile unui pol la ansamblul funcționării limbii. Multă vreme a fost privilegiată scriitura literară, iar acum, oralul. Optînd pentru una din cele două actualizări ale limbii, se neglijează diferențele de materialitate ale regimurilor oral și scripural. Aceste diferențe au totuși consecințe importante asupra gestiunii continuității fluxului verbal atît la producere, cât și la receptare. Noțiunea de perioadă, care a fost adusă în atenție prin lucrările asupra oralului elaborate de Groupe Aixois de Recherche en Syntaxe (Grupul de Cercetare în Sintaxă din Aix), și noțiunea de „paragraf” dezvoltată de M.-A. Morel și L. Danon-Boileau (1988), nu ne vor fi de folos în descrierea textelor scrise pe care le-am ales ca obiect de studiu. În locul lor, preferăm un demers ivit din retorica oratorică, ce prezintă imensul avantaj de a fi legat de oralizarea scriiturii (ceea ce anticii numeau *actio*) și de a premerge istoric invenția frazei.

După ce am abordat îndelung relectura concepției clasice a perioadei în Adam 1990 (73-83) și 1991 (143-190), amintesc pe scurt că Aristotel definește perioada ca pe o „formă de elocuțiune¹ care are un început și un sfârșit prin ea însăși, precum și o întindere ușor de cuprins dintr-o singură privire” (*Retorica* III, § 1409a36, tr. Marina-Cristina Andrieș, Ed. IRI, București, 2004: 323). Această unitate prezintă avantajul de a fi „plăcută”, „pentru că nu este nedeterminată și, de asemenea, fiindcă întotdeauna auditorul crede că posedă ceva ce a fost inferat pentru el însuși.” (§ 1409b1). Pe de altă parte, ea îi apare ușor de înțeles, datorită ritmicității ei (§ 1409b4) care o face ușor de memorat: „Stilul în perioade are număr, ceea ce, dintre toate lucrurile, este cel mai ușor de ținut minte. Tocmai de aceea, toți își amintesc mai bine versurile decât proza” (§ 1409b5-7). Teoretizînd arta oratorică, Aristotel privilegiază un ritm care are ceva comun cu oralitatea. Acesta este și cadrul *Artei oratorice* (Cartea IX) de Quintilian [tr. Maria Hetco, Ed. Minerva, 1974].

Noțiunea nu s-a gramaticalizat decât în secolul al XVIII-lea. Lucrările de retorică au definit pe-atunci perioada ca pe o frază complexă al cărei ansamblu formează „un sens complet”, unde fiecare propoziție constituie un membru, din care ultima formează o concluzie sau clauzulă. Odată cu Dumarsais (articolul „Construcție” din *Encyclopedie*), perioada tinde să nu mai fie decât o asamblare de propoziții legate între ele prin conjuncții. Totuși, Abatele Batteux insistă la fel de mult asupra **ritmului**: „Am spus că nevoia de a respira este cea care a introdus spațiile

¹ Prefer să traduc astfel decât să utilizez termenul anacronic de „frază” din traducerea lui M. Dufour și A. Wartelle [sau din traducerea românească (n.tr.)] (*Les Belles Lettres* 1980 și Ed. Gallimard, Collection TEL² 1998).

în discurs; dar nu este singura cauză. Toate facultățile care concură la formarea discursurilor concură în aceeași măsură la exigența numerelor” (1824: 91), cât și asupra **conexiunilor gramaticale**: „Stilul periodic este cel în care propozițiile sau frazele sînt legate unele de altele, fie prin sens, fie prin conjuncții” (1824: 130). Așadar, vom considera drept perioade:

• **Structurile ritmice fără conectori** precum frazele din Rimbaud T36 și T37 sau pasajele de la începutul și de la sfîrșitul celebrului discurs al generalului de Gaulle la Alger, 4 iunie 1958:

T64 [...] în toată Algeria // nu există decît o singură categorie de locuitori /// nu există decît francezi // în întregime // francezi în întregime // cu aceleași drepturi // și aceleași îndatoriri /// (*Aplauze*)

Această perioadă, determinată din plin de interacțiune (în special aplauzele care întrerup fluxul verbal), este structurată de paralelisme și de număr (subliniez cu bold reluările și cu capitale silabele accentuate; indicația de pauze și aplauze dă o idee despre ritmul vorbirii):

[...] în toată ALGERia //
nu există decît o SINGURĂ categorie de locuitori /// (*Aplauze*)
nu există **decît francezi** // (*Apl.*) **în întregime** // (*Apl.*)
 francezi **în întreGIME** //
 cu **aceleași** drepturi //
 și **aceleași** îndatoriri ///

La fel se întîmplă, fără întreruperi generatoare de repetiții, și în celebra perorație a acestui discurs:

T65 Niciodată // mai mult ca aici // și mai mult ca-n astă-seară //
nu am simțit // cît de frumoasă // cît de MARE // cît de
generoasă // este FRANȚA /// (*Aplauze*)

Fie o structură periodică binară la început și ternară în
continuare:

Niciodată //	mai mult ca aici //
	Și mai mult ca-n astă-seară //
nu am simțit //	cît de frumoasă //
	cît de MARE //
	cît de generoasă //
	este FRANȚA ///

Vom vorbi despre un **ritm simplu** atunci cînd o suită sintagmatică este întreruptă de o iterație, în același loc sintactic, a doi, trei sau patru termeni (cum este cazul în exemplul de mai sus). Vom vorbi de **ritm complex** de fiecare dată cînd este necesară revenirea la o poziție sintactică anterioară (vom vedea exemple mai jos în textul lui La Bruyère).

• **Perioadele organizate în jurul conectorilor.** Subtitlul din T63, în italice sub titlul mare, este un bun exemplu de perioadă construită pe baza unui paralelism (legare a semnificanțului prin repetiția lexicală și sintactică a subiectului și a verbului la perfect compus) care întărește semantic o antiteză construită pornind de la o negație și articulată în jurul conectorului DAR:

T63a Franța a pierdut o bătălie!
Dar Franța nu a pierdut războiul!

Alineatul și punctuația exclamativă întăresc paralelismul gramatical și transformă cele două fraze tipografice într-o unitate argumentativă de sens pe care o putem considera ca pe o perioadă cu doi membri: [e1-p DAR e2-non q]. Această perioadă concesivă conduce la o concluzie care, prin e2-non q, se opune deciziei de a capitula. Decizie a mareșalului Pétain care se sprijinea pe o concluzie deductibilă din e1-p. Acest fapt declanșează constrângeri în continuarea discursului. Perioada care urmează se întinde și ea pe două fraze tipografice:

- T63b** (e1) Guvernanți de ocazie au putut capitula,
 (e2) **căzînd** în panică,
 [P1] (e3) **uitînd** onoarea,
 (e4) **aruncînd** țara în robie.
 [P2] (e5) **TOTUȘI**, nimic nu-i pierdut!

Aici intervin doi factori de legare. Pe de o parte, legarea ternară a semnificantului face din suita de gerunzii e2 + e3 + e4 o unitate ritmică. Pe de altă parte, conectorul concesiv TOTUȘI unifică opunîndu-le, fraza tipografică P1 și fraza exclamativă P2. Putem vorbi deci de o primă frază periodică ritmică cu patru membri [P1], urmată de un enunț [e5-P2] nonperiodic în sine, dar cuprins într-o perioadă concesivă care face din cele două fraze tipografice [P1 + P2] și din cele cinci enunțuri, membrii unei unități de sens de aceeași orientare argumentativă ca și subtitlul T63a.

Pentru a utiliza metoda decupajului perioadelor la scara unui text², să revenim încă o dată la exemplul din La Bruyère, deja studiat.

² Pentru exemple complementare, vezi studiile mele asupra unui fragment din *Nourritures terrestres* de Gide (Adam 1991: 155157) și asupra „Frazelor” lui Rimbaud (Adam 1991: 161190).

1.2. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <5>

[A] Vezi anumite animale sălbatice, masculi și femele răspîndite pe cîmpuri, negre, învinețite și tare pîrlite de Soare, legate de pămîntul pe care îl răscolesc, și-l răvășesc cu o dîrzenie de nebiruit; [B] au ca un fel de glas articulat, și cînd se ridică în picioare, arată un chip omenesc, și într-adevăr sînt oameni; [C] noaptea se retrag în niște vizuini în care trăiesc cu pîine neagră, cu apă, și cu rădăcină: [D] ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și recolta ca să trăiască, și merită astfel să nu simtă lipsa pîinii pe care au semănat-o.

Segmentele A, B, C și D sînt structurate sintactic și ritmic. Formînd patru perioade, ele se sprijină pe serii enumerative și pe repetiția, în aceeași poziție sintactică, a unităților identice morfologic sau apropiate (sintagme nominale, adjective, relative). Avem de-a face cu un **ritm simplu** în A11>12, A21>22>23, C21>22>23, D11>12>13 și cu un **ritm complex** atunci cînd A2 și A3 revin la nivelul lui A1, la fel și cînd C2 revine la nivelul lui C1, și cînd D2 revine la poziția lui D1. Putem considera această ritmicitate ca pe un aspect al amplificării care așază acest text descriptiv în genul epidictic (demostrativ al latinilor), iar scriitura lui La Bruyère, în contextul retoric al epocii și formației sale.

Structura gramaticală și ritmică a primei perioade:

[Perioada A]

Vezi anumite animale

A1. sălbatice,

A1.1. masculi

A1.2. Și femele

A2. răspîndite pe cîmpuri,

A2.1. negre,

A2.2. învinețite

A2.3. ȘI tare pîrlite de soare,

A3. legate de pămîntul.

A3.1. pe care-l răscolesc

A3.2 ȘI-l răvășesc

cu o dîrzenie de nebiruit;

Organizatorul enumerativ ȘI joacă de trei ori rolul de marcă de final de serie enumerativă binară sau ternară. Seria ternară A2.1-2.2.-2.3. este atașabilă sintagmatic la *animale* (la același nivel cu A1, A2 și A3). Totuși, izotopia culorii (*negre, învinețite*³) conferă o unitate semantică acestei serii de trei termeni, încheiate cu un ȘI care semnalează sfîrșitul unei enumerații. Încheind seria, ȘI invită la verificarea coeziunii semantice și morfo-sintactice a acesteia, și deci la regruparea lui A2.1.-2.2.-2.3.

Structura periodică a celui de al doilea segment este mult mai simplă. Este vorba de o perioadă pătrată, structurată de repetiția pronomului ELE⁴ (anaforă retorică) și de cei doi conectori: cauzalul CÎND [Cînd p, (atunci) q] este echivalent cu un DE FIECARE DATĂ CÎND p, q. Cît despre reformulativul

³ Sensul lui *livide* [în fr. în original (n.tr.)] este cel etimologic din latinescu *lividus*: *albăstrui, vinețiu*. Se pare că este vorba de vînațiile de pe piele provocate de munca aspră.

⁴ Redat, așa cum am arătat în cap. 4, § 1.5., prin anaforă vidă (n.tr.).

ÎNTR-ADEVĂR, el vine să închidă segmentul și să introducă ultimul membru al perioadei:

[Perioada B]	B1. [ele] au ca un glas articulat,
ȘI CÎND	B2. [ele] se ridică în picioare,
	B3. [ele] arată un chip omenesc,
ȘI ÎNTR-ADEVĂR	B4. [ele] sînt oameni;

Conectorul ȘI din B2 articulează cei doi membri care conțin cele două părți ale întregului (*glas și picioare*) care sînt cei doi indici ai umanității (facultatea limbajului articulat și poziția lui *homo erectus*). Conectorul CÎND aduce cel de al treilea membru în care conotația negativă a lexemului *chip* este corectată de adjectivul *omenesc*. Lexemul *ca* din B1 și verbul *a arăta* din B3 nu semnalează decît o aparență perceptuală a umanității. Reformulativului ÎNTR-ADEVĂR îi este încredințat rolul de a redefini animalele nedefinite de la începutul textului, transformînd evidența perceptibilă (*vezi*) în cunoaștere (verbul *a fi* care asigură definirea-reformularea). Punctul de vedere al percepției externe din *a auzi* (*ca un glas*) și *a vedea* (*arată*) se modifică între A1 și B4. Putem vorbi aici de o descoperire progresivă a identității reale a obiectului discursului. Ultimul membru al perioadei (B4), cel mai scurt și prin aceasta cel mai frapant, formează o concluzie sau o clauzulă care explică de ce anumiți editori au fost ispitiți să pună un punct aici.

Structura binară (doi membri cu [EI]⁵ + verb la prezent, conectați prin relativul *în care*) a perioadei următoare este completată cu enumerația a trei mijloace de supraviețuire introduse de aceeași prepoziție CU:

⁵ Aceeași observație ca în nota de mai sus (n.tr.).

JEAN-MICHEL ADAM

~~despre detată caș și proporția C~~ Uei mijloace de supraviețuire într-o
[Perioada C] C1. [ei] se retrag noaptea în niște vizuini

C2. în care [ei] trăiesc C2.1. cu pîine neagră,
C2.2. cu apă,
C2.3. ȘI cu rădăcină:

Segmentul concluziv, introdus prin cele două puncte, este ritmat în mod simplu (D1.1-1.2-1.3) și complex (D1-2). Cele două ritmuri sînt marcate prin doi ȘI, unul pentru finalul seriei enumerative de trei infinitive, iar celălalt, un fel de ȘI de reluare, însoțește o elipsă a subiectului EI, care confirmă ceea ce am spus despre rolul structurant al elipsei (cap. 4§ 4.1). Același verb la prezent îi permite lui ȘI ASTFEL să-l așeze pe D2 la același nivel cu D1 și de a sublinia legătura argumentativă accentuată de enumerația triplei osteneți:

[Perioada D] D1. ei îi cruță pe ceilalți oameni de osteneala

D1.1. de a semăna,

D1.2. de a ara

D1.3. ȘI de a recolta ca să trăiască,

D2. ȘI merită ASTFEL să nu simtă lipsa pîinii pe care au semănat-o.

Textul este compus așadar dintr-o lungă frază tipografică, împărțită în patru perioade. Proza foarte ritmată este conformă cu idealul clasic al variațiunii ritmice (nici una din cele patru perioade nu are aceeași structură ritmică). Punctul final semnalează că o unitate de sens este completă. În schimb, punctuațiile intermediare semnalează că sensul, parțial complet, nu este încă încheiat. Funcția instrucțională a punctuației este deci să împiedice închiderea primelor trei segmente și să le lase în așteptarea ultimului, care joacă un rol argumentativ decisiv.

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM: *Éléments de linguistique textuelle*, Bruxelles-Liège, Mardaga, 1990:7 3-83.
- Jean-Michel ADAM: *Langue et littérature*, Paris, Hachette, 1991: 143-190.
- Abbé Charles BATTEUX: *Principes de littérature*, tome 6, Paris, Bellavoine, 1824.
- Alain BERRENDONNER: „Les deux syntaxes”, *Verbum* XXIV, 1-2, P de Nancy, 2002: 23-35.
- Claire Blanche-BENVENISTE: *Approches de la langue parlée en français*, Paris, Ophrys, 1997.
- Michel CHAROLLES: „Les plans d'organisation textuelle: périodes, chaînes, portées et séquences”, *Pratiques* 57, Metz, 1988: 3-13.*
- Daniel LUZZATI: „Analyse périodique du discours”, *Langue française* 65, Paris, Larousse. 1985: 62-73.
- Marie-Annick MOREL, Laurent DANON-BOILEAU: *Grammaire de l'intonation*, Paris, Ophrys, 1998.

2. Între perioadă și secvență: descrierea

Spre deosebire de celelalte tipuri de secvențe, descrierea nu comportă nici o ordine de regrupare a propozițiilor-enunț în macro-propoziții legate între ele. Prin aceasta, ea are o caracteristică secvențială slabă. Din Antichitate până în zilele noastre, descrierea a fost denigrată și fărâmițată în sub-categorii: descrieri de **persoane**, divizate în portret moral (*ethopee*) și portret fizic (*prosopografie*), în timp ce *portretului* care vizează singularul, îi răspunde *caracterul* care vizează un tip, descrieri de **lucruri**, de **locuri** (*topografie* și *peisaj*), de **timp** (*cronografie*),

de **animale** și **plante**. Montajul în **paralel** (descrieri consecutive sau alternative, fondate pe asemănare sau opoziție) este una din tehnicile recomandate, împreună cu **hipotipoza** (expunerea vie a obiectului, adus în prezent și însuflețit prin munca stilistică a oratorului sau a scriitorului) și **tabloul** (punere în situație, regrupare în jurul unui motiv sau personaj principal) (Adam 1993). Pentru a ieși din această situație, P. Hamon a propus în domeniul poeziei literare o teorie generală a ceea ce el definește drept „efect de text” sau „dominantă” (1993: 5). El a pus accentul pe procedurile de uvertură și de încheiere a segmentelor descriptive inserate într-o povestire, pe natura profund tabulară a organizării enunțurilor descriptive, pe procedeele de metaforizare, de animare și de ordonare care contracarează efectul de listă.

Descrierea, inerentă exercițiului vorbirii, este identificabilă mai întâi la nivelul **enunțurilor minimale**. Am văzut că teoria ilocutionară localizează partea descriptivă a enunțurilor în conținutul propozițional (p) peste care se aplică marca forței ilocutionare $F(p)$. Un subiect căruia i se atribuie minim un predicat constituie baza unui conținut propozițional. A vorbi de „decor verde” și de „stîncă tare și masivă” (T19) pentru a califica un perete de escaladă înseamnă a face o afirmație descriptivă despre un obiect al lumii, legată inseparabil de actul ilocutionar de recomandare. Asemenea enunțuri nu exprimă un conținut descriptiv obiectiv și independent de o atitudine subiectivă: „Nu există *reprezentare gîndită* fără un *subiect gînditor*, și orice subiect gînditor se gîndește la ceva” (Bally 1965: 38). Din caracterul indisociabil al unui conținut descriptiv și al poziției enunțiative care orientează argumentativ orice enunț, decurge faptul că o procedură descriptivă este inseparabilă de exprimarea unui punct de vedere, de o țintă a discursului.

La nivelul **compoziției textuale**, oricare ar fi obiectul discursului și întinderea descrierii, aplicarea unui repertoriu de operațiuni de bază dă naștere la propoziții descriptive care se regroupează în perioade de întindere variabilă, ordonate de un plan de text. Patru macro-operațiuni regroupează nouă operațiuni descriptive care dau naștere la vreo zece tipuri de propoziții descriptive de bază. Lipsa de ordine secvențială a acestor operațiuni este responsabilă de impresia de anarhie descriptivă.

• **a. Operațiuni de tematizare**

Este macro-operațiunea principală, cea care conferă unitate unui segment și care face din el o perioadă atât de tipizată, încât apare ca un fel de secvență.

- **al. Pre-tematizare (sau ancorare):** denumirea imediată a obiectului care deschide (incidență la dreapta) o perioadă descriptivă și care anunță un întreg.

T14 Manta [pd pre-Tem.]

Alură. Și temperament!

T20 ZURICH [pd pre-Tem.]

Cosmopolit

Și totuși

tipic elvețian.

Alegerea unui substantiv propriu sau a unui nume de obiect mai mult sau mai puțin specific, schimbă, desigur, cadrul obiectului discursului (*Manta / Mașina; Zurich / Orașul evețian; Paris / Capitala / Orașul lumină*).

- **a2. Post-tematizare (sau afectare):** denumirea întârziată a obiectului (incidență la stînga și eventual la dreapta), care nu încadrează descrierea decît în cursul sau la sfîrșitul secvenței. Atunci cînd denumirea unui întreg este dată tardiv, descrierea rămîne enigmatică și întârzie să formeze o unitate textuală de sens. Legende următoarelor fotografii din presă prezintă o ușoară întârziere a denumirii care nu afectează totuși unitatea perioadei descriptive:

T19 Decor verde

Stîncă tare și masivă

Pasul Ursului [pd post-Tem.]

Are totul ca să placă.

T66 Siluetă zveltă, chip fin, ochi mari și gură frumoasă,
Sabine Azema [pd post-Tem.] este de o grație infinită.

(*Le Nouveau Quotidien*, 18-2-1994)

- **a3. Re-tematizare (sau reformulare):** o nouă denumire a obiectului, care reîncadrează totul creînd o buclă: final de perioadă descriptivă. Spre deosebire de post-tematizare, re-tematizarea implică existența unei prime denumiri a obiectului discursului și vine deci să-i întrerupă efectul. Acest scurt dialog dintre doi englezi despre un suspect american dintr-o povestire polițistă, este exemplar:

T67 (căsuța 1)

– Puteți să mi-l decrîeți pe **Yankeul ăsta [1]**?

– Hm... După cît îmi aduc eu aminte, e vorba de un **tip [2]** destul de înalt, cu părul roșcat... Se îmbracă țipător și fumează trabucuri: **de fapt, americanul tipic [3]**!

(căsuța 2)

Jim Baldwin **ăsta** [4] mi s-a părut întotdeauna că este **un individ** [5] extrem de dubios. Este văzut din ce în ce mai des la Londra și-mi spuneam de curînd că sigur pune la cale vreo afacere necurată. Tom Jarndyce știe precis mai multe despre el.

(Dialog dintr-o bandă desenată de Floch și Rivière, *Dossier Harding*, Dargaud, 1984, planșa 27, cadrele 1 și 2.)

Întrebarea lui Mr. Albany este foarte clar o cerere de descriere a unui obiect tematizat: „descrieți-l pe Yankeul **ăsta**”. Răspunsul în doi timpi al lui Mr. Gray trece prin trei reformulări succesive și prin ivirea tardivă a unui nume propriu. Se trece astfel de la o primă perioadă care descrie un prototip (de la N1 la N3) la o a doua perioadă care este o descriere particularizantă (N4, N5):

DESCHIDERE primei perioade

Yankeul **ĂSTA** [N1] e vorba de (ESTE) UN tip [N2]...
(ESTE) de fapt, americanul tipic [N3]

ÎNCHIDERE primei perioade

(Re)DESCHIDERE perioadei a doua

Jim Baldwin **ĂSTA** [N4] mi s-a părut întotdeauna că ESTE
UN individ extrem de dubios [N5]

ÎNCHIDERE perioadei a doua

• *b. Operațiuni de aspectualizare*

Această macro-operațiune, care se sprijină pe tematizare, regrupează două operațiuni: fragmentarea și calificarea.

- *b1. Fragmentarea (sau împărțirea)*: selecția părților obiectului descrierii (subliniate cu bold).

T19 **Decor** verde
 stîncă tare și masivă
 Pasul Ursului
 Are totul ca să placă.

T66 **Siluetă** zveltă, **chip** fin, **ochi** mari și **gură** frumoasă, Sabine
 Azema este de **o grație** infinită.

Operațiunea de descompunere a unui întreg în părți și părți ale părților are tendința să fărîmîțeze obiectul discursului. În principiu infinită, această operațiune este de fapt constrînsă pragmatic de căutarea selectivă a unei pertinente (țintă sau scop al acțiunii verbale).

- **b2. Calificarea (sau atribuirea de proprietăți)**: punerea în evidență a proprietăților întregului și/sau părților selectate de operațiunea de fragmentare (b1). Operațiunea de *calificare* este realizată cel mai adesea prin structura grupului nominal substantiv + adjectiv și prin recursul predicativ la verbul *a fi*: „Stîncă este excelentă”. Adeseori este o relație predicativă de tipul *a avea* care realizează operațiunea de *împărțire*, rareori fără o calificare legată: „Are ochi mari”. T20 prezintă (cu bold) proprietățile întregului:

T20 **ZURICH**
 Cosmopolit [pd1]
 Și totuși
 tipic elvețian [pd2].

T19 și T66 insistă asupra proprietăților părților întregului (întregul fiind redat fotografic în ambele cazuri):

- T19** Decor verde [pd1]
Stîncă tare și masivă [pd2]
- T66** Siluetă zveltă [pd1], chip fin [pd2], ochi mari [pd3] și gură frumoasă [pd4], Sabine Azema este de o grație infinită [pd5].

Construcțiile nominale corespund, așa cum am spus-o în cap. 2, § 3.3, unor propoziții-enunțuri descriptive, conectate aici de un concesiv: pd1 ȘI TOTUȘI pd2 (T20) sau pur și simplu juxtapuse paratactic în T19 și T66. Banda desenată din T67 prezintă dublul avantaj de a lega o proprietate direct de întreg (pd1) și pe următoarea la o parte a întregului (pd2):

- T67** un tip destul de înalt [pd1], cu părul roșcat [pd2]... Se îmbracă țipător [pd3] și fumează trabucuri [pd4].

Propozițiile-enunțuri pd3 și pd4 sînt de ordinul acțiunii. Ele corespund unui mod de descriere prin acțiune, recurgînd la predicate funcționale ale obișnuinței. A descrie un personaj prin acțiuni prezentate ca obișnuite înseamnă a face din ele proprietățile persoanei sau personajului. Din pd3, interlocutorul britanic trebuie să deducă: *el este* (proprietate) *vulgar*, iar din pd4: *este un fumător de trabucuri* (și nu de pipa british pe care o fumează cei doi interlocutori). Cele patru proprietăți cumulate dau descrierea unui prototip. Este interesant de observat în treacăt că descrierea este dată aici ca subiectiv-ideologizantă. Este punctul de vedere stereotip al englezului asupra americanului-yankeu într-o BD care pune în joc stilul intertextual legat de celebra serie Blake și Mortimer de Edgar P. Jacobs.

• *c. Operațiuni de relaționare*

Această macro-operație regrupează alte două operații:

- *c1. Relație de vecinătate*: punerea în situație temporală [situarea obiectului discursului într-un timp istoric sau individual = **pd R-Tmp**] sau spațială (relație de vecinătate a obiectului discursului cu alte obiecte susceptibile de a deveni, la rîndul lor, centrul (tematizarea) unei proceduri descriptive, sau de vecinătate cu diferitele părți considerate = **pd R-Loc**). Această dublă operațiune intervine adesea în mod implicit. În BD T67, ea este îndeplinită de decorul salonului foarte confortabil, foarte british din clubul în care sînt instalate cele două personaje. În presă sau în enciclopedii, acest rol poate fi îndeplinit de fotografii. În majoritatea textelor scrise, vom regăsi în general aceste elemente de relaționare spațială și/sau temporală în contextul anterior sau posterior, prin intermediul altor enunțuri descriptive. Pe de altă parte, vecinătatea spațială a două obiecte poate fi atît de mare, încît unul poate deveni o parte a celuilalt. Pălăria și bastonul lui Charlot, șuvița și mustața lui Hitler, pipa lui Popeye, îmbrăcămintea și trabucurile americanului din T67 devin elemente constitutive ale personajului.

- *c2. Relație de analogie*: asimilare comparativă sau metaforică ce permite descrierea întregului sau părților sale punîndu-le în relație cu alte obiecte-indivizi (**pd R-Analog.**):

T68 Frumoasă **ca Sahara**. Noua Astra Cupeu (Opel)

• *d. Operații de expansiune prin sub-tematizare*

Extinderea descrierii se produce pe grefa oricărei operații pe (sau în combinație cu) o operație anterioară. O *calificare* nu poate fi continuată totuși decît cu o *analogie*:

Tematizare:	Astra Cupeu [pd Post-tem.]
Aspectualizare:	noua [pd Cal.]
Sub-tematizare:	Frumoasă [pd Cal.]
Punere în relație:	ca Sahara [pd R-Analog.]

Publicitatea următoare sistematizează procedeul:

T69 Hotelurile Meridien Caraïbes

Albastru, alb, proaspăt

Albastru ca marea, uneori verde sau turcoaz, sau mov, după ore.

Alb ca nisipul, sau ca soarele în amiază. Albastru, alb, proaspăt ca răcoritoarele de pe marginea piscinei. Hotelurile Meridien Caraïbes sînt cocktailuri de plăcere.

Putem reprezenta astfel sub-tematizările succesive:

Tematizare:	Hotelurile Meridien Caraïbes [pd Pre-Tem.]
Aspectualizare:	Albastru, alb, proaspăt [pd Cal.]

• *Sub-tematizare 1*

Aspectualizare:	Albastru [pd Cal.]
Relaționare:	ca marea [pd R-Analog.]

• *Sub-tematizare 2*

Aspectualizare:	uneori verde [pd Cal.]
	sau turcoaz [pd Cal.]
	sau mov [pd Cal.]

Relaționare:	după ore [pd R-Tmp.]
--------------	-----------------------------

• *Sub-tematizare 1 (3)*

Aspectualizare:	Alb [pd Cal.]
Relaționare:	ca nisipul [pd R-Analog.]
	sau ca soarele [pd R-Analog.]

- *Sub-tematizare 2 (4)*
Relaționare: **la amiază** [pd R-Tmp.]
- *Sub-tematizare 1 (5)*
Aspectualizare: **Albastru, alb, proaspăt** [pd Cal.]
Relaționare: **ca răcoritoarele** [pd R-Analog.] (p.151)
- *Subtematizare 2 (6)*
Relaționare: **de pe marginea piscinei** [pd R-Loc.]

Așa cum se vede aici, expansiunea descriptivă, potențial infinită, este de fapt reglată de un număr mic de operațiuni identificabile și repetabile, oricare ar fi obiectul descrierii și genul discursului (bandă desenată, literatură, publicitate, presa scrisă). În măsura în care un segment descriptiv nu comportă nici o liniaritate intrinsecă, trecerea de la repertoriul de operațiuni la textualizare implică adoptarea unui plan. Planurile de texte și mărcile lor specifice au o importanță decisivă în lizibilitatea și interpretarea oricărei descrieri. De unde și rolul deosebit de important al organizatorilor și conectorilor. Am văzut deja acest lucru în T46, în care fiecare parte a tortului de nuntă a Emmei cu Charles Bovary este descompusă succesiv în sub-părți într-un parcurs care merge de la bază spre vîrf, oprindu-se rînd pe rînd la cele trei etaje semnalate de organizatorii *mai întîi, apoi, și în sfîrșit*.

Descrierea trece prin două moduri principale de prezentare determinate de atitudinea descriptorului (Vogeler 1992):

– **descriere perceptuală** exemplificată prin „se vedea un amoraș” de la sfîrșitul lui T46; descriptorul poate să vadă, să audă, să atingă, să simtă sau chiar să guste, așa cum vom vedea în poemul T80 din cap. 6;

– **descriere epistemică** (descriptorul posedă anumite cunoștințe), exemplificată cu „după cît îmi aduc eu aminte” și „Tom Jarndyce știe precis mai multe...” din T67.

Combinarea celor două moduri de asumare a descrierii permite *descrierea fără a vedea, descrierea fără a (re)cunoaște, descrierea după auz și completată cu cunoștințe*, etc.

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM, André Petitjean: *Le Texte descriptif*, Paris, Nathan, 1989 (*Textul descriptiv*, trad. de Cristina Strătilă, Ed. IE, 2008).
- Jean-Michel ADAM: *La description*, Paris, PUF, coll. Que sais-je?, nr. 2783, 1993.
- Charles BALLY: *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, Francke, 1965 (1944): § 61-67.
- Philippe HAMON: *Du descriptif*, Paris, Hachette, 1993 (1981).
- Svetlana VOGELEER: „La relation point de vue et son application aux phrases existentielles initiales”, în W. de Mulder (ed.), *Énonciation et parti pris*, Amsterdam. Rodopi, 1992: 349-355.

3. Structura secvenței narative

În narativitate, suflul nu este încredințat frazelor, ci unor macro-propoziții mai ample, unor scandări de evenimente.

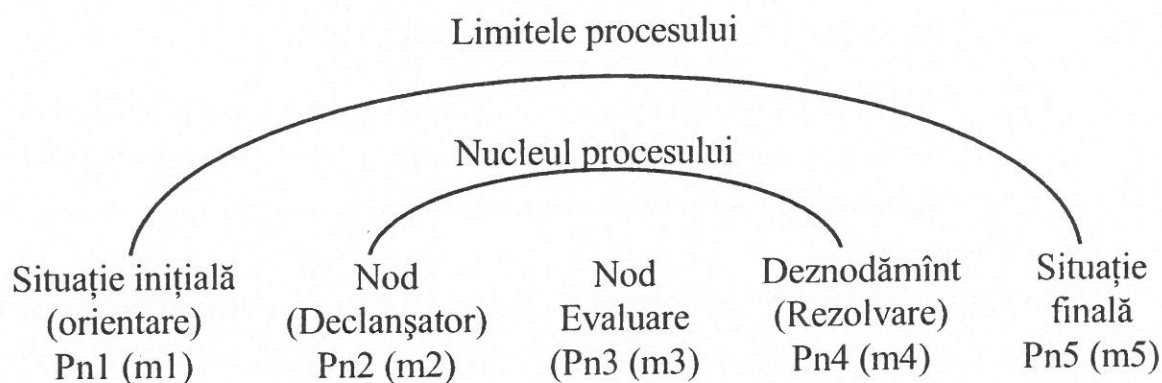
(Umberto Eco, trad. Marius Spala, București, Univers, [1979] 1991: 50)

În sens larg, orice povestire⁶ poate fi considerată drept expunerea unor „fapte” reale sau imaginare, dar această desemnare

⁶ Trimit aici pentru referințe bibliografice detaliate și pentru un studiu sistematic la *Le Texte narratif* (Adam 1994), lucrare în care îmi expun poziția detaliat în raport cu categoriile evocate aici. În Adam

generală de „fapte” acoperă două realități distincte: **evenimente** și **acțiuni**. **Acțiunea** se caracterizează prin prezența unui **agent** – actor uman sau antropomorf – care provoacă sau încearcă să împiedice o schimbare. **Evenimentul** se produce sub efectul unor **cauze**, fără intervenția intenționată a unui agent. O povestire cu un grad slab de narativitate se mulțumește să enumere o suită de acțiuni și/sau evenimente. T. Todorov (1968: 82) și P. Larivaille (1974) au fost printre primii care au prezentat o punere în intrigă cu grad înalt de narativitate ca pe o structură ierarhică de cinci macro-propoziții de bază (Pn) care corespund celor cinci momente ale aspectului: înainte de proces (m1), începutul procesului (m2), cursul procesului (m3), finalul procesului (m4), după proces (m5).

Schema 16

În raport cu complexitatea ierarhică a secvenței narative, depeșa lui Féneon T4 este doar o simplă perioadă:

1984 și Adam și Revaz 1996 [tr. de Sorin Pârvu, Ed. Institutul European, 1999] se regăsesc prezentări sintetice ale unei abordări lingvistice și textuale a povestirii.

- T4** Trîntindu-l la pămînt pe afişorul Ahile[e1], ei îl tîrîră de-a lungul întregii pasarele din Alfortville [e2], apoi îl azvîrliră [e3].

În această perioadă narativă ternară, nici una din cele trei acţiuni succesive (*trîntirea la pămînt a afişorului, tîrîrea lui de-a lungul pasarelei, azvîrlirea lui*) nu se deosebeşte de celelalte într-atît încît să poată fi considerată *nod* şi/sau *deznodămînt*⁷. Cele trei acţiuni se înlănţuie liniar şi factualitatea anonimă este cu atît mai brutală. În schimb, în T11 şi T13, un eveniment deosebit perturbă o situaţie iniţială pe care textul are grijă s-o specifice, iar aceasta se încheie cu o situaţie finală, în ambele cazuri tragică:

- T11** Nici nu inspiră bine priza pe nas [e1], că A. Chevrel strănută [e2] şi, căzînd din carul cu fin [e3] pe care-l aducea de la Pervençères (Ornes), [e4] expiră.
- T13** [P1] Pe lacul din Annecy, înotau trei tineri [e1]. [P2] Unul, Janinetti, dispăru [e2]. [P3] Plonjonul celorlalţi [e4]. [P4] Îl scoaseră la suprafaţă, dar mort [e5].

În T13, povestirea este decupată în fraze tipografice care corespund unor macro-propoziţii: dispariţia lui Janinetti contrastează puternic cu ceea ce precede şi formează ceea ce putem numi fără ezitare nodul-Pn2 al intrigii. Reacţia-Pn3 a tovarăşilor săi – plonjonul lor, constituie o tentativă de restabilire a echilibrului iniţial. Deznodămîntul-Pn4 – scoaterea la suprafaţă a

⁷ În *Poetica* (1456a), Aristotel opune *desis* şi *lysis*, care se pot traduce prin „înnodare”, respectiv „deznodare” sau „rezolvare”.

dispărutului – lasă mai întâi să se vadă rezolvarea dramei, dar pînă la urmă se dovedește a fi deceptiv. Situația finală-Pn5 este definitiv negativă: Janinetti a murit. A existat deci o transformare și, în plus, o rezolvare deceptivă. În timp ce în T13 segmentarea în patru fraze și conectorul DAR final decupează macro-propozițiile narative, în T11 acțiunile și evenimentele trebuie reconstruite izolîndu-le în sînul mișcării sintactice a frazei. Pentru aceasta, trebuie solicitate toate urmele segmentării și conexiunii. În ciuda prezenței a doar două verbe la perfect simplu și a unui verb la imperfect într-o relativă, două propoziții apar ca legate temporal și/sau cauzal de următoarea: *Nici nu inspiră bine priza pe nas [e1], că A. Chevrel strănută [e2]*. Causalitatea depășește aici legătura temporală: nu numai după, ci mai ales din cauza lui [e1] survine [e2]. Propoziția [e1] apare aici ca nodul-Pn2 al povestirii: din pricina faptului că a prizat tutun (cauză dată ca determinantă) a stănutat A. Chevrel. Propoziția [e2] apare deci ca o re-acțiune-Pn3 dintr-o povestire canonică. Urmarea este mai complicată: *...căzînd din carul cu fîn [e3] pe care-l aducea de la Pervençhères (Ornes), [e4] expiră [e5]*. Propoziția [e4] pare a fi fost inserată tardiv în cursul frazei (paranteza indicatoare a locului este plasată în general, în presă, la începutul narațiunii). De fapt, ea explică ce caută personajul în vîrfurile uni car cu fîn. Este propoziția care explică situația inițială-Pn1 a povestirii. În schimb, legătura dintre gerunziul din [e3] și perfectul simplu final [e5] este o legătură de la cauză la efect în care [e3] apare ca fiind deznodămîntul-Pn4, iar [e5], situația finală-Pn5.

Schema 17

Structura narativă a lui T11 și T13

		Acțiune sau Evaluare						
		Nod	Pn3				Deznodământ	
	Situație inițială	Pn1	<<<<<<<<<>>>>>>>>	Pn2	<<<<<<<<<>>>>>>>>	Pn4	Situație finală	Pn5
T11:	e4	e1		e2		e3		e5
T13:	P1-e1	P2-e2		P3-e3		P4-e4 [DAR]		P4-E5

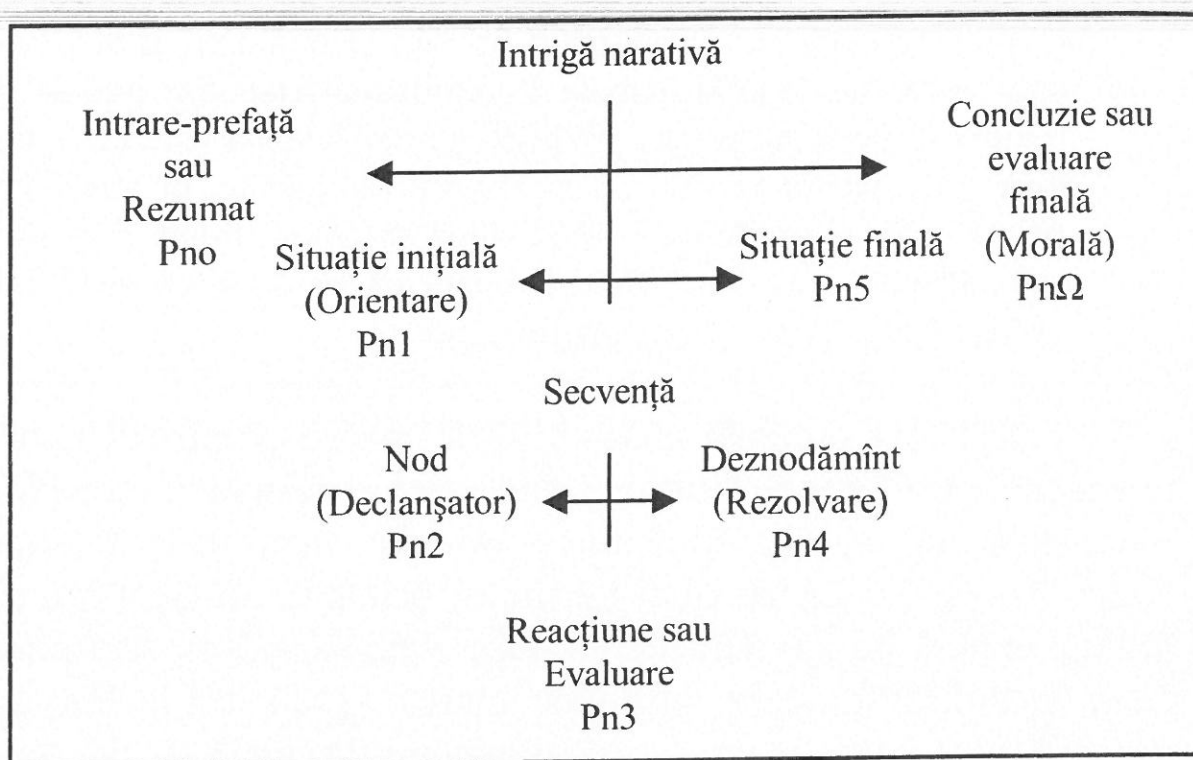
Nu se poate defini nici o regulă de segmentare proprie secvențelor. Am văzut la T11 și T13 că o secvență narativă poate fi bine segmentată (propoziții narrative separate de cuplul majusculă-punct sau printr-un conector puternic în T13) sau slab decupată (T11). Dacă secvența se dezvoltă, adeseori regrupările de propoziții din sînul macro-propozițiilor narrative sînt subliniate de schimbări de paragrafe⁸. Aplicarea schemei de punere în intrigă este un proces interpretativ de construire a sensului. Acest proces, ghidat de segmentare și de mărci lingvistice foarte diverse, este supus alegerilor și deciziilor de structurare centrate pe identificarea unui *nod* și a unui *deznodămînt*.

Înscrierea unei secvențe narative într-un cotext dialogic (oral, teatral sau a unei narațiuni încastate într-o alta) se traduce prin adăugarea, la uvertură, a unei *Intrări-prefață* sau a unui simplu *Rezumat*-Pn0 și, la finele narațiunii, a unei *Evaluări finale*-PnΩ care ia forma *Moralei* în fabule sau se reduce la o simplă *Concluzie*. Aceste propoziții (descrise începînd cu Labov și Waletzky 1967 și detaliate în Adam 1994: 182-187 și 1999:

⁸ Vezi aici T82, studiat în detaliu în Adam 1994: 211-214 (n.tr.).

81-84) asigură intrarea și ieșirea din lumea povestirii. Bahtin vorbește de acele mărci care fac trecerea de la conversație la povestire în termeni de propoziții „de avan-post”, „situate chiar pe linia de demarcație pe care se înfăptuiește alternanța (succesiunea) subiecților vorbitori” (1984: 279). Aceasta ne conduce la completarea schemei 16:

Schema 18

Trecînd de la o depeșă la un fapt divers complet, să examinăm decupajul posibil al acestui articol din *Libération* (13-14 octombrie 1984):

**T70 IRA revendică atentatul de la Brighton:
4 morți și 30 răniți**

GOD SAVES MAGGIE

[P1] Ora două cincizeci dimineată, ieri, în orașelul Brighton, în sudul Angliei. [P2] La barul din Grand Hotel, ultimii parlamentari Conservatori se pregătesc să se întoarcă în camerele lor. [P3] Margaret Thatcher, aflată în cabinetul ei de lucru, pune punctul final la discursul de închidere a congresului anual al partidului ei. [P4] Hotelul este locuit aproape în întregime de membrii cabinetului ei, oameni politici și deputați. [P5] Deodată, o explozie. [P6] Armata Republicană Irlandeză pusese o bombă la etajul al treilea. [P7] Margaret Thatcher este în viață, însă patru persoane sînt ucise, alte treizeci rănite, printre care un ministru și un deputat. [P8] După stupoare, fidelă imaginii sale, Primul ministru britanic anunță că lucrările congresului vor continua. [P9] Citește paginile 2-4.

Acest text prezintă ansamblul de macro-propoziții narrative a căror listă am alcătuit-o. Titlul mare corespunde unui *Rezumat*-Pn0, iar subtitlul constituie „*Morala*”-PnΩ poveștii, subliniată prin jocul intertextual cu imnul britanic. *Situația inițială*-Pn1, expusă pe larg (frazele P1-P4), contrastează cu scurttimea *Nodului*-Pn2 (P5), care introduce marca tipică de declanșare narativă „deodată”. Macro-propoziția centrală (Pn3) nu este formată dintr-o suită de acțiuni (*Re-acțiuni*), ci dintr-o *evaluare* retrospectivă (P6). *Deznodământul*-Pn4 ia forma unui bilanț al atentatului (P7). *Situația finală*-Pn5 este asumată de ultima frază (P8). P9 este o simplă indicație peri-textuală specifică, cu rolul de a semnaliza o trimitere la articolele din interiorul ziarului.

Să luăm un alt exemplu, și să examinăm rapid structura narativă a textului „*Unei trecătoare*” (T18) de Baudelaire. În acest text, povestirea descompune ordonarea sintactico-metrică

a sonetului elisabetan. O primă ruptură sintactică izolează versul 1, transformându-l, în cadrul primului catren, într-o frază autonomă P1. O a doua ruptură prelungește P2 dincolo de limita prozodică a primului catren, până la sfârșitul versului 5. Această descompunere a omogenității catrenelor în trei unități sintactice corespunde exact primelor trei macro-propoziții narative:

1. [P1] Asurzitoare strada în jurul meu mugea.
2. [P2] Înaltă și subțire, durere maiestuoasă,
3. În voalurile-i negre de doliu fastuoasă
4. Și mîndră, o femeie trecu prin fața mea
5. Cu sprinten mers și zvelte picioare statuare.
6. [P3] Eu mă-mbătam privind-o și beam, ca pe-un venin,
7. Din ochiul ei, cer vînat de uragane plin,
8. Plăcerea ce ucide și vraja care doare.

• *Situație inițială* Pn1: vers 1. Fraza P1, la imperfect, desenează pe scurt contextul urban al povestirii.

• *Nod* Pn2: versurile 2-5. A doua frază tipografică descrie femeia întâlnită și face din acest eveniment elementul principal al punerii în intrigă. Importanța evenimentului este subliniată de perfectul simplu al verbului din P2: *trecu*.

• *Evaluare centrală - Reacție* Pn3: versurile 6-8. A treia frază amestecă imperfectul și, în ambele relative, prezentul cu valoare generică.

În această primă parte a sonetului sînt puși în scenă doi agenți. În timp ce P2-Pn2 este consacrat în întregime femeii trecătoare, Pn1-Pn1 și P3-Pn3 pun în scenă un subiect desemnat succesiv prin *meu* (v. 1), apoi *eu* (v. 6). Prezența unui „*nume propriu de locutor*” (Benveniste 2000: 172) face să apară cu

claritate naratorul ca subiect al enunțării, în spatele subiectul enunțului, actor al povestirii. Așa cum subliniază Benveniste, printr-o asemenea formă, acesta se referă la el însuși în calitate de vorbitor (idem). Și el adaugă: „apoi îl denumeste vizavi de el pe TU”. Este ceea ce se întâmplă în versul 10, unde distanța narativă a perfectului simplu și a persoanei a treia din versul 4 basculează în interlocuția imaginară.

9. [P4] Un fulger... apoi noapte! [P5] – Făptură fără drum
10. Tu care c-o privire m-ai renăscut de-odată,
11. Abia în veșnicie te voi vedea de-acum?
12. [P6] În alte părți, departe de-aicea! Tîrziu! Sau *niciodată!*
13. [P7] Căci nu-mi cunoști cărarea, nu știu spre ce alergi,
14. O tu, cea pe care-aș fi iubit-o, o, tu, care știai!

Ruptura sintactică din versul 9 printr-o linioară permite identificarea unui Deznodămînt-Pn4 (apoi noapte) a cărei brutalitate este subliniată de sintaxa emotivă din P4. Avem succesiv o **întrerupere** marcată prin trei puncte de suspensie și o **exclamație** într-un enunț nominal (*apoi noapte!*). **Interogația figurată** care urmează este dublată de **apostrofarea** absentei (*făptură fără drum, tu, o, tu*) și de ancorarea evenimentului de data aceasta în prezentul enunțării-povestirii. Cele patru forme de enunțare spun toate emoția intensă de care este cuprins naratorul în terține. Întîlnirea din versurile 2-5 este cauza acestei stări și constituie într-adevăr nodul-Pn2 al acestei povești concentrate, în versul 9, într-un „fulger”, probabil prin analogie cu „coup de foudre” amoros.

Situația finală-Pn5 nu este localizată doar în relativa din versul 10, al cărei perfect compus (*m-ai renăscut de-odată*) are valoare aspectuală de fapt încheiat. Putem spune că după linioara

din mijlocul versului 9, naratorul operează o re-lectură a evenimentului trecut care depășește povestirea întâlnirii. Verbele la prezent din versul 13 complică ciudat temporalitatea: întâlnirea trecută este reactualizată în prezentul enunțării. Dialogul imaginar, marcat de apostrofă, creează coprezența discursivă a absentei și a naratorului. Dar versul 14 este la condițional optativ perfect, adică, în limba clasică, timpul prin excelență al regretului pentru ceea ce nu s-a împlinit în trecut. Ca și conjunctivul perfect, acest timp exprimă un proces trecut fictiv, imaginar. Întâlnirea este deplasată într-un loc îndepărtat (*În alte părți, departe de-aicea*) și într-un timp fără timp (*veșnicie*). La schimbările verbo-temporale se adaugă trecerea de la percepția auditivă și vizuală la epistemic (*nu cunoști, nu știu, tu care știai*). Putem considera aceste versuri atât ca o situație finală-Pn5, cât și ca o evaluare finală-PnΩ datorită prezenței puternice a naratorului și a acestor modalități epistemice.

Referințe și lecturi recomandate:

- Jean-Michel ADAM: *Le Texte narratif*, Paris, Nathan, 1994 (1985).
- Jean-Michel ADAM: *Le Récit*, Paris. PUF, coll. Que sais-je?, nr. 2149, 1999 (1984).
- Jean-Michel ADAM: „Conditions et degrés de narrativisation du poème”, *Degrés* 111, Bruxelles, 2002: a1-a26.
- Jean-Michel ADAM, Françoise Revaz: *L'analyse des récits*, Paris, Seuil, col. Mémo, nr. 22, 1996 (1999, *Analiza povestirii*, trad. Sorin Pârvu, Iași, Institutul European, Mémo nr. 18).
- Mikhaïl M. BAKHTINE: *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard, 1984 (1952).
- Émile BENVENISTE: *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard, 1974.

- William LABOV, Joshua WALETZKY: „Narrative analysis”, în June Helm (ed.), *Essays on the verbal and visual arts: proceedings of the 1966 annual Spring Meeting of the American Ethnological Society*, Seattle-London, University of Washington Press, 1967.

- Paul LARIVAILLE: „L'analyse (morpho)logique du récit”, *Poétique* 19, Paris, Seuil, 1974:368-388.

- Tzvetan TODOROV: *Qu'est-ce que le structuralisme*, 2. *Poétique*, Paris, Seuil, coll. Points, nr. 45, 1968: 77-85.

4. Structura secvenței argumentative

4.1. De la perioadă la secvență

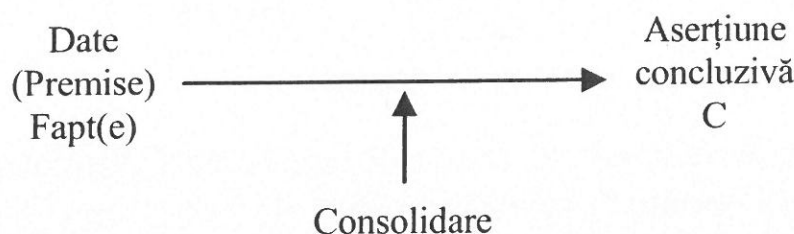
Trecem de la o simplă **perioadă argumentativă** (suită de propoziții legate prin conectori argumentativi) la o **secvență argumentativă** atunci când ne apropiem de un mod de compoziție descris astfel de O. Ducrot:

Un mare număr de texte literare, mai ales din secolele XVII și XVIII, se prezintă ca niște raționamente. Obiectul lor este fie să demonstreze, fie să respingă o teză. Pentru aceasta, ele pornesc de la premise, de altfel nu întotdeauna explicite, presupuse incontestabile, și încearcă să arate că nu s-ar putea admite aceste premise fără a admite cutare sau cutare concluzie – concluzia fiind sau teza de demonstrat, sau negarea tezei adversarilor, sau încă negarea unor argumente ale adversarilor. Și, ca să treacă de la premise la concluzii, se folosesc de diverse demersuri argumentative despre care ele cred că nici un om cu judecată nu poate refuza să le îndeplinească.

(Ducrot 1980: 81 și 1973: 192.)

Deși se sprijină pe forme literare ale discursului, definiția are meritul că pune în evidență două mișcări: **demonstrarea-justificarea** unei teze și **respingerea** unei teze sau a unor argumente ale unei teze adverse. În ambele cazuri, mișcarea este aceeași din moment ce este vorba de a porni de la niște premise (date, Fapte) pe care nu le-am putea admite fără a admite și cutare sau cutare concluzie-aserțiune (C). Între cele două, trecerea este asigurată de „demersuri argumentative” care iau forma unor înlănțuiri de argumente-dovezi corespunzătoare fie suporturilor unei legi de tranziție, fie unor micro-lanțuri de argumente sau unor mișcări argumentative încastate. Pornind de la modelul lui S. E. Toulmin (1958) pe care T. A. Van Dijk (1980: 119) a fost primul care l-a integrat în modelul său de suprastructură a textului argumentativ, putem propune o schemă simplificată de bază:

Schema 19

Această schemă trebuie completată în lumina unui principiu dialogic care ne permite să ținem cont de posibile restricții:

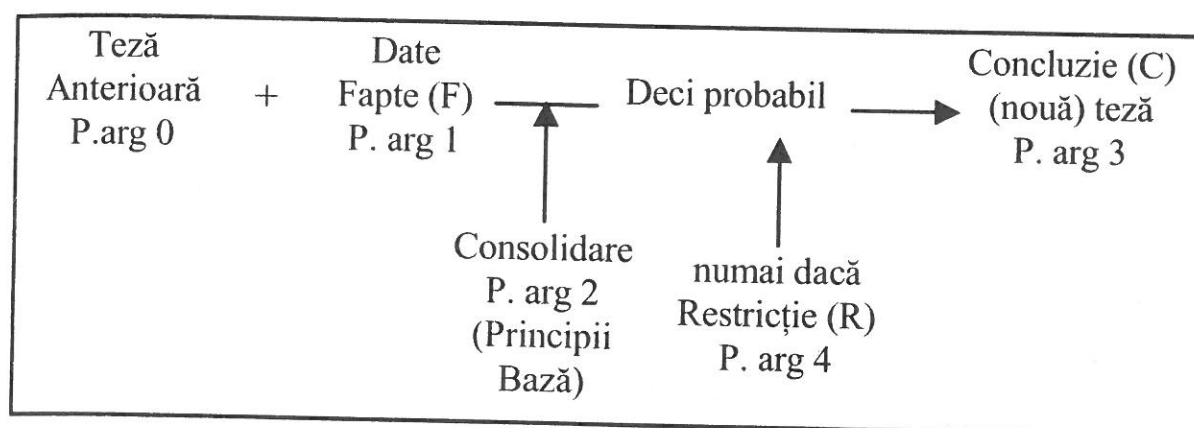
Un discurs argumentativ [...] se situează întotdeauna în raport cu un contra-discurs efectiv sau virtual. Argumentația este astfel inseparabilă de polemică. A apăra o teză sau o concluzie se reduce întotdeauna la a apăra împotriva altor teze sau concluzii, tot așa cum a intra într-o polemică nu implică numai un

dezacord [...], ci mai ales stăpînirea unor contra-argumente. Proprietatea argumentației de a fi supusă refutației este, după părerea mea, una dintre caracteristicile sale fundamentale și o distinge net de demonstrație sau deducție, care, în interiorul unui sistem dat, se prezintă ca irefutabile.

(Moeschler 1985: 47)

Am propus să se dea secvenței argumentative prototipice complete o formă care lasă loc contra-argumentației:

Schema 20

Această schemă nu are o ordine liniară obligatorie: (noua) teză (P. arg 3) poate fi formulată încă de la început și reluată sau nu de o concluzie care o întărește la sfîrșitul secvenței, teza anterioară (P. arg 0) și consolidarea (P. arg 2) pot fi subînțelese. Această schemă comportă de fapt două nivele:

- **Justificativ** (P. arg 1 + P. arg 2 + P. arg 3): la acest nivel, luarea în considerație a interlocutorului este slabă. Strategia argumentativă este dominată de aportul de cunoștințe.

- **Dialogic sau contra-argumentativ** (P. arg 0 și P. arg 4): la acest nivel, argumentația este negociată cu un contra-argumentator (auditor) real sau potențial. Strategia argumentativă vizează o transformare a cunoștințelor.

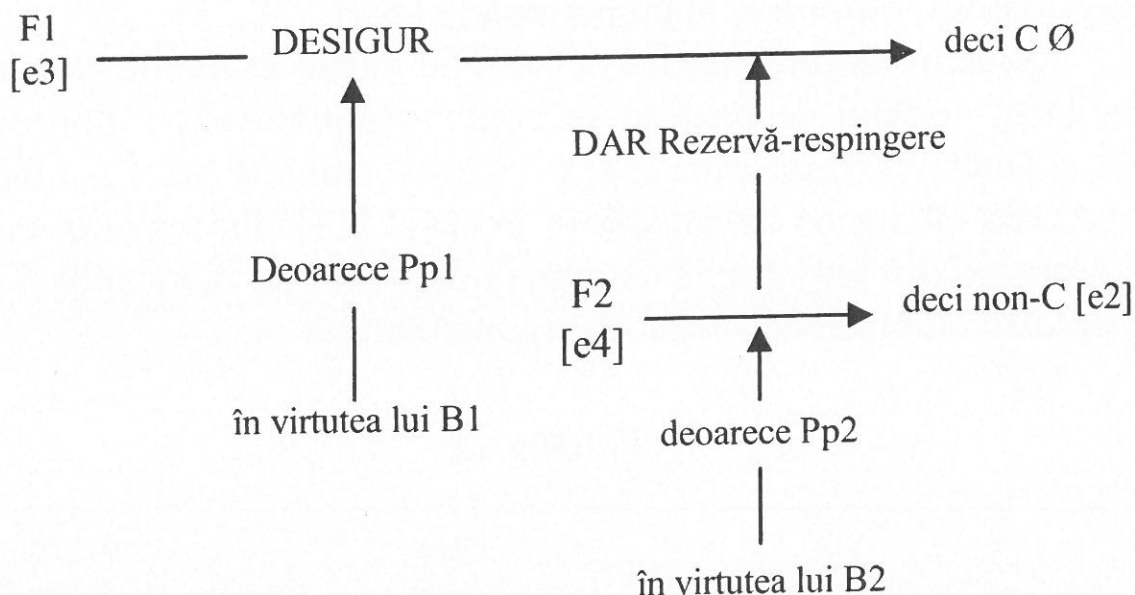
4.2. Lectura unui peritext argumentativ jurnalistic (2)

Fragmentul peritextual complet al legendei unei fotografii din presă pe care l-am studiat la sfârșitul lui § 5, cap. 4, este un bun exemplu de organizare periodică legată, atât de elaborată, încât se apropie mult de o secvență argumentativă elementară:

T62 [e1] Dominique Perret, schior extrem: „[e2] [neg.C] Noi NU sîntem niște kamikaze sinucigași: [e3] [F1] DESIGUR, ne asumăm riscuri, [e4] [F2] DAR ele sînt calculate”.

Dacă aplicăm T62 la schema 19, vedem că P. arg 4 este locul de inserție a unei noi mișcări argumentative (consolidată cu principiile Pp1 și Pp2 și sprijin pe bazele B1 și B2):

Schema 21

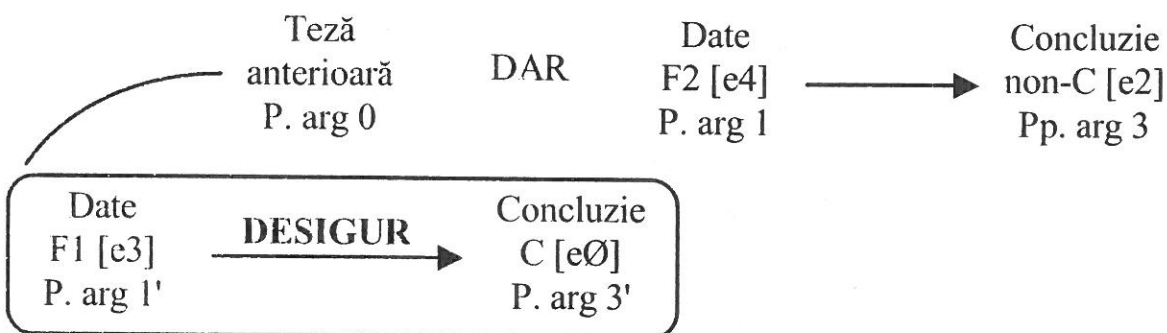

Aserțiunea dintre ghilimele, cum s-a văzut, este o întreprindere de reluare, de către locutor, a definiției implicite a lui „noi” ca „sportivi de extrem” care circulă în opinia comună

(PdV1). DESIGUR semnaleză că locutorul acceptă, sub forma unei concesi, că F1 (faptul că „noi ne asum(a)ăm riscuri”) poate fi considerat un comportament sinucigaş (asertiune C implicită: *s-ar putea (deci) crede că „noi [...] sîntem [...] nişte kamikaze”*). Consolidarea (Principiu Pp1 şi Baza B1) nu este explicită. Interpretarea proprie a lui PdV1 se poate realiza totuşi prin raţionamentul următor: a-ţi asuma riscuri înseamnă a-ţi risca viaţa [B1], iar a-ţi risca viaţa voluntar este un comportament sinucigaş comparabil cu cel al japonezilor din cel de al doilea război mondial [Pp1]. În schimb, înlănţuirea se referă, prin mijlocirea unui DAR argumentativ, la restricţie. Dacă a-ţi asuma riscuri (F1) este un comportament sinucigaş (C), a-ţi asuma riscuri calculate, ca un profesionist, corespunde unui „cu condiţia să... / numai dacă...” exemplar. Faptul F2 de a calcula riscurile [e4] antrenează non-C (nu este un comportament sinucigaş, chiar dacă nu pot fi eliminate toate pericolele [e2]).

Schema argumentativă a lui T62 poate fi explicată mai clar prin modelul de bază al secvenţei argumentative. Enunţul [e2] respinge, pe baza datei [e4] pe care o enunţă (P.arg 1), o teză anterioară (P.arg 0) semnalată în enunţul [e3]. Inferenţele care se desprind din [e4] duc la concluzia dată încă de la început. Fie următorul embrion de secvenţă argumentativă:

Schema 22

Așa cum se vede, macro-propoziția Parg.0 este ea însăși constituită din propoziții argumentative care alcătuiesc o perioadă pe care o putem numi inserată. În absența unei consolidări explicite a inferențelor care duc de la [e3] la concluzia neexprimată (C) – fapt dezvoltat, bănuim, în interviul însoțit de fotografie și legenda ei –, ne aflăm în prezența unei simple perioade ternare.

4.3. Fragmentul 128 din *Caracterele* de La Bruyère <5>

Deși acest text este introdus printr-o marcă de descriere perceptuală (*vezi*), ar fi inutil să descriem tehnic suita primelor trei segmente ca pe o mare secvență descriptivă. De fapt, este vorba de o suită de trei perioade descriptive urmate de o perioadă argumentativă care se compune dintr-o concluzie [D2], introdusă prin ȘI ASTFEL (*și merită astfel să nu le lipsească pîinea pe care au semănat-o*) și printr-un argument [D1] (*îi scutesc pe ceilalți oameni de osteneala de a semăna, de a ara și recolta ca să trăiască*). Segmentul periodic D formează o secvență argumentativă cuprinzătoare care îi încredințează segmentului [A] (*vezi niște animale sălbatice [...] cu o dîrzenie nebiruită*) rolul de enunț al unei teze anterioare (care afirmă anormalitatea țăranilor), iar celorlalte două perioade un rol de consolidare a trecerii de la argumentul [D1] la concluzia [D2]. Putem rezuma astfel ansamblul lui § 128 sub forma unei secvențe argumentative canonice:

Teză anterioară P. arg 0

PdV1 al lui TU [A]

// *RESPINGERE*

Propoziție p [D1] >>>>>> [regulă cauzală de trecere] >>>> Propoziție q [D2]

Argumente P. arg 1 Consolidare cu PdV2 în [B și C] Concluzie

Trecere de la un sentiment de Milă **Teză nouă**

la indignare și la Dreptate **P. arg 3**

P. arg 2

Această mișcare argumentativă transformă descrierea țăranilor în pledoarie împotriva mizeriei satelor (gen retoric judiciar, sprijinit pe indignare). Revenirea la PdV inițial al lui TU (un fel de teză anterioară) este un apel la schimbare socială (teză nouă). Primele trei perioade fac apel la milă, la emoția etică pre-juridică. Sentimentul de frică [A] și de milă [B] și [C] al cititorului ar trebui să fie urmat de indignare [D], de data aceasta, pe baza unei emoții care se sprijină pe norma echității. Este vorba – și aici se află întregul sens al genului moralizator al *Caracterelor* – de a tranșa între nedreptate (sărăcia țăranilor reduși la stadiul de animale) și dreptate: ei merită cel puțin să mănânce pâinea pe care o seamănă. Ajungem aici la o caracteristică fundamentală a retoricii: capacitatea de a emoționa (*movere*) constă în a impresiona cititorii prin intermediul sentimentelor (*pathos*) și nu numai prin cel al raționamentului (înlănțuirea de argumente.)

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM: „L'argumentation dans le dialogue”, *Langue française* 112, Paris, Larousse. 1996: 31-49.
- Jean-Michel ADAM: „Une approche textuelle de l'argumentation: schéma, séquence et phrase périodique”, în Marianne Doury și Sophie Moirand (ed.), Paris, Presses universitaires de la Sorbonne, 2005.
- Oswald DUCROT: *La Preuve et le Dire*, Paris. Manie, 1973.
- Oswald DUCROT: *Les Échelles argumentatives*, Paris. Minuit, 1980.
- Stephen EDELSTON TOULMIN: *Les usages de l'argumentation*, Paris, PUF, 1993 (1958).
- Walter KINTSCH, Teun A. VAN DIJK: *Stratégies of Discourse Compréhension*, New York, Académie Press, 1983.

JEAN-MICHEL ADAM

- Jacques MOESCHLER: *Argumentation et conversation*, Paris, Hatier-Crédif, 1985.

- Teun A. VAN DIJK: *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse. Interaction and Cognition*, Hillsdale, Lawrence Erlbaum ass., 1980.

5. De la perioadă la secvența explicativă

5.1. Structurile periodice explicative în DACĂ... (ACEASTA) E PENTRU CĂ

Explicația poate apărea în cursul segmentelor. Astfel forma frazei periodice la prezent, care combină DACĂ (introducător de propoziție care pune o problemă) cu (ACEASTA) E CĂ sau E PENTRU CĂ, introducători ai unei explicații. De exemplu, titlul lui T61 sau T71:

T61 **DACĂ** sportivii de extrem se vînd, **E PENTRU** a-și câștiga libertatea..

T71 **Dacă** Liguria este mai puțin cunoscută decît Toscana, **ACEASTA E PENTRU CĂ** la noi turnurile sînt perfect verticale. Nu e din cauza pasteleor noastre.

(Publicitate Agnesi)

Fie că structura folosită este de tipul [DACĂ p, e pentru că q] sau [DACĂ p, E DIN MOTIVUL q] sau [DACĂ p, E (CĂ) q] sau [DACĂ p, ACEASTA ȚINE DE q], toate aceste fraze explicative periodice suportă transformarea [DEOARECE q (se întîmplă CĂ) p...], atestată în acest subtitlu al unui articol de revistă ilustrată T72:

T72 DEOARECE un rege a hotărât să modifice data primei zile a anului [q] putem acum să ne dedăm la farse de 1 aprilie.

Așa cum vedem, relația de orientare liniară progresivă a perioadelor ipotetice [DACĂ p *protază* > inducție > (atunci) q *apodoză*] – pe care o putem considera, de la Aristotel încoace, drept model de inferință – se inversează, în perioadele explicative, într-o ordine regresivă: [DACĂ p *apodoză* < explicație < (E CĂ/ACEASTA ȚINE DE...) q *protază*]. Aceste două tipuri de perioade reunesc două propoziții-enunț: o *protază* q (așezată logic în față) și o *apodoză* p (care decurge din q). Această distincție pune în evidență raportul logic, și nu temporal al propozițiilor: [DEOARECE q *protază* (se întâmplă CĂ) p *apodoză*]. După o schemă prevăzută de Aristotel (*Primele Analitice* II, 27, 70a și b), mergem de la indice (p) la ceea ce indică (q). Mișcarea inferențială pornește de la un indice-efect pentru a ajunge apoi la cauză și pentru a focaliza mai mult pe enunțarea acestei cauze decât pe cea a realității situației cauzate. Structura este actualizată cu claritate în cele două părți ale exemplului publicitar următor:

T73 Bravo, și mai multe impozite!

Mai întâi vestea proastă: (73a) **DACĂ** curba beneficiilor voastre urcă rapid, fiscul vă va cere socoteală. Și acum vestea bună: (73b) **DACĂ** fiscul vă cere socoteală, **ACEASTA SE ÎNTÂMPLĂ DEOARECE** curba beneficiilor a urcat rapid.

Este un exemplu cum nu se poate mai bun de aplicare a inversării inducției (73a) [DACĂ p > (atunci) > q] prin (73 b) [DACĂ q' < ACEASTA SE ÎNTÂMPLĂ DEOARECE < p'].

Structura binară stereotipică a acestei publicități permite fragmentarea în doi timpi a momentelor disforice („și mai multe impozite”) și euforice („Bravo”). În această structură, faptul negativ (q și q’) este transformat în fapt pozitiv (p și p’)

Exemplul T56 (Fénéon) deja citat este o versiune ăliptică a acestei perioade explicative:

T56 DEOARECE preferă drapelul alb, D-l Loas, primarul din Plouézec, sfișiase un tricolor, și a fost revocat.

Explicația se face în doi timpi: (1) *DEOARECE preferă drapelul alb* [cauză] *D-l Loas, primarul din Plouézec, a sfișiat un tricolor* [fapt explicat] și (2) *DEOARECE preferă drapelul alb* [cauză 1] *ȘI DEOARECE D-l Loas, primarul din Plouézec, a sfișiat un tricolor* [cauză 2], *a fost revocat* [fapt explicat]. Conectorul DEOARECE este suficient pentru a semnală imediat forma explicativă a acestui text-perioadă.

5.2. Structuri periodice retroactive

Spre deosebire de T56, ^Eexplicația poate să nu fie semnalată de la început, ci să survină la o relectură declanșată de conectori precum *iată de ce*. Să luăm ca exemplu acest mic poem de Raymond Queneau (*Courir les rues*, Gallimard, 1967):

T74 Piața Bastiliei

Există o scrisoare a lui Leibniz
datată din 14 iulie 1686
în care el semnalează importanța
principiului judecării suficiente
este o dată în istoria filosofiei

DE ACEEA în fiecare an poporul din Paris
dansează în piețele publice toată noaptea

⇒ Așa cum vedem, explicația poate să nu fie conformă cu adevărul pe care-l cunoaștem despre lume, ea rămânând o explicație doar la nivel structural. Textul afișului T63, despre care am vorbit deja, prezintă ~~de asemenea~~ două segmente explicative-justificative care funcționează în sens contrar și care generează un efect de amploare cu totul diferită.

- T63** Guvernanți de ocazie au putut capitula, căzînd în panică, uitînd onoarea, aruncînd țara în robie. Totuși, nimic nu-i pierdut!
- (63a)** Nimic nu-i pierdut, **DEOARECE** acest război este un război mondial. În universul liber, forțe imense nu s-au manifestat încă. Într-o zi, aceste forțe vor zdrobi inamicul. Trebuie ca Franța, în ziua aceea, să fie de față la victorie. Atunci își va regăsi libertatea și măreția. Acesta este țelul meu, singurul meu țel!
- (63b)** **IATĂ DE CE** îi poftesc pe toți francezii, oriunde s-ar afla, să se unească cu mine întru acțiune, întru jertfă și întru nădejde.

În (63a), mișcarea este internă frazei care vine să reia și să justifice aserțiunea problematică precedentă, introdusă prin conectorul concesiv **TOTUȘI** care semnalează elementul problematic [p] ce trebuie explicat: „Nimic nu-i pierdut [p], **DEOARECE** > incidență la dreapta > acest război este un război mondial [q]”. În schimb, în (63b), incidența la stînga a conectorului **IATĂ DE CE** introduce enunțul *îi poftesc pe toți francezii...* ca pe un fapt cauzat/justificat de cotextul anterior: mișcarea explicativă (63a) este inserată în mișcarea explicativă

(63b) a cărei incidență la stînga înglobează întregul cotext anterior. Avem aici ilustrarea dublei mișcări textuale explicative de bază: **mișcare la dreapta**, deschisă de un conector explicativ și care-și așteaptă marca de încheiere (63a), și **mișcare la stînga**, care determină o privire retrospectivă asupra unei porțiuni mai scurte sau mai lungi din cotextul anterior văzut ca explicativ (63b și T74).

Folosirea lui IATĂ DE CE/DE ACEEA prezintă poziția p ca ivită dintr-o mișcare concluzivă. }Așa cum spune J.-B. Grize: „nu nodurile unei rețele sînt cele care contează, ci totalitatea lor, globalitatea lor” (1993: 337). Tocmai această (re)totalizare, această globalizare, este marcată de indicatorii de la sfîrșitul unui segment textual explicativ. Prezentativul IATĂ împarte un rol mai general cu (ACEASTA) ESTE: IATĂ trimite la cotextul anterior ca la o dovadă a lui p. Aceste structuri enfatice prezentative nu instaurează numai o trimitere referențială. Prezentarea unui obiect al discursului are întrucîtva legătură cu construirea unei lumi și cu stabilirea, între cel care explică și destinatarul său, a unui contract de credibilitate-adevăr. } Structurile enfatice au totodată o valoare (re)prezentativă și o valoare enunțiativă bine detaliată de A. Rabatel:

[...] *voici/voilà* [iată/uite] are un rol aproape la fel de eficace ca și *c'est* [aceasta este], prezentînd faptele conținute în enunț în urma prezentativului drept rezultatul unei relaționări valabile mai întîi pentru enunțător, dar și pentru co-enunțător, mult mai implicat aici decît cu *există*. De altfel, putem nota că *voici/voilà* [iată/uite], prin prezența etimologică sensibilă a imperativului „vois ici”, „vois là” [ia te uită/uită-te], integrează co-enunțătorul mai mult (în sensul în care implicarea este mai liberală, mai puțin constrîngătoare) decît *c'est*. Într-adevăr, cu *voici/voilà*, co-enunțătorul este făcut să împartă cu E2 (enunțătorul de la

originea punctului de vedere) concluzia pe care o trage acesta din urmă, și aceasta cu atât mai sigur cu cât co-enunțatorul este asociat la observația prealabilă a lui E2, devenită astfel incontestabilă. Cum pe de altă parte concluzia pare să decurgă din co-observația enunțatorului și a co-enunțatorului ei, reiese că această concluzie E2 este dată ca o co-concluzie a lui E2 și a co-enunțatorului ei.

(2001: 141-142)

În explicație, combinația prezentativului și a interogativului DE CE conduce la construcția finală a unei credințe împărtășite care înlocuiește diferența de cunoștințe de la începutul chestionării inițiale. Explicația se încheie cu un consens cu privire la faptele observate și la cauzalitatea care le leagă. IATĂ pune accentul (focus-ul) pe consecință. Consensualitatea construită de (ACEASTA) ESTE și de IATĂ se sprijină pe argumentul major al persuasiunii. Aserțiunea propozițiilor p și q nu face nimic ca să se adapteze la o stare a lumii, ci dimpotrivă, ea face în așa fel încât lumea să fie văzută de potențialul cititor-auditor conform cu credința propusă de enunțator. A. Rabatel își încheie analiza prezentativelor printr-o observație care merge mult mai departe decât utilizările narative pe care le descrie:

Prezentativele manifestă o forță argumentativă indirectă de temut, deoarece [...] ne (pe noi, cititorii) invită să împărtășim cu focalizatorul inferențe desprinse din observarea faptelor, asupra lumii evidențelor, despre care știm că nu sînt chiar atât de eficace decît atunci cînd sînt împărtășite, fără știrea noastră.

(2001: 142)

Obiectivul ultim al unei împărtășiri de credință fiind un scop de acțiune, explicația apare ca un act intermediar între

J.-B Grize și-a sprijinit de timpuriu definiția de „structură generală a unei secvențe explicative” (1990: 107) pe prezența a doi „operatori”. Un prim operator (DE CE) face trecerea de la o schematizare inițială (Sch.i) care prezintă un obiect complex, la o schematizare care pune o problemă (Sch.pb). Un al doilea operator (DEOARECE) permite trecerea de la obiectul problematic la o schematizare explicativă (Sch.expl). Structura secvenței explicative este, după Grize, următoarea:

[illegible]

Schematizarea inițială (Sch.i) fiind adeseori subînțeleasă, trebuie avute în vedere două tipuri de DE CE?: cele care reiau un element anterior și re-schematizează problema pusă, și cele care, nedispunând de cotextul anterior, operează direct schematizarea problemei (DE CE p?), adesea prin intermediul pseudo-întrebărilor. Structura canonică completă este deschisă de un DE CE interogativ – interogație adevărată în dialoguri sau interogație falsă (numită și „retorică”) în structurile monologale –, urmată de unul sau mai multe răspunsuri în DEOARECE, ca în T3:

T3 De ce sînt atît de frumoasă? / Pentru că stăpînul meu mă spală.

Numeroși cercetători sînt de acord să reia nucleul modelului lui Grize pentru a adăuga un element la dreapta. Se ajunge astfel la un model ternar al secvenței de bază (Coltier 1986: 8):

Faza chestionării + Faza rezolvării + faza concluzivă

Regăsim aceeași structură în trei faze în lucrările lui M.-M. de Gaulmyn (1986) și ale lui E. Gülich (1990), care reiau „side sequences” ale lui Jefferson (1972). Gülich numește „secvențele laterale” „secvențe conversaționale explicative” care, în interacțiunile orale, se dezvoltă în trei faze stăpînite de copii încă de la vîrsta de zece sau unsprezece ani. Împreună cu de Gaulmyn, ea definește cele trei faze în modul următor:

- **Faza 1.** Constituirea unui obiect de explicat (recunoscut și acceptat, care poate fi prezent în situație sau să țină de limbaj) și a rolurilor de subiect care explică și căruia i se adresează explicația și/sau o primește.

- **Faza 2.** Nucleul explicativ.

- **Faza 3. Ratificarea:** sancțiunea explicației și închiderea secvenței. Faza ratificării corespunde cu ceea ce am spus mai sus despre consensul presupus a fi obținut la sfârșitul explicației.

Ajungem astfel la o structură secvențială de bază în care primul operator [DE CE] introduce prima macro-propoziție obligatorie P.expl.1, iar al doilea [DEOARECE] aduce a doua macro-propoziție obligatorie P.expl.2. În general, urmează o a treia macro-propoziție de ratificare P.expl.3. Ansamblul este adesea precedat de o descriere care corespunde unei schematizări inițiale, cu rolul de a introduce obiectul problematic (P.expl.0) pe care-l tematizează întrebarea în DE CE (?) care corespunde macro-propoziției P.expl.1:

Schema 24

		P. explicativă 0: Schematizare inițială
SECVENȚĂ	De ce p?	P. explicativă 1: Problemă (întrebare)
EXPLICATIVĂ	Deoarece q	P. explicativă 2: Explicație (răspuns)
		P. explicativă 3: Ratificare

5.3. Sfârșitul unui discurs politic de Giscard d'Estaing

Punerea în practică a acestui model preformatat de împachetare a propozițiilor poate fi ilustrată cu un exemplu care prezintă o serie de mișcări explicative la trei nivele diferite de complexitate. Este vorba de sfârșitul unui discurs al președintelui Valéry Giscard d'Estaing, pronunțat în ianuarie 1978, cu ocazia alegerilor legislative, numit și „Discursul alegerii potrivite”⁹.

⁹ Pentru un studiu al acestui final de discurs, centrat pe povestire, vezi Adam 1994: 255-271

T75 Dragele mele franțuzoaice și dragii mei francezi, v-am vorbit despre alegerea potrivită pentru Franța. **(75a)** Am făcut-o, ați văzut și voi, cu o anumită gravitate. **Trebuie să vă spun DE CE**, și vă voi povesti, **PENTRU ACEASTA**, o amintire din copilărie.

Cînd aveam treisprezece ani, am asistat în Auvergne la deruta armatei franceze. Pentru băieții de vîrsta mea, înainte de război, armata franceză era ceva impresionant și puternic. Și noi am văzut-o sosind bucățele. Pe drum, lîngă satul în care mă voi duce să votez în martie, ca simplu cetățean, **(75b) ÎI ÎNTREBAM PE SOLDAȚI PENTRU A ÎNCERCA SĂ ÎNȚELEGEM:** „Ce s-a întîmplat?”

Răspunsul sosea, mereu același: „Am fost înșelați, ne-au înșelat”.

Mai aud și acum, după patruzeci de ani acest răspuns și mi-am spus că **(75c) DACĂ** într-o zi voi avea responsabilități, nu voi îngădui niciodată ca francezii să poată spune: „ne-au înșelat”.

(75d) DE ACEEA vă vorbesc limpede. [...]

[...] Forța și slăbiciunea Franței vin din aceea că soarta ei nu s-a fixat niciodată definitiv între măreție și riscul mediocrității. **(75e) DACĂ**, în adîncul meu, așa cum simțiți și voi și, cred eu, așa cum au simțit burghinioanele și burghinionii în acele două zile, **DACĂ** în adîncul meu am încredere în voi, **ACEASTA E PENTRU CĂ** sînt sigur că în momentul alegerii, uitînd brusc ranchiuna, tensiunile, poftele, vă veți gîndi că este vorba de altceva și că, oricine ați fi, necunoscuți sau celebri, slabi sau puternici, luați parte egală la destinul țării noastre. Și atunci, așa cum ați făcut-o întotdeauna, veți face alegerea potrivită pentru Franța!

Faptul că finalul acestui discurs este saturat de segmente explicative nu este nicidecum o întâmplare. Enunțul (75a), la începutul perorației, pune un prim fapt problematic (un fapt de discurs): „Am făcut-o, ați văzut și voi, cu o anumită gravitate”. Fie enunțul problemei [P.expl.0], confirmat de enunțul următor: „Trebuie să vă spun DE CE p” [P.expl 1]. Explicația-justificare a tonului general al primelor patruzeci de minute de discurs [p.expl1] este deplasată spre o povestire: „și vă voi povesti, PENTRU ACEASTA, o amintire din copilărie”. La sfârșitul acestei povestiri autobiografice, în (75d), în poziție de ratificare [P.expl 3], apare un indicator de închidere a secvenței explicative: „DE ACEEA < incidență la stînga < vă vorbesc limpede [p’]”. Incidența la stînga a acestui conector se întinde pînă la (75a): „Trebuie să vă spun DE CE p > incidență la dreapta >”. Incidența la dreapta lui (75a) se oprește odată cu (75d). Așadar bucla se închide în mod exemplar în această secvență explicativă completă.

În centrul acestei secvențe, povestirea autobiografică, care ocupă locul lui P.expl. 2, poate fi ea însăși descompusă ca o secvență explicativă dialogică. Copiii recunosc autoritatea și competența explicativă a soldaților. Întrebarea legitimă pe care le-o adresează ține de decalajul între așteptări și un rezultat dezastruos. Alegerea verbului „a înțelege” tematizează bine nevoia de explicație și transformă întrebarea formulată cu DE CE [p]? și răspunsul cu DEOARECE [q].

Schematizare inițială a unui obiect complex	Schematizare a problemei	Schematizare explicativă Rezoluție
DE	CE? PENTRU	CĂ
<i>Armata puternică</i> <i>Totuși zdrobită</i> Întrebarea pusă de copii	Întrebare pusă soldaților „Ce s-a întâmplat?” Căutarea cauzelor	Răspunsul soldaților „Am fost înșelați” Explicație

Închiderea (75c) – totodată evaluare finală [P.expl. 3] și „morală a povestirii” – comportă un conector DACĂ specific inducției de tipul [DACĂ p ATUNCI q]: „DACĂ într-o zi voi avea responsabilități [p], nu voi îngădui niciodată ca francezii să poată spune: „Ne-au înșelat” [q]”. Acest DACĂ argumentativ diferă de DACĂ explicativ pe care-l întâlnim în (75e): „DACĂ, în adâncul meu [...], DACĂ în adâncul meu am încredere în voi [p], ACEASTA E PENTRU CĂ [...] veți face alegerea bună pentru Franța [q]”. Aceste două utilizări ale lui DACĂ diferă în special prin folosirea timpurilor verbale: lume și mod ireal-ficțional în (75c) și lume și mod real-actual în (75e). Ficțiunea din (75c) constă în a lua actul de enunțare în curs drept îndeplinirea unui angajament luat în copilărie. Natura clar explicativă a lui DACĂ din (75e) se verifică prin transformarea care constă în a-l înlocui pe DACĂ prin DEOARECE și în a inversa ordinea propozițiilor: „DEOARECE [q] (se întâmplă) q”.

Referințe și lecturi recomandate:

- Jean-Michel ADAM: „Analyse pragmatique et textuelle d'un récit politique: l'exemple giscardien de la fin du «discours du bon choix pour la France»”, *Le Texte narratif*, Paris, Nathan, 1994: 255-271.

JEAN-MICHEL ADAM

- Marie-Jeanne BOREL: „Donner des raisons. Un genre de discours, l'explication”, *Revue européenne des sciences sociales* 56, tome XIX, Genève, Droz, 1981: 37-68.
- Danielle COLTIER: „Approches du texte explicatif”, *Pratiques* 51, Metz, 1986: 3-22.
- Marie-Madeleine DE GAULMIN: „Apprendre à expliquer”, *TRANEL* 11, Université de Neuchâtel, 1986: 119-139.
- Jean-Blaise GRIZE: „Logique naturelle et explication”, *Revue européenne des sciences sociales* nr. 56, tome XIX, Genève, Droz, 1981: 7-14.
- Jean-Blaise GRIZE: *Logique et langage*, Paris, Ophrys, 1990.
- Jean-Blaise GRIZE: „Observations sur le «comment» et le «pourquoi»: logique et sémiotique”, *Mélanges offerts à Jean Peytard*, vol. 1, Besançon, Annales littéraires de l'université de Franche-Comté, 1993: 331-339.
- Elisabeth GÜLICH: „Pour une ethno-méthodologie linguistique. Description de séquences conversationnelles explicatives”, în M. Charolles, S. Fisher et J. Jayez (ed.), *Le Discours. Représentations et interprétations*, Presses universitaires de Nancy, 1990: 71-109.
- Gail JEFFERSON: „Side sequences”, în D. Sudnow (ed.), *Studies Social Interaction*, New York, 1972: 294-238.

6. De la perechi de acte de discours la secvența dialogică

Diferențele dintre condițiile enunțiative orale reale și condițiile enunțiative scrise explică distanța mare care există între o conversație orală și un dialog teatral, cinematografic, românesc sau de bandă desenată. Mimarea conversației orale sfârșește în forme dialogale scrise pe care nu le-am putea confunda cu oralul autentic. E. Goffman consideră formele artistice teatrale și românești ca pe o „transmutare a conversației” și vorbește cu

destulă justete despre un „joc spumos în care poziția fiecărui jucător se restabilește sau se modifică la fiecare luare de cuvânt, care constituie de fiecare dată ținta principală a replicii următoare. În mod normal, vorbirea se înrudește mai puțin cu jocul de ping-pong.” (1987: p. 42). Este la fel de adevărat și pentru genul dialogic al presei scrise, precum interviul. Normalizarea scripturală a enunțurilor ajunge la o formă de text dialogic pe care nimănui nu i-ar trece prin minte s-o confunde cu oralul autentic. Mă voi mulțumi aici cu definiția interacționistă a textului dialogic-conversațional pe care o propune Goffman:

Enunțările nu stau în paragrafe, ci în rînduri la cuvînt care sînt tot atîtea ocazii temporare de a ocupa alternativ scena. Rîndurile la cuvînt sînt ele înseși întrerupte în mod natural sub formă de schimburi bipartite. Schimburile sînt legate unele de altele în suite marcate de o anumită tematizare. Una sau mai multe suite tematice formează corpul unei conversații. Astfel este concepția interacționistă, care presupune că orice enunțare este ori o declarație care stabilește cuvintele locutorului următor ca fiind o replică, ori o replică la ceea ce a stabilit locutorul precedent, ori un amestec al celor două. Deci enunțările nu rezistă singure și adeseori nu au nici un sens auzite astfel; ele sînt construite și cronometrate pentru a susține strînsa colaborare socială pe care o implică orice rînd la cuvînt. În natură, cuvîntul rostit nu se găsește decît în schimburile verbale, este făcut anume pentru acest habitat colectiv.

(1987: 85)

Ne putem sprijini pe terminologia destul de general admisă astăzi și pe care C. Kerbrat-Orecchioni o rezumă astfel: „**Actele de limbaj se combină pentru a forma intervenții**, actele și intervențiile fiind produse de unul și același locutor; de

îndată ce intervin cel puțin doi locutori, avem de-a face cu un **schimb**; schimburile se combină pentru a forma **secvențele**, care se combină pentru a forma **interacțiunile**, unități maxime de analiză.” (1996: 36)

Acest pasaj în discurs direct din *Cenușăreasa* de Perrault prezintă o structură canonică de tranzacție – secvență dialogică elementară – care înlănțuie trei replici ale personajelor (A și B) și care alternează pentru a forma un schimb complet: întrebarea lui A (Q), răspunsul lui B (R), apoi evaluarea (Eval) răspunsului de către cel care pune întrebarea (A), care încheie astfel secvența-schimb:

T76 [Q-A1] Cenușăreaso, ție nu ți-ar plăcea să mergi la Bal?
[R-B1] – Vai, domnișoarelor, vă bateți joc de mine! Numai asta mi-ar mai trebui! [Eval.-A2] – Ai dreptate, s-ar prăpădi cu toții de rîs văzînd-o pe Coșerită la bal.

(Trad. de Teodora Popa,
Ed. Pentru Literatură, București, 1968, p.133)

În jurul acestui nucleu tranzacțional de bază, un text dialogal este încadrat de **secvențele fatice** de deschidere și de închidere. Cum **secvențele tranzacționale** constituie corpul interacțiunii, un text conversațional elementar ar putea avea forma următoare:

P.dial 0	Secvențe fatice				P.dialΩ
Schimb	Secvență tranzacțională				Schimb
de uvertură	Întrebare >>>>>	Răspuns >>>>>	Evaluare		de închidere
[A1]-[B1]	[A2]	[B2]	[A3]		[A4]-[B3]

—
p'o

În primul text din *Mici poeme în proză* de Baudelaire, intervențiile succesive ale celui care pune întrebările (A) și ale străinului (B) constituie cuplurile de intervenții (Q > R) alcătuind o suită de schimburi (E) care face ca acest text să semene mai degrabă cu partida de ping-pong despre care vorbește Goffman decît cu o conversație adevărată:

T77 STRĂINUL

– Pe cine iubești mai mult, om enigmatic, spune?
Pe tatăl, pe mama, pe sora ori pe fratele tău?	Q1>
– N-am nici tată, nici mamă, nici soră, nici frate.	>R1 = E1
– Prieteni?	Q2>
– Te slujești de un cuvînt al cărui înțeles
mi-a rămas pînă acum necunoscut.	>R2 = E2
– Patria?	Q3>
– Nu știu la ce latitudine se găsește.	>R3 = E2
– Frumusețea?	Q4>
– Aș iubi-o cu adevărat, zeiță și fără de moarte.	>R4 = E4
– Aurul?	Q5>
– Îl urăsc cum îl urăști tu pe Dumnezeu.	R5 = E5
– Ei! atunci ce iubești tu, străinule fără de seamăn?	Q6>
– Iubesc norii... norii care se călătoresc... acolo...
acolo departe... minunații nori!	>R6 = E6

(Trad. de G. Georgescu, Univers, București, 1971: 13)

Alternanța replicilor este marcată de linioarele de dialog, dar cuplurile de replici (Q-R) formează de fiecare dată un schimb lipsit de închidere evaluativă. Avem impresia că evaluarea implicită a răspunsurilor străinului declanșează de fiecare dată o nouă întrebare, pînă la ultima, marcată de un „Ei!” al

surprizei și de un „atunci” care cheamă fatic ultimul răspuns. Întregul formează o interacțiune căreia îi lipsesc nu numai evaluările, ci și deschiderea și închiderea fatic, cu elementarele saluturi obișnuite, care ar da naturalețe conversației. Relansarea prin întrebările adresate de un interlocutor anonim epuizează o serie de posibilități care-l aseamănă pe „străin” cu albatrosul din celebrul poem din *Florile răului*: „Poetul e asemeni cu prințul peste nouri” (trad. de Ion Caraion, *Florile răului*, ediție bilingvă, Rep. Moldova, GUNIVAS, 2001, p.54). Întruchipări ale poetului, străinul și albatrosul nu sînt făcuți pentru o lume ale cărei valori nu le împărtășesc. Fără origini („nici tată, nici mamă...”), fără naționalitate și fără afecțiune, acest străin se aseamănă cu „prințul peste nouri”.

În poemul lui Éluard din T3, schimbul nu numai că este incomplet, dar alternanța participanților nefiind respectată, nu putem vorbi de un adevărat schimb.

T3 De ce sînt atît de frumoasă?

Cerere de explicație a lui A1

Pentru că stăpînul meu mă spală.

Răspuns-explicație a lui A1

Redacționalul publicitar următor, extras dintr-o campanie finanțată de Comunitatea europeană, exploatează aceeași structură:

T78 De ce portocalele sîngerii sînt ideale pentru snack-uri?

Pentru că atît pulpa, cît și sucul portocalelor sîngerii au un gust irezistibil. Acasă, la birou, la plimbare, ele vă aduc pe buze un zîmbet însorit.

Presupoziția lui Q (T78) este următoarea: *portocalele sîngerii sînt ideale pentru snack-uri*. Sub această formă, foarte frecventă în publicitate, întrebarea nu are alt scop decît să aserteze indirect această presuposiție. Falsele întrebări din T3 și din T78 se prezintă ca niște „interogații retorice”, denumire împotriva căreia Bally s-a ridicat pe bună dreptate:

[...] desemnare absurdă, dar caracteristică vechii școli, care voia să explice prin procedeele artei de a scrie și ale elocinței niște aspecte afective ale limbajului. În realitate, o interogație retorică nu este o interogație și nu are nimic retoric [...]. Să spunem că interogația care nu întreabă aparține limbajului numit exclamativ, chiar dacă dăm acestui termen un sens absolut general, înțelegînd prin el totalitatea intonațiilor afective.

(1951: 269)

Intensitatea „exclamativă” este prezentă în **ATÎT DE** intensiv din versul 1 din T3. Versul al doilea aduce un răspuns-explicație – desigur enigmatică – pentru misterul acestei frumuseți extraordinare („atît de frumoasă”). Faptul că „întrebarea” nu este adresată de către un locutor diferit de cel care săvîrșește aserțiunea de răspuns ne determină la o lectură polifonică a lui T78 și a acestor două versuri. Enunțatorul întrebării-exclamație (în sensul lui Bally) lasă să se audă, în ambele cazuri, vocea unui interlocutor real sau fictiv. Întrebarea este fie reluarea în ecou al unui enunț anterior al acestui interlocutor (*Mă întrebați de ce sînt așa de frumoasă? De ce portocalele sîngerii sînt ideale pentru snack-uri?*), fie o întrebare pe care locutorul și-o pune sie însuși (*mă întreb de ce p?*). În ambele cazuri, textul nu este dialogal, ci dialogic. Din punctul de

vedere al actului de discurs, analiza lui Bally pare corectă: întrebarea retorică are ca scop să îndeplinească un act de aserțiune: să afirme aici, în mod intensiv, extraordinara frumusețe a lui „eu” și proprietatea *ideală* a portocalelor sîngerii. Actele A1-assertiv și A2-assertiv sînt legate printr-un act înglobant de tip explicativ care face din suita Q.p + R.q un mic text:

A1-Q < EXPLICAȚIE > A2-R

DACĂ-aserțiune p < *aceasta e pentru că* > A2-assertiv (v.2) aserțiune q

Un alt poem de Baudelaire, citat mai sus, comportă două întrebări și un răspuns destul de ciudate:

T35

SONET DE TOAMNĂ

Spun ochii tăi cei limpezi, mai clari ca un cristal:

„Amant ciudat, ce afli în mine să te-mbate?”

Q1

– **Fii dulce și tăcută!** Un dor, rănit de toate,

non-R1

Afară de-o candoare străbună de-animal,

Nu vrea să-ți dezvelească secretul infernal [...]

Sminteli, omor și groază! – Tu, albă margaretă!

Ca mine nu ești oare amurg autumnal,

O, palida mea, blîndă și rece, Margaretă?

Q2 = R1

(Trad. Ion Pillat)

Versurile 2 și 3 par să reproducă un schimb în discurs direct (ghilimele care încadrează întrebarea și linioara de dialog în inițiala răspunsului, care semnalează schimbarea locutorului). Alternanța lui EU și TU garantează articularea dialogală minimă a celor două intervenții, chiar dacă versul 2 este de fapt o

rostire tăcută, atribuită ochilor celei care se pare că se numește Margareta. Actul de „răspuns” ia aici nu forma aserțiunii obișnuite, ci pe cea a unui ordin (act directiv), de altfel cu efect, căci dialogul se întrerupe. Răspunsul sub formă injonctivă corespunde, de fapt, cu expresia refuzului de a răspunde pe care versul 5 o justifică parțial („Un dor, rănit de toate / Nu vrea să-ți dezvelească secretul infernal”). În schimb, ultimele două versuri prezintă un frumos caz de formă gramaticală de întrebare cu valoare de exclamație, conform descrierii lui Bally. Putem considera această falsă întrebare ca pe adevăratul răspuns la Q1: *ceea ce mă-mbată la tine este, ca și la mine, amurgul autumnal...*

Din cele cinci (proto)tipuri de bază care au fost distinse, am văzut că descrierea prezintă particularități proprii, însă modul de compunere dialogal pare să aibă și el un statut aparte. Putem oare așeza acest mod compozițional pluri-gestionat pe același plan cu modurile mono-gestionate? Așa cum am spus mai sus, trebuie distinse două tipuri de situații și deci două tipuri de practici discursive: una orală și cealaltă scrisă. Într-o situație orală, modul compozițional dialogal-conversațional își întinde hegemonia asupra tuturor celorlalte moduri de compoziție. El este cel care asigură insertarea secvențelor narative monologale (povestirea orală necesită o întrerupere a dialogului și stabilirea unor zone discursive de tranziție. Cf. schema 18). Insertarea secvențelor descriptive este supusă unor reguli comparabile și aceasta duce, cel mai adesea, la o dialogizare a procedurii descriptive (T67). Insertarea secvenței explicative și argumentative pare mai suplă, comportamentele argumentative și explicative fiind integrate mai ușor în co-construirea unui text dialogal. Pluri-gestionarea conversației are totuși consecințe asupra întinderii – în general limitată – a secvențelor-replici monolo-

JEAN-MICHEL ADAM

gale. În discursurile scrise, în schimb, cele cinci tipuri de bază se află la egalitate chiar dacă, desigur, genurile discursive pot fixa tipul dominant, așa cum vom vedea în capitolul următor (§ 2.2).

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM: „L'argumentation dans le dialogue”, *Langue française* 112, Paris, Larousse, 1996: 31-49.
- Charles BALLY: *Traité de stylistique française*, Genève-Paris, Georg-Klincksieck, vol. 1, 3e ed., (1909) 1951: § 265-269.
- Erving GOFFMAN: *Façons de parler*, Paris, Minuit, 1987 (1981).
- Catherine KERBRAT-ORECCHIONI: *La conversation*, Paris, Seuil, coll. Mémo, nr. 25, 1996.

Capitolul 6

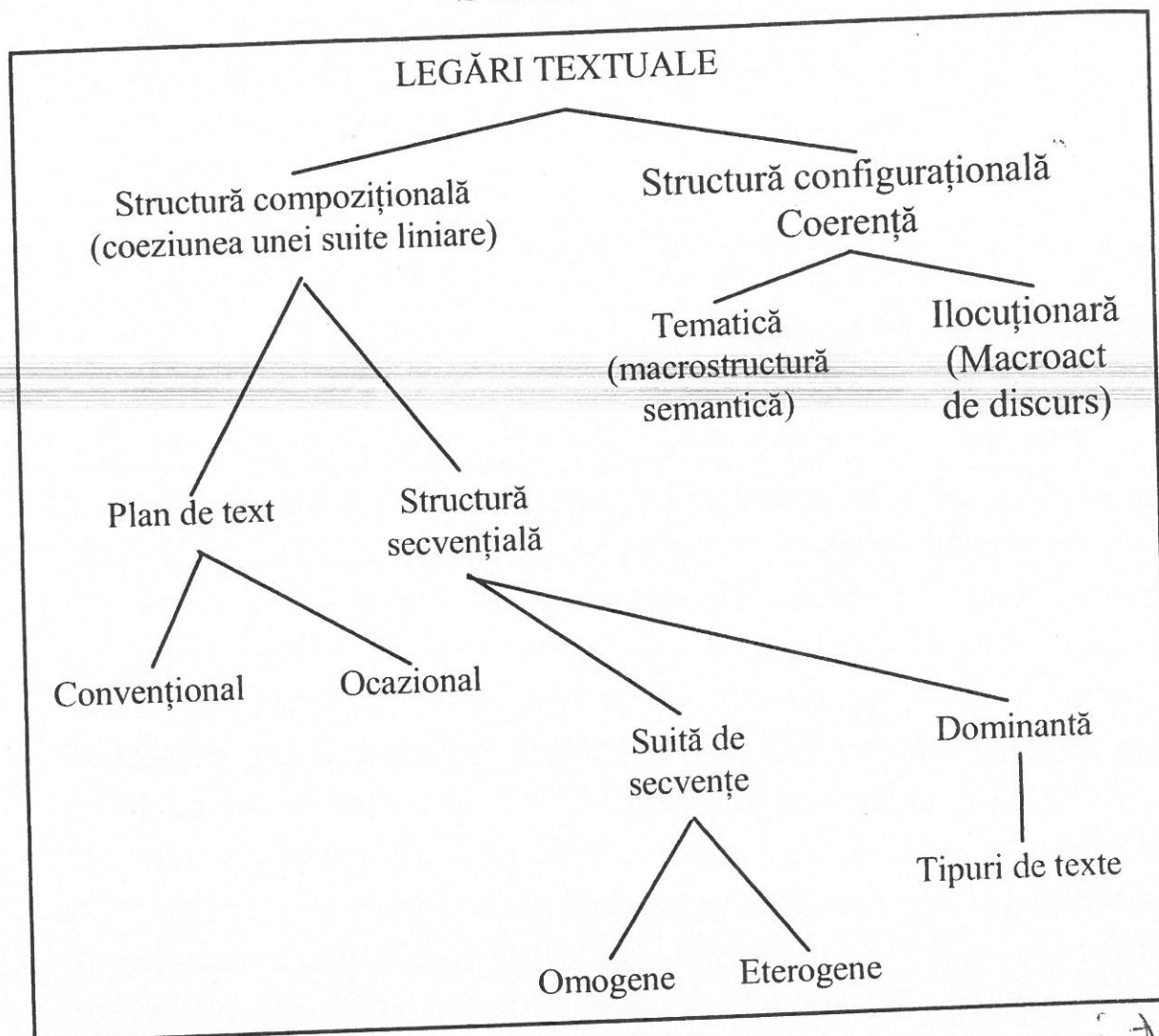
* TEXTUL CA UNITATE COMPOZIȚIONALĂ ȘI CONFIGURAȚIONALĂ

Desigur, textul se materializează prin ansamblul frazelor care-l compun, dar acesta le depășește întotdeauna.

(Michel Meyer 1992: 88)

Dincolo de ideea de suită de fraze]a care face aluzie M. Meyer în citatul de mai sus și dincolo de ceea ce M. A. K. Halliday și R. Hasan numesc „string of sentences” (1976: 293), un text este format din bucăți succesive, un fel de sub-texte în interiorul textului. Pentru a recunoaște un text ca pe un întreg, trebuie perceput un plan de text, cu părțile sale și/sau o ordonare de secvențe. Această percepție în succesiune este inseparabilă de o înțelegere sintetică a părților și a ansamblului pe care-l formează: „a înțelege un text înseamnă a-l înțelege ca pe *un întreg*” (Meyer 1992: 88). Așa cum spun și M.A.K. Halliday și R. Hasan: „Unitatea lui este o unitate de sens în context, o textură care exprimă faptul că, alcătuind un întreg [*as a whole*], el este legat de mediul înconjurător în care se află situat” (1976: 293).

Schema 25

Vom numi această unitate pragmatică și semantică, după L. O. Mink și P. Ricœur, configurațională, în sensul că ea subsumează părțile și se prezintă ca o înțelegere globală a sensului. „Chiar și atunci când toate faptele sînt stabilite, rămîne întotdeauna problema înțelegerii lor într-un act de apreciere care reușește să le reunească în loc să le vadă în serie” (Mink 1966: 178). (Două tipuri de operațiuni fac dintr-un text un întreg astfel

(con)figurat: stabilirea unei unități semantice (tematică) globale și (cel puțin) a unui act de discurs dominant. Unitatea tematică și unitatea ilocuționară determină coerența semantico-pragmatică globală a unui text. } Putem rezuma astfel legările de nivel înalt (schema 25).

1. Planurile de texte

Planurile de texte joacă un rol capital în compoziția macro-textuală a sensului. Ele corespund cu ceea ce retorica așeza în rîndul *dispoziției*, parte a artei de a scrie și a artei oratorice care guverna ordonarea argumentelor ce reieșeau din *inventio*. } Planul oratoric clasic comportă în primul rînd un *exordiu* (al cărui scop este captarea atenției auditorului), urmat de *propoziție* (cauza sau teza rezumată a discursului), împreună cu *diviziunea* sa (anunțarea planului). Dezvoltarea are ca parte principală *confirmarea* (care dovedește adevărul avansat în propoziție), care poate fi precedată de o *narațiune* (expunerea faptelor) și care este urmată de *respingere* (eliminarea argumentelor contrarii). *Perorația* (concluzie care frapează auditorul) încheie totul. Ca să nu dăm decît un exemplu, se pare că afișul T63 urmează acest plan oratoric și că este descompus în *Exordiu* (titlul mare), *Propoziție* (subtitlul în italice), *Narațiune* (primul paragraf), *Respingere* (§ 2 și 3), *Perorație* (exclamațiile finale).

Acest model^{re} retoric nu arată totuși varietatea planurilor de texte posibile. Un plan de text poate fi **convențional**, adică fixat prin apartenența istorică la un gen sau sub-gen al discursului. Dar planul de text al unui editorial, al unui cîntec sau

al unui poem, al unui redacțional publicitar, al unui discurs politic, al unei nuvele sau al unui roman este, cel mai adesea, **ocazional**, neașteptat, decalat în raport cu genul sau sub-genul de discurs. Rolul unui cuprins și uneori al intertitlurilor unui articol sau al capitolelor unui roman este acela de a da spre lectură în mod explicit structura compozițională a unui text dat.

Propunerile mele teoretice privitoare la (proto)tipurile secvențiale (Adam 1992) au putut da impresia că orice text era exclusiv guvernat de ordonarea secvențelor. De fapt, textele au o structură suplă, iar importanța planurilor de texte, fixe sau ocazionale, este preponderentă. În măsura în care din împachetarea propozițiilor nu rezultă întotdeauna secvențe complete, putem spune că structurarea secvențială este facultativă, în timp ce factorul unificator al structurii compoziționale este planul de text.

1.1. Planuri fixe

Planurile de texte sînt, împreună cu genurile, disponibile în interdiscursul unei formațiuni sociodiscursive. Ele permit construirea (la producere) și reconstruirea (la lectură sau la audiere) organizării globale a unui text, prescrise de un gen. Să ne gîndim, de pildă, la planul canonic al disertației, al articolelor din dicționar, la structura în acte a teatrului clasic (5 acte pentru drame și tragedii, trei pentru comedii), la structura sonetului italian (după exemplul din T18), etc.¹¹⁰

¹¹⁰ Pentru un studiu sistematic al planurilor de texte ale anumitor genuri, trimit la Adam 2001 și, în legătură cu genurile epistolare, la Adam 1998.

Scrisoarea: Corneille către Colbert

În ciuda unei incontestabile diversități generice, forma epistolară prezintă un anumit număr de constante compoziționale. Putem ezita între 5 sau 3 mari unități: intrarea în contact cu destinatarul scrisorii, prezentarea și dezvoltarea obiectului discursului, în fine, întreruperea finală a contactului sau concluzia. Împreună cu cele două limite, inițială și finală, în funcție de cum se dedublează sau nu în unități peri-textuale sau în zone de frontiere de deschidere sau închidere, avem fie 3, fie 5 părți. Această structură seamănă cu cea a textelor dialogale-conversaționale: găsim **secvențe fatice** de introducere și încheiere, pe de o parte, și **segmente tranzacționale** care formează corpul scrisorii, pe de altă parte. Vom distinge deci, foarte simplu, următorul plan de text de bază al formei epistolare:

Introducere				Încheiere
<i>Termeni de adresare și indicații de loc și timp</i>	Exordiu	Corpul scrisorii	Perorația	<i>Clauzulă (formulă de politețe și semnătură)</i>
<1>	<2>	<3>	<4>	<5>

Facultative și mai mult sau mai puțin dezvoltate, părțile unui plan de text <2> și <4> sînt zone discursive de tranziție (introducere-pregătire și concluzie-încheiere) între momentele inițial <1> și final <5> cu dominantă fatică, și corpul scrisorii propriu-zis <3>. Ele comportă toate caracteristicile pe care retorica le acordă tradițional exordului <2> și perorației <4>: pregătirea <2> receptării schimbului, menajînd fața celui alt (de la familiar la cel mai solemn) și introducerea temei. La acestea

se adăugă recapitularea și încheierea convingerii, introducând eventual, odată cu <4>, mai mult patetism și pregătind viitoarele interacțiuni cu destinatarul (în special răspunsul acestuia).

Această cerere adresată de către Corneille lui Colbert în 1678 este un frumos exemplu de artă epistolară (și de dependență a oamenilor de litere):

T79 <1-DESCHIDERE> Către Colbert.

Monsenior,

<2-EXORDIU> În nenorocirea care mă apasă de patru ani încoace, de a nu mai avea parte de răsplata cu care Maiestatea Sa îi cinstește pe oamenii de litere, nu pot avea nici un alt sprijin mai îndreptățit și mai prielnic decât în domnia-ta, **Monsenior**, căruia îi sînt pe deplin îndatorat pentru cea pe care am avut-o mai înainte. **<3-CORPUL ARGUMENTATIV AL SCRISO-RII>** Nu am meritat-o **niciodată**, însă **cel puțin** m-am silit să nu fiu cu totul nevrednic de ea prin felul în care am întrebuințat-o. Nu am folosit-o **deloc pentru** trebuințele mele, ci ca să-i țin pe cei doi fii ai mei în armata Maiestății Sale, din care unul a fost omorît în serviciul ei la asediul de la Grave; celălalt slujește de paisprezece ani, și acum este căpitan de cavalerie ușoară. **Astfel, Monsenior**, tăierea acestei favori, cu care m-ați obișnuit, nu-i chip să nu o simt pînă peste poate, **nu pentru** folosul meu casnic, **deși** este singura înlesnire pe care am primit-o în cei cincizeci de ani de muncă, **ci pentru că** era un semn slăvit de prețuire pe care Regele a binevoit să-l facă harului dat mie de Dumnezeu, **și pentru că** această dizgrație mă pune în starea de a nu-l mai putea ține pe fiul meu în serviciul în care a cheltuit cea mai mare parte a puținului meu ca să-și îndeplinească cu cinste îndatoririle slujbei sale. **<4-PERORAȚIA>** Îndrăznesc să nădăjduiesc, **Monsenior**, că veți avea bunățatea să-mi întoarceți ocrotirea, și că nu veți îngădui să vi se

năruie lucrarea. **Căci dacă** sînt îndeajuns de nenorocit să mă amăgesc cu această nădejde și să rămîn înlăturat de la mărinimia care-mi este neprețuită și atît de trebuincioasă, vă cer cu dreptate să credeți că urmarea acestei rele înrîuriri nu-mi va slăbi nicidecum zelul în slujba Regelui, nici simțămintele de recunoștință pe care vi le datorez pentru trecut, <4-CLAUZU-LĂ> **și că**, pînă la ultima mea suflare, voi fi cu toată cinstirea, cu toată însuflețirea și prețuirea cuvenite,

Monseniore,

Prea-umila, prea supusa
și prea-îndatorata slugă a domniei-voastre,

Corneille

Repetiția apelativului *Monseniore* punctează cele cinci părți ale scrisorii, conectorii (subliniați cu bold), care saturează blocul central, sînt articulați de cele mai multe ori cu negații. Această cerere prezintă un grad înalt de elaborare, determinat de complexitatea schimbului în curs și prin identitatea interactanților.

Afișul politic T63, fără a fi, în sens propriu, o scrisoare, îi adoptă totuși parțial, și într-un mod foarte interesant, planul de text. Titlul mare este o formulă de adresare <1>, subtitlul în italice corespunde exordului <2>, corpul „scrisorii” <3> acoperă paragrafele de la 1 la 3, cele două rînduri exclamative (*Patria noastră [...] pentru a o salva!*) formează o perorație <4> și în sfîrșit, *Trăiască Franța!* din final poate fi considerată o clauzulă <5>, urmată de semnătură și de adăugarea indicației de loc <1>. Amestecul planurilor retorice și epistolare confirmă extrema structurare a lui T63.

Un sonet de Baudelaire: „Parfum exotique”

Ca să dăm un alt exemplu de plan convențional, să examinăm un sonet de tip petrarchist din *Florile răului*. Compus din două catrene cu rime identice (A+b) și din două terține cu rime amestecate (c+D+e), poemul respectă planul canonic al sonetului francez, alternând canonic rimele feminine (A, D) și masculine:

T80 PARFUM EXOTIQUE¹¹ (XXII)

Qand, les yeux fermés, en un soir chaud d'automne	A
Je respire l'odeur de ton sein chaleureux,	b
Je vois se dérouler des rivages heureux	b
Q'éblouissent les feux d'un soleil monotone;	A
Une île paresseuse où la nature donne	A
Des arbres singuliers et des fruits savoureux;	b
Des hommes dont le corps est mince et vigoureux	b
Et des femmes dont l'œil par la franchise étonne.	A
Guidé par ton odeur vers de charmants climats,	c
Je vois un port rempli de voiles et de mâts	c
Encor tout fatigués par la vague marine,	D
Pendant que le parfum des verts tamariniers,	e
Qui circule dans l'air et m'enfle la narine,	D
Se mêle dans mon âme au chant des mariniers	E

[PARFUM EXOTIC

În calde seri de toamnă când sorb cu adîncire
Mireasma care molcom din sînul tău adie,
Un țarm al fericirii în mintea mea învie
Orbit deo monotonă, fierbinte strălucire:

Un ostrov leneș unde mărinimoasa Fire
Dă arbori stranii, poame cu care te îmbie,
Bărbați cu trup subțire și sprintenă tărie,
Femei cuo fără samăn de sinceră privire.

Mireasma ta mă ducen meleaguri minunate
Și văd un port cu multe corăbii adunate
Ces încă ostenite de valuri și lumină,

În vreme ce parfumul cel dau tamarinarii
Domol îmi umflă nara și sufletumi sembină
Cu cîntecul pe carel îngîna marinarii.

(trad. de Al. Philippide, *Florile Răului*,
ed. bilingvă, GUNIVAS, 2001: 208) (n.tr.).]

Sprijinindu-ne pe rime și pe segmentarea tipografică fracstică, constatăm că putem considera o primă mișcare care acoperă ansamblul catrenelor. Cele două terține formează și ele tot o singură frază tipografică. Revenirea la aceleași cuvinte – *odeur de ton sein* [mireasma care din sînul tău adie] din v. 2 și *ton odeur* [mireasma ta] din v. 9, *je vois* din v. 3 și 10 – par să confirme diviziunea sintactică în două părți care amestecă de fiecare dată cel puțin trei moduri perceptuale: mirosul, văzul (Q1) și gustul (Q2), în catrene, mirosul, văzul (T1) și mirosul, auzul (T2), în terține. Deși amorsată printr-un refuz de a privi (v. 1), această descriere perceptuală este saturată de multiple percepții:

<i>Decupaj poetic:</i>	Catrene	Terțina 1	Terțina 2
<i>Fraze tipografice:</i>	P1		P2
<i>Percepție olfactivă:</i>	v. 1 și 2	v.9	v.12 și 13
<i>Percepție vizuală:</i>	v. 3 – 8	v. 10 și 11	
<i>Percepție gustativă:</i>	v. 6		
<i>Percepție auditivă finală:</i>			v. 14

Astfel se degajă un plan de text care se sprijină pe cel al sonetului.

1.2. Planuri ocazionale

Orice text este – atît la producere cît și la interpretare – obiectul unei munci de (re)construcție a structurii sale care, pas cu pas, poate ajunge la elaborarea unui plan de text ocazional. Această operație de structurare se sprijină, pe de o parte, pe **macro-segmentare** (alineat și abateri marcate) și pe date peritextuale (intertitluri, schimbări de părți sau de capitole). Din punct de vedere istoric, trebuie știut că diviziunea romanescă în capitole s-a stabilit progresiv odată cu apariția prozei, pînă să devină din ce în ce mai structurantă și mai semnificativă (Dionne 1999).

Într-un caz de figură aproape ideal, un text poate adopta un plan de text subliniat de segmentarea tipografică ce corespunde, pe deasupra, cu structura secvențială. Este cazul acestei fabule narative din *Mici poeme în proză* de Baudelaire¹²²:

¹²²Pentru o analiză detaliată a structurării periodice și secvențiale a acestui poem, vezi Adam 2002: 8-11.

T81

DEZNĂDEJDEA BĂTRÎNEI

Mica bătrîna zbîrcită se simţi nespus de bucuroasă văzînd pe acest drăgălaş copil pe care fiecare îl răsfaţa, căruia totă lumea dorea să-i placă; drăgălaşă făptură, tot atît de plăpîndă ca şi ea, mica bătrîna, şi, la fel, fără dinţi şi fără păr. [Pn1]

Şi se apropie de el, voind să-i zîmbească şi să ia o înfăţişare plăcută. [Pn2]

Dar copilul cuprins de spaimă se zbătea sub mîngîierile bătrînei decrepite şi făcea să răsune casa de ţipetele lui. [Pn3]

Atunci biata bătrînă se retrase în singurătatea-i fără sfîrşit, [Pn4] şi plînse într-un colţ spunîndu-şi: [Pn5]

„Ah, pentru noi, nefericitele femei bătrîne, s-a dus vremea de a mai plăcea, chiar şi celor nevinovaţi; şi înspăimîntăm pe copiii pe care am vrea să-i iubim!” [PnΩ]

(Trad. de G. Georgescu, Bucureşti, Univers, 1971: 14)

Planul unui text didactic enciclopedic

Compus din opt paragrafe, textul următor poate fi descompus în patru blocuri foarte clar structurate. Subliniez aici un anumit număr de articulaţii, reperabile pornind de la organizatorii textuali (cu capitale), de la reformulări, de la segmentare (paragrafe şi punctuaţie în general), de la anunţările temelor şi sub-temelor (sfîrşitul lui § 1, începutul lui § 2, sfîrşitul lui § 4). La o privire atentă asupra categoriilor lexicale, putem descoperi ansamblurile şi sub-ansamblurile izotopice, subliniate sau nu prin segmentarea în paragrafe.

T82 *Pădurea ecuatorială este un ocean de frumuseţi neasemuite.* Ploi zilnice, o căldură sufocantă, o umiditate foarte ridicată, iată reunite toate condiţiile optime care favo-

risează o **vegetație** luxuriantă. **ȘI** proliferarea incredibilă a **animalelor** de toate soiurile.

- § 2 Ploi zilnice și abundente au favorizat formarea a **trei etaje de vegetație** în pădurea ecuatorială. Arbori enormi atingând uneori cincizeci de metri formează bolta forestieră. Această boltă de frunziș împiedică soarele să pătrundă pînă la sol. Giganții acestui univers vegetal devin protectorii gigantelor liane care se răsucesc în jurul trunchiurilor. **În vîrful** arborilor, se observă magnifice plante epifite. Sînt acele plante ale căror semințe au germinat pe o ramură și care se agață de scoarță ca să înflorească. Adeseori se văd splendide orhidee care cresc în vîrful palmierilor giganți.
- § 3 **La etajul intermediar**, se află arbori mai mici. Palmierii, ferigile arborescente, lianele care atîrnă din copaci îngreunează accesul în pădure. În aceste păduri mai mici cresc arborii de cacao.
- § 4 **ÎN FINE, la sol**, acoperite de vegetația luxuriantă, cîteva plante reușesc să supraviețuiască. Aici cresc erbacee pitice sărăcite de lipsa de lumină. Găsim aici, **DE ASEMENEA**, într-un semi-întuneric, cîteva frumoase specimene de begonii în culori în ape care s-au adaptat condițiilor climaterice. **DAR** în această imensitate vegetală, este oare loc pentru **animale**?
- § 5 **Umiditatea ambiantă** a permis **anumitor specii de animale acvatice** să se adapteze la mediul terestru. Anumite crustacee, de exemplu, lipitori, brotăcei, șopîrle trăiesc la fel de bine în apă, cît și pe sol. **ÎN ACELAȘI MOD**, prezența mlaștinilor, a rîurilor, au permis **animalelor terestre** să supraviețuiască în apă. Jaguarul, regele incontestabil al pădurii ecuatoriale, se cațără la fel de bine în copaci pe cît înoată în rîuri.

- § 6 **PE DE ALTĂ PARTE, căldura** combinată cu celelalte condiții climaterice are ca efect accelerarea **evoluției anumitor animale. ASTFEL**, în pădurea ecuatorială se află tarantule care ating opt centimetri, anaconda de opt metri, boa constrictori de patru metri. Coleopterele și fluturii sînt de un adevărat gigantism.
- § 7 **ÎN FINE, cantitatea de lumină** are o influență directă asupra **culorii animalelor**. Cele care trăiesc sub pădurile întunecoase au adeseori culori închise. **DAR** majoritatea animalelor se găsesc în vârful arborilor. Cu cît urcăm mai sus, cu atît mai vii sînt culorile. Numai păsările arată o mare varietate de culori vii și strălucitoare care colorează bolta forestieră. Ce poate fi mai frumos și mai misterios decît penajul unui tucan sau al unui papagal?
- § 8 **PENTRU AVENTURIER, pădurea ecuatorială este un țel bun de atins.** Persoanele care au pătruns în acest univers vegetal au fost subjugate de plantele care cresc într-o încîlceală totală. Ele au povestit că spectacolul este grandios, chiar sublim. Luxurianța **vegetației**, frumusețea arborilor, a florilor, a fluturilor, a păsărilor fac din pădurea ecuatorială un loc unic în lume. **Fauna forestieră** este **DE ASEMENEA** fascinantă **DAR**, în anumite cazuri, va trebui să deschizi ochii.³

Putem rezuma astfel planul textului acestui discurs didactic, mai degrabă descriptiv în prima parte [1] și aproape explicativ în continuare [2], conform cu ceea ce găsim în textele numite „informative”.

³ Mi s-a propus spre studiu acest text – extras din *Pratiques de l'écriture, Cahier A*, de Raymond Blain (Vézina ed., Montréal, 1988) – cu ocazia unui interviu pentru revista *Québec français* (nr. 99, toamna 1995: 54-57).

§ 1 [Introdactiv] REFORMULARE ÎNȚĂLĂ:			
	N1	ESTE UN	N2
	„Pădurea ecuatorială”		„ocean de frumuseți neasemuite”
ANUNȚAREA PLANULUI:	[1] „o vegetație luxuriantă” și [2] „proliferarea incredibilă a animalelor...”		
ANUNȚAREA PLANULUI [1]: „trei etaje de vegetație”			
§ 2	1.1.	„boltă forestieră... În vârful arborilor”	
§ 3	1.2.	„La etajul intermediar”	
§ 4	1.3.	„În fine, la sol”	
TRANZIȚIE:	„Dar în această imensitate vegetală [1] este oare loc pentru animale? [2]”		
§ 5	2.1.	„umiditatea ambiantă a permis anumitor specii de animale acvatice să se adapteze”	
§ 6	2.2.	„Pe de altă parte, căldura combinată cu celelalte condiții climaterice [...] evoluția anumitor animale”	
§ 7	2.3.	„În fine, cantitatea de lumină are o influență directă asupra culorii animalelor”	
§ 8 [Concluziv] REFORMULARE FINALĂ:			
	N1	ESTE UN	N3
	„Pădurea ecuatorială”		„țel bun de atins (pentru aventurier)”
	<1> FLORA „univers vegetal....		luxurianța vegetației”
	<2> „FAUNA forestieră”		(„va trebui să deschizi ochii”)

Planul de text al unei tirade raciniene

Textul T54 este, așa cum am spus-o deja mai înainte, structurat de mărcile lingvistice emotive și de conectorii cuplați cu indicațiile prozodice (cuplurile de rimă plată, structura metrică a versurilor).

T54

Să tac spre-a vă salva.

- v. 999 **De cîte ori, O CERURI**, nu fost-am ispitită
Să-ți strig cu disperare cît sînt de chinuită.
De cîte ori suspinul în piept mi-l sugrumam)
Și-ți ocoloeam privirea, deși ți-o căutam.
Ce chin să taci văzîndu-l pe cel care-l iubești
Cum suferă și geme! Iar tu să-l chinuiești,
Cînd numai cu-o privire tot chinu-ar fi apus.

v. 1006 **Dar** tot acea privire **ce** jale-ar fi adus!

- v. 1007 **AH!** amintindu-mi ura, mai rău **mă frămîntam**
Că nu de-ajuns de tainic de tine **m-ascundeam**;
Că mă trădează chipul de spaimă răvășit,
Că jalea din privire prea mult va fi vorbit.
Mi se părea tot timpul că Neron mîniat,
Îmi cere socoteală că nu te-am înșelat.
Că-n van am vrut iubirea să-mi tăinui **m-am temut**;
v. 1014 **În fine**, ar fi fost mai bine să n-o fi cunoscut!
v. 1015 **VAI! Dar** tot mai bine este că pînă-ntr-un sfîrșit
În inimile noastre adînc el a citit.
v. 1017 Un nou prilej de ură, **HAI**, ferește-te a-i da.
Te du! Veni-va clipa să-ți spun poate cîndva
Ce griji am strîns în mine și doar atunci vei ști...

(Trad. de Dinu Bondi și Radu Popescu¹³⁴, ESPLA, 1956, p.213)

Aici avem de-a face cu două mari perioade de 8 versuri și o încheiere în doi timpi (1015-1016 și 1017-1019). Din lipsă de spațiu, subliniem numai cu bold și în capitale unitățile implicate în decupaj și legările diferitelor perioade ale textului. După o

⁴ Cu modificările pe care le-am semnalat în cap. 4 (n.tr.).

frază de tranziție (998), urmează două perioade narative a câte opt versuri care constituie corpul tiradei Iuniei (999-1006 și 1007-1014). Urmează apoi o perioadă concluzivă de două versuri corespunzătoare unui cuplu de rime (1015-1016). Ultimele trei versuri relansează acțiunea și se deschid spre continuarea interacțiunii în curs (1017-1019). Faptul cel mai notabil este prezența, în inițiala versurilor, a interjecțiilor exclamative și a conectorilor care deschid și închid diferitele părți ale planului de text. Elementele subliniate cu bold dovedesc omogenitatea ritmică a celor două mari perioade de opt versuri, terminate fiecare prin asocierea cu un conector (*Dar*, *În fine*) și cu condiționalul trecut, la sfârșitul versului 1006 și 1014. Deschis de un *O, ceruri!*, relansat de un *Ah!* și închis de un *Vai!* blocul celor două mari perioade este ușor perceptibil. Să notăm, în fine, că omogenitatea perioadei care acoperă versurile 999-1006 este dată de mărcile interogativ-exclamative (*De câte ori* și *Ce...*), în timp ce omogenitatea perioadei 1007-1014 rezidă în verbele modale centrate asupra subiectului enunțării (*a se frământa*, *a i se părea*, *a se teme*).

2. Structurarea secvențială

Din combinațiile mai multor secvențe rezultă două tipuri de fapte:

- **Combinații** de secvențe fie identice (de același tip), fie diferite (cazul cel mai frecvent).

- În funcție de anumite modalități, un mod de compoziție apare ca **dominant**. Textul este atunci mai curînd narativ sau descriptiv etc., în ciuda prezenței secvențelor de alt tip.

2.1. Combinațiile de secvențe

Secvențele legate întră în trei tipuri de combinații de bază:

- Secvențe coordonate (succesiune): Secv. 1 + Secv. 2 + Secv. 3 + Secv. N.
- Secvențe inserate (încăstrare): [Secv. 1... [secv. 2...]... Secv. 1]
- Secvențe alternative (montaj în paralel): [Secv. 1... [Secv. 2... [Secv. 1 *urmare* [Secv. 2 *urmare*... Secv. 1 *sfârșit*] Secv. 2 *sfârșit*].

Problemele de ordonare a secvențelor au fost deja abordate în analizele lui T75 (amestec de povestire și de explicație în discursul lui Giscard d'Estaing) și a fragmentului 128 de la Bruyère (amestec de descriere și argumentație). În plus, totul a fost deja dezvoltat în Adam 1992 (în special în ultimul capitol, consacrat modalităților de inserție a secvențelor narative în contextul dialogal al teatrului), Adam 1994 (cap. 9) și Adam și Petitjean 1989. Ne vom mulțumi aici cu analiza unui scurt pasaj dintr-un roman al scriitorului cilian Luis Sepúlveda:

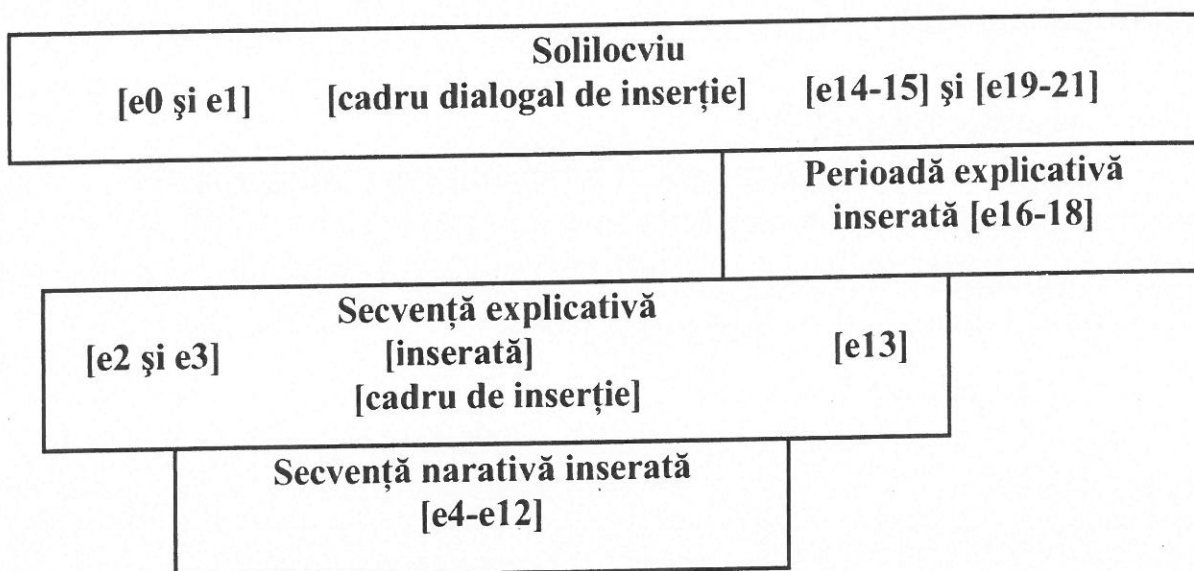
- T83 [...] [e0] Fratele tău Nushiño îți va spune că [e1] Shuarii nu le ucid decît pe maimuțele *tanza*, cele atît de leneșe. [e2] – Și de ce, frate? [e3] Maimuțele *tanza* nu fac decît să doarmă atîrnate de copaci.
- [34] Înainte de a-ți răspunde, fratele tău Nushiño o să tragă un pîrț lung și sonor, în așa fel încît nici o maimuță *tanza* să nu îl audă [e5] cînd îți va povesti că, [e6] demult, o căpetenie shuar a devenit rea și sîngeră. [e7] Îi omora pe shuarii buni fără nici un motiv, [e8] iar bătrînii i-au hărăzit moartea. [e9] Tnaupi, căpetenia sîngeră, văzîndu-se încolțit, a luat-o la sănătoasa [e10] și a fost preschimbat în maimuță leneșă, [e11] dar, pentru că maimuțele se aseamănă atît de mult,

[e12] e cu neputință să se știe în care dintre ele se ascunde indianul osîndit. [e13] De aceea trebuie omorîte toate.

[e14] – Așa se spune că a fost, va rosti [e15] scuipînd pentru ultima oară fratele Nushiño înainte de a pleca, [e16] pentru că shuarii pleacă [e17] atunci cînd au terminat de spus o poveste, [e18] evitînd astfel întrebările care dau naștere atîtor minciuni.

(Trad. Irina Dogaru, Polirom, Iași 2002, p. 177-178)

În cele cîteva rînduri asistăm la inserarea unei explicații într-un dialog care este de fapt un solilocviu, (personajul vorbește cu sine însuși) și la inserarea unei povestiri într-o explicație, în poziție de răspuns la întrebarea pusă. La aceasta se adaugă perioada explicativă de la [e16] la [e18] care explică acțiunea de a scuipa la sfîrșitul unei povestiri [e15]. Faptul poate fi reprezentat astfel:

Povestirea inserată aparține unui gen particular al tradiției orale: povestirea etiologică, gen narativ determinat de un scop ilocuționar explicativ. Poveștile etiologice au ca scop să aducă

un răspuns la întrebările fundamentale pe care omul și le pune asupra originilor sale sau a vreunei specii ori a vreunui obicei. Povestirea etiologică aduce răspunsuri la întrebările pe care omul și le pune asupra acțiunilor omenești celor mai obișnuite, dar și ieșite din comun. Prin povestire, acțiunea ființei omenești își găsește o explicație (aici, cea a indienilor Shuari din pădurea amazoniană). Conform schemei secvenței explicative, se trece de la o primă reprezentare problematică (aici propozițiile [e1] și [e2]: shuarii le ucid pe maimuțele leneșe *tzanza*, când de fapt ele își petrec timpul dormind în copaci) la o întrebare cu *de ce?* [e2]? Această problemă cere un răspuns pe care îl aduce operatorul DE ACEEA din propoziția [e13]. Așa cum am văzut în cap. 5, acest conector semnalează că ceea ce precede, de la [e6] la [e12], este o explicație care conduce la un sfârșit comportînd totodată o Morală-PnΩ [e13] și o Concluzie-PnΩ [e14]. Povestirea etiologică cu valoare de răspuns și explicație, poate fi descompusă astfel:

- **Situație inițială-Pn1**

[e6] demult, o căpetenie shuar a devenit rea și sîngeroasă.

[e7] Îi omora pe shuarii buni fără nici un motiv,

- **Nod-pn2**

[e8] iar bătrînii i-au hărăzit moartea.

- **Evaluare-Pn3**

[e9] Tnaupi, căpetenia sîngeroasă, văzîndu-se încolțit, a luat-o la sănătoasa

- **Deznodămînt-Pn4**

[e10] și a fost preschimbat în maimuță leneșă,

- **Situație finală-Pn5**

[e11] dar, pentru că maimuțele se aseamănă atît de mult,

[e12] e cu neputință să se știe în care dintre ele se ascunde indianul osîndit.

• **Evaluare finală-PnΩ**

Morală [e13] De aceea trebuie omorîte toate.

Concluzie [e14] Așa se spune că a fost [...].

2.2. De la dominantă la efectul „tipuri de texte”

În ciuda acestei eterogenități frecvente, caracteristica globală a unui text rezultă din **efectul de dominantă**: întregul textual este, în globalitatea sa, și sub formă de rezumat, caracterizabil ca fiind mai curînd *narativ*, *argumentativ*, *explicativ*, *descriptiv* sau *dialogal*. Conceptul de „dominantă”, pe care-l aplicăm aici la caracterizarea globală a textelor, a fost folosit în lingvistică, în contexte foarte diferite, de către Bally și Jakobson. Acest concept are o mare importanță în *Traité de stylistique* (§ 163 și 165), unde Bally distinge în limbă, în mod gradat și variabil, o „dominantă intelectuală” și o „dominantă afectivă”:

Uneori *intelligenza*, alteori *sentimentele* sînt cele care dau tonul; gîndirea este orientată spre un pol sau spre celălalt, fără să-l atingă niciodată; ea are, după cazuri, o „dominantă” *intelectuală* sau o „dominantă” *afectivă*. [...] Limbajul reflectă aceleași „dominante” observabile și în viața spiritului.

(1951: 152)

Lărgind această observație la ansamblul faptelor lingvistice, lingvistul elvețian formulează o observație importantă din punct de vedere metodologic:

În fiecare situație și pentru fiecare context în parte, un fapt de limbaj nu-și poate arăta ansamblul caracteristicilor; de fiecare

dată apare cu una dintre ele în prim-plan, iar aceasta le lasă pe celelalte în umbră. Astfel, numai anturajul poate arăta care este trăsătura fundamentală pusă în evidență.

(1951: 150)

În celebrul articol din 1935, (Jakobson definește opera poetică drept „un mesaj verbal în care funcția estetică este dominantă” (1973: 147), și dezvoltă reflecția asupra modului în care o dominantă „apasă asupra unei structuri” (1973: 146):

Dominanta se poate defini ca un element focal al unei opere de artă: ea guvernează, determină și transformă celelalte elemente. Ea este cea care garantează coeziunea structurii. [...] Dominanta dă specificitate operei. [...] Trebuie să avem mereu prezent în minte acest adevăr: un element lingvistic specific domină opera în întregul ei; el acționează imperativ, irecuzabil, exersându-și direct influența asupra celorlalte elemente.

(id., p. 145)

Efectul de dominantă este, în termeni de secvență, fie determinat de cel mai mare număr de secvențe de un tip dat care apar în texte, fie de tipul de secvență-cadru de inserție (care deschide și închide textul). Astfel, fabula de la Fontaine, *Lupul și mielul* este o povestire, în ciuda lungimii dialogului dintre cele două personaje, deoarece cadrul ei este narativ. (Segmențele narative sînt marcate cu bold; pentru un studiu detaliat, vezi Adam 1992: 68-70 și 165-167).

T84 LUPUL ȘI MIELUL

Dreptatea celui tare mai strașnică s-arată,
Cum veți vedea îndată.

Un Mielușel venise să se-adape

În crîng, în limpezimea unei ape,
Cînd se trezi de-odată că se răstoa la el
Un Lup lihnit cu poftă de măcel:
„– Cutezi să-mi tulburi apa tocmai mie?
Obraznicule, stai că-ți dau eu ție!”...
„– Dojenele Măriei Tale
nedrepte-s și mă dor nespun.
Cum aș putea să-ți tulbur apa mai în sus,
cînd eu m-adăp cu zece stîneni mai la vale?...”
„– Ba o tulburi!” **zise el, pornit.**
Iar acum un an m-ai și bîrfî.
„– Măria Ta, fii bun și ține seama
că nici nu mă născusem! Eu încă sug la mama...”
„– Atunci a fost vrun frate de-al tău...” – „Nu, nu se poate.
Cum să fi fost vrun frate, cînd eu n-am nici un frate?...”
„– Chiar dacă n-ai, nu are-a face:
a fost vreunul dintre-ai tăi,
că sînteți, toți, la fel de răi,
de la ciobani pîn' la dulăi,
și niciodată nu-mi dați pace!
Dar mă răzbun, ai înțelese?...”
Și, fără altă formă de proces,
s-a repezit ca un turbat
la bietul Miel,
în codrul depărtat s-a dus cu el
și l-a mîncat.

(Trad. Aurel Tita, Ed. Tineretului, 1972: 31-32)

Astfel, genurile poveștii și fabulei sînt narative (tip secvențial narativ de inserție) în timp ce genurile epistolare (cu sub-genurile: corespondență personală, administrativă, curierul cititorilor în presă etc.), interviul și teatrul pot fi considerate genuri conversaționale (tip secvențial-cadru dialogal de in-

serție), iar ghidul turistic ca gen cu dominantă descriptivă (tip secvențial-cadru descriptiv de inserție). Aceste fapte de **dominantă secvențială** sînt legate de genurile și sub-genurile discursului care fixează relațiile ierarhice mișcătoare și mereu gata să se modifice. A spune că un text poate avea o dominantă de un tip sau altul nu are nimic de-a face cu ipoteza prea generală a existenței tipurilor de texte. Există numeroase genuri care au dominante preferențiale, asta-i tot ce putem și trebuie să afirmăm, în virtutea extremei eterogeneități constitutive a textelor autentice. Mult prea ambițioasele tipologii de texte au trecut pe lângă complexitatea ordonărilor secvențiale, neglijîndu-i importanța în favoarea a ceea ce era un simplu efect de dominantă.

2.3. Organizarea compozițională a textelor

Structura compozițională globală este ordonată de un plan de text și în general poate fi caracterizată în termeni de dominantă secvențială. Structurarea secvențială organizează mai ales părțile sau sub-părțile.

A. Planuri de texte (baza de compoziție)

Guvernote (mai mult sau mai puțin) sau nu de genurile discursive

A1. Planuri fixe (propriei unui gen dat)

A2. Planuri ocazionale (propriei unui text unic)

B. Structurare secvențială (complementară)

B1. Tipuri de secvențe la baza ordonării

- Ordonare unisecvențială (cea mai simplă și cea mai rară)
- Ordonare plurisecvențială:
 - Omogenă (un singur tip de secvențe combinate)
 - Heterogenă (amestec de secvențe diferite)

B2. Combinații de secvențe

- Secvențe coordonate (succesiune)

- Secvențe alternative (montaj în paralel)
- Secvențe inserate (încastrare)

B3. Dominantă (efect de tip de text)

- Prin secvență-cadru de inserție (care deschide și închide textul)
- Prin cel mai mare număr de secvențe de același tip
- Prin secvența prin care se rezumă un text

3. Structurarea configurațională

Orice text poate fi definit ca o „structură dialectică [combinând] figură și secvență într-[un] act configurațional” (Ricœur 1980: 22). Noi vom extinde la toate faptele de textualitate proprietatea pe care Mink și Ricœur o atribuie povestirii și discursului istoriografic. Operația configurațională poate fi definită ca faptul de a **institui** la producere și de a **degaja** la interpretare o **configurație pornind de la o succesiune**. Modul configurațional de înțelegere înseamnă a considera propozițiile-enunțuri, perioadele, părțile unui plan de text și secvențele care-l alcătuiesc drept elementele unui „complex concret de raporturi” (Mc Laughlin 1980: 212). A înțelege un text înseamnă a fi capabil de a **trece de la secvență** (a citi-a înțelege enunțurile ca venind unele *după* altele) **la figură** („configurație inteligibilă a relațiilor”), după Mink (1968: 688). Faptul este valabil și la producere, așa cum subliniază Bahtin:

Atunci când alegem un tip dat de propoziție, nu alegem numai o propoziție dată, în funcție de ceea ce vrem să exprimăm cu ajutorul acelei propoziții, ci selecționăm un tip de propoziție în funcție de întregul enunțului finit care se prezintă în imaginația noastră verbală și care ne determină părerea.

(Bahtin 1984: 288, în traducerea revăzută de autor)

Această concepție despre orientarea configurațională a textelor ne face să înțelegem de ce Bahtin definește propoziția-enunț ca pe un „element semnificant al enunțului în întregul lui” care-și „dobândește sensul definitiv numai în acest întreg” (1984 290). Această configurație sau „întreg al enunțului finit” trebuie abordată din două unghiuri complementare.

3.1. Macro-structură semantică (temă, topic)

Un text poate aproape întotdeauna să fie rezumat semantic de un titlu (dat sau deductibil). În acest caz vorbim de „macro-structură semantică” sau de „tema-topic” a discursului, stabilită fie la producere (dată peritextual) pentru orientarea interpretării, fie în cursul lecturii/audiției unui text:

Topicul este o ipoteză care depinde de inițiativa cititorului care o formulează într-un mod oarecum rudimentar, sub formă de întrebare („Despre ce naiba este vorba?”) care se traduce ca propunere a unui titlu provizoriu („este vorba probabil despre aceasta”). Topicul este deci un instrument metatextual pe care textul poate fie să-l presupună, fie să-l conțină explicit sub formă de marcatori de topic, titluri, subtitluri, cuvinte-cheie. Pe baza topicului, cititorul decide să privilegieze sau să mențină latente proprietățile semantice ale lexemelor în discuție, stabilind astfel un nivel de coerență interpretativă numită izotopie.

(U. Eco, *Lector in fabula*, ed. cit., p. 131)

Titlul „Deznădejdea bătrânei” anunță un sens care intră în contradicție cu începutul textului T81, însă treptat el devine coerent ca temă-topic a poemului. Textul comportă o a doua sinteză configurațională: evaluarea finală formulată de personajul însuși sub formă de morală-PnΩ. Ar fi ușor de arătat cum

cuvintele folosite în această reflecție relatată în discurs direct reiau cutare sau cutare pasaj din povestirea precedentă. Comparativ, titlul acestui mic text de Raymond Queneau (*Courir les rues*, Gallimard, 1967) joacă ironic rolul de stabilire sintetică a sensului povestirii care urmează, în maniera maximei morale dată de primul vers din fabula lui La Fontaine (T84), și cumulează funcțiile titlului și Moralei-PnΩ:

**T85 TREBUIE SĂ-I FACI SEMN
MAȘINISTULUI**

Doamna aștepta autobuzul
Domnul aștepta autobuzul
Trece un câine negru care șchiopăta
Doamna se uită la câine
Domnul se uită la câine
Și în timpul acela trecu autobuzul

Ca să înțelegem caracterul indisociabil, în sînul textualității, al secvenței și al configurației, este suficient să vedem modul în care succesiunea liniară și simplă a evenimentelor și acțiunilor este configurată aici în intrigă. Primele două versuri constituie Situația inițială-Pn1 la imperfect. Versul 3 introduce Nodul-Pn2 al povestirii, evenimentul perturbator. Versurile 4 și 5 corespund cu Re-acțiunea centrală-Pn3, iar ultimul vers cu Deznodământul-Pn4 subliniat de trecerea de la prezentul narațiunii la perfectul simplu care face oficiul de concluzie. Situația finală-Pn5 nu este dată explicit din două motive: pe de o parte, pentru că ea poate fi dedusă pornind de la informațiile versurilor precedente, pe de altă parte, și mai ales, pentru că ea se prezintă ca o revenire la situația de plecare (v. 1 și 2).

Absența ghidajului de interpretare globală a unui text creează o problemă ilustrată de cea de a doua replică a lui Foka, în actul IV din *Cei dreپti* de Albert Camus:

T86 Kaliaeв [1]: Să nu mai spui asta, frăpioare. Dumnezeu nu poate nimic. Dreptatea e treaba noastră! (*Pauză.*) Nu înpelegi? Cunoști legenda sfintului Dumitru?

Foka [1]: Nu.

Kaliaev [2]: [e1]Trebuia să se întâlnească în stepă cu Dumnezeu însuși, și se grăbea, [e2] cînd a dat de un țaran [e3] căruia i se împotmolise căruța în noroi. [e4] Atunci sfintul Dumitru i-a dat o mîna de ajutor. [e5] Noroiul era gros, făgașul adînc. [e6] S-a trudit o oră. [e7] Și cînd s-a isprăvit, [e8] sfintul Dumitru a dat fuga la înpîlnire. [e9] Dar nu l-a mai găsit pe Dumnezeu acolo.

Foka [2]: Ei, și?⁵¹⁴

Kaliaev [3]: Și atunci sînt unii care vor întîrzia întotdeauna la înpîlnire fiindcă există prea multe căruțe împotmolite și prea mulți frați de ajutat. (VI, 15)

(Trad. Marcel Aderca, București, Univers, 1970: 257)

Faptul că povestirea alegorică nu-i permite lui Foka să interpreteze corect sensul global implicit al textului („maxima sa de morală”, cum spuneau anticii) îl obligă pe narator să

⁵„Și atunci?” din traducerea lui M. Aderca este interpretabil în limba română mai curînd ca un act de cerere a unei continuări („Și cea făcut Sf. Dumitru atunci”), ca expresie a interesului ascultătorului pentru poveste și continuarea ei, iar nu ca expresie a nedumeririi și deci, ca o sancpione pentru lipsa de îndemînare a povestitorului. De aceea lam înlocuit cu: „Ei, și?” („și care e rostul povestirii”, „și ce vrei să spui cu asta?”), care exprimă și nedumerirea, și cererea unei explicații (n.tr.). ...

formuleze explicit (Kaliaev [3]) o evaluare finală-PnΩ. Putem spune că sancțiunea lui „Ei, și?” manifestă din partea naratorului o proastă anticipare a capacităților interpretative a auditorului său.

Să adăugăm, pentru a încheia, că porțiunile de text pot fi rezumate sub formă de blocuri tematiche. Am putut vedea importanța acestor blocuri în decupajul textului despre pădurea ecuatorială.

3.2. Macro-act de discurs (explicit sau implicit)

A înțelege un text înseamnă și a putea răspunde la o întrebare pragmatică: de ce, în ce scop, cu ce scop argumentativ a fost produs acest text? Înțelegerea acțiunii de limbaj implicate prin derivarea unui macro-act de discurs dintr-o suită mai mult sau mai puțin ierarhizată de acte, este un alt mod de a rezuma un text și deci de a-l interpreta în globalitatea sa. Discursul generalului de Gaulle din 18 iunie 1940, studiat în Adam 1999 (pp. 139-135), este rezumat prin actul de discurs dominant în momentul în care îl desemnăm ca „Apelul din 18 iunie”. Analiza afișului din T63 a dovedit același lucru. La fel, atunci când comitetul de redacție al ziarului *L'Aurore* alege să intituleze scrisoarea deschisă a lui Zola către Președintele Félix Faure: „J'accuse!”, alegerea lui s-a sprijinit pur și simplu pe macro-actul dominant care a devenit titlul-rezumat al articolului. În fragmentul 128 de La Bruyère, putem rezuma textul spunând că moralizatorul săvârșește o acțiune discursivă: denunțarea condiției poporului de la țară, la un sfârșit de secol marcat de perioade de foamete.

Macro-actul săvârșit poate servi și la desemnarea genurilor discursului. Faptul este adevărat pentru genul batjocurii sau al insultei rituale în „Ta mère...” („...[pe]Mă-ta...”) studiate

în Adam 1999 (pp. 157-173), pentru genurile sfatului și al incitării la acțiune (instrucțiuni, schițe de montaj, ghiduri de drumetii etc.), pentru genul epistolar: scrisoare de refuz la cereri de angajare, notificări de efectuare a unei plăți, dar și declarații de dragoste etc.

Odată cu problema macro-actelor de discurs, ajungem din nou la ceea ce am spus în capitolul 1 și, în special, la ceea ce constituie nivelul N1 din schema 3.

Referințe și lecturi recomandate:

- Jean-Michel ADAM: *Éléments de linguistique textuelle*, Bruxelles-Liège, Mardaga, 1990: 185-198.
- Jean-Michel ADAM: „Pour une pragmatique linguistique et textuelle”, în Claude Reichler (ed.), *L'interprétation des textes*, Paris, Minuit, 1989: 183-222.
- Jean-Michel ADAM: „Une alternative au «tout narratif»: les gradients de narrativité”, *Recherches en communication* 7, Université catholique de Louvain, 1997: 11-35.
- Jean-Michel ADAM: „Les genres du discours épistolaire”, în Jürgen Siess (ed.), *La lettre, entre réel et fiction*, Paris, SEDES, 1998: 37-53.
- Jean-Michel ADAM: „Conditions et degrés de narrativisation du poème”, *Degrés* 111, Bruxelles, 2002: a1-a26.
- Mihail M. BAHTIN: *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard, 1984 (1952-53).
- Charles BALLY: *Traité de stylistique française*, 2 vol., Genève-Paris, Georg et Cie-Klincksieck, (1909) 1951.
- Ugo DIONNE: „Diviser pour régner. Découpage et chapitration romanesque”, *Poétique US*, Paris, Seuil, 1999: 131-155.
- Umberto ECO: *Lector in fabula*, trad. Marina Spalas, București, Univers, [1979,1985] 1991.

JEAN-MICHEL ADAM

- Michael A. K. HALUDAY, Ruqaiya HASAN: *Cohésion in English*, Longman, London-New York, 1976; 15e éd., 1997.
- Roman JAKOBSON: *Questions de poétique*, Paris, Seuil, 1973: 145-151.
- Michel MEYER: *Langage et littérature*, Paris, PUF, 1992.
- Louis O. MINK: „The Autonomy of Historical Understanding”, in William H. Dray (ed.), *Philosophical Analysis and History*, New York, Harper & Row, 1966: 160-192.
- Louis O. MINK: „Philosophical Analysis and Historical Understanding”, *Review of Metaphysics* (XXI) 4, New Haven, 1968: 667-698
- Louis O. MINK: „History and Fiction as Modes of Compréhension”, *New Literary History*, (I) 1, Charlottesville, 1970: 541-558.
- Kathleen MC LAUGHLIN: „A a-t-il une autonomie propre à la connaissance historique? Questions de méthode chez L.O. Mink”, in Paul Ricœur (ed.), *La Narrativité*, Paris, CNRS, 1980: 203-218.
- Paul RICŒUR: „Pour une théorie du discours narratif”, in P. Ricœur (ed.), *La Narrativité*, Paris, CNRS, 1980: 5-68.

Capitolul 7

FUNCȚIONAREA TEXTUALĂ A TIMPURILOR VERBALE

Formele temporale vin mai întâi spre noi – și se întorc la noi – de-a lungul textelor. Acolo desenează, împreună cu alte semne, și împreună cu alte timpuri, un complex de determinări, o rețea de valori textuale [...].

(Harald Weinrich 1973: 13)

Harald Weinrich a fost unul dintre primii care au examinat rolul textual al timpurilor verbale (1964). În perspectiva a ceea ce el numea deja „lingvistica textuală”, reflecția sa teoretică nu se mulțumea cu cadrul realizărilor lexicale (morfem temporal asociat cu un lexem) și frastice ale formelor verbo-temporale. Subliniind,¹ împreună cu Carl Vetters, că „o des-

¹ Paginile care urmează reiau parțial liniile mari ale unui articol scris împreună cu Françoise Revaz și Gilles Lugin: „Pour en finir avec le couple récitdiscours” (*Pratiques*, nr. 100, Mety, 1998: 8198). Pentru numeroasele apariții cu privire la timpurile limbii franceze, semnalăm lucrarea colectivă condusă de Carl Vetters (1993) și, pentru o prezentare sintetică și accesibilă, Touratier 1996.

criere satisfăcătoare a întrebuințării timpurilor verbale nu se poate limita la un singur nivel de analiză, fie el frastic sau textual”, ci trebuie să integreze aceste două nivele (1993: p8)¹⁵, vom nota totuși că lucrările cele mai recente se limitează, cât privește textul, la suite de două fraze (rareori mai multe). Weinrich s-a preocupat de efectele textuale legate de suitele de timpuri identice (suite de PS²¹⁶ sau PR etc.) și de tranzițiile între timpuri apropiate (PS + IMP diferită de PR + V, de exemplu) sau între timpuri care țin de sub-sisteme diferite (PR sau V la mijlocul unui PS + IMP, în mijlocul unui PR + PC). Vom nuanța poziția sa, fără să spunem că tranzițiile omogene „garantează consistența unui text, textualitatea sa” (1973: 204), nici că „tranzițiile eterogene nu participă absolut deloc la textualitate” (1973: 205). Definind textualitatea ca pe o tensiune între continuitate și discontinuitate, vom spune că variațiunile enunțative marcate de formele verbale fac parte din efectele de sens proprii textelor. Efectele textuale ale acestor tranziții sînt importante, așa încît le consacram acest scurt capitol care nu are ambiția să descrie valorile fiecărui sertar verbo-temporal, ci să

²¹⁶Vom adopta mai departe abrevierile următoare: PS = perfect simplu, PA = „trecut anterior”, IMP = imperfect, MCP = mai mult ca perfect, PR = prezent, PC = perfect compus, PsC = perfect supra-compus, V = viitor, VA = viitor anterior, CO = condițional optativ, CP = condițional perfect, CONJ = conjunctiv, IMPER = imperativ. Formele perifrastice, infinitiv etc., vor fi desemnate complet.

traseze liniile generale ale unui demers global de întrebuințare textuală a sistemului verbal al limbii franceze³¹⁷. Revenind sistematic asupra exemplelor din capitolul 6, paginile următoare dezvoltă un aspect major al nivelului N7 din schema 3 (cap. 1), nivel al coeziunii enunțiative a suitelor de enunțuri și asumarea enunțiativă a enunțurilor (componenta B a schemei 9, cap. 3).

1. Pentru o depășire a opoziției reductive dintre „povestire” și „discurs”

Ca să poți afirma că tranzițiile se fac între forme verbale „apropiate” sau „diferite”, trebuie să dispui de o teorie adecvată a timpurilor verbale. Aportul lui Émile Benveniste a fost decisiv și sub acest aspect. Celebra sa ipoteză este următoarea: „Timpurile unui verb francez nu sînt utilizate ca membri ai unui sistem unic, ci se distribuie în *două sisteme* distincte și complementare” (2000: 227). Distingînd sistemele de „enunțare de discurs” și de „enunțare istorică”, el propune o depășire a reprezentărilor tradiționale ale paradigmelor verbo-temporale:

Ansamblul de forme personale ale verbului francez este repartizat prin tradiție, unui anumit număr de paradigme temporale denumite „prezent”, „imperfect”, „trecut definit” etc., care la rîndul lor se distribuie în funcție de trei mari categorii temporale, prezent, trecut, viitor. Aceste diviziuni, incontestabile în principiu, rămîn totuși departe de realitățile de uz pe care nu reușesc să le organizeze. Noțiunea de timp nu poate

³ Sistemul verbal al limbii franceze diferă de cel al limbii române. Diferențele majore vor fi semnalate în note (n.tr.).

furniza singură un criteriu pe baza căruia să se poată stabili poziția sau însăși posibilitatea existenței unei anumite forme în cadrul sistemului verbal.

(2000: 226)

Această diviziune a sistemului temporal corespunde, la Weinrich, cu opoziția între „*erzählte Welt*” (lumea povestită) și „*besprochene Welt*” (lumea vorbită). Această tendință spre diviziunea binară s-a fixat din nefericire în vulgarizarea școlară a cuplului „povestire/discurs”, introducând o confuzie pe care Benveniste o denunțase totuși prin anticipare: „Se vorbește întotdeauna de timpuri ale „narațiunii istorice” pentru a evita termenul de „timpuri narrative”, prilej de numeroase confuzii” (2000: 231). Pentru a construi un mod trecut real sau fictiv, avem de ales între un mod actualizat, legat de actualitatea unui narator (ca în nucleul narativ e6-e12 din T83) și un mod non-actualizat, detașat de situația de enunțare (ca T81 și povestirea e1-e9 din T86). În timp ce „*el făcu* obiectivizează evenimentul, detașându-l de prezent, *el a făcut*, dimpotrivă, stabilește o legătură între evenimentul trecut cu prezentul nostru” (2000: 237). Așa cum mai spune Benveniste: „Reperul temporal al perfectului este momentul discursului, în timp ce reperul aoristului [PS] este momentul evenimentului” (2000: 233). Considerând PS și PC ca timpuri narrative, Benveniste recunoaște că cele două moduri de a construi lumi narrative estompează distincția dintre cele două planuri ale enunțării: „sistemul discursului va avea de suferit” (2000: 237). Aceasta îl incită să distingă două întrebuințări ale PC: un aspect încheiat al prezentului (PC1) și o „formă temporală de trecut” sau „aorist de discurs” (PC2):

În sine, *am făcut* este un perfect care furnizează prezentului *fac* fie forma de complinire, fie forma de anterioritate. Însă, atunci când *am făcut*, formă compusă, devine „aoristul discursului”, va primi funcția de formă simplă, astfel încât *am făcut* poate deveni când perfect, timp compus, când aorist, timp simplu.

(id.)

Posibilitatea unei narațiuni la PC divizează „discursul” în *narațiune de discurs* și *enunțare de discurs*. Așadar avem de-a face nu cu două ci cu trei sub-sisteme enunțiative de bază:

Schema 26

ORDINEA „DISCURSULUI”		
Enunțare „istorică” Narațiune istorică Diegetizare autonomă	Narațiune de discurs Diegetizare legată	Enunțare de discurs Interacțiune-discuție
ORDINEA NARAȚIUNII (Diegetizare)		

Benveniste a mai avut și intuiția valorii speciale a „prezentului de definiție” pe care-l consideră ca pe un „prezent atemporal”. Incluzându-l pe acesta din urmă în enunțarea istorică (2000, p.228), el îl numește „foarte rar” și nu-l apropie de PR gnomic al maximelor, proverbelor și al altor dictoane. Așa cum timpurile enunțării de discurs însoțesc de preferință pronumele EU (subiectul enunțării), TU/VOI și adverbele de-ictice, și așa cum timpurile istoriei însoțesc preferențial pronumele EL/EI, EA/ELE și EU (subiectul enunțului) și adverbele nondeictice, prezentul PR de definiție și PR gnomic însoțesc de preferință pronumele subiect TU cu valoare

generică, CUTARE sau CINE a cărui valoare „nedefinită” se întinde la indivizi generici. Evidențierea acestei forme de distanțări și natura particulară a PR de definiție (cele din T82, de exemplu), și a PR gnomice (primul vers din T84 și primul paragraf din T16) ne incită să considerăm un al patrulea sub-sistem, apropiat, totodată de „discurs” (reprezentare discursivă prezentificată sau prezentificabilă) și de „istorie” (atitudine enunțiativă la fel de distanțată în ambele cazuri). Dacă vom compara primul paragraf din textul lui Kafka (T16, cap. 3) cu restul textului, vom observa că acest paragraf la PR se opune cu certitudine urmării, dominate de IMP și PS, dar înterg textul ține de aceeași enunțare distanțată. Diferența majoră rezidă în faptul că temporalitatea regimului „istorie” este un trecut real sau ficțional și că validitatea enunțurilor acestui regim enunțiativ este limitată la spațiul-timp al diegezei. În schimb, validitatea enunțurilor la PR de definiție și la PR gnomice este deschisă, ea acoperă în aceeași măsură trecutul și prezentul sau viitorul. Această omnitemporalitate ne incită să diferențiem acest sub-sistem de alte regrupări preferențiale de forme. Căsuțele polilor <1> și <4> reprezintă cei doi poli extremi identificați de Benveniste și Weinrich. Polii <2> și <3> sînt poziții de tranziție.

Schema 27

Configurații preferențiale ale sertarelor verbale

Poli de bază sau moduri/lumi enunțiative

<i>Reprezentare discursivă (Rd)</i>	<i>Poziția subiectului enunțării</i>	
	Asumarea enunțurilor Enunțare implicată	Non-asumare a enunțurilor Enunțare distanțată
Rd conjunctă parametrilor situației de enunțare Lume actualizată	PREZENT enunțiativ IMPERATIV și PERFORMATIV PERFECT COMPUS 1 VIITORURI <1>	PREZENT de DEFINIȚIE și PREZENT GNOMIC <3>
Rd disjunctă situației de enunțare Diegetizare	PR și VIITOR <2> PERFECT COMPUS 2	NARRATIVE <4> PERFECT SIMPLU IMPERFECT CONDITIONALE

Timpurile V (cele din povestirea-cadru din T83: Fratele tău Nushiño îți **va spune** că... Fratele tău Nushiño **o să tragă** un pîrț lung și sonor... și-ți **va spune** că [POVESTIRE]... Așa se spune că a fost, **va rosti** fratele Nushiño), și PR istorice sau de narațiune (din fabula lui La Fontaine T84 sau povestioara lui Queneau T85) pot fi situate, prin frecvența întrebuintării lor, ca și IMP-ul și COND., în căsuța polilor <4> și <2> totodată. Subțind frontiera care separă <4> și <2> de <1>, formele de PR și V apar ca forme cameleon ale sistemului verbal francez. Cum trăsătura *izocronie* (Revaz 1998) este singura constantă a

diverselor tipuri de PR, trăsătura *proiectat* sau *conjecturat* (Tourantier 1996: 232) este valoarea de bază a diferitelor tipuri de V.

2. Enunțarea directă sau „enunțarea de discurs” <1>

Pentru Benveniste: „termenul [de discurs] trebuie înțeles în accepția sa cea mai largă: orice enunțare presupune existența unui locutor și a unui auditor, iar primul dintre ei are intenția de a-l influența pe celălalt într-un mod sau altul. [...] Pe scurt, toate genurile în care cineva se adresează cuiva, se enunță ca locutor și organizează ceea ce spune în categoria persoanei” (2000: 230). Benveniste insistă asupra unei alte caracteristici a enunțării directe: „*Accentuarea relației discursive cu partenerul*, fie el real sau imaginar, individual sau colectiv” (2000, vol. 2: 72). În definirea acestui mod enunțativ, Weinrich scrie: „Orice comentariu este un fragment de acțiune; el modifică, fie cât de puțin, situația a doi parteneri și-i angajează astfel și pe unul, și pe celălalt” (1973: 33). În „*Temps et personnes*” (1979: 345) el propune cu justete așezarea imperativului și performativului în paradigma polului <1>. Acest sub-sistem caracterizează dialogurile din T54 (v. 999, 1015-1018) și din T86, precum și discursul direct din T84, ansamblul *Sonetului de toamnă* (T35) și al discursului de la Montréal al generalului de Gaulle (cap. 2).

Sub-sistem <1>: LUME ACTUALIZATĂ (reală sau fictivă)

Mod de interacțiune directă		
Ancoraj deictic: deixis primar		
[Operație de construcție a LUMILOR TRECUTE PETRECUTE sau FICTIVE]	EU-TU/VOI + AICI ACUM t 0	[Operație de construcție a LUMILOR ALTERNATIVE sau PROIECTATE] V și COND]
(vezi <4> și <2>)		
PC1 + PR enunțiativ		Viitor apropiat ¹⁸
t-1 Trecutul recent ¹⁹	[+ Performativ]	[<i>aller</i> -PR + INF] t +1
[<i>venir de</i> -PR+INF]	[+ Imperativ]	[<i>devoir</i> -PR + INF]

În acest mod direct de reperaj, parametrii de bază sînt cei ai ancorării deictice primare: *eu-tu/voi + aici + acum* (ca în terținele din T18, cap. 3, unde deicticul AICI însoțește trecerea de la persoana a treia la a doua, interpelarea trecătoarei sub formă de apostrofă și sintaxa emotivă despre care am vorbit deja). Ancorarea deictică primară are ca bază PR *enunțiativ* și forma sa de aspect încheiat: PC1. Forma perifrastică de „trecut recent”, construită cu PR verbului *venir de* (*Elle vient de passer* [Ea abia a trecut]) și de „viitor apropiat”, construită cu PR verbelor *aller*

¹⁸ În limba română, această valoare este exprimată de obicei prin PR/V + adv. (*acum, imediat, îndată* etc.): *Veți vedea îndată* sau cu forma perifrastică PR *a avea* + CONJ: *Am să vă încredințez un secret* (n.tr.).

¹⁹ Fără formă perifrastică echivalentă în limba română, „le passé récent” (trecutul recent) se traduce cu PC/PS precedat de adv. (*tocmai, abia* etc.): „je viens d’arriver” – tocmai (abia) am venit, *abia trecu* (n.tr.).

și *devoir* (T84: *Nous l'allons montrer tout à l'heure* [Cum veți vedea îndată]) se adaugă la formele de bază și marchează respectiv priviri retrospective sau prospective. Pentru a spune anterioritatea și pentru a exprima viitorul, în această lume *semantică actualizată* și acest *mod enunțiativ direct*, sertarele verbo-temporale de bază disponibile sînt completate de timpurile lumilor proiectate (V, VA, COND și CP).

Demarcările în sensul lumilor trecute („petrecute”) sau în sensul lumilor proiectate („viitoare”) trebuie să fie precizate. Lumile trecute pot fi, pe de o parte, exprimate ca trecuturi istorice sau fictive și, pe de altă parte, prezentate ca ocupate complet de parametrii enunțării (diegetizare autonomă în modul nonactualizat <4>, ca în faptele diverse ale lui Fénéon T4, T11 și T13) sau ca legate (diegetizare legată în modul actualizat <2> ca în T9 și T10). În celălalt sens, lumile pe care le-am putea numi „anticipate” pot fi sau lumi alternative desprinse din actualitate (T54, v. 1006 și 1014), sau lumi proiectate pur și simplu într-o temporalitate viitoare, adică întreținînd o relație măsurabilă temporal în raport cu actualitatea enunțării (T54, v. 1019).

3. Diegetizarea autonomă sau „enunțarea istorică” <4>

În primul mod de narațiune-diegetizare <4>, ancorarea evenimentelor este nonactualizată. Aceasta înseamnă că trama temporală a evenimentelor este așezată la distanță față de situația de enunțare. Enunțul își creează propriile puncte de reper, interne lumii construite de text. În acest mod enunțiativ nonac-

tualizat, originea referinței temporale trebuie căutată într-un deixis pe care-l putem numi *secundar*. Aceasta explică prezența deicticelor precum ACUM într-un cotext la IMP și chiar la PS (Noël 1996). Utilizarea unui adverb deictic într-un context enunțiativ istoric, procedeu curent în sec. al XIX-lea, se găsește deja la Racine, în povestirea lui Teramen (*Fedra*, V, 6, v. 1503-1506):

T86 Fugarii lui năvalnici, atât de-obișnuiți

De glasul lui s-asculte, păseau **ACUM** mîhniți,
Cu ochii stinși, cu fruntea înspre pămînt plecată
Părînd a-i înțelege gîndirea întristată.

(Trad. Tudor Mănescu, ESPLA, 1956: 311)

IMP, PS și corespondenții lor compuși (MmcP1 și TA) sînt timpurile preferențiale ale acestui mod de enunțare în care privirea retrospectivă se construiește gradat, cu ajutorul formei perifrastice a „trecutului recent” cu IMP (*venait de* + INF [adv. *abia, tocmai...* + MmcP], apoi cu ajutorul MmcP2 a cărei valoare aspectuală de fapt încheiat slăbește în favoarea valorii temporale. Privirea prospectivă se realizează cu ajutorul verbelor *aller* și *devoir* la IMP [*a avea* sau *a fi* la IMP + CONJ] (T54: *Combien de fois [...] mon coeur allait-il vous instruire?* [De cîte ori inima mea avea să/era să vă dea de știre]), a COND (T76: Cenușăreaso, ție nu ți-ar plăcea să mergi la Bal?) și COND optativ perfect (T54: *Dar tot acea privire, ce jale-ar fi adus!*), timp de bază al lumilor ficționale anticipate autonome:

Sub-sistemul <4>: LUMI TRECUTE (reale sau fictive)

DIEGETIZARE AUTONOMĂ
MOD ENUNȚIATIV NONACTUALIZAT

Origine „istorică”
a unui DEIXIS SECUNDAR

PE VREMEA ACEEA

ERA ODATA

Privire retrospectivă		(MmcP1) (TA)	Privire prospectivă	
t-x	t-1	IMP și PS	t+1	t+x
MmcP2	„trecut recent”	Prezent istoric	Prospectiv	(COND optP)
	[venir de-IMP+INF]		[aller/devoir-IMP+INF]	COND

În T86, replica narativă a lui Kaliaev [2], cu verbele sale la IMP, PC, MmcP, este încadrată de formele modului enunțiativ <1> care pun în scenă o interacțiune și o discuție între două personaje (PR și V). În poemul în proză de Baudelaire T81, după o enunțare de tip <4>, gândirea reprezentată în discurs direct în ultimul paragraf manifestă trecerea de la personajul bătrânei (EA subiect al enunțului) la un NOI subiect al enunțării atât de extins încât PR fluctuează între valoarea enunțiativă <1> a discursului direct și valoarea generică-gnomică <3>. Poemul T85 de Queneau conține un PR istoric încadrat exemplar de două IMP și un PS final care asigură ancorarea „istorică”.

4. Diegetizarea istorică legată sau narațiune de discurs <2>

În diegetizarea legată sau lumea/modul narativ actualizat <2>, PC2 și IMP sînt timpuri trecute în raport cu ancorarea enunțiativă <1>, definită de contactul (deixis primar) cu situația de enunțare [*PR enunțării + eu-tu/voi + aici + acum*]. Pentru a relata faptele ca trecute în raport cu actualitatea sa, enunțatorul dispune de un larg evantai de forme:

Sub-sistemul <2>: LUMI TRECUTE (reale sau fictive)

DIEGETIZARE LEGATĂ
MOD ENUNȚIATIV ACTUALIZAT
Reancorare temporală în raport cu un
DEIXIS PRIMAR

IERI		ANUL TRECUT	
Privire retrospectivă		(MmcP1), PS	Privire prospectivă
t-x	t-1	IMP și PC2	t + 1
(MmcP2)	„trecut recent”	PR narativ	Prospectiv (COND opt.P)
	[<i>venir de-IMP + INF</i>]		[<i>aller/devoir-IMP + INF</i>]
			COND

PC narativ (PC2) și IMP sînt, împreună cu formele lor de aspect încheiat (MmcP1 și PS), timpurile de bază pornind de la care se marchează continuitatea diegetică. La aceste forme de bază se adaugă forma perifrastică a „trecutului recent” construită cu *venir* la IMP (*Elle venait d'écrire* [Tocmai/Abia scrisese]) și cu MmcP2. Ambele marchează o mișcare retrospectivă în timp ce privirea prospectivă este realizabilă cu viitorul apropiat (construit cu *aller* sau *devoir* la IMP) și cu

COND. Este timpul faptelor diverse din T5, T7, T9 și al primei fraze din T12, a cărei narațiune este legată de actualitatea ziarului și a cititorilor săi (a doua frază ținând de narațiunea distanțată <4>). Este timpul nucleului povestirii lui Sepulveda din T83, legat de actualitatea naratorului. Verbele la PR din poemul lui Cendrars din T1 nu sînt identificabile ca narrative decît datorită prezenței celor trei relative la IMP.

5. Enunțarea adevărilor generale <3>

Nu trebuie uitată poziția enunțiativă pe care o marchează verbele la PR din enunțurile teoretice și din definițiile științifice (*Apa fierbe la 100 de grade*), legislative (*Oamenii se nasc egali în drepturi...*) sau geografice (descrierea pădurii ecuatoriale din T82). Trebuie adăugat PR gnomic al proverbelor, dictoanelor, maximelor (*Dreptatea celui tare mai strașnică s-arată* din T84 și versul 8 din T18: *ce ucide..., care doare*). Dacă discursul aforistic recurge în special la PR gnomic asociat cu verbul *a fi*, mai găsim și alte verbe și alte sertare verbale, precum viitorul din *Cine fură azi un ou, mâine va fura un bou, Vom trăi și vom vedea*, și chiar PS, pe care Grevisse îl reperează într-un vers de Boileau: *Un dîner réchauffé ne valut jamais rien*²⁰ [Cina reîncălzită nu făcu doi bani niciodată]. Situat la frontiera pozițiilor enunțiative <3> și <4>, acest gen de maxime la PS/PC explică de ce Benveniste a ezitat să integreze întrebuintările prezentului de definiție în enunțarea istorică luată ca prototip al enunțării distanțate.

²⁰ În limba română, PC poate căpăta această valoare: *S-a-ntîlnit hoțul cu prostul* (n.tr.).

Maximele la imperativ (*Iubiți mai degrabă sfatul decât lauda*) constituie sub-genul de precepte sau reguli de acțiune și se situează la intersecția polilor <1> și <3> care au în comun faptul că propun o reprezentare discursivă conjunctă situației. Imperativul tinde să aducă în prezent ceea ce este disponibil (potențial) în adagiul. Este însuși principiul *Carpe diem* al *Odelor* de Horațiu.

6. Variațiuni enunțiative și tranziții

Cele patru căsuțe din schema 27 ne semnalează numai relațiile preferențiale de forme. Așa se explică combinațiile narrative frecvente PC-PS (polii <2> și <4>) și încadrarea lui <4> de către <2>, atât de caracteristică genului faptului divers clasic (T2). Acest tip de variațiune este specific oricărei enunțări textuale în act²¹.

În alternanțele sau tranzițiile preferențiale, un singur parametru este variabil. O alternață verticală face să varieze caracterul conjunct sau disjunct al reprezentării discursive. Între polii <1> și <2>, poziția subiectului enunțării nu variază, ci rămâne implicată. Între <3> și <4>, distanțarea enunțiativă domină. O alternanță orizontală între polii <1> și <2> face să varieze gradul de implicare a subiectului enunțării. Între <2> și <4>, diegetizarea este mai mult sau mai puțin asumată și legată de actualitatea enunțatorului-narator.

²¹ Pentru o exemplificare a acestor variațiuni enunțiative, trimit la două lucrări despre A. Camus: Adam și Lugrin 2000, Adam 1997, cap. 7. Paginile 233-254 din *Texte narative* (1994) revin asupra timpurilor narațiunii, iar cap. 8 din Adam 1997 asupra timpurilor ficțiunii.

Alternanțele diagonale, între polii <1> și <4> sau <2> și <3>, care fac să varieze parametrii într-un mod mai radical, sînt mai puțin frecvente decît cele două alternanțe precedente. Ca exemplu, în poemul *Unei trecătoare* de Baudelaire, deja examinat în cap. 3, enunțarea nu variază direct de la polul <4> (în catrene) la polul <1> (în terține), ci este atenuată de o trecere prin <3>, care servește drept tranziție:

T18		UNEI TRECĂTOARE		
Asurzitoare, strada în jurul meu mugea	IMP			
Înaltă și subțire, durere maiestuoasă,				
În voalurile-i negre de doliu fastuoasă				
Și mîndră, O FEMEIE trecu prin fața mea	PS		Pol	
Cu sprinten mers și zvelte picioare statuare.		[EA]	<4>	
Eu mă- mbătam privind-o și beam , ca pe-un venin,	IMP			
Din ochiul EI,				
cer vînat de uragane plin,	PR		Pol	
Plăcerea ce ucide și vraja care doare .	PR	PR	<3>	
Un fulger... apoi noapte! – FĂPTURĂ FĂRĂ DRUM,				
Tu care c-o privire m-ai renăscut de-odată,	PC		Pol	
Abia în veșnicie TE voi vedea de-acum?	V		<1>	
În alte părți, departe de- AICI ! tîrziu! sau <i>niciodată</i> !	[TU + apostrofe]			
Căci nu-mi cunoști cărarea, nu știi spre ce mergeai	PR	PR	IMP	
O, TU , cea pe care-aș fi iubit-o , O, TU care știai !	COND	Opt.	PIMP	

Referințe și lecturi recomandate

- Jean-Michel ADAM: „Le passé simple: pierre d’angle du récit?”, *Le texte narratif*, Nathan-Université, 1994: 233-254.

- Jean-Michel ADAM: „Grammaire de l'autofiction”, *Le style dans la langue*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé, 1997: 185-211.

- Jean-Michel ADAM: „Le temps et les temps dans les textes”, *Référence temporelle et nominale*, M.-J. Béguelin și J. Moeschler (ed.), Berne, Peter Lang, 2000: 107-121.

- Jean-Michel ADAM, Gilles LUGRIN: „Variations des ancrages énonciatifs et fictionalisation d'une anecdote d'A. Camus”, *Langue française*, nr. 128, Larousse, 2000: 96-112.

- Jacques DAMOURETTE, Edouard PICHON: *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*, vol. V, D'Artrey, 1911-1936.

- Mireille NOËL: „Un fait de style. «Maintenant» dans *Au Château d'Argol* de Julien Gracq”, *Études de linguistique appliquée*, nr. 102, Didier, 1996: 157-174.

- Françoise REVAZ: „Passé simple et passé composé: entre langue et discours”, *Études de linguistique appliquée*, nr. 102, Paris, Didier, 1996: 175-198.

- Françoise REVAZ: „Variétés du présent dans le discours des historiens”, *Pratiques* nr. 100, Metz, 1998: 43-61.

- Christian TOURATIER: *Le système verbal français*, A. Colin, 1996.

- Carl VETTERS (ed.): *Le temps. De la phrase au texte*, Presses universitaires de Lille, 1993. În mod special articolele semnate de Anna Jaubert, „Le déploiement littéraire du temps verbal” și de Georges Kleiber, „Lorsque l'anaphore se lie aux temps grammaticaux”.

- Harald WEINRICH: *Tempus*, Stuttgart, Kohlhammer, 1964; trad. fr. *Le Temps*, Seuil, 1973.

- Harald WEINRICH: „Les temps et les personnes”, *Poétique*, nr. 39, Seuil, 1979: 337-352.

Capitolul 8

ANALIZA TEXTUALĂ A UNEI POVESTIRI DE JORGE LUIS BORGES: „CAPTIVUL”

În loc de analiză textuală continuă, am ales să efectuez „analiza translingvistică” a unui scurt text de Borges, studiat foarte pe scurt în *Linguistique textuelle* (1999: 96-100) și în *Lingüística de los textos narrativos* (1999: 45-49)¹²². Textul se găsește într-o culegere intitulată în spaniolă *El Hacedor* [apărută cu titlul *Făuritorul* în *Cartea de nisip*, trad de Cristina

¹ Paginile următoare datorează mult interlocutorilor întâlniți la Barcelona (Pompeu Fabra), Montréal (UQAM), Québec (Laval), Nice (Centre de narratologie aplanquée), Cergy-Pontoise și Paris III, în timpul conferințelor despre acest text al lui Borges. Îi mulțumesc în mod special Clarei-Ubaldina Lorda, cu care am scris o primă interpretare a acestui text pentru *Linguísticas de los textos narrativos* (Barcelona, Ariel, 1999). O primă versiune a capitolului a apărut în *Linguistique textuelle et analyse de discours*, Philippe Lane (ed.), Presses universitaires de Rouen (2005).

Hăulică, București, Univers 1983, și reeditat în *Cartea de nisip, Proză completă 2*, Iași, Polirom, 2006] și care reunește texte în versuri și bucăți de proză scurtă. Traducerea propusă mai jos corectează anumite inexactități din versiunea lui Roger Caillois^{2, 23}, precum și din traducerile mele de lucru anterioare.

LE CAPTIF

[e1] À Junín ou à Tapalqué, on raconte l'histoire suivante. [e2a] Un enfant disparut après un raid d'Indiens; [e2b] on dit que les Indiens l'avaient enlevé. [e3a] Ses parents le cherchèrent inutilement; [e3b] des années plus tard, un soldat qui venait de l'intérieur leur parla d'un Indien aux yeux couleur de ciel qui pouvait bien être leur fils. [e4a] Ils le rencontrèrent enfin ([e4b] la chronique a perdu les circonstances [e4c] et je ne veux pas inventer ce que je ne sais pas) [e4d] et ils crurent le reconnaître. [e5a] L'homme, marqué par le désert et la vie sauvage, ne comprenait plus les mots de sa langue natale, [e5b] mais, indifférent et docile, il se laissa conduire à la maison. [e6a] Il s'arrêta sur le seuil, [e6b] peut-être parce que les autres s'y arrêtaient. [e7a] Il regarda la porte, [e7b] comme s'il ne la comprenait pas. [e8a] Soudain, il baissa la tête, [e8b] poussa un cri, [e8c] traversa en courant le corridor et les deux vastes cours [e8d] et pénétra dans la cuisine. [e9a] Sans hésiter, il plongea le bras dans la hotte enfumée [e9b] et sortit le couteau à manche de corne qu'il avait caché là, [e9c] lorsqu'il était enfant. [e10a] Ses yeux brillèrent de joie [e10b] et ses parents pleurèrent, [e10c] parce qu'ils avaient retrouvé leur fils.

[e11a] Ce souvenir fut peut-être suivi par d'autres, [e11b] mais l'Indien ne pouvait vivre entre quatre murs [e11c] et un jour il

²²³ Apărută în colecția „L'Imaginaire”, nr. 105 (*L'Auteur et autres textes*, Paris, Gallimard, 1982: 35-37).

partit à la recherche de son désert. [e12a] Moi je voudrais savoir [e12b] ce qu'il ressentit en cet instant de vertige [e12c] où le passé et le présent se confondirent; [e12d] moi je voudrais savoir [e12e] si le fils perdu renaquit et mourut en cette extase, [e12f] ou s'il parvint à reconnaître, [e12g] ne fût-ce qu'à la manière d'un nouveau-né ou d'un chien, [e12f~~fin~~] les parent et la maison.

(Jorge Luis Borges, *El Hacedor* (1960). Trad. de J.-M. Adam.)

CAPTIVUL

[e1] Pe undeva, prin părțile Junin-ului, sau mai sus, către Tapalque, am auzit istoria aceasta. [e2a] Un copil dispăruse în urma unei năvale a pieilor roșii; [e2b] se socotea că indienii l-ar fi luat cu ei. [e3a] Părinții îl căutară în zadar; [e3b] după ani lungi, un soldat care venea din străfundul țării le pomeni despre un indian cu ochii albaștri care ar fi putut prea bine să fie cel pe care-l căutau. [e4a] Îl găsiră, în sfârșit ([e4b] cronica a pierdut circumstanțele exacte [e4c] și nu-mi place să nascocesc ceea ce nu știu) [e4d] și avură chiar senzația că-l recunosc. [e5a] Omul, înăsprit de pustiu și de sălbăticie, nu mai putea pricepe vorbele limbii lui natale, [e5b] dar se lăsă condus, indiferent și blînd, pînă acasă. [e6a] Acolo se opri [e6b] poate din pricină că ceilalți se opriră și ei. [e7a] Privi poarta, [e7b] parcă fără s-o înțeleagă. [e8a] Brusc, își înclină capul, [e8b] scoase un strigăt, [e8c] străbătu în goană un vestibul și două curți interioare [e8d] și pătrunse în bucătărie. [e9a] Fără să șovăie, își vîrî brațul în hornul înnegrit de fum [e9b] și scoase cuțitașul cu mîner de lemn pe care-l ascunsese acolo, [e9c] în vremea cînd era copil. [e10a] Ochii îi străluceau de bucurie [e10b] și părinții izbucniră în lacrimi, [e10c] fiindcă își regăsiseră copilul.

[e11a] Poate că acestei amintiri i-au urmat altele, [e11b] dar indianul nu mai putea trăi între pereții unei case, [e11c] și într-o zi plecă să-și recupereze pustiu. [e12a] Aș fi dorit să știu [e12b] ce a simțit, oare, în clipa aceea de amețală, [e12c] cînd tre-

cutul și prezentul s-au suprapus; [e12d] aş fi dorit să ştiu [e12e] dacă fiul pierdut a renăscut și a murit în clipa aceea de extaz, [e12f] sau dacă a ajuns să-și recunoască – [e12g] măcar atîta cît o pot face un prunc sau un cîine – [e12f sfîrșit] părinții și casa.

(Jorge Luis Borges, *Făuritorul*,
trad. Cristina Hăulică, București, Univers 1983: 162-163)

1. O genericitate complexă

Textul ales aparține unui gen literar care este mai degrabă cel al fabulei poetice în proză decît cel al nuvelei realiste. Acest text este aproape la fel de celebru în formațiunea socio-discursivă literară latino-americană, ca autorul său argentinian, el însuși mondial recunoscut drept unul dintre cei mai mari scriitori. Y. Bonnefoy (1995: 338), ca să cităm numai un exemplu autorizat, consideră culegerea *El Hacedor* drept „cartea cea mai importantă” a lui Borges. Acesta din urmă o spune limpede:

În timp ce făceam ordine prin sertare acasă într-o duminică de leneveală, am dat ici și colo peste niște poeme inedite și peste niște bucăți de proză din care unele datau de pe timpul cînd eram redactor la *Crítica*. Am triat acele texte heteroclite și le-am pus în ordine. Au fost publicate în 1960 și au devenit *El Hacedor*. Lucru curios, cartea pe care mai curînd am asamblat-o decît am scris-o mi se pare că este lucrarea mea cea mai personală, și, după părerea mea, cea mai bună. Explicația este foarte simplă: paginile din *El Hacedor* sînt scutite de cea mai mică umplutură. Fiecare bucată a fost scrisă pentru ea însăși și dictată de o necesitate interioară. În momentul în care am întreprins asamblarea, am înțeles pînă la urmă că textele scrise cu căutare sînt o eroare, o eroare datorată vanității.

Textele bune, sînt convins, trebuie să fie redactate cu cea mai mare simplitate posibilă.

(Borges 1980: 329)

Captivul pretinde că este reluarea unei cronici a cuceririi Vestului. Cel puțin aceasta este apartenența generică proclamată metatextual în paranteza din fraza a patra. Textul se prezintă ca unul din acele fapte diverse specifice culturii migratorilor colonizatori ai pămînturilor indienilor din cele două Americi. Cele două nume proprii de la începutul textului, singurele de altfel, localizează dublu această întîmplare în Argentina, într-o arie geografică latino-americană. Primul nume, cu consonanță spaniolă (*Junín*), se află la nord-est de Buenos Aires. Al doilea nume are consonanțe amerindiene (*Tapalqué*). Cu toate-acestea, în pofida caracteristicilor genului narativ al cronicii sau al faptului divers, toate urmele informative și descriptive de localizare în timp (date) și chiar în spațiu (locul exact unde s-au petrecut evenimentele) au dispărut sau au devenit nesigure. Precizările așteptate cu privire la identitatea persoanelor implicate (nume de persoane) și detaliile evenimentelor lipsesc. De fapt, în loc de un fapt divers factual, extras dintr-o cronică, ne aflăm în fața unui prototip de povestire a răpirii unui copil al colonizatorilor de către indieni. De altfel, textul utilizează în [e2] un cuvînt care există numai în limba latino-americană pentru a desemna acest gen de faptă rea: *un malón*. Trecînd astfel de la singularul evenimential la general și chiar la o reprezentare prototipică de acțiuni și evenimente, textul își schimbă statutul și se apropie nu numai de literatură, ci și de poezie, iar aceasta duce la avansarea unei întrebări care nu și-ar avea locul într-o povestire factuală obișnuită.

Configurația semantică este cea a evocării, în care M. Dominicy vede o posibilă definiție a relației cu lumea, instaurată de poezie: „Relația cu realul nu este de ordin descriptiv (cu intenția de a provoca în receptor formarea unei reprezentări mentale încă episodică), ci evocativ: asemenea cuvântului simplu, adagiului, sau proverbului, enunțul poetic aspiră să suscite ivirea unei reprezentări prototipice, deja disponibile” (1997: 710). Bonnefoy arată tocmai această alunecare referențială de la episodic la evocativ atunci când declară că orice frază de Borges „se sprijină, pentru a-și spune sensul pe o utilizare a lucrurilor și persoanelor care îi abolește ființa proprie” (1995: 336). Înțelegem de asemenea de ce ficțiunea „nu imită [...] bogăția existenței: deoarece construiește figuri pur schematice în spațiul strîmt al acestor apologuri” (Bonnefoy 1995: 337). Poeticitatea profundă a fabulei poetice *Captivul* este indusă de către peritext, dacă dorim într-adevăr să fim atenți la sensul titlului și să-i interogăm traducerea.

2. Studiul textual al traducerii

Titlul culegerii este *El Hacedor*. Această sintagmă nominală este derivată din verbul *hacer* (a face), la fel cum în greacă, *poietes* (poetul), *poiesis* (poezia), *poiema* (poemul), derivă din verbul *poien* (a face). Sensul cuvântului „hacedor” este de altfel atestat în dicționarele de castiliană: *Substantiv masculin = creatorul*. Este destul de greu să urmărești concluziile raționamentului lui Caillois, care pornește totuși de la analogia cu limba greacă:

Titlul culegerii *El Hacedor* provine din verbul „a face” (*hacer*), așa cum grecescul *poietes* (poet) provine din verbul corespondent

(*poïein*, a face). Traducerea corectă ar fi fost *le faiseur*³²⁴ (făcătorul), dacă cuvîntul n-ar fi căpătat în franceză sensuri diverse din care nici unul nu se potrivește în ocurență. *Fabricant, fabricant, artisan, ouvrier* (*fabricant, artizan, muncitor*) erau la fel de inoportune. Așa că m-am resemnat prin a-l traduce cu *auteur* (autor).

(Nota traducătorului, 1982: 9-10)

Această „resemnare” a traducătorului – acolo unde anglofonii optează fără greutate pentru „The Maker” – vine din faptul că R. Caillois acceptă cu greu ideea unei limbi greco-spaniole la care cuvîntul *poet* s-ar adapta perfect. Spaniola lui Borges este o limbă saturată din punct de vedere intertextual de ecouri culturale antice. Primul text al culegerii, text-titlu intitulat „El Hacedor”, vorbește, la persoana a treia, despre un bărbat care devine – întocmai ca și Borges – orb. Textul se termină cu cuvintele următoare:

În acea noapte a ochilor lui muritori, spre care cobora aum, îl așteptau din nou iubirea și primejdia. Ares și Afrodita, căci începea să întrevadă (căci începea să-l împresoare) un zvon de glorie și hexametri, un zvon de oameni apărînd un templu pe care zeii n-aveau să-l salveze și de corăbii negre ce caută pe mări o insulă iubită, zvonul acelor Odisee și Iliade spre care îl chema destinul, pentru a le cînta și a le face să răsune, concav,

³ În limba română, culegerea de poeme *El Hacedor* poartă titlul *Făuritorul* (Borges: *Poezii*, trad. Andrei Ionescu, Iași, Polirom, 2006), după ce în *Borges: Opere I* (trad. Cristina Hăulică, Andrei Ionescu, Darie Novăceanu, București, Univers 1999), în Tabelul cronologic, fusese menționată cu titlul *Creatorul* (n.tr.).

în amintirea omenească. Știm toate-aceste lucruri, dar nu și pe acelea pe care le-a simțit în clipa când a coborât către ultima umbră.

(*Făuritorul* în *Cartea de nisip*,
trad. Cristina Hăulică, București, Univers 1983: 159)

Aluziile la *Iliada* și *Odissea*, Ares și Afrodita, la cânt și la „murmurul de glorie și de hexametri” sunt tot atâtea evidențieri ale rolului poetului, în sens antic. De altfel este scris la începutul acestui prim text că:

În târguri înțesate de lume ori la piciorul unui munte cu piscuri nevăzute, unde s-ar fi putut prea bine să-și aibă satirii sălaș, ascultase întortocheate istorii, pe care le primise întocmai cum primea și realitatea, fără a cerceta dacă-s adevărate sau false.

(1983: 157)

Aceste istorii primite și incertitudinea valorii lor ficționale sau reale stau în inima concepției antice despre poezie. Poetul este cel care (re)transmite cântul și întâmplările auzite atît în târguri, cît și în locurile pe unde hălăduiesc creaturile mitologice. Lumea apropiată a târgului și lumea îndepărtată a munților și a ființelor mitice care-i populează sînt, în aceeași măsură, spații de unde poți scoate la lumină întâmplări.

Traducerea prin cuvîntul franțuzesc *auteur* este prea aproape de concepțiile noastre moderne despre creația literară. Cuvîntul *poète* (poet) ar fi redat mai bine sensul de *hacedor-poietes*, cel puțin așa cum peritextul și începutul culegerii îl construiesc în mod intertextual și intercultural. Limba titlului nu este independentă de sistemul textului. Deși situat la periferia peritextuală, titlul capătă sens împreună cu textele care-l urmează (cotexte) și în rețeaua de intertexte antice convocate, în rețeaua de intercultură și de interlimbaj hispanic și grecesc. Culegerea fiind compusă

din texte în proză și din texte versificate, Caillois insistă asupra îngrijirii cu care a tradus partea versificată, în timp ce despre textele în proză declară următoarele:

Eduardo Jonquieras a vrut să facă pentru mine o primă traducere literală a unui anumit număr de texte din lucrarea de față. Această versiune m-a scutit de o mulțime de cercetări și mai mult ca sigur de niște confuzii. Îi adresez aici o vie recunoștință. Pentru acele texte care erau în proză, *Le Captif* [...], traducerea care urmează este atît (și mai ales) a lui, cît și a mea.

(Nota traducătorului, 1982: 11)

Asemenea cuvinte sînt revelatoare pentru împărțirea implicată a culegerii în două regimuri de textualitate: poezie, pe de o parte, și proză, pe de altă parte^{4, 25}. Dacă R. Caillois nu traduce titlul prin cuvîntul *poète*, e pentru că el nu pare să vadă că poezia se află și în proze. Vom reveni mai jos asupra alegerilor sale în traducerea ritmicității prozei lui Borges. Să ne mulțumim deocamdată să semnalăm două neglijențe grave față de limbile spaniolă și franceză, pe de o parte, și față de text ca sistem, pe de altă parte. Începutul textului:

[e1] En Junín o en Tapalqué refieren la historia. [e2a] Un chico desapareció después de un malón; [e2b] se dijo que le habían robado los indios. [e3a] Sus padres lo buscaron inútilmente; [e3b] al cabo de los años, un soldado que venía de tierra

⁴²⁵ Andrei Ionescu, îngrijitorul ediției operelor complete ale lui Borges, a procedat la o împărțire și mai drastică, publicînd din *El Hacedor* numai poemele (*Poezii*, Iași, Polirom, 2006), în timp ce proza a apărut în volumul *Cartea de nisip* (edițiile menționate) (n.tr.).

adentro les habló de un indio de ojos celestes que bien podía ser su hijo.

este tradus astfel de Caillois:

[é1] On raconte l'histoire suivante à Junín ou à Tapalqué.
[é2a] Un enfant disparaît après un raid d'Indiens. [é2b] On dit qu'ils l'avaient enlevé. [é3a] Ses parents l'ont cherché inutilement.
[é3b] Des années plus tard, un soldat qui venait de l'intérieur leur parla d'un Indien aux yeux bleus qui pourrait bien être leur fils.

Stînjănit probabil de valoarea articolului hotărât în spaniolă, Caillois traduce [e1] printr-o surprinzătoare sintagmă nominală vagă „l'histoire” (istoria). În spaniolă, „la historia” poate căpăta ușor o valoare pe care o putem reda în franceză printr-un demonstrativ cu valoare cotextuală: *cette histoire* [istoria aceasta], sau printr-o formă care insistă pe cataforă: *l'histoire suivante* (istoria următoare). Caillois mai ia decizia surprinzătoare de a traduce perfectul simplu spaniol al narațiunii istorice distanțate care se ivește încă de la [e2a] (*desapareció, se dijo, lo buscaron, les habló*) prin prezentul narațiunii în [e2a] (*disparaît/dispare*) și în [e2b] (*dit/spune*), și cu perfectul compus în [e3a] (*l'ont cherché*/l-au căutat). Această decizie nu este deloc conformă cu omogenitatea verbo-temporală a textului lui Borges. Ne mai rămîne să glosăm traducerea imperfectului din ultima relativă din [e3b] printr-un condițional care să-l facă să basculeze în discursul indirect liber.

Decizia sa de segmentare a lui P3 prin punct, și nu prin punct și virgulă între [e3a] și [e3b], accentuată de schimbarea timpurilor verbale (perfect compus în loc de perfect simplu), se datorează probabil prezenței organizatorului temporal narativ „des années plus tard” (cîțiva ani mai tîrziu). Această decizie,

coerentă din punct de vedere narativ, nu este conformă cu ritmul frazelor lui Borges.

Ultima frază din primul paragraf: „[e10a] Los ojos le brillaron de alegría [e10b] y los padres lloraron [e10c] porque habían encontrado al hijo” este astfel segmentată de Caillois: „[e10a] Ses yeux brillèrent de joie. [e10b] Ses parents pleurèrent, [e10c] parce qu'ils avaient retrouvé leur enfant” [Ochii îi străluciră de bucurie. Părinții săi plîneră, fiindcă își regăsiseră copilul]. În afară de ruptura ritmului ternar al acestei fraze periodice, traducerea lui hijo cu enfant șterge, așa cum vom vedea mai departe, curgerea timpului. Traducerea stilului lui Borges lasă de dorit și la începutul, și la sfârșitul nuvelei:

[P2] *Un chico desapareció después de un malón; se dijo que le habían robado los indios. [P10] Los ojos le brillaron de alegría y los padres lloraron porque habían encontrado al hijo.*

[P11] *Acaso a este recuerdo siguieron otros, pero el indio no podía vivir entre paredes y un día fue a buscar su desierto. [P12] Yo querría saber qué sintió en aquel instante de vértigo en que el pasado y el presente se confundieron; yo querría saber si el hijo perdido renació y murió en aquel éxtasis o si alcanzó a reconocer, siquiera como una criatura o un perro, los padres y la casa.*

Iată cum traduce Caillois:

[P2] *Un enfant disparaît après un raid des Indiens. On dit qu'ils l'avaient enlevé. [P10] Ses yeux brillèrent de joie. Ses parents pleurèrent, parce qu'ils avaient retrouvé leur enfant.*

[P11] Ce souvenir fut peut-être suivi par d'autres, mais l'Indien ne pouvait vivre entre quatre murs. Un jour, il partit retrouver son désert. [P12] Je voudrais savoir ce qu'il ressentit à cet instant vertigineux où le passé et le présent se confondirent. Je voudrais savoir si le fils perdu renaquit et mourut en cette extase, ou s'il parvint à reconnaître, ne fût-ce qu'à la manière d'un nouveau-né ou d'un chien, ses parents et sa maison.

Caillois optează pentru o segmentare grafică ce transformă aproape sistematic o singură frază în spaniolă în două fraze tipografice franțuzești. Este îndeosebi spectaculos în P10 și P11 unde se pare că, pentru a evita diferitele „y”-uri („et”/și) din textul spaniol, Caillois, cu un punct, distruge ritmul ternar al perioadei, scandat de conectori.

3. Structura compozițională a textului

Textul nostru se prezintă ca o suită de 36 de propoziții [e] segmentate în 12 fraze tipografice [P] împărțite în două paragrafe. Regruparea acestor propoziții creează două tipuri de împachetări: regrupări periodice și o regrupare secvențială.

3.1. Structura narativă a primului paragraf

Primul paragraf se prezintă ca o secvență narativă completă. O exemplară **Intrare-prefată Pn0** introduce un cadru mediativ care se va întinde pînă la finalul povestirii: P1 [e1].

Ivirea perfectului simplu [perfect anterior în versiunea românească] în P2 [e2a-b] și introducerea referențială a eroului povestirii (*un enfant/un copil*), creează o tensiune în **situația**

inițială Pn1 (copilul dispărut și părinții care-l caută), care se întinde pînă la începutul lui P3 [e3a].

Ivirea organizatorului temporal narativ „des annés plus tard” („după ani lungi”) intrerupe situația inițială. Personajul soldatului servește doar la introducerea referentului cu identitate problematică (*un indian*). Alegerea lui Caillois de a decupa P3 în două fraze tipografice confirmă apartenența lui e3a la situația inițială-Pn1 și a lui e3b nodului-Pn2. **Nodul-Pn2** acoperă propozițiile-enunțuri [e3b], [e4a] și [e4d]. Centrat asupra problemei identității nesigure, acesta orientează intriga. Cum întîmplarea nu are ca nod despărțirea părinților și a fiului lor, Borges dezvoltasează intriga în direcția problemei identității narative. Dacă nu am ține neapărat să respectăm cu scrupulozitate litera textului lui Borges, am putea accepta decupajul lui Caillois. Organizatorul temporal „după ani lungi” deschide nodul-Pn2, tot așa cum „*Brusc*” [e8a] deschide deznodămîntul-Pn4.

Fraza P4 și cursul evenimentelor sînt întrerupte de o paranteză care întărește, așa cum vom vedea mai departe, cadrul mediativ al lui Pn0. Putem considera această paranteză [e4b-c] drept o **evaluare sub formă de comentariu** încapsulată.

Frazele P5 [e5a-b], P6 [e6a-b] și P7 [e7a-b] corespund cu **Reacțiunea-Pn3**, nucleul central al povestirii.

Frazele P8 [e8a-b-c-d] și P9 [e9a-b-c] corespund cu **Deznodămîntul-Pn4** primei secvențe.

Fraza P10 [e10a-b-c] corespunde cu **Situația finală-Pn5** primei secvențe. La sfîrșitul primului paragraf, deznodămîntul are forma unui final fercit. Dar povestirea reîncepe cu fraze P11 și se termină cu lungă frază P12.

3.2. Ritmul periodic al celui de al doilea paragraf

P11 formează o perioadă ternară în care fiecare propoziție în parte este introdusă printr-un conector cu o puternică valoare tipizantă. „*Dar*” orientează enunțul în sensul unei perioade argumentative, în timp ce „*și într-o zi*” îl transformă într-o perioadă narativă. Borges scrie: „*Acaso a este recuerdo siguieron otros, pero el indio no podía vivir entre paredes y un día fue a buscar su desierto*”. Iar Caillois traduce astfel: „*Ce souvenir fut peut-être suivi par d'autres, mais l'Indien ne pouvait vivre entre quatre murs. Un jour, il partit retrouver son désert*”. Această segmentare slăbește strânsa legătură între cauză (captivitatea eroului care dă și titlul povestirii *Captivul*) și consecința sa finală. „*Y*” (și) leagă foarte strâns [e11b] și [e11c], subliniind cauzalitatea. Caillois o atenuează și rupe totodată ritmul prozei periodice.

Dacă pornim de la PERO-DAR, propoziția [e11a] este interpretabilă ca un prim argument (p) pentru o concluzie (c) implicită care merge în sensul sfârșitului primului paragraf: fiului îi revine memoria și rămîne alături de părinți. Dar captivitatea se răstoarnă și, regăsindu-și identitatea de indian (al doilea argument q), nu rămîne alături de părinți (non-c). În jurul lui PERO-DAR, se opun două lumi: una, cea a întâlnirii fiului și a părinților săi, cealaltă, a despărțirii ineluctabile; una, cea a restaurării ordinii inițiale, cealaltă, a distrugerii ordinii și a imposibilei întoarceri în trecut.

[e11a] *Poate că acestei amintiri i-au urmat altele*
= Propoziție p (→ Concluzie c implicită)

[e11b] *DAR indianul nu mai putea trăi între pereții unei case*
= Propoziție q

[e11c] *și într-o zi plecă să-și recupereze pustiul.*
= Concluzie non-c (explicită)

Dacă ne sprijinim pe conectorul ȘI, asociat cu organizatorul temporal puternic narativ ÎNTR-O ZI, această perioadă apare ca o povestire ratată. P11 seamănă efectiv cu o secvență narativă incompletă:

[e11a] *Poate că acestei amintiri i-au urmat altele*

= Situație inițială-Pn1

[e11b] *dar indianul nu mai putea trăi între pereții unei case*

= Nod-Pn2

[e11c] *ȘI ÎNTR-O ZI plecă să-și recupereze pustiul.*

= Deznodământ-Pn4

Această perioadă narativo-argumentativă răstoarnă soluția primului paragraf. Situată în același paragraf cu evaluarea finală, slaba narativizare a lui P11 subliniază faptul că naratorul nu este într-atît de interesat de noile evenimente încît să povestească urmarea istoriei protagoniștilor: cum au îndurat părinții această nouă ruptură? ce s-a întîmplat cu indianul cu ochi de azur? Nu acesta este obiectul textului.

Ansamblul lui P12 se situează în poziția clasică de **evaluare finală a povestirii-PnΩ**, destul de asemănătoare cu paranteza evaluativă din P4 [e4b-c]. Putem astfel descompune această lungă frază periodică cu ritm de data aceasta binar, și nu ternar:

11. Aș fi dorit să știu

ce a simțit, oare **21.** în clipa aceea de amețală, cînd

3.1 trecutul

3.2 ȘI prezentul s-au suprapus;

12 aș fi dorit să știu

41. DACĂ fiul pierdut

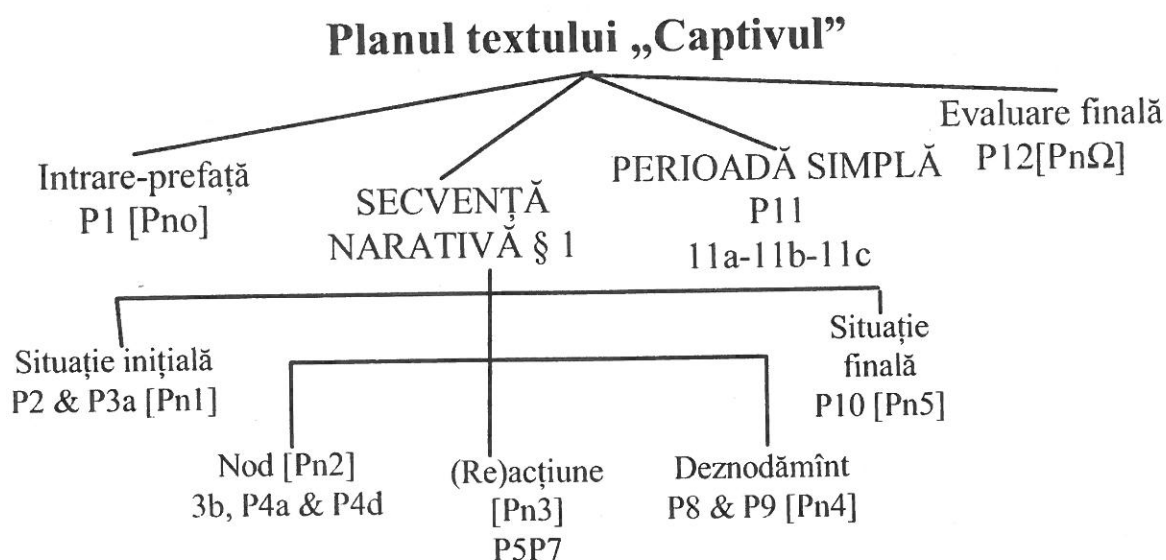
51. a renăscut

52. ȘI a murit 22. în clipa aceea de extaz
 42. SAU DACĂ a ajuns să-și recunoască – măcar atîta cît o pot face
 61. un prunc
 62. SAU un cîine,
 71. părinții
 72. ȘI CASA

Coeziunea ultimei fraze a textului provine atît din anaforele stilistice (1), cît și din reluările binare ale sintagmelor nominale (3 și 7) și prepoziționale (2 și 6), ale verbelor (5) sau ale structurilor morfo-sintactice (4), precum și din revenirea aceluiași sonorități în textul spaniol. Această proză periodică dominată de ritm contribuie la alunecarea de la genul povestirii factuale la povestirea poetică. Textul este scris într-o proză deosebit de ritmată întru totul specifică scriiturii lui Borges.

3.3. Planul textului

Putem rezuma astfel ansamblul structurii compoziționale:

Faptul că primul paragraf este o secvență narativă completă dă sentimentul unui prim episod cu final fericit. Perioada narativo-argumentativă P11, care deschide partea a doua, readuce povestirea în punctul de plecare: părinții sînt din nou despărțiți de fiul lor. Eludînd partea a doua a povestirii, naratorul își subliniază lipsa de interes pentru evenimentele înseși. După cum se vede, ceea ce îl interesează pe Borges se află în altă parte.

4. Enunțare narativă și surse ale cunoașterii

Am văzut în capitolul 2 importanța problemei asumării enunțiative (PdV) a propozițiilor. În prima „*En Junín o en Tapalqué refieren la historia*” [e1], naratorul pretinde că a aflat povestea „Captivului” prin mediere. Textul începe cu un complement de încadrare spațială, un grup auxiliar periferic detașat la început de frază a cărui incidență depășește cu mult limitele lui P1. Din punct de vedere sintactic, acest enunț este, în limba spaniolă, direct legat de verbul „a povesti” (*refieren*). În spaniolă, alăturarea metonimică a locului și a sursei povestirii este posibilă, cu elipsa subiectului enunțător: locuitorii regiunilor Junín sau Tapalqué („sau” subliniind incertitudinea, o referință destul de vagă) sînt cei care povestesc o întîmplare care aparține memoriei colective. În traducerea acestei mediații, avem de ales între „*A Junín ou à Tapalqué, on (ils/les gens) racont(ent) cette histoire*” [La Junín sau la Tapalqué se (oamenii) povestește (povestesc) această întîmplare] sau „*Les gens de Junín ou de Tapalqué racontent l’histoire suivante*” [Oamenii din Junín sau din Tapalqué povestesc următoarea întîmplare].

Uvertura acestui text este o formă exemplară a ceea ce situam, în capitolul 3, § 3, în cadrului *mediator*. Enunțurile cu-

prinse în cadrul mediator nu sînt nici asertate sub autoritatea locutorului-narator, nici asumate de el. Această mediere epistemică este confirmată de paranteza P4 („cronica a pierdut circumstanțele exacte și nu-mi place să născocesc ceea ce nu știu”). La indicația sursei mediatore („cronica”) vin să se alăture modalizările epistemice („a pierdut”, „ceea ce nu știu”) care subliniază neștiința autorului. Tăcerile istoriei au drept consecință modalizarea a numeroase propoziții. În [e2b] regăsim o indicație vagă a unei surse de cunoaștere la fel de nesigură (impersonalul spaniol *se dijo que*) ca și ceea ce relatează: „[se spune] că indienii l-ar fi luat cu ei”. În continuare, modalizările subliniază incertitudinea de trei ori:

[e3b] *după ani lungi, un soldat care venea din străfundul țării le pomeni despre un indian cu ochii albaștri care AR FI PUTUT PREA BINE să fie cel pe care-l căutau.*

[e6a] *Acolo se opri [e6b] POATE din pricină că ceilalți se opriră și ei.*

[e11a] *POATE că acestei amintiri i-au urmat altele*

În [e7a], găsim o formă interesantă de mediere prin percepția senzorială: „Privi poarta, [e7b] PARCĂ fără s-o înțelegea”. PARCĂ indică faptul că sursa de cunoaștere narativă nu a perceput și nu poate relata decît gesturi, că nu pătrunde în sinea personajului decît prin inferențe. Acumularea de verbe la perfect simplu înainte și după [e7b] întărește de altfel impresia de narațiune exterioară cu o foarte slabă sau chiar lipsă totală de asumare enunțiativă a enunțurilor (enunțare istorică exemplară).

Vedem așadar cum întreaga povestire se caracterizată totodată prin incertitudine și printr-un cadru mediator continuu care nu se schimbă decît în ultima frază. Schimbarea este marcată

prin modalizarea epistemică – *a vrea să știe* – și prin menționarea „numelui propriu al locutorului” (Benveniste 2000: 172) „eu”^{5, 26}. Această formă^{6, 27} trimite la cadrul mediator inițial și la modalitatea epistemică din paranteza din P4. Lui „nu știu” îi răspunde dublul său „aș fi dorit să știu”:

AȘ FI DORIT SĂ ȘTIU CE a simțit, oare, în clipa aceea de amețală, când trecutul și prezentul s-au suprapus; AȘ FI DORIT SĂ ȘTIU DACĂ fiul pierdut a renăscut și a murit în clipa aceea de extaz, SAU dacă a ajuns să-și recunoască – măcar atîta cît o pot face un prunc sau un cîine – părinții și casa.

Vocea narativă introduce aici o interogație prea puțin conformă cu așteptările unui cititor de fapt divers sau de cronică a Vestului. Un asemenea cititor s-ar întreba probabil ce s-a întîmplat cu indianul, cum au reacționat părinții lui și ce s-a mai întîmplat cu ei după plecarea fiului. Cu siguranță, nu s-ar mulțumi cu această povestire fără final real și care omite atîtea detalii, concentrîndu-se asupra a ceea ce-l interesează de fapt pe naratorul-poet argentinian: amețeaua identității, locul omului în timp și problema memoriei.

⁵ În versiunea românească, „numele propriu de locutor” se ivește încă din enunțul de uvertură: „am auzit”, în timp ce originalul nu conține nici o marcă a asumării enunțiative: *refieren la historia* (n.tr.).

⁶ Aici, Caillois pare să uite că în spaniolă forma YO este o formă de insistență. Elipsa pronumelui subiect este o formă nemarcată a primei persoane subiect. Prin urmare, trebuie să traducem modificarea cadrului enunțiativ inițial, în P12, prin această formă impersonală de insistență care distinge naratorul de Junin și Tapalqué

5. Referent evolutiv și identitate narativă

Problema identității narative trece prin reluările referențului personajului principal. În urma examinării acestei probleme (abordată în cap. 4, § 1), putem sublinia importanța lanțurilor de co-referință și a anaforelor ca factori de reluare și de coeziune textuală, precum și de progresie a sensului. Într-adevăr, personajul central suferă, de-a lungul întregii povestiri, o serie de schimbări în desemnarea identității sale. Putem vorbi chiar de un *referent evolutiv*. Lanțul se deschide cu „un copil” [e2a] și continuă cu două pronominalizări: „l-” [e2b], „îl” [3a]. Apoi se deschide însă un nou lanț cu „un indian (cu ochi albaștri)” [3b] și cu ipoteza unei identități posibile a celor două personaje. În P4, primul pronume „Îl” [e4a] referă la indian, în timp ce al doilea („*avură chiar senzația că-L recunosc*”) [e4b] trimite clar la fiul căutat. Identitatea referentului este încă nesigură, așa cum indică verbul modal „a avea senzația”.

Continuarea din [e5a] nu se pronunță asupra acestei identități vagi: fraza începe cu hiperonimul „*Omul*” și continuă cu o serie de reluări pronominale neutre în „el” (prezent în desinența verbelor din [e5b, e6a, e7a, e8a, e9b]). Referința înglobează astfel două personaje potențiale în acest „el”: fiul devenit bărbat și indianul considerat ca un om. Abia în [e9c] și [10c] identitatea este definitiv revelată prin acțiunea declanșată de amintire: Indianul este într-adevăr fiul căutat de părinți.

Textul lui Borges se întemeiază pe transformarea unei identități în decursul timpului. Copilul răpit a devenit adult, iar cel pe care-l regăsesc părinții nu mai este chiar *copilul*, ci doar *fiul* lor biologic. Lanțul cuvintelor alese de Borges este foarte clar:

[e2a] Un COPIL (CHICO) dispăruse în urma unei năvale a pieilor roșii; [...] [e3b] după ani lungi, un soldat care venea din străfundul țării le pomeni despre un indian cu ochii albaștri care ar fi putut prea bine să fie cel pe care-l căutau (SU HIJO). [...] [e9c] și scoase cuțitașul cu mâner de lemn pe care-l ascunsese acolo, [e9d] în vremea când era COPIL (CHICO). [e10a] Ochii îi străluceau de bucurie [e10b] și părinții izbucniră în lacrimi, [e10c] fiindcă își regăsiseră COPILUL⁷²⁸ (HIJO).

[...] [e12d] aș fi dorit să știu [e12e] dacă FIUL (HIJO) pierdut a renăscut și a murit în clipa aceea de extaz [...].

În ciuda acestui fapt, Caillos traduce *hijo* din [10c] cu *enfant*. Neglijența traducătorului confundă lexemul trimis în trecut în [e9d] [„în vremea când era copil (*chico*)”] cu cuvântul ales de Borges pentru a sublinia starea fiului regăsit (*hijo*). Sub acest detaliu lexical se strecoară timpul și problematica transformării identitare a personajului.

La începutul ultimului paragraf, povestirea se relansează, iar identitatea secundă capătă înțîietate: „*Indianul nu mai putea trăi între pereții unei case [e11b], și într-o zi porni să-și recupereze pustiul [e11c]*”. O altă amintire motivează a doua acțiune voluntară a personajului și îndreaptă întîmplarea într-o direcție nouă. Astfel, în sfîrșit se lămurește titlul. Copilul răpit este captivul indienilor la începutul textului, dar indianul cu ochii ca cerul, care nu poate sta între patru pereți, resimte captivitatea în însăși casa părinților săi. Așa cum subliniază și titlul, captivitatea este destinul personajului. Captivitatea reiese atît din răpirea sa, cît și din întoarcerea prea tîrzie în sînul familiei.

⁷²⁸Traducătoarea a făcut aceeași eroare pe care autorul i-o reproșează lui R. Caillois.

P11, pe un timp liniar, cantitativ, făcut din acțiuni și evenimente succesive. În schimb, întrebarea lui Borges, în P12, se referă la un timp prin excelență calitativ: „*clipa aceea de amețeală, când trecutul și prezentul s-au suprapus*”. În clipa aceea de amețeală și extaz, curgerea heraclitiană a timpului este întreruptă, suspendată parcă la ivirea amintirii. Preț de o clipă, într-o buclă a timpului, trecutul și prezentul se amestecă.

Într-o conferință despre timp ținută la Buenos Aires în 1978 (1985), Borges explicitează problema identității, a timpului și a memoriei care se află în centrul narativității:

Noi spunem: *Planta a crescut*. Prin aceasta nu dorim să spunem că o plantă mică este înlocuită de o plantă mai mare. Dorim să spunem că planta s-a transformat în altceva. Altfel spus: aceasta e ideea permanenței efemere.

(1985: 215)

În *Captivul*, înainte de momentul de amețeală și extaz, timpul s-a scurs, copilul a devenit bărbat, albul cu ochi albaștri a devenit indianul cu ochii de culoarea cerului. La sfârșitul primului paragraf, am putea crede că ne-am întors în punctul de unde am plecat, că indianul a redevenit copilul de la începutul textului (eroarea lui Caillois este cu atât mai gravă). Însă fraza periodică de uvertură a celui de al doilea paragraf afirmă scurgerea iremediabilă a timpului: *planta a crescut*. În zadar identitatea eroului este aceeași (fiul părinților săi, cel care ascunsese cuțitașul în horn), el s-a schimbat iremediabil. „Noi sîntem o ființă care se schimbă și care rămîne permanentă”, scrie Borges, și adaugă imediat: „Ce-am fi fără memorie? [...] O memorie care în mare parte este făcută din uitare, dar care este esențială” (1985: 215). „Captivul” și-a uitat limba, nu însă și locul bucătăriei

și al ascunzătorii cuțitașului. Identitatea sa este făcută din uitare și amintire:

Nu este obligatoriu să-mi amintesc, de pildă, că am trăit la Palermo, la Androgué, la Geneva, în Spania, ca să continui să fiu ceea ce sînt. În același timp, știu prea bine că nu sînt aceeași persoană cu cea care a locuit în acele locuri, că sînt un altul. Aceasta este problema pe care n-o vom putea rezolva niciodată: problema identității noastre schimbătoare.

(1985: 215)

Copilul, bărbatul, indianul, aceste identități schimbătoare sînt luate în sens heraclitean. Lui Borges îi place să repete împreună cu Heraclit: „Nu te scalzi de două ori în aceleași ape” (1985: 157). Cînd pleacă să-și regăsească deșertul, fiul iremediabil pierdut dovedește că a devenit un om al deșertului, un indian cu ochii ca cerul. „Permanența lui efemeră” este făcută din această identitate complexă, prinsă în curgerea timpului pe care numai episodul amintirii a putut s-o întrerupă pentru o clipă.

Numeroase texte din *El Hacedor* se referă la problema amintirii și a identității. Aceasta încă din textul-dedicației lui Leopoldo Lugones, continuînd cu al doilea text al culegerii (*El Hacedor*), în care naratorul-Borges și indianul cu ochii de culoarea cerului sînt foarte apropiați:

Într-o dimineață se deșteaptă, privi (de data aceasta fără urmă de mirare) cețoasele obiecte care-l înconjurau și, în mod inexplicabil, simți, așa cum recunoști o armonie ori un glas, că toate acestea i se mai întîmplaseră cîndva, și că le înfruntase cu teamă, dar și cu bucurie, speranță și curiozitate. Atunci se confundă în adîncurile memoriei, care-i păru de-a dreptul nesfîrșită, și izbuti să smulgă din acel hău o amintire de mult pierdută ce

prinse a străluci ca un ban nou sub ploaie, poate din pricină că niciodată n-o privise decît doar în străfulgerarea vreunui vis.

(1983: 158)

Textul *Captivul* este ilustrarea acestei cufundări în adîncurile memoriei pentru „a smulge din acel hău” ameţitor o „amintire de mult pierdută”. Cuvintele seamănă izbitor cu cele din ultima frază a textului nostru, al căror sens profund este confirmat de conferinţa din 1978:

Cînd sfîntul Pavel spune: *Mor în fiecare zi*, el nu dă o imagine patetică. Ne naştem şi murim fără-ncetare. De aceea problema timpului ne emoţionează mai mult decît celelalte probleme metafizice. Căci celelalte probleme sînt abstracte. Problema timpului este problema noastră. Cine sînt? Cine sîntem? Poate că vom afla vreodată. Poate că nu. Dar între timp, cum spune sfîntul Augustin, sufletul meu arde, căci doresc să ştiu.

Personajul „captivului” se aseamănă cu sfîntul Pavel. Acolo unde sfîntul are conştiinţa problemei timpului, naratorul-Borges se întreabă dacă „indianul cu ochi albaştri” a avut aceeaşi conştiinţă că renaşte şi moare în clipa în care a devenit „fiul pierdut”. Intensitatea repetiţiei, în P12, a lui „aş fi dorit să ştiu” se lămureşte atunci cînd Borges spune că „problema timpului este problema noastră” şi atunci cînd precizează că întrebarea asupra identităţii noastre este inseparabilă de această problemă. Reluînd fraza sfîntului Augustin: „sufletul meu arde căci doresc să ştiu”, el spune cu claritate că nu-l interesează anecdota cronicii, ci acel ceva pe care apologul îţi permite să-l întrebi.

JEAN-MICHEL ADAM

Referințe și lecturi recomandate:

- Jorge Luis BORGES: „Essai d'autobiographie”, *Livre de préfaces*, Paris, Gallimard, Folio, nr. 1794, (1970) 1980.

- Jorge Luis BORGES: *Livre de préfaces*, în „Essais autobiographiques”, Paris, Gallimard, Folio, nr. 1794, (1970) 1980.

- Jorge Luis BORGES: *Conférences*, Gallimard, coll. Folio-Essais, nr. Paris, Mercure de France, coll. Folio-Essais, nr. 272, (1986) 1995.

- Marc DOMINICY: „Pour une approche cognitive des genres: L'Espagne de Théophile Gautier”, *Revue belge de philologie et d'histoire*, nr. 75, Bruxelles, 1997: 709-730.

Va urma...

DIRECȚII SPRE ANALIZA (TRANS)TEXTUALĂ A DISCURSURILOR

Capitolul opt a constituit concluzia provizorie a parcursului nostru a câmpului lingvisticii textuale. Analiza textului de Borges ne-a permis să punem laolaltă unele dintre propunerile teoretice și metodologice dezvoltate în capitolele anterioare. Acest ultim studiu avea ca scop să explicitizeze ambiția majoră a acestei cărți: să contribuie la instalarea, sub numele de analiză textuală a discursurilor, a unei alte distribuiri a rolurilor între științele limbajului și științele sau disciplinele textelor literare (precum stilistica) pe de o parte, și științele limbajului și științele informării și comunicării (care au ca obiect discursurile nonliterare)^{1 29}, pe de altă parte.. Stilisticieni și specialiști în media folosesc

¹ Această dublă deschidere este în centrul celor două cărți precedente ale mele. Dezbateră cu stilistica constituie materia cărții *Le style dans la langue* (1977), iar intervenția în câmpul științelor „informării și comunicării” sa materializat într-o lucrare scrisă împreună cu Marc Bonhomme: *L'argumentation publicitaire* (1997)

lingvistica ca pe un rezervor de instrumente care le permite să dea ceva mai multă precizie descriptivă instituțiilor lor de cititori. Unii se bucură de faptul că lingviștii se mulțumesc în general cu rolul de auxiliar. Din fericire, lingviști ca Dominique Maingueneau, în special în ultima sa carte despre discursul literar, denunță acest statut al unei lingvistici-cutie cu unelte care nu joacă un „veritabil rol euristic” (2004: 30) care i se cuvine. În perspectiva dezvoltată aici am putea spune împreună cu el că:

Recursul la lingvistică nu este numai recursul la o utilare elementară sau, ca în structuralism, la câteva principii de organizare foarte generale; ea constituie un adevărat instrument de investigație: acolo unde unii se mulțumeau să valideze cu noțiuni de gramatică descriptivă comună concluzii fundamentate de o simplă înțelegere subtilă a textului, devine imperioasă elaborarea unor interpretări pentru a caror apariție intuiția nu ar fi fost suficientă. Ceea ce era considerat a fi un simplu auxiliar intervine chiar în construcția protoalelor de cercetare și de interpretare.

(2004: 31)

Dezvoltînd lecturi de texte atît de diferite precum cele care au alcătuit corpusul nostru, nu am urmat nici un moment dihotomia gramatică/stilistică ce rămîne în centrul formației școlare și universitare și al atîtor lucrări actuale. În schimb, în orice moment, a fost vorba despre limbă și de întrebările ei în discurs, despre complexitatea ordonărilor textuale a enunțurilor. Am văzut că aceste ordonări nu au forma unei „gramatici a textului” căci, la acest nivel de complexitate, putem desigur observa regularități, dar cu siguranță nu reguli care au consistența unei „gramatici”. La sfîrșitul acestui parcurs, sîntem

departe de a fi îndeplinit întreg programul de lucru ale cărui linii le-am stabilit în primul capitol. Atenția noastră s-a fixat esențialmente asupra forțelor centripete ale textualității în detrimentul forțelor centrifuge care traversează complementar textele. A fost vorba mai ales de ceea ce conferă unui text proprietatea de a forma o unitate coezivă și coerentă.

Ne rămîne așadar să descriem metodic ansamblul de forțe centrifuge care deschid un text spre alte texte, în sînul interdiscursurilor formațiunii sale sociale originare. O parte din capitolul 8 a arătat, cu exemplul povestirii lui Borges, pertinența citicii asupra iluzoriei încheieri a obiectului text formulată la sfîrșitul capitolului 2. Orice text este, la frontierele sale, debordat de componente peri-textuale care joacă un rol atît în presa scrisă, cît și în anunțurile publicitare, roman sau poezie. Este unanim recunoscut astăzi că nu a existat text fără **peri-text** care să-i delimiteze marginile. În schimb, nu se admite prea des că un text are o existență inseparabilă de alte texte care-i minează frumoasa, dar iluzoria unitate. Cazul **cotextualității** – texte vecine material – nu privește numai culegerile de nuvele, de povești sau poezii, ci și paginile din cotidienele noastre, revistele ilustrate, lucrările științifice și chiar ecranul calculatorului nostru. Gerard Genette a așezat în rîndul „trans-textualității” **comentariile metatextuale** care se rotesc în jurul textului și sînt integrate uneori în dinamica sa internă (morală fabulelor și a povestirilor examinate în cap. 6 și 8) și/sau în peri-textul său (prefață, postfață, avertisment etc.). Statutul relației de **hipertextualitate** dintre un text și sursa lui atinge atît traducerea, cît și rescrierea (2001a și Adam și Heidmannn 2003). Raporturile dintre **intertextualitate**, context și memorie discursivă au fost abordate în *Lingvistica textuală* (1999), împreună cu problema capitală a **genurilor**. La studiile de caz

propușe în această carte, am adăugat de atunci lucrări asupra genurilor din presa scrisă (Adam *et alii* 2000a și 2006b), asupra genurilor incitării la acțiune (2001b) și asupra poveștilor (Adam și Heidmann 2004). Toate aceste probleme, care au legătură cu definirea însăși a textului și a textualității, fac parte dintr-un program de lucru din care această carte nu a îndeplinit decât prima parte.

Referințe și lucrări recomandate

- Jean-Michel ADAM: „Textualité et transtextualité d'un conte d'Andersen”; *Poétique* 128, Paris, Seuil, 2001a: 421-445.
- Jean-Michel ADAM: „Entre conseil et consigne: les genres de l'incitation à l'action”; *Pratiques*, 111-112, Metz, 2001b: 7-38.
- Jean-Michel ADAM, Ute HEIDMANN: „Discursivité et (trans)textualité: la comparaison pour méthode. L'exemple du conte”, în R. Amossy și D. Maingueneau (ed.), *L'analyse du discours dans les textes littéraires*, Toulouse, Presses universitaires du Mirail, 2003: 29-49.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Autori

- ADAM Jean-Michel, 1984: *Le Récit*, Paris, PUF, col. Que sais-je?, nr. 2149.
- 1985: *Pour lire le poème*, Bruxelles, De Boeck-Duculot.
 - 1989a: „Pour une pragmatique linguistique et textuelle”, *L'Interprétation des textes*, C. Reichler (ed.), Paris, Minuit, 183-222.
 - 1989b: „Éléments de pragmatique textuelle”, *TLE* 6, Presses universitaires de Vincennes, 113-137.
 - 1990: *Eléments de linguistique textuelle*, Bruxelles-Liège, Mardaga.
 - 1991: *Langue et littérature*, Paris, Hachette.
 - 1993: *La description*, Paris, PUF, col. Que sais-je?, nr. 2783.
 - 1994 (1985): *Le Texte narratif*, Paris, Nathan.
 - 1995: „Pragmatique linguistique du texte écrit”, *Quand interpréter c'est changer*, P. Bühler et C. Karakash (ed.), Genève, Labor & Fides, 33-54.
 - 1996: „L'argumentation dans le dialogue”, *Langue française* 112, Paris, Larousse, 31-49.
 - 1997: *Le style dans la langue*, Paris-Lausanne, Delachaux et Niestlé.
 - 1997b: „Une alternative au «tout narratif»: les gradients de narrativité”, *Recherches en communication* 7, Université catholique de Louvain, 11 -35.

JEAN-MICHEL ADAM

- 1998: „Les genres du discours épistolaire”, *La lettre, entre réel et fiction*, Jügen Siess (ed.), Paris, SEDES, 37-53.
- 1999: *Linguistique textuelle: des genres de discours aux textes*, Paris, Nathan.
- 2000: „Le temps et les temps dans les textes”, *Référence temporelle et nominale*, M.-J. Béguelin et J. Moeschler (ed.), Berne, Peter Lang, 107-121.
- 2001 (1992): *Les Textes: types et prototypes*, Paris, Nathan.
- 2001b: „Barthes en 1970: de la translinguistique à la déconstruction”, in A. Boissinot et alii (ed.), *Littérature et sciences humaines*. Paris, Les Belles Lettres-CRTH de l'université de Cergy-Pontoise, 125-148.
- 2001c: „Discours et interdisciplinarité. Benveniste lecteur de Saussure”, *Cahiers Ferdinand de Saussure* 54, Genève, Droz, 241-258.
- 2001d: „Types de textes ou genres de discours ? Comment classer les textes qui disent de et comment faire?”, *Langages* 141, Larousse, 10-27.
- 2002: „Conditions et degrés de narrativisation du poème”, *Degrés* 111, Bruxelles, al-a26.
- 2004: „Une approche textuelle de l'argumentation: schéma, séquence et phrase périodique”, *L'Argumentation aujourd'hui*, Marianne Doury și Sophie Moirand (ed.), Paris, Presses universitaires de la Sorbonne, 77-102.

ADAM Jean-Michel, GOLDENSTEIN Jean-Pierre, 1976: *Linguistique et discours littéraire*, Paris, Larousse.

ADAM Jean-Michel, HEIDMANN Ute 2003: „Du récit au rocher: Prométhée d'après Kafka”, in U. HEIDMANN (ed.), *Poétiques comparées des mythes*, Lausanne, Payot, 187-212.

ADAM Jean-Michel, HEIDMANN Ute 2004: „Des genres à la généricité”, *Langages* 153, Paris, Larousse, 62-72.

ADAM Jean-Michel, HERMAN Thierry, LUGRIN Gilles (ed.) 2000a: *Genres de la presse écrite et analyse de discours*, Semen 13, Besançon, Presses universitaires de Franche-Comté.

- 2000b: *La presse écrite: des genres aux mélanges de genres*, *Études de Lettres* 3-4, Université de Lausanne.
- ADAM Jean-Michel, LUGRIN Gilles 2000: „Variations des ancrages énonciatifs et fictionalisation d’une anecdote d’A. Camus”, *Langue française* n° 128, Larousse, 96-112.
- ADAM Jean-Michel, PETITJEAN André 1939: *Le Texte descriptif*, Paris, Nathan.
- ADAM Jean-Michel, REVAZ Françoise [Mémo, n° 22, 1996] 1999: *Analiza povestirii*, trad. Sorin Pârveu, Iași, Institutul European, Mémo, nr. 18.
- ADAMZIK Kirsten, 2004: *Textlinguistik. Eim einführende Darstellung*, Tübingen, Niemeyer.
- ALI BOUACHA Magid 1993: „Énonciation, argumentation et discours: le cas de la généralisation”, *Semen* 8, Université de Besançon-Belles Lettres, 43-61.
- ANSCOMBRE Jean-Claude 1981: „Marqueurs et hypermarqueurs de dérivation illocutoire: notions et problèmes”, *Cahiers de linguistique française* 3, Université de Genève.
- ANSCOMBRE Jean-Claude 1995: „La théorie des topoï: sémantique ou rhétorique”, *Hennés* 15, Paris, 185-198.
- ANSCOMBRE Jean-Claude, DUCROT Oswald 1983: *L’argumentation dans la langue*, Liège, Mardaga.
- ARABYAN Marc 1994: *Le paragraphe narratif*, Paris, L’Harmattan.
- ARRIVÉ Michel 1976: *Lire Jarry*, Bruxelles, Complexe.
- AUSTIN John Langshaw [1970] 2003: *Cum să faci lucruri cu vorbe*, trad. Sorana Corneanu, Pitești, Editura Paralela 45.
- AUTHIER-REVUZ Jacqueline 1984: „Hétérogénéité(s) énonciative(s)”, *Langages* 73, Paris, Larousse, 98-111.
- 1994: „L’énonciateur glossateur de ses mots: explicitation et interprétation”, *Langue française* 103, Larousse, 91-102.
- 1995: *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réflexives et non-coïncidence du dire*, tomes 1 et 2, Paris, Larousse.

JEAN-MICHEL ADAM

- BAHTIN Mihail M. 1970 (1929 și 1963): „Le mot chez Dostoïevski”, *La poétique de Dostoïevski*, Paris, Seuil, col. Points, nr. 372, 252-363.
- 1978 (1975): *Esthétique et théorie du roman*, Paris, Gallimard.
 - 1984 (1952-53): *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard.
- BAKHTINE Mikhaïl M., VOLOCHINOV Valentin N. 1977: *Marxisme et philoso- phie du langage*, Paris, Minuit.
- BALLY Charles, 1965 (1944): *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, Francke.
- (1909) 1951: *Traité de stylistique française*, 2 vol., Genève-Paris, Georg et Cie-Klincksieck.
- BARTHES Roland 2002 (1966): „Introduction à l'analyse structurale des récits”, *Œuvres complètes II*, Paris, Seuil, 828-865.
- 2002 (1970): „La linguistique du discours”, *Œuvres complètes III*, Paris, Seuil, 611-616.
 - 2002 (1973): „La guerre des langages”, *Œuvres complètes IV*, Paris, Seuil, 361-365.
- BARTLETT Sir Frédéric Charles 1932: *Remembering*, Cambridge University Press.
- BATTEUX abbé Charles 1824: *Principes de littérature*, t. 6, Paris, Bellavoine.
- BEAUGRANDE Robert DE, DRESSLER Wolfgang U. 1981: *Introduction to Text Linguistics*, London-New York, Longman.
- BÉGUELIN (REICHLER) Marie-José 1988: „Anaphore, cataphore et mémoire discursive”, *Pratiques* 57, Metz, 5-43.
- 1998: „L'usage des SN démonstratifs dans les *Fables* de La Fontaine”, *Langue française* 120, Paris, Larousse, 95-109.
- BELLERT Irina 1970: „On a Condition of the Cohérence of Texts”, *Semiotica* 2-IV, La Haye, Mouton, 335-363.
- BERRENDONNER Alain 1981: *Eléments de pragmatique linguistique*, Paris, Minuit.

- 1983: „Connecteurs pragmatiques et anaphores”, *Cahiers de linguistique française* 5, Université de Genève.
- 1990: „Pour une macro-syntaxe”, *Travaux de Linguistique* 21, Paris-Gembloux, Duculot, 25-36.
- 2002: „Les deux syntaxes”, *Verbum* XXIV, 1-2, Presses universitaires de Nancy, 23-35.

BERRENDONNER Alain, BÉGUELIN Marie-José 1989: „Décalages: les niveaux de l'analyse linguistique”, *Langue française* 81, Paris, Larousse, 99-125.

BIASI Pierre-Marc DE 2000: *La génétique des textes*, Paris, Nathan, col. 128.

BENVENISTE Émile [1966, 1974] 2000: *Probleme de lingvistică generală I, II*, trad. Lucia Magdalaena Dumitru, București, Teora.

BLANCHE-BENVENISTE Claire 1997: *Approches de la langue parlée en français*, Paris, Ophrys.

BLINKENBERG Andréas 1928: *L'ordre de mots en français moderne. Première partie*, Copenhague, Munksgaard.

- 1933: *L'ordre des mots en français moderne. Deuxième partie*, Copenhague, Levin și Munksgaard.

BOLLACK Jean 2000: *Sens contre-sens*, Genouilleux, La Passe du Vent.

BONNEFOY Yves (1986) 1995: „Jorge Luis Borges”, *La Vérité de parole*, Paris, Mercure de France, col. Folio-Essais, nr. 272.

BOREL Marie-Jeanne 1981: „Donner des raisons. Un genre de discours, l'explication”, *Revue européenne des sciences sociales* 56, tome XIX, Genève, Droz, 37-68.

BORGES Jorge Luis (1970) 1980: *Livre de préfaces*, Paris, Gallimard, col. Folio nr. 1794.

- 1985 (1980 și 1979): *Conférences*, Gallimard, col. Folio-Essais, nr. 2.

BORUTTI Silvana 2001 (1991): *Théorie et interprétation. Pour une épistémologie des sciences humaines*, Lausanne, Payot.

JEAN-MICHEL ADAM

- BOUQUET Simon 1997: *Introduction à la lecture de Saussure*, Paris, Payot-Rivages.
- BRONCKART Jean-Paul 1996: *Activités langagières, textes et discours*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé.
- CARTER-THOMAS Shirley 2000: *La cohérence textuelle*, Paris, L'Harmattan.
- CERQUILINI Bernard 1989: *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*, Paris, Seuil.
- CHARAUDEAU Patrick, MAINGUENEAU Dominique (ed.) 2002: *Dictionnaire d'analyse du discours*, Paris, Seuil.
- CHARAUDEAU Patrick 1993: „Des conditions de la «mise en scène» du langage”, *L'esprit de société. Vers une anthropologie du sens*, A. Decrosse (ed.), Liège, Mardaga.
- CHARLES, Michel 1995: *Introduction à l'étude des textes*, Paris, Seuil.
- CHAROLLES Michel 1988: „Les plans d'organisation textuelle: périodes, chaînes, portées et séquences”, *Pratiquer* 57, Metz, 3-13.
- 1993: „Les plans d'organisation du discours et leurs interactions”, *Par-cours linguistiques de discours spécialisés*, S. Moirand et alii (ed.), PeterLang, Berne, 301-314.
- 1997: „L'encadrement du discours. Univers, champs, domaines et espaces”, *Cahiers de Recherche linguistique* 6, Université de Nancy 2, 1-73.
- 2002: *La référence et les expressions référentielles en français*, Paris, Ophrys.
- CHAROLLES Michel, COMBETTES Bernard 1999: „Contribution pour une histoire récente de l'analyse du discours”, *Langue française* 121, Paris, Larousse, 76-115.
- CHERCHI Lucien 1978: „L'ellipse comme l'acteur de cohérence”, *Langue française* 39, Larousse, 18-128.
- CLARKE David D., NERUCH Brigitte, 1999: „Champ, schéma, sujet: les contributions de Bühler, Barlett et Benveniste à une linguistique du texte”, *Langue française* 121, Paris, Larousse, 36-55.

- COIRIER Pierre, GAONAC'H Daniel, PASSERAULT Jean-Michel 1996: *Psycholinguistique textuelle*, Paris, A. Colin.
- COLTIER Danielle 1986: „Approches du texte explicatif”, *Pratiques* 51, Metz, 3-22.
- COMBETTES Bernard 1983: *Pour une grammaire textuelle*, Bruxelles, Duculot.
- 1992: „Questions de méthode et de contenu en linguistique du texte”, *Études de linguistique appliquée* 87, Paris, Didier, 107-116.
- 1993: „Grammaire de phrase, grammaire de texte: le cas des progressions thématiques”, *Pratiques* 11, Metz, 43-57.
- 1998: *Les constructions détachées*, Paris, Ophrys.
- CONTE Maria-Élisabeth 1990: „Anaphore, prédication, empathie”, *Le discours. Représentations et interprétations*, M. Charolles, S. Fisher și J. Jayez (ed.), Presses universitaires de Nancy, 215-225.
- CORBUN Francis 1987: *Indéfinis, définis et démonstratifs*, Genève, Droz.
- CORNULIER Benoît DE 1979: „Remarques sur la perspective sémantique (thème, propos, etc.)”, *Langue française* 42, Paris, Larousse, 60-68.
- COSERIU Eugenio 1994 (1980): *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen-Basel, Francke.
- COSSUTTA Frédéric 2004: „Catégories descriptives et catégories interprétatives en analyse du discours”, în J.-M. Adam, J.-B. Grize și M. Ali Bouacha (ed.), *Texte et discours: catégories pour l'analyse*, Editions universitaires de Dijon, 189-213.
- CULIOLI Antoine 1984: Préface de *La Langue au ras du texte*, F. Atlani et alii., Presses universitaires de Lille, 9-12.
- DAHLET Véronique 2003: *Ponctuation et énonciation*, Guyane, Ibis Rouge.
- DAMOURETTE Jacques, PICHON Edouard 1911-1936: *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*, vol. V, D'Artrey.
- DANBLON Emmanuelle 1997: „Argumenter par la menace. Émotion et raisonnement”, *Rapport de recherches* 5, Université libre de Bruxelles, 3-14.

JEAN-MICHEL ADAM

- DANES Frantisek 1978: „De la structure sémantique et thématique du message”, *Linguistique et sémiologie* 5, Presses universitaires de Lyon, 177-200.
- DEFAYS Jean-Marc, ROSIER Laurence, TILKIN Françoise (ed.), 1998: *À qui appartient la ponctuation?*, Bruxelles, Duculot.
- DESSONS Gérard 1995: *Introduction à la poétique*, Paris, Dunod.
- DETRIE Catherine, SIBLOT Paul, VERINE Eertrand 2001: *Termes et concepts pour l'analyse du discours. Une approche praxématique*, Paris, Champion.
- DIONNE Ugo 1999: „Diviser pour régner. Découpage et chapitration romanesque”, *Poétique* 118, Paris, Seuil, 131-155.
- DOMINICY Marc 1997: „Pour une approche cognitive des genres: L'Espagne de Théophile Gautier”, *Revue belge de philologie et d'histoire*, nr. 75, Bruxelles, 709-730.
- DUCROT Oswald 1973: *La Preuve et le Dire*, Paris, Marne.
- 1977: „Présupposés et sous-entendus (réexamen)”, *Stratégies discursives*, Presses universitaires de Lyon, 33-43.
 - 1980: *Les mots du discours*, Paris, Minuit.
 - 1980b: *Les échelles argumentatives*, Paris, Minuit.
- ECO Umberto 1985a [1979] 1991: *Lector in Fabula*, trad. Maria Spalas, București, Univers.
- 1985b (1983): *Apostille au Nom de la rose*, Paris, Grasset.
- FAYOL Michel 1985: *Le récit et sa construction*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé.
- 1997: *Des idées au texte*, Paris, PUF.
- FEHR Johannes 1995: „Bœuf, lac, ciel, concierge, chemise, lit”, *Saussure aujourd'hui, Linx*, nr. special, Université de Paris X, 431-438.
- FIRBAS Jan 1964: „On defining the thème in functional sentence analysis”, *Travaux linguistiques de Prague*, vol. 1, 267-280.
- FONTANIER Pierre 1977 (1821): *Figurile limbajului*, trad. Antonia Constantinescu, București, Univers.

FORNEL Michel DE 1989: „Acte de langage et théorie du prototype: l'exemple du compliment”, *Cahiers de praxématique* 12, Montpellier, 37-50.

- 1990: „Sémantique du prototype et analyse de conversation”, *Cahiers de linguistique française* 11, Université de Genève, 159-178.

FORNEL Michel DE, L'HEUREUX-BOURON F 1980: „Quelques remarques sur le rituel et les actes de langage”, *Setnantikos* 2, vol. 4, CNRS, 39-46.

FOUCAULT Michel [1969] 1999: *Archeologia cunoașterii*. trad. Bogdan Ghiu, București, Univers.

FUCHS Catherine (ed.) 1985: *Aspects de l'ambiguïté de la paraphrase dans les langues naturelles*, Berne, Peter Lang, 1985.

GARDÈS-MADRAY Françoise, LAFONT Robert 1976: *Introduction à l'analyse textuelle*, Paris, Larousse.

GARDES TAMINE Joëlle, PELLIZZA Marie-Antoinette 1998: *La construction du texte*, Paris, A. Colin, col. Cursus.

GÂTEAU Jean Charles 1994: *Capitale de la douleur de Paul Éluard*, Paris, Gallimard, col. Foliothèque.

GAULMIN Marie-Madeleine DE 1986: „Apprendre à expliquer”, *TRANEL* 11, Université de Neuchâtel, 119-139.

GENETTE Gérard [1979, 1991] 1994: *Introducere în arhitext*, trad. Ion Pop, București, Univers.

- 1982: *Palimpsestes*, Seuil, Paris.

- 1987: *Seuils*, Paris, Seuil.

GINZBURG Carlo 2001: „L'étrangement”, *À Distance*, Paris, Gallimard, 15-36.

GOFFMAN Irving 1987 (1981): *Façons de parler*, Paris. Minuit.

GOLLUT Jean-Daniel, ZUFFEREY Joël 2000: *Construire un monde. Les phrases initiales de la Comédie humaine*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé.

JEAN-MICHEL ADAM

- GOUVARD Jean-Michel 1998: „Autour des démonstratifs”, *La pragmatique*, Paris, A. Colin, 147-185.
- GREIMAS Algirdas-Julien 1966: *Sémantique structurale*, Paris, Larousse.
- 1976: *Maupassant. La sémiotique du texte: exercices pratiques*, Paris, Seuil.
- 1983: *Du Sens II*, Paris, Seuil.
- GRÉSILLON Almuth 1989: „Fonctions du langage et genèse du texte”, *La naissance du texte*, L. Hay (ed.), Paris, Corti, 177-192.
- GRIZE Jean-Blaise 1981: „Logique naturelle et explication”, *Revue européenne des sciences sociales*, nr. 56, tom XIX, Genève, Droz, 7-14.
- 1990: *Logique et langage*, Paris, Ophrys.
- 1993: „Observations sur le «comment» et le «pourquoi»: logique et sémiotique”, *Mélanges offerts à Jean Peytard*, vol. 1, Besançon, Annales littéraires de l'Université de Franche-Comté, 331-339.
- 1996: *Logique naturelle et communications*, Paris, PUF.
- 2004: „Argumentation et logique naturelle”, *Texte et discours: catégories pour l'analyse*, J.-M. Adam, J.-B. Grize și M. Ali Bouacha (ed.), Éditions universitaires de Dijon, 23-27.
- GUENTCHEVA Zlatka (ed.) 1994: „Manifestations de la catégorie du médiatif dans les temps français”, *Langue française* 102, Larousse, Paris, 8-23.
- 1996: *L'énonciation médiatisée*, Louvain-Paris, Peeters.
- GUILLAUMOU Jacques, LUSEBRINK Hans-Jiigen 1981: „La «pragmatique textuelle» et les langages de la Révolution française”, *Mots* 2, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 191-203.
- GÜLICH Elisabeth 1990: „Pour une ethnométhodologie linguistique. Description de séquences conversationnelles explicatives”, *Le Discours. Représentations et interprétations*, M. Charolles, S. Fisher și J. Jayez (ed.), Presses universitaires de Nancy, 71-109.
- HALLIDAY Michael A. K., HASAN Ruqaiya 1976: *Cohésion in English*, Longman, London-New York; 15e éd. 1997.

- HAMON Philippe 1993 (1981): *Du descriptif*, Paris, Hachette.
- HARRIS Zellig S. 1969: „Analyse du discours”, *Langages* 13, Paris, Larousse, 8-45.
- HAY Louis 1985: „«Le texte n'existe pas». Réflexions sur la critique génétique”, *Poétique* 62, Seuil, 146-151.
- HEINZ Michaela 2003: *Le possessif en français*, Bruxelles, De Bœck-Duculot.
- HUMBOLDT Wilhelm VON 2000: *Sur le caractère national des langues et autres écrits sur le langage*, trad. Denis Thouard, Seuil, col. Points, nr. 429.
- JACQUES Francis 1987: „Le mouvement du texte”, *Le texte comme objet philosophique*, J. Greisch (ed.), Paris, Beauchesne, 15-85.
- JAKOBSON Roman 1963: *Essais de linguistique générale*, Paris, Minuit.
- 1973: *Questions de poétique*, Paris, Seuil, 1.
- JAUBERT Anna 1993: „Le déploiement littéraire du temps verbal”, în C. Vetteers (ed.), *Le temps. De la phrase au texte*, Presses universitaires de Lille.
- JEANDILLOU Jean-François 1997: *L'Analyse textuelle*, Paris, A. Colin.
- JEFFERSON Gail 1972: „Side séquences”, în D. Sudnow (ed.), *Studies in Social Interaction*, New York, 294-238.
- KERBRAT-ORECCHIONI Catherine 1980: *L'Énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, A. Colin.
- 1986: *L'Implicite*, Paris, A. Colin.
- 1996: *La Conversation*, Paris, Seuil, col. Mémo, nr. 25.
- 2001: *Les Actes de langage dans le discours*, Paris, Nathan.
- KINTSCH Walter 1981-1982: „Aspects de la compréhension de texte”, *Bulletin de psychologie* 356, tom XXXV, Paris.
- „Text representation” *Reading expository material*, W. Otto, S. White (ed.), New York, Académie Press, 1982.
- KINTSCH Walter, VAN DIJK Teun A. 1983: *Stratégies of Discourse Comprehension*, New York, Académie Press.

JEAN-MICHEL ADAM

- KLEIBER Georges 1993: „Lorsque l'anaphore se lie aux temps grammaticaux”, în C. Vettters (ed.) *Le temps. De la phrase au texte*, Presses universitaires de Lille.
- 1994: *Anaphores et pronoms*, Bruxelles, Duculot.
 - 1994b: „Contexte, interprétation et mémoire: approche standard vs approche cognitive”, *Langue française* 103, Paris, Larousse, 9-22.
 - 2001: *L'Anaphore associative*, Paris, PUF.
 - 2004: „Défini associatif et possessif: concurrence textuelle”, *Texte et discours: catégories pour l'analyse*, J.-M. Adam, J.-B. Grize și M. Ali Bouacha (ed.), Éditions universitaires de Dijon, 51-61.
- KLEIBER Georges, SCHENEDECKER Catheine și TYVAERT Jean-Emmanuel (ed.), 1997: *La Continuité référentielle. Recherches linguistiques* 20, Université de Metz-Klincksieck.
- KRISTEVA Julia 1972: „Sémanalyse: conditions d'une sémiotique scientifique”, entretien avec J.-C. Coquet, *Semiotica*, V-4, La Haye, Mouton, 324-349.
- 1969: „Le texte et sa science”, *Séméiotiké, Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Seuil, col. Points nr. 96, 9-28.
- LABOV William 1978: *Le Parler ordinaire*, vol. 1, Paris, Minuit.
- LABOV William, WALETZKY Joshua [1967] 1981: *Analiza narativă*, trad. Constanța Crișan-Simu, în Mircea Borcilă, Richard McLaine, coord. *Poetică americană*, Cluj, Dacia.
- LARIVAILLE Paul 1974: „L'analyse (morpho)logique du récit”, *Poétique* 19, Paris, Seuil, 368-388.
- LAUFER Roger (ed.) 1985: *La notion de paragraphe*, Paris, éd. du CNRS.
- LAUGHLIN Kathleen Me 1980: „Y a-t-il une autonomie propre à la connaissance historique? Questions de méthode chez L.O. Mink”, *La Narrativité*, Paul Ricœur (ed.), Paris, CNRS, 203-218.
- LE QUERLER Nicole, 1996: *Typologie des modalités*, Presses universitaires de Caen.
- LEVINSON Stephen C. 1983: *Pragmatics*, Cambridge University Press.

- LUC Christophe, VIRBEL Jacques, 2001: „Le modèle d’architecture textuelle. Fondements et expérimentation”, *Verbum* XXIII, 1, Presses universitaires de Nancy, 103-123.
- LUNDQUIST Lita 1980: *La Cohérence textuelle: syntaxe, sémantique, pragmatique*, Copenhagen, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- 1983: *L’analyse textuelle. Méthode, exercices*, Paris, CEDIC.
- 1988 „Linguistique textuelle en France”, în G. Hodus et alii: *Lexicon der Romanistischen Linguistik*, Hamburg, Niemeyer.
- 1999: „Le *Factum Textus*: fait de grammaire, fait de linguistique ou fait de cognition?”, *Langue française* 121, Paris, Larousse, 56-75.
- LUZZATI Daniel 1985: „Analyse périodique du discours”, *Langue française* 65, Paris, Larousse, 62-73.
- MAINGUENEAU Dominique 1991a: *L’Analyse du discours*, Paris, Hachette.
- 1991b: *L’énonciation en linguistique française*, Paris, Hachette.
- 1995 (ed.): „Les analyses du discours en France”, *Langages* 117, Paris, Larousse.
- 2004: *Le discours littéraire*, Paris, A. Colin.
- MARANDIN Jean-Marie 1986: „CE est un autre. L’interprétation anaphorique du syntagme démonstratif”, *Langages* 81, 75-89.
- MATHESIU Vilém (1929) 1969: „Les thèses de 1929”, *Change* 3, Paris, Seuil, 21-49.
- MESCHONNIC Henri 1973: *Pour la poétique II*, Paris, Gallimard.
- 1985: „Le discours de Humboldt”, *Les états de la poétique*, Paris, Gallimard, 141-144.
- 1997: „Benveniste: sémantique sans sémiotique”, *Émile Benveniste vingt ans après, Linx*, Université de Paris-X Nanterre, 307-325.
- 1999: *Poétique du traduire*, Paris, Verdier.
- MEYER Michel 1986: *De la problématologie*, Bruxelles, Mardaga.
- 1992: *Langage et littérature*, Paris, PUF.

JEAN-MICHEL ADAM

- MINK Louis O. 1966: „The Autonomy of Historical Understanding”, *Philo-sophical Analysis and History*, William H. Dray (ed.), New York, Harper & Row, 160-192.
- 1968: „Philosophical Analysis and Historical Understanding”, *Review of Metaphysics* (XXI) 4, New Haven, 667-698.
- 1970: „History and Fiction as Modes of Compréhension”, *New Literary History*, (I) 1, Charlottesville, 541-558.
- MOESCHLER Jacques 1985: *Argumentation et conversation*, Paris, Hatier-Crédif.
-
- MOESCHLER Jacques, REBOUL Anne 1995 „Le dialogue n'est pas une catégorie naturelle scientifiquement pertinente”, *Cahiers de linguistique française* 17, Université de Genève.
- 1998: *Pragmatique du discours*, Paris, Colin.
- MOIRAND Sophie (ed.) 1996: „Le discours: enjeux et perspective”, *Le français dans le monde-Recherches et applications*, nr. special, Paris, Hachette.
- MOLINIÉ Georges 1998: „Effets de phase”, *L'Information grammaticale* 78, Paris, 50-52.
- MOREL Marie-Annick 1996: *La concession en français*, Gap-Paris, Ophrys.
- MOREL Marie-Annick, DANON-BOILEAU L aurent 1998: *Grammaire de l'intonation*, Paris, Ophrys.
- MULDER Walter DE, TASMOWSKI-DE RYCK Liliane, VETTERS Carl (ed.) 1997: *Relations anaphoriques et (in)cohérence*, Amsterdam, Rodopi.
- NEF Frédéric 1980: „Notes pour une magmatique textuelle. Macro-actes indirects et dérivation rétroactive”, *Communications* 32, Paris, Seuil, 183-189.
- NEVEU Franck 1995: „Progressions et ruptures thématiques. Aspects de la technique descriptive dans *La Condition humaine*”, *L'Information grammaticale* 67, Paris, 38-41.

- 1998: „Macro-syntaxe. Le problème des niveaux d'analyse syntaxique dans *La Route des Flandres*”, *L'Information grammaticale* 76, Paris, 38-41.
- NOËL Mireille, 1996: „Un fait de style: «Maintenant» dans *Au Château d'Argol* de Julien Gracq”, *Études de linguistique appliquée*, nr. 102, Didier, 157-174.
- NØLKE Henning 1993: *Le regard du locuteur. Pour une linguistique des traces énonciatives*, Paris, Kimé.
- 2002: „Pour un traitement modulaire de la syntaxe transphrastique”, *Verban* XXIV, 1-2, Presses universitaires de Nancy, 179-192.
- NØLKE Henning, FLØTTUM Kjersti, NØREN COCO 2004: *ScaPoLine. La théorie Scandinave de la polyphonie linguistique*, Paris, Kimé.
- PARRET Herman 1987: *Prolégomènes à la théorie de renonciation*, Berne, Peter Lang.
- PAVEL Thomas 1988: *Univers de la fiction*, Paris, Seuil.
- PÊCHEUX Michel 1969: *Analyse automatique du discours*, Paris, Dunod.
- 1975: *Les Vérités de La Palice*, Paris, Maspero.
- 1990: *L'inquiétude du discours*, textes de M. Pêcheux, aselection și prezentate de Denise Maldidier, Éditions des Cendres.
- PÊCHEUX Michel, GADET Françoise 1981: *La Langue introuvable*, Paris, Maspero.
- PHILIPPE Gilles 1998: „Les démonstratifs et le statut énonciatif des textes de fiction: l'exemple des ouvertures de roman”, *Langue française* 120, 51-65.
- PLETT Heinrich F. 1975: *Textwissenschaft und Textanalyse: Semiotik, Linguistik, Rhetorik*, Heidelberg, Quelle & Meyer, UTB.
- RABATEL Alain 1998: *La construction textuelle du point de vue*, Lausanne-Paris, Delachaux et Niestlé.
- RASTIER François 1987: *Sémantique interprétative*, Paris, PUF.
- 1989: *Sens et textualité*, Paris, Hachette.

JEAN-MICHEL ADAM

- 1998: „Le problème épistémologique du contexte et le statut de l'interprétation dans les sciences du langage”, *Langages* 129, Paris, Larousse, 97-111.

- 2001: *Arts et sciences du texte*, Paris, PUF.

REVAZ Françoise 1996: „Passé simple et passé composé: entre langue et discours”, *Études de linguistique appliquée*, nr. 102. Paris, Didier, 175-198.

- 1998: „Variétés du présent dans le discours des historiens”, *Pratiques* nr. 100, Metz, 43-61.

RICŒUR Paul 1980: *La Narrativité*, Paris, CNRS.

- 1980: „Pour une théorie du discours narratif”, *La narrativité*, P. Ricœur (ed.), Paris, CNRS, 5-68.

ROSIER Laurence 1999: *Le discours rapporté*, Bruxelles, Duculot, col. Champs linguistiques.

ROSSARI Corinne 1994: *Les opérations de reformulation*, Berne, Peter Lang.

- 2000: *Connecteurs et relations de discours: des liens entre cognition et signification*, Presses universitaires de Nancy.

ROULET Eddy 2001: „Le problème de la définition de l'unité textuelle minimale”, *Un modèle et un instrument d'analyse de l'organisation du discours*, E. Roulet, L. Fillettaz, A. Grobet și M. Burger, Berne, Peter Lang, 58-71.

ROULET Eddy et alii 1985: *L'articulation du discours en français contemporain*, Berne, Peter Lang.

RUWET Nicolas 1981: „Linguistique et poétique. Une brève introduction”, *Le Français moderne* 1, 1-17.

- 1975: „Parallélismes et déviations en poésie”, *Langue, discours, société*, volume collectif en hommage à Émile Benveniste, J. Kristeva, J. Milner și N. Ruwet (ed.), Paris, Seuil, 307-351.

SABATINI Francesco 1990: *La comunie azione e gli usi della lingua*, Torino, Loescher.

- SARFATI Georges-Élia 2003: „L’analyse du discours et la question du texte: l’horizon du sens commun et de la doxa”, *L’analyse du discours dans les études littéraires*, D. Maingueneau și R. Amossy (ed.), Toulouse, Cerisy-Presses universitaires du Mirail, 429-438.
- SAUSSURE Ferdinand DE [1915, 1967] 1998: *Curs de lingvistică generală*, trad. Irina Izverna Tarabac, Iași, Polirom.
- [2002] 2004: *Scrieri de lingvistică generală*, trad. Luminița Botoșineanu, Iași, Polirom.
- SCHAEFFER Jean-Marie 1995: „Texte” *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, O. Diucrot și J.-M. Schaeffer (ed.), Paris, Seuil, 494-504.
- SEARLE John R. 1972: *Speech Acts*, Cambridge University Press, 1969; trad. fr. *Les Actes de langage*, Paris, Hermann.
- SEGUIN Jean-Pierre 1993: *L’invention de la phrase au XVIIIe siècle. Contribution à l’étude du sentiment linguistique français*, Louvain-Paris, Peeters.
- SIBLOT Paul 1989: „Isotopie et réglage du sens”, *Cahiers de praxématique* 12, Université Paul-Valéry, Montpellier, 91-109.
- SLAKTA Denis 1975: „L’ordre du texte”, *Études de linguistique appliquée* 19, Paris, Didier, 30-42.
- STAROBINSKI Jean 1971: *Les mots sous les mots*, Paris, Gallimard.
- STATI Sorin 1990: *Le Transphrastique*, Paris, PUF.
- STIERLE Karlheinz 1977: „Identité du discours et transgression lyrique”, *Poétique* 32, Paris, Seuil, 422-441.
- SZONDI Peter 1989: *Introduction à l’herméneutique littéraire*, Paris, éd. du Cerf.
- TITZMANN Michael 1977: *Strukturelle Textanalyse*, München, Fink, UTB.
- TODOROV Tzvetan, 1968: *Qu’est-ce que le structuralisme*, 2. *Poétique*, Paris, Seuil, col. Points, nr. 45.
- 1978: *Les genres de discours*, Paris, Seuil.

JEAN-MICHEL ADAM

- 1981: *Mikhaïl Bakhtine: le principe dialogique. Écrits du Cercle de Bakhtine*, Paris, Seuil.
- TOULMIN Stephen Edelston 1993 (1958): *Les usages de l'argumentation*, Paris, PUF.
- TOURATIER Christian 1996: *Le système verbal français*, A. Colin.
- VEDENINA Ludmilla G. 1989: *Pertinence linguistique de la présentation typographique*, Paris, Peters.
- VANDBRVEKEN Daniel 1988: *Les Actes de discours*, Bruxelles, Mardaga.
- 1992: „La théorie des actes de discours et l'analyse de la conversation”, *Cahiers de linguistique française* 13, Université de Genève, 9-61.
- „La logique illocutoire et l'analyse du discours”, *Le dialogique*, D. Luzzati, J.-C. Beacco et alii (ed.), Berne-Paris, Peter Lang, 1997: 59-94.
- VAN DIJK Teun J973; „Grammaires textuelles et structures narratives”, *Sémiotique narrative et textuelle*, C. Chabrol (ed.), Paris Larousse, 177-207.
- 1980: *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse. Interaction and Cognition*, Hillsdale, Lawrence Erlbaum ass.
- 1984: „Texte”, *Dictionnaire des littératures de langue française*, J.-P. de Beaumarchais, D. Couty și A. Rey (ed.), Paris, Bordas, 2281-2289.
- 1996: „De la grammaire de texte à l'analyse socio-politique du discours. Un itinéraire de recherche”, *Le français dans le monde*, număr special „Le discours: enjeux et perspectives”, Paris, Hachette, 16-29.
- VENEZIANO Edy 1997: „Buts illocutoires de l'assertion et enchâssement des forces: le cas de l'explication”, *Interaction et cognitions*, vol. II-I și 2, 137-148.
- VERNANT Denis 1997: *Du discours à l'action.*, Paris, PUF.
- VETTERS Carl (ed.) 1993: *Le temps. De la phrase au texte*, Presses universitaires de Lille.

- VIEHWEGER Dieter 1990: „Savoir illocutoire et interprétation des textes”, *Le discours. Représentations et interprétations*, M. Charolles, S. Fisher et J. Jayez (ed.), Presses universitaires de Nancy, 41-51.
- VOGELEER Svetlana 1992: „La relation point de vue et son application aux phrases existentielles initiales”, *Énonciation et parti pris*, W. de Mulder (ed.), Amsterdam, Rodopi, 349-355.
- WARNING Rainer 1979: „Pour une pragmatique du discours fictionnel”, *Poétique* 39, Paris, Seuil, 321-336.
- WEIL Henri (1879) 1991: *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*, Paris, Didier.
- WEINRICH Harald 1973 (1964): *Le Temps*, Paris, Seuil.
- 1979: „Les temps et les personnes”, *Poétique* nr. 39, Seuil, 337-352.
- WERLICH Egon 1975: *Typologie der Texte*, Heidelberg, Quelle et Meyer.

Numere speciale din reviste

- COMMUNICATIONS nr. 32, 1980: „Les actes de discours”, Paris, Seuil.
- HISTOIRE. ÉPISTÉMOLOGIE. LANGAGE 1983: „L'ellipse grammaticale. Études épistémologiques et historiques”, t. 5, fasc. 1, Presses universitaires de Lille.
- LANGUE FRANÇAISE nr. 45, 1980: *La ponctuation*, Paris, Larousse.
- LANGUE FRANÇAISE nr. 81 1989: „Structurations de textes: connecteurs et démarcations graphiques”, Paris, Larousse.
- LANGUE FRANÇAISE nr. 102 1994: „Les sources du savoir et leurs marques linguistiques”, Paris, Larousse.
- LANGUE FRANÇAISE nr. 113, 1997: „Aux sources de la polysémie nominale”, Paris, Larousse.
- LE FRANÇAIS AUJOURD'HUI nr. 135, 2001, coordonată de Jean-Louis CHISS și Serge MELEUC, în mod deosebit „La phrase revisitée” de Pierre LE GOFFIC (97-107).

JEAN-MICHEL ADAM

L'INFORMATION GRAMMATICALE 98, iunie 2003, coordonată de Bernard BOSRE-DON și Irène TAMBA, în special sinteza istorică semnată de Jacqueline LÉON (3-16), „Faut-il dire *adieu* à la phrase?” de Georges KLEIBER (17-22) și „Phrase, proposition, énoncé etc. Pour une nouvelle terminologie”, de Joëlle GARDES TAMINE (23-27).

PRATIQUES nr. 70, 1991: *La ponctuation*, Metz.

PRATIQUES nr. 85 1995: „Cohésion textuelle (les reprises démonstratives)”, Metz.

SCOLIA nr. 6 1996: *Contexte(s)*, în special articolele semnate de Catherine KERBRAT-ORECCHIONI: „Texte et contexte” (39-60), Michel CHAROLLES: „Quand intervient le contexte dans la résolution des ambiguïtés?” (163-184), Dominique MAINGUENEAU: „Contexte et scénographie” (185-198) și Patrick SCHMOLL: „Production et interprétation du sens: la notion de contexte est-elle opératoire?” (235-255), Université de Strasbourg.

CLUBUL DE CARTE
INSTITUTUL EUROPEAN

Stimate Cititor,

Institutul European Iași vine în sprijinul dumneavoastră ajutându-vă să economisiți timp și bani.

Titlurile dorite – unele căutate îndelung prin librării – pot fi comandate acum direct de la *Editură!*

Consultați oferta! Completați apoi talonul de comandă (carte poștală) din subsolul paginii. Nu uitați să înscrieți, cu atenție, titlul și numărul de exemplare solicitate.

Plata se va face ramburs (la primirea coletului poștal), taxele poștale fiind suportate de editură.

Și pentru că dumneavoastră apreciați cărțile noastre, meritați din plin să faceți parte din **Clubul de carte Institutul European**, beneficiind totodată de reduceri semnificative de preț.

Astfel:

Suma minimă (RON)	Suma maximă (RON)	Reducere (%)
0	20	5
20	50	10
50	100	15
100	150	20
150	200	25
200	—	30

Numele

Cod numeric personal

Strada

Bl. Sc. Et. Ap.

Județ (sector) Cod

Localitatea Tel

**CARTE
POȘTALĂ**

Destinatar

EDITURA

Institutul European

C.P. 161, Cod 700107, IAȘI

Depuneți cartea poștală, completată, în cea mai apropiată cutie poștală!

Seria: ȘTIINȚELE LIMBAJULUI (selectiv)

- *Argumentarea publicitară*, Jean-Michel Adam, Marc Bonhomme
- *Discursul literar*, Dominique Maingueneau
- *Elemente de filozofia limbii*, Ioan Oprea
- *Inițiere în semiotica generală*, Jean-Marie Klinkenberg
- *Inițiere în lingvistica textuală*, Doina-Paula Spiță
- *Introduction to Linguistics*, Călina Gogălniceanu
- *Limbaje și comunicare* (vol. 1, 2), autor colectiv
- *Lingvistică generală*, Ioan Lobiuc
- *Lingvistică generală, semiotică, mentalități*, Mariana Neț
- *Lingvistică și filosofie*, Ioan Oprea
- *Manipularea cuvântului*, Philippe Breton
- *Periferia textului*, Philippe Lane
- *Pragmatica pentru discursul literar*, Dominique Maingueneau
- *Sintaxa limbii române actuale*, Rodica Nagy
- *Teoria și practica semnului*, Ioan S. Cârâc
- *Timp și limbaj. Introducere în lingvistica lui Gustave Guillaume*, Iulian Popescu
- *Tratat de gramatică a limbii române vol. I. Morfologia*, Cornel Dimitriu
- *Tratat de gramatică a limbii române vol. II. Sintaxa*, Cornel Dimitriu
- *Textul descriptiv*, Jean-Michel Adam, André Petitjean, în colaborare cu F. Revaz
- *Analiza textelor de comunicare*, Dominique Maingueneau

În curs de apariție:

Semiotica discursului narativ, Marina Mureșanu Ionescu
Textele: tipuri și prototipuri, Jean-Michel Adam

TITLUL	Nr. Ex.
1	
2	
3	
4	
5	
6	
7	

LIBRĂRII în care puteți găsi cărțile colecției *ACADEMICA* (selectiv)

ALBA-IULIA Librăria <i>Mircea Eliade</i>, str. Cloșca, bloc CH1	IAȘI Librăria <i>Casa Cărții</i>, Bd. Ștefan cel Mare nr.56, tel. 0232/270610 Librăria <i>Junimea</i>, Piața Unirii nr. 4, tel. 0232/412712 Librăria <i>Cubul de sticlă</i>, Bd. Carol I nr. 3-5, tel. 0232/215683
ARAD Librăria <i>Corina</i>, str. Mihai Eminescu nr. 2, tel. 0257/284749	ORADEA Librăria <i>Mihai Eminescu</i>, str. Meșteșugarilor nr. 73, tel. 0253/131924
BRAȘOV Librăria <i>George Coșbuc</i>, str. Republicii nr. 29, tel. 0268/477309	PITEȘTI Librăria <i>Casa Cărții</i>, Bd. Republicii, bl. G1, parter, tel. 0248/214679
BUCUREȘTI Librăria <i>NOI</i>, Bd. N. Bălcescu, nr. 18, tel. 021/3102528 Librăria <i>Mihai Eminescu</i>, Bd. Regina Elisabeta nr. 5, tel. 021/3158761 Librăria <i>Academiei</i>, Calea Victoriei nr. 12 A, tel. 021/3138588 Librăria <i>Luceafărul</i>, Bd. Unirii nr. 10, tel. 021/3130075	SATU-MARE Librăria <i>Mihai Eminescu</i>, str. Țibleșului nr. 1, tel. 0261/717503
CLUJ Librăria <i>Orfeu</i>, Piața Unirii nr. 10, tel. 0264/195339	SIBIU Librăria <i>Polsib</i>, Șos. Alba Iulia nr. 40, tel. 0269/210058
CONSTANȚA Librăria <i>Sophia</i>, str. Dragoș Vodă nr. 13, tel. 0241/616365	SUCEAVA Librăria <i>Casa Cărții</i>, str. N. Bălcescu nr. 8, tel. 0230/530337
CRAIOVA Librăria <i>Școlii</i>, str. M. Viteazu, bl. 7-14, tel. 0251/412588	TG. MUREȘ Librăria <i>Luceafărul</i>, str. Trandafirilor nr. 43, tel. 0265/250581
DEVA Librăria <i>Prescom Divers</i>, str. Ana Ipătescu nr. 11, tel. 0254/213782	TIMIȘOARA Librăria <i>Mihai Eminescu</i>, str. Măceșilor nr. 1, tel. 0256/194123 Librăria <i>Esotera</i>, str. Lucian Blaga nr. 10, tel. 0256/431340
GALAȚI Librăria <i>KORES</i>, str. Nicolae Bălcescu, bl. A3, parter, tel. 0236/463116	

Librării ON-LINE

www.euroinst.ro
www.anticariatonline.ro
www.librariaeminescu.ro
www.cartedesucces.ro

INSTITUTUL EUROPEAN

Conceput pentru a promova relațiile între România și Franța, lucrarea se adresa inițial unui public destul de specializat, de comercianți și oameni politici. Pentru cititorul de astăzi, *O Românie plină de viață* este o mărturie a modului în care realitățile românești erau percepute de către străini. O călătorie incitantă în România începutului de secol XX, văzută prin ochii unui francez oscilând între admirație și surpriză.

Paul Labbé

O ROMÂNIE PLINĂ DE VIAȚĂ

Institutul European

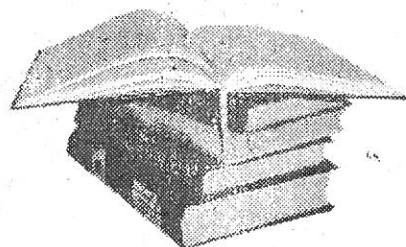
O ROMÂNIE PLINĂ DE VIAȚĂ

Paul Labbé

Strada Lăscăr Ciargi nr 45 • Cod 700101 • CP 161, OP 1 • Iași • România • Tel. 40.0232.233800; 40.0332.416780 • Fax 40.0232.230197

email: info@euroinst.ro cultura_ie@yahoo.com www.euroinst.ro

Carte de succes

Librărie on-line

www.cartedesucces.ro